

TARIM POLİTİKALARININ TARIMSAL İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ÇİFTLİK BELDESİ TARIMKÖY ÖRNEĞİ

Merve ÜNLÜ ASLAN

DOKTORA TEZİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Verda CANBEY-ÖZGÜLER

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran-2020

ÖZET

TARIM POLİTİKALARININ TARIMSAL İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ÇİFTLİK BELDESİ TARIMKÖY ÖRNEĞİ

Merve ÜNLÜ ASLAN

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs-2020

Danışman: Prof. Dr. Verda CANBEY-ÖZGÜLER

Bu araştırmada, tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin, kırsal kesimde yaşayan bireylerin bakış açısından analizi amaçlanmıştır. Tarım sektörü gerek dünyada gerek ülkemizde üretim ve istihdam bakımından önemli yer tutmaktadır. Tarımsal üretimi gerçekleştirenlerin diğer bir ifadeyle tarım kesimi istihdamının hangi kişilerden oluştuğu, yapılan üretimin hangi düzeyde olduğu ve türü, ülke ve bölgelere göre değişiklik göstermekle birlikte, kendine has özellikleriyle bir “tarım sektörü” tanımlaması yapılabilmektedir. Tarım sektörü bitkisel ve hayvansal üretimden ormancılık ve balıkçılığa kadar geniş bir alanı kapsamakta ve ağırlıklı olarak kırsal alanlara has bir üretim faaliyeti olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye açısından da tarım sektörü önemli bir yere sahiptir. Tarımsal üretimin ve istihdamın taşıdığı önemden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada kırsal kesimde yaşayan ve tarımsal üretimin içinde bulunan katılımcılardan oluşan bir araştırma grubu üzerinden nitel analiz yöntemleri kullanılarak “tarım politikası”, “tarımsal istihdam” ve “tarım sektöründeki kurumsal yapılar” kavramlarının nasıl algılandığı ortaya koyulmaktadır.

Tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin “üretim yapısını belirleyen” ve “çalışma koşullarını belirleyen” tarım politikaları ayrımına gidilerek incelendiği bu araştırma sonucunda, görüşmecilerin değerlendirmelerinin öncelikle “tarım politikası uygulamaları” bağlamında ele alınması gerektiği ifade edilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Tarım Politikası”, “Tarımsal İstihdam”, “Tarım Sektöründeki Kurumsal Yapılar”, “Tarım Politikası Uygulamaları”

ABSTRACT

EVALUATION OF AGRICULTURAL POLICIES ON AGRICULTURAL EMPLOYMENT: THE CASE OF CİFTLİK TOWN AGRICULTURAL VILLAGE

Merve ÜNLÜ ASLAN

Department of Labour Economic and Industrial Relations

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, May 2020

Supervisor: Prof. Dr. Verda CANBEY-ÖZGÜLER

In the present study, the purpose was to analyse the effects of agricultural policies on the employment from the perspective of individuals living in rural areas. The husbandry sector is important both in the world and in our country in terms of production and employment. People who make the agricultural production, or the kind of people that constitute the husbandry sector employment, the level and the type of production vary by countries and regions. By taking these into consideration, the sector which is mentioned can be defined with its unique characteristics. The husbandry sector covers a wide range of areas from crop production and animal breeding to forestry and fisheries, and is defined as a production activity mostly based on rural areas.

The agricultural sector has an important place also for Turkey. The present study reveals how “*agricultural policy*”, “*agricultural employment*” and “*institutional structures in the agricultural sector*” concepts are perceived by the study group consisting of participants living in rural areas involved in husbandry production. The fundamental basis for this study is the importance of the agricultural production and employment. Qualitative analysis methods were used for the study.

As a result of this study, which examined the effects of husbandry procedures on husbandry employment by distinguishing between its policies “determining the production structure” and “determining working conditions”, it must be mentioned that the evaluations of the interviewers should be dealt with in the context of “agricultural policy implementations”.

Keywords: “Agricultural Policy”, “Agricultural Employment”, “Institutional Structures in Agricultural Sector”, “Agricultural Policy Implementations”

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim süresince, bilgisi ve hoşgörüsüyle zamanını ilgisini ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Verda CANBEY ÖZGÜLER'e sonsuz şükranlarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme komitesindeki hocalarım Doç. Dr. İnci PARLAKTUNA'ya ve Doç. Dr. Fatma KOCABAŞ'a doktora öğrenciliğim boyunca göstermiş oldukları rehberlik ve anlayış için; Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY ve Prof. Dr. Özlem IŞIĞIÇOK hocalarıma ise bitirme jürisinde bulundukları katkılardan ötürü teşekkürlerimi iletirim.

Sadece bu süreçte değil, hayatımın her aşamasında maddi ve manevi her türlü desteklerini benden esirgemeyen, bugünlere gelmemde ve doktora sürecini tamamlamamda en büyük katkıyı sağlayan ve asla haklarını ödeyemeyeceğim değerli anneme ve babama minnettarım.

Her anımda yanımda olan, doktora eğitimim süresince beni her zaman motive eden sevgili eşime göstermiş olduğu sabır ve anlayıştan ötürü teşekkür ederim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Merve ÜNLÜ ASLAN

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARIM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM.....	5
1.1. Tarımsal İstihdamın Kavramsal Çerçevesi.....	5
1.2. Türkiye’de Tarım Sektörünün Özellikleri.....	9
1.3. Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Özellikleri.....	13
1.3.1. Tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı.....	13
1.3.2. Kırsaldaki tarım istihdamının kırsaldaki toplam istihdama oranı ve kırsal nüfusa yansımaları.....	14
1.3.3. Tarımda aktif nüfusun çalışma statüsü.....	16
1.3.4. Tarım nüfusunun ulusal gelirden aldığı pay.....	16
1.3.5. Tarımsal istihdamın enformel niteliği.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARIM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAMA YÖNELİK POLİTİKALAR.....	21
2.1. Gelişmiş Ülkelerde Tarım Politikaları.....	21
2.1.1. Avrupa Birliği’nde tarım politikaları.....	23
2.1.1.1. Hollanda’da Ortak Tarım Politikası uygulamaları.....	26
2.1.1.2. Almanya’da Ortak Tarım Politikası uygulamaları.....	27

2.1.1.3. Fransa’da Ortak Tarım Politikası uygulamaları.....	29
2.1.2. ABD’de tarım politikaları.....	30
2.2. Türkiye’de Tarım Politikaları.....	33
2.2.1. Geçmişten günümüze Türkiye’de tarım politikaları.....	33
2.2.2. Günümüzde tarım sektöründeki kurumsal yapılar ve politika uygulamaları.....	38
2.2.2.1. Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılar.....	38
2.2.2.1.1. Kamu kurum ve kuruluşları.....	38
2.2.2.1.2. Tarım kooperatifleri.....	41
2.2.2.1.3. Tarımsal üretici birlikleri.....	45
2.2.2.1.4. Tarımsal kamu iktisadi teşebbüsleri.....	46
2.2.2.2. Tarım sektörüne yönelik politika uygulamaları.....	48
2.2.2.2.1. Pazar fiyat destekleri.....	49
2.2.2.2.2. Girdi destekleri.....	50
2.2.2.2.3. Doğrudan destekler.....	52
2.2.2.2.4. Avrupa Birliği’ne Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD).....	54
2.2.2.2.5. Coğrafi işaretler.....	56
2.2.2.2.6. Tarımköy projeleri.....	56
2.2.3. Tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri.....	57
2.2.3.1. Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının etkileri.....	57
2.2.3.1.1. Parçalı toprak yapısı ve küçük ölçekli çiftçiliğin yaygınlığı.....	58
2.2.3.1.2. Yüksek girdi maliyetleri ve sermaye yetersizliği.....	61
2.2.3.2. Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının etkileri.....	63
2.2.3.2.1. Sosyal güvenlik imkânlarının ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği.....	63
2.2.3.2.2. Gelir yetersizliği ve yoksulluk.....	73
2.2.3.2.3. Çalışma koşullarının ağırlığı ve riski.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE METODOLOJİK ÇERÇEVESİ.....	79
3.1. Araştırma Problemi.....	79
3.2. Araştırmanın Amacı.....	81
3.3. Araştırmanın Önemi.....	81
3.4. Araştırmanın Ana ve Alt Problemleri	83
3.5. Araştırmanın Varsayımları.....	85
3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	86
3.7. Alanyazın.....	86
3.7.1. Yurt içinde gerçekleştirilen çalışmalar.....	86
3.7.2. Yurt dışında gerçekleştirilen çalışmalar.....	93
3.8. Yöntem.....	97
3.8.1. Araştırma modeli.....	97
3.8.2. Araştırma sahası.....	98
3.8.3. Araştırma grubu.....	101
3.8.4. Araştırma verilerinin toplanması.....	106
3.8.5. Araştırma verilerinin analizi.....	108
3.9. Bulgular	109
3.9.1. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikaları algısı.....	110
3.9.1.1. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikası kavramına ilişkin algıları.....	110
3.9.1.2. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılara ilişkin algıları.....	112
3.9.1.3. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikası uygulamalarına ilişkin algıları.....	121
3.9.2. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin algıları.....	140
3.9.2.1. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarımsal istihdam kavramına ilişkin algıları.....	141
3.9.2.2. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin algıları.....	142

3.9.2.3. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin algıları.....	153
3.10. Bulguların Yorumlanması	161
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	179
KAYNAKÇA.....	189
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1. Tarımın GSYH'deki payı	9
Tablo 1.2. 2002-2018 yılları arası Türkiye istihdamı ve tarımsal istihdam bilgileri....	10
Tablo 1.3. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payı	11
Tablo 1.4. Tarım arazilerinin 2000-2018 yılları arası dağılımı	12
Tablo 1.5. Tarımsal istihdamın yıllar içerisindeki değişimi	13
Tablo 1.6. Kırsal alanda tarım sektöründe istihdamın toplam istihdama oranı	14
Tablo 1.7. Kırsal alandaki nüfusun toplam nüfusa oranı	15
Tablo 1.8. Tarım aktif nüfusun çalışma statüsüne göre dağılımı (%)	16
Tablo 1.9. İktisadi faaliyet koluna göre yıllık ortalama gelirin toplam gelirden aldığı pay (%)	17
Tablo 1.10. Kayıt dışı istihdamın tarım, tarım-dışı ve sektörel dağılımı (%)	18
Tablo 1.11. İşteki durumuna göre tarım sektöründe ve tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam.....	19
Tablo 2.1. Türkiye'de yıllara göre tarım alanları	59
Tablo 3.1. Düzey-2 sınıflandırmasına göre bölge bazında tarımköy sayıları ve bölgelerdeki tarım sektörüne ait istihdamın toplam istihdama oranı.....	100
Tablo 3.2. Katılımcıların özellikleri	103
Tablo.3.3. Tarım politikaları kavramının, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl tanımlandığı hakkındaki görüşler	111
Tablo 3.4. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, tarım sektörü ile ilişkili olan kurumsal yapıları nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler.....	113
Tablo 3.5. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, tarım politikası uygulamalarını nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler	122

Tablo.3.6. Tarımsal istihdam kavramının, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl tanımlandığı hakkındaki görüşler	141
Tablo 3.7. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler	143
Tablo 3.8. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler	154

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1. Araştırma Olguları, Araştırmanın Ana ve Alt Problemleri.....	84
Şekil 3.2. Araştırmanın Ana ve Alt Problemleri ve Görüşme Soruları	107

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANO	: Tarımsal ve Doğal Kaynaklar Örgütleri
ARIP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇAYKUR	: Çay İşletmesi Kurumu
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
ÇM	: Çerçeve Metin
ÇUKOBİRLİK	:Çukurova Pamuk, Yerfıstığı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri
DB	: Dünya Bankası
DSİ	: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBK	: Et ve Balık Kurumu
FİSKOBİRLİK	: Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
GAPBİRLİK	: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üretici Birliği
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPARD	: Avrupa Birliğine katılım öncesi kırsal kalkınma yardım aracı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KBKYP	: Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı
KÖY-KOOP	: Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği
LEADER	: Leader Programı
PANKOBİRLİK	: Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
OPD	: Ortak Pazar Düzeni
OTP	: Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası
SAPARD	: Avrupa Birliği Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Fonu
TARSİM	: Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi
TDK	: Türk Dil Kurumu

TEKEL	: Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TİGEM	: Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü
TKF	: Türkiye Kalkınma Vakfı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRAKYAKA	: Trakya Kalkınma Ajansı
TSKB	: Tarım satışı kooperatif ve birlikleri
TŞFAŞ	: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
TİGEM	: Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Uygarlıkların temeli Tarım Devrimi ile atılmış, sanayileşme ile devam ederek günümüzün kentsel alanların kökenini oluşturmuş olsa da bu kentleşme eğilimi kırsal alanların önemini ortadan kaldırmamaktadır. Kırsal alanlarda çoğu zaman tarım ve ormancılığın başat olduğu ama bunun yanında turizm, küçük ve orta ölçekte sanayinin ve el sanatları gibi diğer iktisadi faaliyetlerin de yürütüldüğü bilinmektedir (Canbey-Özgüler ve Kocabaş, 2019, s. 424).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı olmaksızın tarım sektörü temel bir sektördür. Tarım sektörü bir yandan sanayi ve hizmetler sektörlerinin gelişmesini sağlarken diğer yandan nüfusun beslenmesi yönüyle de önem arz etmektedir. Tarım sektörü beslenmeyle doğrudan ilişkili olmasının yanı sıra sanayi kesimine girdi sağlamakta, tarımsal ürünlerin ihraç edilmesiyle cari açığın kapatılmasına katkıda bulunmaktadır.

Tarım sektöründeki ekonomik gelişmeler; sektörün Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) katkısı ve barındırdığı işgücü potansiyeli itibarıyla ele alınıp incelenmektedir. Tarım sektörünün GSYİH içindeki payları ile tarım sektörü istihdamının ne düzeyde olduğu ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe istihdam oranı düşük iken gelişmekte olan ülkelerde yüksek tarımsal istihdam oranı olmasına karşın tarım sektörünün GSYİH'ye katkısı göreceli olarak düşük kalmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelere 1993 yılı itibarıyla GSYİH içinde tarım sektörü payının en yüksek olduğu ülkeler %22,6 ile Romanya ve %12 ile Litvanya iken toplam istihdam içinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı %36 ve %20,7 düzeyindedir. 2010'lu yıllara gelindiğinde Romanya'da GSYİH içinde tarım sektörü payı % 7 olurken toplam istihdam içinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranında fazla azalış yaşanmamış, oran %30,1 olmuştur. Bu ülkede tarım sektörünün GSYİH içindeki payı azalırken sanayi ve hizmetler sektörüne bakıldığında 1993-2010 yılları arasında sanayi sektöründe de azalış yaşandığı ancak hizmetler sektörünün de önemli oranda genişlediği görülmektedir. AB üyesi ülkelere Almanya, İtalya ve İsveç tarım sektörünün GSYİH içindeki payının %1'den az olduğu ülkelere örnek verilebilir. Tarımsal istihdam 2010 verilerine bakıldığında da Almanya'da %1,6, İtalya'da %3,8 ve İsveç'te %2,1 gibi düşük oranlar olduğu görülmektedir (Canbey-Özgüler, 2013, s. 683-684).

Türkiye’de tarım sektörünün GSYİH içindeki payı 1998 yılında %13,6 iken 2018 yılında %5,8’e kadar gerilemiştir. Tarım sektörünün istihdam içindeki payı ise 1998 yılında %41,5 iken 2018 yılında %18,4’e gerilemiştir (TÜİK, 2019c; TÜİK,2019d). Türkiye’de tarım sektörü istihdamının toplam istihdama oranı 1950’li yıllara kıyasla oldukça düşük düzeydedir ve bu orandaki düşme eğilimi halen devam etmektedir. Buna rağmen, tarım sektörü istihdamının toplam istihdama oranının gelişmiş ülkelerdeki karşılıklarına bakıldığında, Türkiye’de tarımın toplam istihdamdan aldığı payın görece hala oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 2018 yılı verileriyle sektör bazında istihdamın GSYİH’ye katkısı değerlendirildiğinde ise; tarım sektöründe istihdamdaki bir kişinin GSYİH’ye katkısı yaklaşık 17 bin TL iken aynı değer sanayi sektöründe 69 bin TL, hizmetler sektöründe ise 356 bin TL’dir (TÜİK, 2019a; TÜİK, 2019d). Tüm bu verilerden anlaşıldığı üzere; Türkiye’de görece yüksek olan tarımsal istihdam oranına rağmen, bunun GSYİH’ye katkısının diğer sektörlerle kıyasla düşük olduğu söylenebilir. Bu durum, tarım sektöründeki istihdam verimliliğinin düşük olduğunu düşündürmektedir. Türkiye’nin tarım sektöründeki yapısal ve ekonomik sorunlarını tam olarak çözememiş olduğunun göstergelerinden biri olarak kabul edilen bu durumun ortadan kaldırılabilmesinin temel koşulu uygun tarım politikalarının hayata geçirilmesidir. Çünkü tarımsal istihdam, tarım politikalarından doğrudan etkilemektedir.

Tarımsal istihdamın mevcut dağılımına odaklanıldığında ise, tarımsal istihdamın ağırlıklı olarak, kırsal alanlarda toplandığı görülmektedir. TÜİK’in kır-kent ayrımını hesapladığı son yıl olan 2013 yılı¹ verilerine göre; kırsal alanda istihdam edilen nüfusun %60,2’si tarımsal istihdamda yer almaktadır (TÜİK, 2019b). Bir diğer ifade ile Türkiye’de tarımsal üretimin odağında kırsal alanlar yer almaktadır. OECD’ye (2006) göre; dünya genelinde; tarım sektörünün istihdamdaki oranı ile milli gelirden aldığı payın yüksek olduğu dönemlerde kırsal alanlar ülke ekonomisi için vazgeçilmez bir önem arz etmekteydi. Tarımda makineleşmenin ve kentlerde de sanayileşmenin artması ile birlikte, kırsal alanlar eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Kırsaldaki gerilemenin temel olarak tarımda makineleşmenin ve kentlerde sanayileşmenin artışı ile birlikte hız kazandığı söylenebilir. Bu gelişmelerle birlikte kırsal alanlardan kentsel alanlara yönelen göç hareketleri sonucunda kırsal nüfus azalmaya başlamıştır. Kırsal alanlardan kentsel

¹ 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun uyarınca kır kavramının niteliğinde değişim yaşanmıştır. Bu gerekçeyle TÜİK 2013 yılı sonrasında kır-kent ayrımı ile veri hesaplamayı durdurmuştur. Bu nedenle çalışmadaki kır-kent ayrımı ile ilişkili olarak ifade edilen veriler 2013 yılına aittir.

alanlara yönelen göç sonucu kırsal nüfus azalması Türkiye’de de yaşanmıştır.

Tarım sektörü istihdamının daralması, ülkede yaşanan demografik ve ekonomik gelişmeler kadar uygulanan tarım politikalarından da etkilenmektedir. Tarım politikalarının ülkenin genel sosyo ekonomik durumu ile uyumlu olması önemlidir. Tarım politikası uygulamaları, ülkenin genel sosyo-ekonomik durumu kadar tarımsal istihdam yapısıyla da ne kadar uyumlu hale getirilebilirse gerek sektör gerekse ülke açısından o kadar olumlu sonuçların elde edilmesi söz konusu olabilecektir. Tarımsal istihdamın önemli bir bölümünün kırsal alanda yer aldığı gerçeği de göz önünde bulundurulacak olursa; tarım politikaları kırsal alanların kendine özgü koşullarından bağımsız düşünülemez. Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, etkin tarım politikalarının uygulanması noktasında; tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerinde etkisinin doğru analiz edilmesi, önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sıralanan tüm bu tespitler bir arada düşünülerek planlanan çalışmamızda; tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin, kırsal kesimde yaşayan bireylerin bakış açısından analizi amaçlanmıştır. Alanyazın incelendiğinde ülkemizdeki çalışmaların birçoğunun tarım sektörünü etkileyen politikaların ve politika uygulamalarının tarımsal istihdam üzerindeki genel etkisini bütüncül bir bakış açısıyla incelemeyi amaç edinmediği, bunun yerine daha spesifik çalışmaların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; alanyazındaki bir grup çalışma, özel olarak bir tarım politikası uygulamasına odaklanarak sadece araştırılan ilgili uygulamanın tarımsal istihdam üzerindeki etkisini incelemektedir (Özdemir, 1998; Tan, 2009; Özçelik ve Özer, 2006).

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tarım sektöründeki istihdamın değerlendirilmesi amacıyla öncelikle tarım sektöründe istihdamın kavramsal çerçevesi ele alınmış ardından Türkiye’de tarım sektörünün ve tarımsal istihdamın özelliklerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, tarım sektöründeki istihdama yönelik politikalar değerlendirilmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerdeki tarım politikaları incelendikten sonra geçmişten günümüze Türkiye’deki tarım politikaları ele alınmaktadır. Türkiye’de tarım sektörüne yön veren kurumsal yapılar ve sektöre yönelik politika uygulamalarına da yer verilen ikinci bölümde son olarak, tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri teorik bir çerçevede ortaya koyulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde öncelikle araştırmanın uygulama safhası ele alınmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın problem durumu, amacı ve önemi ile ilgili bilgi

verilmektedir. Ardından, tarım politikalarının tarımsal istihdamla ilişkisini değerlendiren alanyazındaki diğer çalışmalar ele alınmakta ve çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırmanın yöntemi açıklanmaktadır. Sonrasında, uygulama neticesinde elde edilen veriler aracılığı ile bulgular ortaya koyulmakta ve beraberinde “bulguların yorumlanması” başlığı altında çalışmaya ait bulgular, araştırma konusu ile ilişkili olan alanyazındaki diğer çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılmalı olarak incelenmektedir. Bu kapsamda, öncelikle araştırmaya dâhil edilen görüşmecilerin “tarım politikası” ve “tarım sektöründeki kurumsal yapılar” kavramlarını nasıl algıladığına ilişkin bulgular ortaya konmuştur. Ardından kurumsal yapılar bağlamında görüşmecilerin, “kamu kurum ve kuruluşları” ile “kooperatif ve üretici birliklerini” nasıl algıladıkları araştırma kapsamında elde edilen bulgular aracılığı ile açıklanmıştır. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikası uygulamalarını nasıl algıladığına ilişkin olarak ortaya koyulan bulgular ise “hibe teşvik ve destek programları” ve “tarımköy projeleri” ekseninde açıklanmıştır. Bu kapsamda, kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım sektöründeki kurumsal yapılar ve tarım politikası uygulamalarına yönelik olarak ortaya koyduğu önerilerde ilgili bölüm özelinde ifade edilmektedir. Tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin kırsal kesimde yaşayan bireylerin gözünden analiz edilmesi için görüşmeciler aracılığı ile ortaya koyulması gereken bir diğer kavram olan “tarımsal istihdam” kavramı da görüşmecilerden elde edilen bulgular aracılığıyla açıklanmıştır. Tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkileri analiz edilirken elde edilen veriler aracılığı ile ortaya koyulan bulgular; “üretim yapısını belirleyen” ve “çalışma koşullarını belirleyen” tarım politikaları ayrımına gidilerek incelenmiştir. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, üretim yapısını ve çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarına yönelik önerileri ise görüşmeciler aracılığı ile elde edilen bulgular kullanılarak yine bu bölüm kapsamında açıklanmıştır. Son olarak ise “bulgular” ve “bulguların yorumlanması” başlıkları altında ortaya koyulan tespitler ışığında sonuç ve öneriler açıklanmaktadır.

Özet olarak; birinci ve ikinci bölümde araştırma konusuna ait teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılmakta, üçüncü bölümde ise çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular ve sonuçlar yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARIM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM

Tarım sektörü, nüfusun beslenmesindeki stratejik önemi, istihdama, milli gelire ve ihracata katkısı, tarım ürünlerini girdi olarak kullanan sanayilerin ihtiyacını karşılayabilmesi gibi sebeplerden dolayı özel öneme sahip bir sektör olma özelliği taşımaktadır.

Gelişmiş ekonomilerde sektörlerin gelişim yönü tarımdan sanayi sektörüne ve daha sonra da hizmet sektörüne doğru gerçekleşir. İstatistiki veriler, sanayi sektörü yeterince gelişmeyen Türkiye'nin sektör gelişiminin tarımdan hizmet sektörüne doğru olduğunu göstermektedir (Parlaktuna, 2010, s. 1221). Bu nedenlerle, günümüzde tarım sektörü önemini sürdürmekle birlikte, tarım nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payı azalma eğilimi içerisindedir. Tarım arazilerinin parçalanması ve tarımsal gelirin giderek azalması, makro politikalar sonucu diğer sektörlerdeki gelişmeler ve kentleşme nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal nüfusun diğer sektörlerle kayması sonucuyla karşılaşmıştır. Gelişmiş ülkeler ise hem tarımsal nüfus hem de tarımsal nüfusun toplam nüfusa oranı itibarıyla, gelişmekte olan ülkelere kıyasla, daha belirgin bir düşüş eğilimi içerisindedir (Çelik, 2008, s. 55). Türkiye'de de kırsal nüfusun ve istihdamda tarım sektörünün payı, zaman içerisinde azalma eğilimine girmiştir. TÜİK 2018 verilerine göre, Türkiye'de tarımsal istihdamın, toplam istihdam içerisindeki payı %18,4'dür (TÜİK, 2019c). Fakat aynı yıl için tarım sektörünün GSYİH'den aldığı pay ise %5,8 olmuştur (TÜİK, 2019d). Bu veriler tarım sektöründe istihdam verimliliğinin önemli derecede düşük olduğuna işaret etmektedir. Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı üzere, tarım sektöründeki düşük istihdam verimliliğine karşın, yaklaşık her 5 bireyden 1'i tarımda istihdam edilmeye devam etmektedir. Bundan dolayı Türkiye özelinde tarım sektörü istihdam bakımında önem arz eden bir sektör olma özelliğini sürdürmektedir.

1.1. Tarımsal İstihdamın Kavramsal Çerçevesi

Türk Dil Kurumu (TDK) tarımı; *“bitkisel ve hayvansal ürünlerin; üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması faaliyetlerinin bütünü”* olarak tanımlamaktadır (TDK, 2019a). Tarım, bireylerin hayatlarını idame ettirebilmesi için topluluklara gıda ve hammadde tedarik etmek amacı ile bitkisel ve hayvansal kaynakların biyolojik üretim

kapasitelerinin, bilinçli yöntemler aracılığıyla ve planlanmış bir şekilde kullanması olarak da tanımlanmaktadır (Gürler, 2008, s. 1).

Tarım kavramı, Türkiye’de çeşitli yasal düzenlemeler aracılığı ile de tanımlanmaktadır. 1945 yılında kabul edilen 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunun’da tarım; *“Arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla nebat, hayvan ve hayvan mahsulleri istihsalinde bulunmaya veya bu mahsullerin yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesine, çiftçilik (tarım) ve bu işleri devamlı yapanlara çiftçi denir.”* şeklinde tanımlanmıştır (4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, m.2).

1960 yılında kabul edilen 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda ise tarım; *“Arazide, deniz, göl ve nehirlerde ekim, dikim, bakım ve üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların ürünlerinin istihsalini, avlanmasını, avcılar ve yetiştiricileri tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya bu ürünlerden sair bir şekilde faydalanılmasını ifade eder”* şeklinde tanımlanmıştır (193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, m.52).

2008 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılan 26986 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Sanayi, Ticaret, Tarım ve Orman İşlerinden Sayılan İşlere İlişkin Yönetmelik” kapsamında; tarım ve orman işleri sınıfında değerlendirilen faaliyetler dört madde altında toplanmıştır. İlgili maddeler;

“1- Her çeşit meyveli ve meyvesiz bitkiler; çay, pamuk, tütün, elyaflı bitkiler; turuncgiller; pirinç, baklagiller; ağaç, ağaççık, omca, tohum, fide, fidan; sebze ve tarla ürünleri; yem ve süs bitkilerinin yetiştirilmesi, üretimi, ıslahı, araştırılması, bunlarla ilgili her türlü toprak işleri, ekim, dikim, aşı, budama, sulama, gübreleme, hasat, harman, devşirme, temizleme, hazırlama ve ayırma işleri, hastalık ve zararlılarla mücadele, sulama birliklerince ortaklaşa ödeme usulü ile tarımsal sulama sistemlerinin işletilmesi, toprak ıslahı, çayır, mera, toprak ve su korunması gibi işler,

2- Her türlü iş ve gelir hayvanlarının yetiştirilmesi, üretimi, ıslahı ve bunlarla ilgili bakım, güdüm, terbiye, kırkım, sağım ve ürünlerinin elde edilmesi, toplanması, saklanması ile bu hayvanların hastalık ve asalaklarıyla mücadele işleri,

3-Ormanların korunması, planlanması (amenajman), yetiştirilmesi, işletilmesi, sınırlandırılması çalışmaları, yangınla mücadele çalışmaları, bunlara ait alt yapı çalışmaları ile etüt proje, ağaçlandırma, erozyon kontrolü, rehabilitasyon, orman içi mera ıslahı, aşılama, tohum ve ağaç ıslahı, tohum toplama, fidan üretimi, tohumlukların tesisi, ormancılık araştırma çalışmaları ile av yaban hayatı çalışmaları, milli park, orman içi dinlenme yerleri ve kent ormanlarının kurulması, bakımı, geliştirilmesi ve korunması işleri,

4- 20/4/1967 tarihli ve 854 sayılı Deniz İş Kanunu hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kara ve su ürünleri avcılığı, yetiştiriciliği ve üreticiliği ile bu yoldan elde edilen ürünlerin saklanması ve taşınması işleri” olarak sıralanmaktadır (26986 sayılı Sanayi, Ticaret, Tarım ve Orman İşlerinden Sayılan İşlere İlişkin Yönetmelik, Ek-1/C).”

Kavramsal olarak; “tarım işlerinin” yukarıda çerçevesi çizilen tanımlarından da anlaşılabilirliği üzere; günümüzde tarım ile ilgili ilk düşünülen faaliyet bitkisel üretimdir; ancak tarım kapsamında bitkisel üretimin dışında hayvancılık, ormancılık ve su ürünleri yetiştiriciliği de yer almaktadır. Bu bağlamda dile getirilen faaliyet alanlarının tamamı ve bu alanlar haricinde tarımsal ürünlerin işlenmesi, tasnif edilmesi, depolanması, ambalajlanması ve benzeri faaliyetlerin bütünü tarım sektörü kapsamındadır. Bu sebeplerle, tarım sektörü, ülke ekonomisi için en hayati sektörlerden biri olarak değerlendirilebilir (Doğan ve diğerleri, 2015, s. 30).

Bu noktada; tarım sektörü kapsamındaki faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan unsurlardan biri olarak “tarımsal istihdam” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal istihdamı incelemenden önce “istihdam” kavramının açıklanması gerekmektedir. İstihdam geniş ve dar anlamda tanımlanmaktadır. Geniş anlamda istihdam kavramı, tüm üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanılması anlamına gelirken; dar anlamda istihdam emek faktörünün üretim sürecinde kullanılması anlamına gelmektedir (Canbey-Özgüler, 2013b, s. 9). Bu bağlamda istihdam, ekonomide faaliyet gösteren ve karşılığında kazanç sağlamak isteyen bireylerin çalıştırılması olarak ifade edilmektedir (Tunca, 2012, s. 4).

Bu tanımlardan hareketle; “tarımsal istihdam” kavramı da ekonomide faaliyet gösteren ve karşılığında kazanç sağlamak isteyen bireylerin tarım sektöründe çalıştırılması olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’deki çeşitli yasal düzenlemeler aracılığı ile “tarımsal istihdam” kavramı sınıflandırılarak tanımlanmak istendiğinde ise ikili bir sınıflandırma karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıflandırmanın ortaya koyduğu tanıma göre, tarımsal istihdam; a) “tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar” ve b) “tarım kesiminde bir hizmet akdi ile ücretli olarak çalışanlardan” oluşmaktadır (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.5, m.7, m.4, ek madde-5).

“Tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanları”, üç farklı kategoride değerlendirmek mümkündür. Bu kategoriler, “işverenler”, “kendi hesabına çalışanlar” ve “ücretsiz aile çalışanları”dır. TÜİK 2019 verilerine göre, Türkiye’de, “işveren” statüsünde olup tarımsal faaliyette bulunanlar tarımsal istihdamın %0,90’nını oluşturmaktadır. “Kendi hesabına çalışarak” tarımsal faaliyette bulunanlar; ağırlıklı

olarak “küçük köylü işletmeciliği” biçiminde tarımsal istihdamın %38,86’sını; “ücretsiz aile çalışanları” ise tarımsal istihdamın %48,33’ünü oluşturmaktadırlar (TÜİK, 2019c).

Türkiye’de tarımsal üretim faaliyeti gerçekleştirilirken, gerekli olan işgücü ağırlıklı olarak aile içinden karşılanmaktadır. Bu nedenle tarımsal istihdamın önemli bir yüzdesini (%48,33) ücretsiz aile çalışanları oluşturmakta ve ailedeki işgücünün yetersiz kaldığı durumlarda ücretli olarak çalıştırılanlardan faydalanılarak da üretim gerçekleştirilmektedir (Dernek, 2005, s. 6). Buna karşın; geçmiş yıllara kıyasla son dönemlerde ücretli çalışanların, tarımsal istihdam içerisindeki oranı artış göstermiştir. 1980’li yıllarda %5,3 olan ücretli çalışanların oranı 2019 yılında %11,89’a yükselmiştir (TÜİK, 2019c). Çok parçalı arazilerinde sürdürülen tarımsal faaliyetlerden elde edilen düşük verim ve sınırlı kazanç sonucunda, tarımsal istihdamdaki belirli bir kesimde ek gelir elde etme isteği doğmuştur. Ayrıca son dönemde uygulanan tarımsal destekleme politikalarından küçük ölçekli üreticilerin ağırlıklı olarak yararlanamaması da söz konusu üreticilerin bir bölümünün yaşadığı gelir eksikliği nedeniyle tarım sektöründe ücretli çalışmayı tercih etmesine yol açmıştır (Görücü ve Akbıyık, 2010, s.195-197). Tüm bu nedenler birlikte düşünüldüğünde, ücretli çalışan oranlarında son dönemde meydana gelen bu artışın (1980’de % 5,3 – 2019’da % 11,89) nedenleri daha net anlaşılmaktadır.

“*Tarımda bir hizmet akdi ile ücretli olarak çalışanları*” da ikili bir sınıflandırma ile: a) “mevsimlik (süreksiz) tarım işçiliği” ve b) “sürekli tarım işçiliği” olarak ayırmak mümkündür (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.4, ek madde-5).

a) “*Mevsimlik (süreksiz) tarım işçiliği*”; Bir çalışma biçimi olarak, bireyin kendilerine ait olmayan alanlarda tarımsal faaliyette bulunurken, ilgili tarımsal faaliyetin herhangi bir safhasında, bir ücret, karşılığında, istihdamda yer alması durumu mevsimlik (süreksiz) tarım işçiliği olarak tanımlanmaktadır (Fereli ve diğerleri, 2016, s. 36-37). Bu tanım kapsamındaki mevsimlik işçiler, tarımsal faaliyetin gerçekleştirildiği coğrafyadaki bireylerden oluşabileceği gibi sadece tarımsal faaliyetin yoğunlaştığı dönemde, ilgili tarımsal faaliyet alanına getirilen bireylerden de oluşabilir. Barınma, beslenme imkânları ve ücret düzeyleri birlikte değerlendirildiğinde, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma standartları çok düşük seviyelerde yer almaktadır (Özpekmezci ve Sahil, 2004, s. 262).

b) *Sürekli tarım işçiliği ise*; Tarımsal faaliyetlerin iklim koşullarından yoğun olarak etkilenmesinden dolayı, sürekli tarım işçiliği, sektörde sık tercih edilen bir istihdam biçimi olarak değerlendirilmez; ancak sınırlı düzeyde de olsa, her tarım

işletmesinde, sürekli tarım işçisi sınıfında çalışan personele gereksinim vardır. Bu çalışan sınıf ağırlıklı olarak, Tarım Bakanlığı bünyesinde istihdam edilmektedir. Özel sektörlerde ise sadece büyük ölçekli işletmelerde istihdam imkânı elde edebilmektedirler (Akbiyık, 2008, s. 235).

1.2. Türkiye’de Tarım Sektörünün Özellikleri

Tarım sektörü, insanların besin gereksinimlerini karşılaması, sanayi sektörüne, ihracata ve milli gelire katkısının olması ve nüfusun önemli bir kesimine iş olanağı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Türkiye’deki tarım sektörü de yukarıda söz edilen nedenlerle önemini sürdürmektedir.

Türkiye’de tarım sektörünün özellikleri incelenmek istendiğinde, tarımın GSYİH içindeki payı, önemle üzerinde durulması gereken noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki tarım sektörünün katma değeri ve GSYİH içindeki payı Tablo 1.1’de yer almaktadır. 1968’den günümüze, tarım sektörünün GSYİH’ye katkısının, yıllar içinde oransal bazda düştüğü görülmektedir. 1968 yılında yaklaşık olarak %40 oranında olan tarımın payı hızla azalmaya başlayarak 2018 yılı verilerine göre %5.8’e gerilemiştir.

Tablo 1.1. Tarımın GSYİH’deki payı (TÜİK, 2019d; TARIM-ORMAN, 2019a)

Yıllar	GSYİH (Milyon TL)	Tarım Sektörü Katma Değeri (Milyon TL)	Tarım Sektörünün GSYİH’deki yeri (%)
1968	0,16	0,06	39,8
1978	1,63	0,49	30,4
1988	129,22	21,58	16,7
1998	70.203,14	8.756,88	13,6
2007	880 460 87	64.327,33	8,1
2010	116 001 397	104 703 63	9,0
2011	139 447 716	114 838 16	8,2
2012	156 967 211	121 692 89	7,8
2013	180 971 308	121 709 07	6,7
2014	204 446 587	134 724 74	6,6
2015	233 864 749	161 447 91	6,9
2016	260 852 574	161 304 61	6,2
2017	311 065 015	189 193 52	6,1
2018	372 438 793	216 666 38	5,8

Toplam aktif nüfus içindeki tarımsal nüfus oranının düşüklüğü, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin en iyi göstergelerinden biri olarak kabul edilir. Gelişmiş ülkelerde bu oran, gelişmekte olan ülkelere kıyasla oldukça düşüktür. Türkiye açısından bakıldığında, Cumhuriyetin ilk dönemlerinden günümüze kadar tarımsal istihdamın toplam istihdam

içindeki oranı düşüş eğilimi içerisindedir. Bu eğilim 1950’li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Bu çerçevede, 1930 yılında toplam nüfusun %76.2’sinin, 1950 yılında ise %74.3’ünün tarımla geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Toplam istihdam içindeki tarımsal istihdam oranı, 1965 yılında %75, 1985 yılında ise %58 olarak gerçekleşmiştir (Dinler, 2014, s. 94).

Tablo 1.2’de görüldüğü gibi Türkiye’de, 2000’li yılların başında %40’a yakın olan toplam istihdam içindeki tarımsal istihdam oranı, 2016 yılı itibarıyla %20’nin altına gerilemiştir. Son olarak, 2019 yılında ise bu oran %18,2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 1.2. 2002-2018 yılları arası Türkiye istihdamı ve tarımsal istihdam bilgileri (TÜİK, 2019c)

Yıllar	Toplam İstihdam (Bin Kişi)	Tarım İstihdamı (Bin Kişi)	Tarım İstihdamının Toplam İstihdama Oranı (%)
2002	21.354	7.458	37,6
2005	22.046	6.493	29,5
2008	20.736	5.110	24,7
2010	22.594	5.683	25,2
2012	24.821	6.097	24,6
2014	25.933	5.470	21,1
2015	26.622	5.484	20,6
2016	27.267	5.305	19,4
2017	28.188	5.464	19,3
2018	28.738	5.297	18,4
2019	28.080	5.097	18,2

Türkiye’de tarım sektörünün özellikleri incelenirken üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da tarım sektörünün dış ticaretteki payıdır. Dış ticaret ile ilgili veriler, yıl içinde ülkenin ihtiyacı karşılandıktan sonra ne kadar ihracat gerçekleştirdiğini ve ihtiyacının karşılanması için kendi üretimi haricinde ne kadar ilave ithalat yapıldığını göstermektedir (Dinler, 2014, s. 382-383).

Tablo 1.3’te Türkiye’de 2002-2019 yılları itibarıyla tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen ihracat gelirine ve söz konusu ihracatın, toplam ihracat içindeki payına eş zamanlı olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile ilişkili ithalat miktarına ve söz konusu ithalatın toplam ithalat içindeki payına ait bilgiler verilmektedir.

Tablo 1.3. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payı (2002-2018) (TÜİK, 2019e)

Yıllar	Toplam İhracat (Milyar Dolar)	Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinden Elde Edilen İhracat (Milyar Dolar)	Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Toplam İhracattaki Payı (%)	Toplam İthalat (Milyar Dolar)	Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri İle İlişkili İthalat (Milyar Dolar)	Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinin Toplam İthalattaki Payı (%)
2002	36,05	1,74	4,82	51,55	1,59	%3,08
2005	73,47	3,31	4,50	116,77	2,54	%2,17
2008	132,02	3,92	2,96	201,96	6,15	%3,04
2010	113,88	4,91	4,31	185,54	6,26	%3,37
2012	152,46	5,16	3,38	236,54	7,24	%3,06
2014	157,61	6,00	3,80	242,17	8,43	%3,48
2016	142,52	5,37	3,76	198,61	6,92	%3,48
2018	167,92	5,52	3,28	223,04	9,19	%4,12
2019	171,48	5,47	3,18	202,70	9,38	%4,62

Tablo 1.3'te yer alan verilerden anlaşıldığı üzere; özellikle 2008 yılından sonra Türkiye'nin tarım ve hayvancılık faaliyetleri kapsamındaki ithalat harcamaları, ihracatının önüne geçmiştir. Özellikle 2016-2019 yılları arasındaki değişime odaklanıldığında, 2016 yılına kıyasla 2019 yılında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen ihracat gelirinde miktar olarak cüzi bir artış olmakla birlikte, söz konusu ihracat gelirinin toplam ihracattaki payı (%) itibarıyla 2016 yılına kıyasla 2019 yılında bir düşüş gözlemlenmektedir (2016 yılında %3,76 iken; 2019 yılında %3,18). Tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile ilişkili ithalat harcamalarına odaklanıldığında ise hem oran hem de miktar bazında önemli bir artışla karşılaşılmaktadır. 2016 yılında 6,92 milyar dolar olan tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile ilişkili ithalat harcamaları, 2019 yılında 9,38 milyar dolara yükselmiştir. Yine 2016 yılında tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile ilişkili ithalat harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payı %3,48 iken aynı oran 2019 yılında %4,62'ye yükselmiştir.

Tarım arazilerinin özellikleri ve tarımsal üretimin yapısı itibarıyla Türkiye, toplam yüz ölçümü 783.562 km² olan ve içerisinde baraj ve göller çıkarıldığında kalan toprağı 769.900 km² olan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal üretime uygunluk bakımından topraklar sekiz sınıfta incelenmektedir. Bu sınıflandırmada, tarım yapmayı hiçbir şekilde kısıtlamayan topraklar birinci sınıf iken, tarım yapılması mümkün olmayan araziler ise sekizinci sınıf olarak gruplandırılmaktadır. İlk dört kategoride yer alan topraklarda tarım yapılmakta, tarım yapılmayan diğer alanlarda ise doğal örtünün devamlı kaldığı orman ve çayır alanları bulunmaktadır (Acar ve Aytüre, 2014, s. 107).

Tablo 1.4'te yıllara göre tarım arazilerinin dağılımı görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre yaklaşık 38 milyon hektar olan toplam tarım alanının %40,81'inde tahıl ve taneli bitkiler, %2,07'sinde sebze, %9,15'inde uzun ömürlü bitki (meyve vs.) yetiştiriciliği yapılmaktadır. Toplam tarım alanının %9,28'i ise nadasa bırakılmakta ve %38,65'i çayır ve mera olarak kullanılmaktadır (TÜİK, 2019f).

Tablo 1.4. Tarım arazilerinin 2000-2018 yılları arası dağılımı (Bin Hektar) (TÜİK, 2019f)

Yıl	2000	2007	2013	2016	2018
Toplam Tarım Alanı	38.757	39.504	38.423	38.328	37.817
Tahıllar ve Taneli Bitkiler	%46,54	% 42,89	%40,63	%40,63	%40,81
Nadas	%12,45	%10,67	%10,79	%10,43	%9,28
Sebze Bahçeleri	%2,33	%2,06	%2,10	%2,09	%2,07
Toplam Uzun Ömürlü Bitkiler	%6,73	%2,06	%8,41	%8,68	%9,15
Çayır ve Mera	%31,93	%37,00	%38,04	%38,13	%38,65

Tarım yapılabilen toplam arazinin üzerinde faaliyet gösteren işletme sayısı ve bunların işlemiş olduğu arazi miktarı açısından, Türkiye’de yapılan tarıma bakıldığında, genel olarak dağınık ve çok parçalı yapıda, küçük ölçekli, geçimlik işletmelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yapısal bir sorun olan çok parçalı arazi varlığının en önemli sebebi miras yoluyla intikallerde varislere eşit şekilde toprağın paylaşılmasıdır. Bu durum tarım işletmelerinin %80,5’inin üç ve daha fazla parselde faaliyet göstermesine sebep olmuştur. Dağınık parsel yapısı işletmeler için maliyetli bir durumdur. Bu durumu önlemek için 3.7.2005 tarihinde kabul edilen 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu yürürlüğe girmiştir (Acar ve Aytüre, 2014, s. 114). 5403 sayılı Kanun ve sonrasında, 31. 1. 2007 tarihinde kabul edilen 5578 sayılı ve 30. 4. 2014 tarihinde kabul edilen 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda değişiklik yapılması amacıyla çıkarılan kanunlar aracılığı ile asgari ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri belirlenmiştir. Belirlenen büyüklüğe erişmiş tarımsal araziler, bölünemez eşya niteliği kazanmıştır (5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, m.8;

5578 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, m.2; 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, m.5, ek (1) sayılı liste).

1.3. Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Özellikleri

Gelişmiş ülkelere kıyasla, toplam istihdam içindeki tarımsal istihdam oranının günümüzde de yüksek düzeyde olduğu Türkiye’de kırsal nüfusun ve istihdamda tarım sektörünün payı zaman içerisinde azalma eğilimine girmiştir ve bu gelişme yapısal bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir.

1.3.1. Tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı

1990’lı yıllarda Türkiye’de işgücüne katılanların %45-50’si tarım sektöründe çalışırken, 2019 yılında ise istihdamın %18,2’si tarım sektöründe çalışmaktadır (TÜİK, 2019a). Verilerden anlaşıldığı üzere; istihdamda tarım sektörünün payı son 20 yılda yaklaşık %50-60 oranında azalmasına rağmen, hala toplam istihdamın yaklaşık beşte birinin tarım sektöründe istihdam edildiği görülmektedir.

Tablo 1.5 incelendiğinde 2005 ve 2019 yılları arasında, toplam istihdamda %5 artış gözlemlenmiştir. Yine aynı dönemde, tarımsal istihdamın genel istihdama oranı ise %8 azalmıştır.

Tablo 1.5. Tarımsal istihdamın yıllar içerisindeki değişimi (TÜİK, 2019a)

Yıllar	Toplam İstihdam	İstihdam Oranı (%)	Tarımsal İstihdam	Tarımsal İstihdam Oranı (%)
2005	19.633	40,60	5.014	26
2006	19.933	40,45	4.653	23
2007	20.209	40,28	4.546	22
2008	20.604	40,41	4.621	22
2009	20.615	39,77	4.752	23
2010	21.858	41,32	5.084	23
2011	23.266	43,10	5.412	23
2012	23.937	43,55	5.301	22
2013	24.601	43,94	5.204	21
2014	25.933	45,50	5.470	21
2015	26.621	46,00	5.483	21
2016	27.205	46,30	5.305	20
2017	28.189	47,10	5.464	19
2018	28.738	47,37	5.297	18
2019	28.080	45,68	5.097	18

Tarımsal istihdamın toplam istihdam karşısındaki bu azalan seyrinin temel nedenleri arasında daha mekanize bir yapıda sürdürülen tarımsal faaliyetler ve sanayi alanındaki gelişmeler gösterilmektedir. Bu temel nedenler haricinde, parçalı tarım arazileri ve tarımsal faaliyetlerden elde edilen kazancın düşüklüğü de tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payının düşmesine sebep olan ve kırdan kente göçü tetikleyen nedenler arasındadır (Işın ve diğerleri, 2010, s. 19-20).

1.3.2. Kırsaldaki tarım istihdamının kırsaldaki toplam istihdama oranı ve kırsal nüfusa yansımaları

Tarım sektöründe yaşayanların çoğu kırsal alanda yaşadığından Türkiye’de tarım sektörü ve kırsal alan çoğu zaman birlikte değerlendirilmektedir (Olhan, 2011, s. 7). Bir başka ifadeyle; Türkiye’de kırsal alanda, tarım sektörü haricindeki işler oldukça sınırlıdır. Tarım sektörünün kapsamında değerlendirilen işlerin yaklaşık olarak %87’sinin kırsal alanlarda yapılıyor olması nedeni ile tarım sektörü kırsal alanda ikamet edenlerin iş bulabileceği tek sektör konumundadır (Işın ve diğerleri, 2010, s. 5).

Tablo 1.6’da kırsal alandaki tarım sektöründe istihdamın toplam istihdama oranı yıllar itibarıyla verilmiştir. Tabloya göre; kırsal alanda tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı 1990 yılında %76,76 oranındayken, 2000’de bu oran %70,14’e, 2013’de ise %60,20’ye gerilemiştir.

Tablo 1.6. *Kırsal alanda tarım sektöründe istihdamın toplam istihdama oranı* (TÜİK, 2019b)

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarımsal İstihdam	Tarımsal İstihdam Oranı (%)
2013	8.788	5.291	60,20%
2012	8.653	5.353	61,86%
2011	8.603	5.360	62,30%
2010	7.915	4.981	62,93%
2009	7.438	4.656	62,59%
2008	7.184	4.369	60,82%
2007	6.973	4.269	61,22%
2006	6.905	4.277	61,94%
2005	6.940	4.457	64,22%
2000	10.477	7.349	70,14%
1990	10.823	8.308	76,76%

Bu noktada; 2012 yılında yasalaşan 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un ortaya koyduğu değişiklikler kapsamında, kanun yasalaşmadan önce kırsal alan içerisinde değerlendirilen birçok yerleşim alanı bu kapsamdan çıkarılmıştır. Dolayısıyla kırsal alan tanımında, 6360 sayılı Kanun sonrasında bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim nedeni ile 2012 yılından itibaren kırsal alanlara ait hesaplanan istatistiklerde 2012 yılı öncesine kıyasla büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu gerekçeyle 2012 yılı öncesi ve sonrası verilerin devamlılığı söz konusu olmadığı için Tablo 1.6'daki veriler 2013 yılı itibarıyla sonlandırılmıştır.

Tablo 1.7. Kırsal alandaki nüfusun toplam nüfusa oranı (TÜİK, 2018a) ²

Yıllar	Toplam Nüfus	Kırsal Nüfus	Kırsal Nüfusun Oranı (%)
1990	56 473 035	23 146 684	41,0%
2000	67 803 927	23 797 653	35,1%
2007	70 586 256	20 838 397	29,5%
2008	71 517 100	17 905 377	25,0%
2009	72 561 312	17 754 093	24,5%
2010	73 722 988	17 500 632	23,7%
2011	74 724 269	17 338 563	23,2%
2012	75 627 384	17 178 953	22,7%

Tablo 1.6'da gösterilen kırsal alandaki tarımsal istihdam oranının azalmasına paralel olarak Tablo 1.7'de de kırsal alandaki nüfus oranının azaldığı görülmektedir. 1990 yılında %41 olan toplam nüfusun kırsal nüfusa oranı, 2012 yılı itibarıyla %22,7'ye gerilemiştir.

Tablo 1.6 ve Tablo 1.7 birlikte değerlendirildiğinde; kırsal alanlarda tarımsal istihdam yüzdesindeki düşüşe paralel olarak; kırsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki payında da bir azalma ile karşılaşılmaktadır; bundan dolayı Türkiye'de tarımsal istihdamda meydana gelen azalmalar; tarımsal istihdamın yoğun olduğu kırsal alandan, kente göç olaylarını arttırmakta ve kırsal nüfusun toplam nüfusa oranını da olumsuz yönde etkilemektedir.

² 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun uyarınca kırsal alana ait istatistiklerde değişim yaşanması nedeni ile tablodaki veriler 2012 yılı itibarıyla sonlandırılmıştır.

1.3.3. Tarımda aktif nüfusun çalışma statüsü

Türkiye’de tarım sektöründe üretim gerçekleştirilirken öncelikli olarak aile içindeki işgücünden yararlanılır. Aile içindeki işgücü ihtiyacı karşılayamadığında, ücret karşılığı istihdam edilen ve aile dışından olan geçici işçiler aracılığı ile de üretim gerçekleştirilir (Dernek, 2005, s. 6). Aile içindeki işgücünün önemine ve ağırlığına rağmen, son dönemde ücretli tarım işçiliği de giderek artmaktadır.

Tablo 1.8. *Tarım aktif nüfusun çalışma statüsüne göre dağılımı (%) (TÜİK, 2019a)*

Çalışma Statüsü	1970	1980	1990	2000	2019
Ücretli	5,9	5,3	9,2	5,7	10,8
İşveren	0,2	0,3	0,3	0,1	0,9
Kendi Hesabına Çalışan	28,7	25,7	25,7	41,9	42,1
Ücretsiz Aile Çalışanı	65,2	68,7	68,7	52,3	46,0

Tablo 1.8’de tarım sektöründe istihdam edilen aktif nüfusun dağılımı çalışma statüsüne göre sınıflandırılmıştır. Tabloya göre; ücretsiz aile çalışanı statüsünde olanlar 1970’li yıllarda tarım aktif nüfusunun %65,2’sini oluştururken, aynı statüde çalışanların oranı 2000’de %52,32’ye, 2019’da ise %46,0’a kadar gerilemiştir. Tarım aktif nüfusu içerisinde ücretli statüde çalışanların oranı ise 2000 yılında %5,7 iken, 2019 yılında %10,8’e kadar yükselmiştir. Tarım kesiminde işverenlerin oranı 2000 yılında %0,1 iken, 2019 yılında %0,9’a yükselmiştir. Kendi hesabına çalışanların oranı 1970’li yıllarda %28,7 iken, 2000’de %41,9’a, 2019 yılı itibarıyla ise %42,1’e kadar yükselmiştir. Tüm bu verilerden hareketle, Türkiye’deki tarım sektöründe işgücü dağılımının büyük bir kısmının ücretsiz aile çalışanları tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile ücretsiz aile çalışanlarının ağırlıkta olduğu bir yapının hâkimiyet sürdürdüğü söylenebilir.

1.3.4. Tarım nüfusunun ulusal gelirden aldığı pay

Tarım sektöründe istihdam edilenlerin kazançlarının tarım dışı sektörlerde istihdam edilenlerinkinden daha düşük olması, gelişmekte olan ülkelerde sık rastlanan bir özelliktir. Bu nedenden dolayı, tarım sektörünün ulusal gelirden aldığı pay, ülke ortalamasının altındadır. Tarımda kazanç düzeyinin diğer sektörlerle kıyasla daha düşük olmasının temel nedenleri arasında; gizli işsizliğin yaygın olması, tarımsal üretim

sahalarının verimlilik düzeylerinin birbirinden farklı olması ve kazancın mevsimlere göre değişiklik göstermesi sayılmaktadır (Dinler; 2008, s. 83).

Tarım ve tarım dışı sektörler arasındaki gelir farkı, Türkiye’de de tarım sektörü aleyhine bir seyir izlemektedir. Tablo 1.9’da, Türkiye’nin tarım sektöründeki yıllık ortalama gelirinin azaldığı görülmektedir.

Tablo 1.9. İktisadi faaliyet koluna göre yıllık ortalama gelirin toplam gelirden aldığı pay (%) (TÜİK, 2018b)

Yıllar	İktisadi Faaliyet Kolu			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2006	%18,46	%28,65	%20,93	%32,43
2007	%16,28	%28,44	%23,26	%31,9
2008	%16,42	%28,91	%22,31	%32,34
2009	%14,65	%27,98	%26,37	%30,99
2010	%17,75	%26,35	%23,81	%32,07
2011	%19,05	%25,29	%23,29	%32,35
2012	%19,22	%25,60	%22,83	%32,33
2013	%19,18	%25,65	%23,65	%31,49
2014	%18,40	%26,18	%23,91	%31,49
2015	%18,33	%27,06	%23,67	%30,92
2016	%19,18	%27,18	%23,98	%29,65
2017	%16,72	%28,81	%24,54	%29,91
2018	%17,17	%28,41	%24,53	%29,87

2006-2018 yılları arasındaki iktisadi faaliyet kollarına göre yıllık ortalama gelirlerin toplam gelirden aldığı payın incelendiği Tablo 1.9’dan da anlaşıldığı üzere, her yıl için, toplam yıllık ortalama gelirden tarım sektörünün aldığı pay diğer sektörlerle göre daha düşüktür. Tabloyu incelediğimizde 2006 yılında, tarım sektöründeki yıllık ortalama gelirin, toplam gelirden aldığı pay (%18,46) diğer sektörlerle kıyasla daha düşüktür. 2011 yılında, tarım sektöründeki yıllık ortalama gelirin toplam gelirden aldığı pay (%19,05); sanayi sektöründen 1,32, inşaattan 1,22 ve hizmet sektöründen 1,69 kat daha düşüktür. 2018 yılında ise tarım sektöründeki yıllık ortalama gelirin toplam gelirden aldığı pay (%17,17); sanayi sektöründen 1,65; inşaattan 1,42 ve hizmet sektöründen ise 1,73 kat daha düşüktür.

1.3.5. Tarımsal istihdamın enformel niteliği

Türkiye’deki istihdam piyasasında enformel istihdam yoğunluğunun fazla olması çalışma yaşamının en ciddi sorunlarında biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım sektörü,

bu ciddi sorunun en ağır yaşandığı sektör olarak kabul edilmektedir. Çünkü tarım sektöründeki kayıtlı çalışanları kayıt dışı çalışanlardan kesin çizgilerle ayırmak, sektörün yapısı itibarıyla zordur. Bu zorluğun temel nedeni, tarım sektöründe kendi hesabına çalışanlarla, ücretsiz aile çalışanlarının bir arada istihdam piyasasında yer almalarıdır (Ansal ve diğerleri, 2000, s. 44).

Tablo 1.10’da kayıt dışı istihdamın, tarım ve tarım-dışı sektörel dağılımı birlikte gösterilmektedir.

Tablo 1.10. Kayıt dışı istihdamın tarım, tarım-dışı ve sektörel dağılımı (%) (SGK, 2018)

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat
2002	90,14	31,74	36,40	29,19	-
2003	91,15	31,55	36,43	29,00	-
2004	89,90	33,83	37,28	31,96	-
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-
2009	85,84	30,08	33,43	28,40	-
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-
2011	83,85	27,76	31,50	25,71	-
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-
2013	83,28	22,40	25,23	20,90	-
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58
2016	82,09	21,72	20,20	20,35	35,76
2017	83,33	22,10	20,03	20,95	35,80
2018	82,73	22,28	20,29	21,46	34,39

Sektörel açıdan incelendiğinde; Türkiye’de kayıt dışı istihdamın en fazla olduğu sektörün tarım sektörü olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 1.10’daki veriler ışığında, 2018 yılı itibarıyla; tarım sektöründeki kayıt dışılık oranı %82,73 iken; sanayi sektöründe %20,29; hizmetlerde %21,46 ve inşaat sektöründe ise %34,39 olarak gerçekleşmiştir. Ek olarak, yine Tablo 1.10’da verilen 2018 yılı kayıt dışılık oranları, 2002 yılı ve diğer yıllarla karşılaştırmalı olarak incelendiğinde; diğer tüm sektörlerle paralel olarak tarım sektöründe de kayıt dışılık oranlarında bir azalma yaşandığı görülmektedir. 2002 yılında %90,14 olan tarım sektöründeki kayıt dışılık oranı, 2018 yılı itibarıyla %82,73’e kadar gerilemiştir. Ancak diğer sektörlerle kıyasla kayıt dışılıktaki en sınırlı daralma (%7,41) yine tarım sektörüne aittir.

Tablo 1.11. *İşteki durumuna göre tarım sektöründe ve tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam (TÜİK, 2019g)*

Bin Kişi	Yıllar	Toplam İstihdam	Toplam Kayıt dışı	Ücretli Veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
Tarım	2014	5470	4500	%10	%0,57	%34,6	%54,8
	2015	5483	4451	%9,9	%0,46	%34,7	%54,8
	2016	5305	4355	%9,7	%0,52	%35,6	%54,02
	2017	5464	4554	%9,8	%0,65	%36,4	%52,9
	2018	5297	4382	%9,5	%0,59	%39,5	%50,2
	2019	5097	4414	%9,6	%0,58	%38,6	%51,08
Tarım Dışı	2014	20462	4568	%63,4	%3,21	%25,7	%7,64
	2015	21137	4487	%62,9	%2,9	%25,6	%8,44
	2016	21901	4756	%61,3	%3,6	%26,1	%8,74
	2017	22724	5022	%59,9	%3,7	%27,6	%6,62
	2018	23441	5222	%59,3	%4,15	%28,3	%8,15
	2019	22983	5278	%57,5	%5,77	%28,2	%8,43

Tablo 1.11’de tarım sektöründe ve tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların işteki durumlarına göre yüzdelik dağılımları gösterilmektedir. Buna göre tarım sektöründe kayıt dışı çalışanların en yoğun olduğu iş durumunun “ücretsiz aile işçisi” en az yoğun olduğu iş durumunun ise “ücretli veya yevmiyeli işçi” statüsü olduğu gözlemlenmektedir. Tarım sektöründe kayıt dışı çalışanlar arasında ücretsiz aile işçiliğinin oran olarak yüksek olmasına neden olan en önemli etkenlerden biri olarak, sektördeki işletmelerin büyük bir çoğunluğunun aile işletmesi özelliği taşıması gösterilmektedir. Eş zamanlı olarak tarım sektörü genelinde yaşanan verimlilik ve gelir düzeyi düşüklüğü de dikkate alındığında; sektörde tarım faaliyetleri gerçekleştirilirken öncelikle aile içindeki işgücünün tercih edilmesinin nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır. Bu durumda ancak ailedeki işgücünün yetersiz kaldığı durumlarda ücretli veya yevmiyeli işçilerden yararlanılmaktadır (Işın ve diğerleri, 2010, s. 9; Dernek, 2005, s. 6). Bu nedenlerle de tarım sektöründe, ücretsiz aile işçiliği yüksek oranda, ücretli veya yevmiyeli işçi statüsü ise düşük oranlarda yer almaktadır.

Tarım dışı sektörlerde ise en yoğun olarak var olan statünün “ücretli veya yevmiyeli işçiler” olduğu, yine Tablo 1.11.’deki veriler aracılığıyla, gösterilmektedir. Örneğin, 2019 yılı baz alındığında, tarım sektöründe kayıt dışı çalışanların %51,08’i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Aynı yıl tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların ise %57,5’i “ücretli ve yevmiyeli” statüde çalışmaktadır. “Kendi hesabına çalışanlar” ise hem tarım sektöründe hem de tarım dışı sektörlerde, ikinci en ağırlıklı yüzdeye sahip çalışma statüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, 2019 yılı baz

alındığında, tarım sektöründe kayıt dışı çalışanların %38,6'sı “kendi hesabına çalışan” statüsünde yer almaktadır. Aynı yıl tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların ise %28,2'sinin “kendi hesabına çalışan” statüsünde olduğu gözlemlenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARIM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAMA YÖNELİK POLİTİKALAR

Tarım sektöründe istihdama yönelik politikalar başlığı altında, ilk olarak, gelişmiş ülkelerdeki tarım politikası uygulamalarına yer verilmiştir. Kuşkusuz dünya üzerinde yer alan ve gelişmiş ülke tanımına uyan pek çok ülke bulunmaktadır. Çalışmamızda gelişmiş ülkeleri örneklendirirken AB üyesi ülkelere tarım sektöründe öne çıkan ülkeler olarak Almanya, Hollanda ve Fransa AB düzeyinde uygulanan Ortak Tarım Politikası bağlamında ele alınmaktadır. Ayrıca AB üye ülkeleri dışında ABD gelişmiş ülke örneği olarak çalışmamız kapsamında temel tarım politikaları ve uygulamalarını örneklendirmek üzere ele alınmaktadır. Yine bu başlık altında Türkiye’de geçmişte uygulanmış olan tarım politikaları açıklanarak mevcut kurumsal yapılar ve politika uygulamaları ile tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerine ait bilgilere yer verilmektedir.

2.1. Gelişmiş Ülkelerde Tarım Politikaları

Günümüz gelişmiş ülkeleri, büyük ölçüde sanayileşmenin ilk dönemlerine karşılık gelen 1800’lü yılların başında sanayi ürünlerinde korumacılığı benimserken, tarım ürünlerinin de içinde yer aldığı, hammadde ticaretinde daha serbest bir politika izlemiştir; ancak özellikle 1870’li yıllarda ucuzlayan taşımacılık, bilimsel yöntemlerin ve teknolojinin bir arada kullanımının bir sonucu olarak artan tarımsal üretim, tarımsal ürün fiyatlarında bir düşüş yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönemde, eş zamanlı olarak ucuz tarımsal hammaddeyi de daha fazla ithal eden Avrupa ülkelerindeki tarım üreticileri büyük kayba uğramıştır. Bu nedenlerle, ilgili dönemde Avrupa’da, tarımsal bunalım olarak anılan ekonomik bir durgunluk yaşanmıştır. Bu durum, genelde kolonilerle ticarete dayalı, ekonomik yapısı nedeni ile belirgin bir tarımsal destekleme politikası uygulamayan Avrupa ülkelerinde, destekleme politikalarının uygulanmasına neden olmuştur. Bu dönemde, Avrupa’da destekleme politikaları, yurt içi fiyatlarının dünya fiyatlarından yüksek tutulması şeklinde ve daha çok gümrük vergilerinin kullanımıyla birlikte uygulanmıştır. Yüksek gümrük vergilerinin tercih edilmesiyle birlikte uygulamaya koyulan korumacı politikalar, 20. yüzyılda yaşanan ekonomik krizler ve savaşlar sonucunda yoğunlaştırılmıştır. Özellikle savaş yıllarının konjonktüründe, gıda ve tarımsal üretim alanında ülkelerin kendi kendilerine yeterliliği vurgulanmıştır. Bu

konjonktürün doğal bir sonucu olarak da, tarımın yüksek derecede korunması fikri nedeni ile tarımsal ürün tarifeleri yüksek tutulmuştur (Kıymaz, 2008, s. 32-36). Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde korumacı yaklaşımı benimseyen ekonomik sistemde yaşanan tıkanmalar ve krizler yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Gıda krizi ve arkasından yaşanan petrol krizi sonucunda tarımsal üretime yönelik politikalarda devlet denetimi azalmış, tarımın uluslararası ticarete ve çok taraflı ticaret anlaşmalarına konu edilmesi gündeme gelmiştir (Karabağ ve Ersevinç, 2018, s. 198).

1990’lı yılların ortalarından itibaren ise dünyada tarım sektörünün liberizasyonuna yönelik baskılar artış göstermiştir. Bunun sonucunda, gelişmiş ülkeler daha büyük ölçüde, gelişmekte olan ülkeler ise görece daha düşük düzeyde olmak üzere tarım piyasalarını dışarıya açmışlardır (Acar ve Bulut, 2009, s. 14).

Bu değişimin temel tetikleyicisi olarak, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde yürütülen Uruguay Turu ve sonucunda imzalanan “Tarım Anlaşması” gösterilmektedir. Tarım Anlaşması’nın imzalanması ile gelişmiş ülkeler, uluslararası tarım ürünleri ticaretinden daha fazla pay alabilmek amacıyla, pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destek alanlarında uygulamış oldukları korumacı önlemleri tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte sınırlandırılmıştır. Böylelikle, dünya ölçeğinde tarım ürünleri ticaretinin serbestleşmesi için ilk adım atılmıştır (Ay ve Yapar, 2005, s. 64-67).

Uruguay Turu müzakereleri sonrasında, 1995 yılında yürürlüğe giren Tarım Anlaşması’nın 20. maddesi 1999-2000 döneminde, yeni bir müzakere dönemini karara bağlamaktadır. “Doha Ticaret Müzakereleri” sonucunda hazırlanan ve 01 Ağustos 2004 tarihinde, Cenevre’de kabul edilen “Çerçeve Metin” uluslararası ticaretin daha fazla serbestleştirilmesini amaçlamaktadır. Çerçeve Metin, ticareti bozucu iç destekler, ihracat rekabetini etkileyen her türlü destek ve piyasaya girişi kısıtlayan sınır önlemleri olmak üzere üç temel başlığı içermektedir (Koç ve diğerleri, 2015, s. 35).

Tarım Anlaşması ve Çerçeve Metin ile belirli bir ivme yakalayan bu değişim süreci, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünya ülkelerinde bir değişim yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin; Avrupa tarım politikası, arzın belirleyici olduğu geleneksel tarımsal tedarik modelinden; talebin belirleyici olduğu pazar ilişkilerine dayalı modele geçiş yapmıştır. Talebin belirleyici olduğu bu modelde, doğal koşullar altında üretim yapılması ve üretilen ürüne pazar bulunmasından ziyade, talep edilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi benimsenmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu modelde belirleyici olan üretim faktörü, “müşteri talebidir”. Ürün fiyatı belirlenirken, yüksek

fiyatlar için baskı yaratan bir yaklaşım yerine, bilgi ve teknolojiyi ön plana çıkararak düşük maliyetleri sağlamaya çalışan; değişimden, esneklikten ve yenilikçilikten yana; doğal kaynaklara karşı hassas ve korumacı bir bakış açısına sahip olan yeni bir tarım politikası modeli benimsenmiştir (Dastagiri ve diğerleri, 2013, s. 39-45).

Tarım sektöründe liberizasyonun yaşandığı bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) de tarım politikalarında değişim yaşanmaktadır. Genel olarak tarımsal destek programlarını, tarım sektöründeki üretim kanallarından ayıran bir yapının ağırlıkta olduğu tarım politikası yaklaşımına geçilmiştir. Örneğin; doğrudan üreticilere yapılan tarımsal destekler yürürlükten kaldırılmıştır. Onun yerine; tarım politikalarına ayrılan fonların neredeyse yarısının tarım sigortalarını desteklemeye ayrıldığı, yeni bir bütçe dağılımı kabul edilmiştir (European Parliament Think Tank, 2018).

Özetle; DTÖ Uruguay Turu sonucunda imzalanan Tarım Anlaşması ile hız kazanan ve Doha Ticaret Müzakereleri sonucunda olgunlaşan tarım sektöründe liberizasyon dönemiyle birlikte küresel ölçekte tarım politikaları yeniden yapılandırılmıştır. Söz konusu olan bu yeniden yapılandırılma süreci, gelişmiş ülkelerin genelinde üretimle ilişkilendirilen desteklerin, toplam tarımsal destek içindeki payının düşürülmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

2.1.1. Avrupa Birliği'nde tarım politikaları

Avrupa kıtasında tarım politikaları bağlamında belirleyici olan temel eksen Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'dır (OTP). OTP, AB'nin ilk ortaya çıkışından itibaren en önemli, en kapsamlı, ancak en karmaşık ve en tartışmalı ortak politikalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Birlik içerisinde gıda arzının güvence altına alınmak istenmesi, bu sektörde çalışanların gelir düzeylerinin fiyat dalgalanmaları karşısında korunması isteği ve ulusal tarım politikaları ile piyasa mekanizması arasındaki büyük farklılıkların giderilmesi ortak hedefi, ortak bir tarım politikası oluşturma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Acar ve Bulut, 2009, s. 8).

AB'ye üye ülkelerin ihtiyaçlarına uygun olarak OTP reform adı altında pek çok değişiklik geçirmiştir. 1990'lı yıllarda MacSharry reformu, 2000'li yılların başında Gündem 2000 ve 2003 Reformu, 2007 yılında Tek Ödeme Sistemi ve 2008'de Gözden Geçirme (Health Check) ve Yeni OTP (26 Haziran 2013'de karara bağlanan ve 2014-2020'yi kapsayan), bu reformların temel kilometre taşlarıdır (Yıldırım ve Dellal, 2014, s. 877).

OTP, üye ülkelerin tarım piyasalarının düzenlenmesi ve tarımın gelişmesi için izlenen politikaların tümü olarak da tanımlanmakta ve üç temel ilkeye dayandırılmaktadır. İlgili temel ilkeler; tek pazar, topluluk tercihi ve mali dayanışmadır (EC, 2018).

OTP'nin ilk oluşturulduğu dönemlerde, üretim miktarının yükseltilmesi temel hedeftir. Ancak bu hedef zamanla gerçekleştirilmiş ve 1980'li yıllarla birlikte mevcut hedeflerde değişikliğe gidilmiştir; çünkü AB genelinde tarımsal ürün fazlalıkları oluşmaya başlamıştır. Bu üretim fazlalıkları ve uygulanan politikalar yapılan harcamaları o kadar artırmıştır ki bütçenin, yıllara göre değişmekle birlikte, önemli bir kısmı tarıma ayrılmış ve harcamaların finansmanı gittikçe zorlaşmaya başlamıştır (Baş, 2004, s. 10-11).

Belirtilen zorluklara paralel olarak, DTÖ Uruguay Turu müzakerelerinde, tarım ürünleri ihracatçısı üçüncü dünya ülkelerinin AB'ye yönelik baskısı nedeniyle, garanti eşiği, arazilerin boş bırakılması, üretimin azaltılması, üretim türünün değiştirilmesi, erken emeklilik, sıkı fiyat politikası gibi çeşitli reformlar ortaya konmuştur (Acar ve Aytüre, 2014, s. 24). Tüm bu reform uygulamaları ile birlikte OTP kapsamında yapısal politika değişikliklerine de gidilmiştir. Söz konusu değişikliklerle birlikte mevcut politikaların eksenini, üretim artırmayı amaç edinen politikalardan gelir dengesizliğini azaltmaya yönelik politikalara doğru evrilmiştir (Koç ve diğerleri, 2015, s. 38).

Mevcut politika değişikliklerine rağmen, tarıma yönelik harcamalar, AB bütçesinin yarısını oluşturmaya devam etmiştir. Bu yıllarda bütçe sorunu yanında deli dana hastalığı krizinin ortaya çıkması ile yükselen ürün güvenilirliği kaygıları, DTÖ dokuzuncu tur görüşmelerine yönelik hazırlıklar, AB üreticilerinin dünyadaki diğer tarım üreticileri ile rekabetinin artacağı yönündeki kaygılar gerekçe gösterilerek, Gündem 2000 Reformu, 1999 yılında Berlin'de kabul edilmiştir. OTP kapsamında hazırlanan bu reform çerçevesinde; üreticilere doğrudan gelir desteği sağlayan ve AB'ye üye tüm ülkelerin Ortak Pazar Düzeni çatısı altında uymak zorunda olduğu kurallar belirlenmiş, Ortak Pazar Düzeni ve kırsal kalkınma mevzuatı sadeleştirilmiş, "kırsal kalkınma politikası" güçlendirilerek OTP'nin ikinci temel unsuru haline getirilmiştir (Ülkü, 2006, s. 24). Güçlendirilmiş bir kırsal kalkınma politikası oluşturabilmek ve Ortak Pazar Düzenini sağlamlaştırabilmek adına yapılan bir diğer düzenleme de Leader Programı'dır (LEADER). LEADER, ilk olarak 1991 yılında yürürlüğe girmiştir. Program, 1995-1999 döneminde LEADER II, 2000-2006 yılları arasında ise LEADER+ adı altında

uygulanmıştır (Güresinli, 2015, s. 42).

2003 yılında ise; 2003 reform paketi adı altında OTP'ye yönelik çeşitli yeni reform önerileri getirilmiştir. 2003 reform paketi olarak bilinen bu değişikliklerin temel unsurları; tek ödeme programı, mecburi çapraz uyum, modülasyon ve mali disiplin ve çiftçilik danışmanlık sistemidir (Koç ve diğerleri, 2015, s. 38).

Eş zamanlı olarak, 2000'li yılların başında, AB'nin genişleme süreci hız kazanmıştır. Ancak mevcut AB üyesi ülkelerle, genişleme sürecinde aday ülke statüsü kazanan ülkeler arasındaki tarımsal verimlilik farkı, yeni aday ülkelerin AB'ye uyumlaştırılması sorununu beraberinde getirmektedir. Bu sorunu bertaraf edebilmek ve katılım öncesinde aday ülkelerin tarımsal üretim ve kırsal kalkınmışlık seviyelerini yükselterek uyumlarını kolaylaştırabilmek için Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Fonu (SAPARD) adı altında bir mali destek programı hazırlanmıştır (Ülkü, 2006, s. 24).

2006 yılında ise OTP'deki reform faaliyetleri, kırsal kalkınmanın güçlendirilmesi programı, ortak piyasa düzeni ve tarımda rekabet gücünün artırılmasına yönelik revizyonlarla devam ettirilmiştir. OTP'nin değerlendirildiği "Gözden Geçirme" (Health Check) adlı tasarı 2007 yılında hazırlanmıştır. Bu tasarı ile OTP'nin basitleştirilmesi ve üye ülkeler arasındaki uyumun sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca iklim değişikliği, biyo-yakıtlar, biyo-çeşitliliğin korunması, su yönetimi gibi AB'nin karşılaştığı sorunların ve fırsatların nasıl değerlendirilebileceği irdelenmiştir. Gözden Geçirme'nin ardından, 2020 Avrupa Stratejisi'ne uygun olarak, 2014-2020 dönemine ait OTP reformu karara bağlanmıştır (Koç ve diğerleri, 2015, s. 38).

2014-2020 dönemine ait OTP reformu kapsamında, uzun vadeli üç stratejik amaca yer verilmektedir. Bu amaçlar 1305/2013 sayılı AB Tüzüğünde şu şekilde ifade edilmektedir (European Commission, 2019d);

- Tarımda rekabetçiliğin geliştirilmesi,
- Doğal kaynakların sürdürülebilir ve iklim değişikliğine yönelik gerekli önlemlerin alınması,
- Kırsal alanlarda dengeli bir bölgesel kalkınmanın sağlanması.

2014-2020 dönemine ait AB reformu temelde iki ayak olarak planlanmış ve birinci ayakta doğrudan ödeme sistemi uygulaması oluşturulmuştur. İkinci ayakta ise kırsal kalkınma ile ilgili uygulamalar planlanmıştır (EC, 2019).

Özetle; OTP; AB'ye üye ülkelerin tarımını geliştiren ve çiftçilere daha yüksek bir gelir sağlamayı amaçlayan, AB içinde ve Dünya pazarlarında rekabet gücü ve pazar payı artışı sağlayan; ancak oluşan ciddi üretim fazlasının parasal sorunlar getirmesi nedeniyle yeni reformlarla desteklenmesi veya bazı kısıtlamalarla düzenlenmesi gereken, çok kapsamlı bir politika alanı olmuştur. Zamanla; harcamaları kıstmak, rekabete açık bir tarım sektörü yaratmak, kırsal nüfusa daha iyi bir yaşam standardı sağlamak ve tüketicilere daha kaliteli ve uygun fiyatlarla gıda ulaştırmak amacıyla OTP kapsamında yeni politika değişiklikleri hayata geçirilmiştir (Gaytancıoğlu, 2009, s. 162).

Bu noktada, AB'ye üye ülkeler arasında, OTP kapsamındaki tarım politikalarını kendi ülke koşullarına uyumlu hale getirip başarılı sonuçlar elde eden ve bu başarının bir göstergesi olarak da dünya tarım ürünleri ihracatından elde ettiği gelir düzeyi AB'ye üye ülkeler arasında en yüksek ilk üç ülke olan Hollanda, Almanya ve Fransa'nın, tarım sektörüne ait özellikleri ve OTP'yi nasıl uyguladıkları detaylandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1.1.1. Hollanda'da Ortak Tarım Politikası uygulamaları

Hollanda'nın tarım sektörü ile ilişkili olan özelliklerine kısaca değinecek olursak (Holland, 2019);

- Ülkedeki toplam 19.000 km²'lik toprak, tarım alanı niteliğindedir ve bunun %55'i işlenebilir tarım arazisidir; ormancılık ise sadece 3650 km²'lik bir alanı kapsamaktadır.
- Kırsal alanda yaşayanlar toplam nüfusun sadece %0,6'sıdır.
- Yoğun teknolojik yatırımların ve uzmanlaşmanın hâkim olduğu, yüksek düzeyde organize bir tarım sektörü, ülke genelinde hâkimdir.
- Tarım için genel olarak yenilikçi ve ihracata yönelik bir yaklaşım benimsenmektedir.
- Tarım politikaları uygulanırken çeşitli üretici kuruluşlardan yararlanılmaktadır. Çiftçilerin daha iyi organize olmaları ve ürünlerini daha etkili yöntemlerle pazarlayabilmeleri amacıyla kurulan bu üretici kuruluşlara katılım oranı, diğer AB ülkelerinden pozitif anlamda ayrışacak düzeyde daha yüksek seyretmektedir.

Hollanda'da OTP kapsamında aşağıda maddeler halinde sıralanan temel hedeflerin gerçekleştirilmesine odaklanılmaktadır (European Commission, 2019a).

- İklim değişikliği ile mücadele edilen ve yenilenebilir enerjinin ağırlıklı olarak kullanıldığı bir tarım sektörü oluşturulması,

- Çevreci ve ekolojik sistemin dengesini önemseyen sürdürülebilirliği, modernizasyonu, yenilikçiliği ve kaliteyi öncülleyen tarım politikası uygulamalarının hayata geçirilmesi,
- Koordine edilen üretici kuruluşlar aracılığı ile ülkedeki çiftçilerin gelirlerinin istikrarlı bir şekilde artış gösterebildiği bir sistem oluşturulması,
- Mevcut çiftliklerin yeni teknolojiler aracılığı ile modernleştirilmesi ve tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin artırılması,
- Pazara yönelik düzenleyici önlemlerin, üretici örgütleri aracılığı ile yürütülmesi,

Bu bağlamda, aşağıda sıralanan tarım politikası uygulamaları, OTP kapsamında Hollanda'da hayata geçirilen uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (European Commission, 2019a);

- Hollanda'da, topraklarının jeotermal rezerv açısından zengin olması nedeni ile jeotermal enerjinin kullanıldığı büyük sera komplekslerinin oluşturulması amaçlanmıştır. Eş zamanlı olarak yenilenebilir enerji tesislerine de yatırım yapmıştır. Sonuç olarak, beklenenden daha fazla enerji üretilmiş ve zamanla kurulan seraların büyük bir çoğunluğunda jeotermal enerji kullanılır hale gelmiştir. AB tarafından da finanse edilen bu ve benzer projeler sayesinde, tarım sektöründeki fosil yakıt kullanımında önemli ölçüde tasarruf sağlanmış ve karbondioksit salınımı azaltılmıştır.
- Yaklaşık 4800 çiftlikte çiftlik yatırımlarına destek olunmuştur.
- Çiftçilere 47.000 günden fazla eğitim verilmiştir.
- 370'den fazla çiftlikte çiftçilik faaliyetleri çeşitlendirilmiştir.

2.1.1.2. Almanya'da Ortak Tarım Politikası uygulamaları

Almanya'nın tarım sektörü ile ilişkili olan özelliklerine kısaca değinecek olursak (Export.gov, 2019);

- Kırsal alanların yaklaşık %53'ü tarım arazilerinden oluşmaktadır. Ormanlar ise toplam kırsal alanların yaklaşık %35'ini kaplamaktadır;
- Tarım sektörü özelinde, güney bölgelerinde küçük aile çiftliklerinin (örneğin Bavyera), doğu bölgelerinde ise çok büyük ölçekli kooperatiflerin (örneğin Mecklenburg-Batı Pomeranya) hâkim olduğu bir yapı oluşturulmuştur. Ayrıca, farklı bölgelerdeki aile çiftliklerinin yapıları da bölgenin özelliklerine bağlı olarak önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

- Almanya, AB ülkeleri arasında en yüksek organik tüketim hacmine sahip ülkedir. Bu nedenle de çevre dostu ve ekolojik sistemin dengesini önemseyen tarım politikalarına ağırlık verilmektedir.

Almanya’da OTP kapsamında aşağıda maddeler halinde sıralanan temel hedeflerin gerçekleştirilmesine odaklanmaktadır (European Commission, 2019b).

- Çiftçilerin daha iyi organize olmalarını ve ürünlerini daha iyi pazarlayabilmelerini sağlayacak üretici kuruluşların desteklenmesi,
- Çiftçilerin gelirlerinin stabilize edilmesi,
- Alman çiftliklerinin modernleştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin artırılması,
- Ülke vatandaşlarına güvenli, uygun fiyatlı ve kaliteli yiyecek temininin sağlanması,
- Tarım sektörünün rekabet edebilirliğinin artırılması,
- Ekosistemlerin korunması ve doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılması,
- Kırsal alanların ekonomik ve sosyal olarak yenilenmesi için koşullar yaratılması.

Bu bağlamda aşağıda sıralanan tarım politikası uygulamaları, OTP kapsamında Almanya’da hayata geçirilen uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (European Commission, 2019b).

- OTP kapsamında da çiftçilere yapılan doğrudan ödemelerin %30’u çevre dostu tarım uygulamalarının hayata geçirilmesi amacı ile kullanılmaktadır. Mahsul çeşitlendirmesi, daimi otlakların ve ekolojik açıdan üstünlük sağlayan alanlarının korunması veya eşdeğer çevresel yararların sağlandığı farklı tarım politikası uygulamaları, faaliyete geçirilen çevre dostu tarım uygulamalarına örnek olarak verilebilir.
- Küçük ölçekli çiftliklerin desteklenmesi amacıyla planlanan tarım politikası uygulamaları da Almanya özelinde, çevre dostu tarım uygulamaları haricinde, odaklanılan bir diğer önemli uygulama alanıdır. Bu uygulamalar kapsamında, en küçük ölçekli çiftlikler dahi, çiftlik başına maksimum 1250 Euro (EUR) olan sabit oranlı desteklerden yararlanmaktadırlar.
- Politika uygulamaları bağlamında, özel olarak odaklanılan gruplardan bir diğeri de genç çiftçilerdir. 2013 OTP reformu kapsamında, ilk beş yıl için, genç çiftçilere özel, %25 yardım takviyesi uygulaması, bu kitle için özel olarak planlanan politika uygulamalarına örnektir.
- Alman tüketicilerin organik gıda üretimine özel ilgi duymaları nedeniyle organik ürünlerin tanınırlığını artırabilmek amacı ile “AB organik logosu” adı altında bir

uygulama başlatılmıştır. Bu uygulama aracılığı ile tüketicilerin, organik ürünleri kolayca seçebilmelerine ve sürdürülebilir bir pazar talebi yaratılmasına imkân sağlanmıştır.

- Alman tarım politikaları özelinde hassasiyetle üzerinde durulan konulardan bir diğeri de gıda tedarik zincirinin geliştirilmesidir. Bu kapsamda, çiftçilerin daha iyi organize olması ve ürünlerini daha iyi pazarlayabilmeleri için çeşitli üretici kuruluşlardan faydalanılmaktadır. Bu bağlamda, pazardaki arz talep dengesinin düzenlenebilmesi amacıyla esas olarak meyve ve sebze ve şarap sektörünü hedef alan çeşitli pazar önlemleri hayata geçirilmiştir. Örneğin; 2014 yılında bu amaçla AB bütçesinden 96 milyon EUR harcanmıştır.

Ayrıca yine OTP kapsamında sürdürülen “Kalite Politikası” sayesinde, üreticilerin rekabet edebilirliğini ve kârlılığını artırabilmeleri için Avrupa ürünlerinin yüksek kaliteli ürün imajını geliştirmelerine yardımcı olacak bir dizi uygulama Almanya özelinde de sürdürülmektedir. Bu kapsamdaki uygulamalara verilebilecek en iyi örneklerden biri de “Orijini Korunan Ürünün Tanımlanması” (*Protected Designation of Origin*) uygulamasıdır. Bu uygulama aracılığı ile 300’den fazla gıdanın korunan gıda kapsamında kaydı alınmıştır.

2.1.1.3. Fransa’da Ortak Tarım Politikası uygulamaları

Fransa’nın tarım sektörü ile ilişkili olan özelliklerine kısaca değinilecek olursa (Encyclopedia of the Nations, 2019);

- Fransa, sahip olduğu 632.834 km²’lik tarım alanı ile AB toplam tarımsal alanının %16’sını oluşturmaktadır. Bu oranla, AB’deki en büyük tarım alanına sahip ülke konumundadır.
- Yaklaşık olarak 66 milyon nüfusa sahiptir, bunların 19,5 milyonu (veya %30’u) ağırlıklı olarak kırsal alanlarda yaşamaktadır.
- Ülkenin kuzey ve orta bölgelerindeki hayvancılık ve bitki üretiminden, güneydeki “Akdeniz ürünleri” üretimine kadar geniş bir yelpazede tarımsal ürün üretebilme kapasitesine sahiptir.
- 5 -100 hektarlık orta büyüklükteki aile çiftliklerinin hâkim olduğu bir üretim yapısına ve AB ülkeleri ortalamasının üzerinde yüksek verimliliği olan mahsul alanlarına sahiptir.

Fransa tarım politikası OTP çerçevesinde incelenecek olursa, tarım sektörü özelinde, tarımsal alanların korunması; kaynakların verimli kullanılması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet edebilirliğinin artırılması, kırsal alanlardaki ürün çeşitliliğinin artırılması, beraberinde tarımsal istihdamın ekonomik gücünün yükseltilmesi, Fransız çiftliklerinin modernleştirilmesi ve kârlılık düzeyinin artırılması, Fransa vatandaşlarına güvenli, uygun fiyatlı ve kaliteli yiyecek temininin sağlanması ana hedeflerinin gerçekleştirilmesine odaklanılmaktadır (European Commission, 2019c).

Bu bağlamda, aşağıda sıralanan tarım politikası uygulamaları, OTP kapsamında Fransa’da hayata geçirilen uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (European Commission, 2019c);

- Küçük ve orta ölçekli çiftliklerin piyasada rekabet edebilirliğinin artırılabilmesi amacıyla planlanan ve “yeniden dağıtım ödemesi” adı altında fonlanan tarım politikası uygulamaları aracılığı ile küçük ve orta ölçekli çiftçiler desteklenmiştir.
- Genç çiftçilere, ilk 34 hektardaki tarımsal faaliyetine özel olarak, hektar başına ek %25 yardım desteği verilmiştir.
- Dağlık alanlarda olan veya doğa koşullarından kaynaklı farklı dezavantajları olan bölgelerdeki 109 binden fazla tarımsal işletme desteklenmiştir.

OTP kapsamında, sürdürülen, “kalite politikası” da Fransa’da tarım sektöründeki üreticilerinin rekabet edilebilirlik gücünü artıran ve kârlılık oranını yükselten bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa’nın kırsal bölgelerindeki birçok ürünün sadece o bölgeye özgü ve yüksek kaliteli ürün olarak pazarlanabilmesi için, “kalite politikası” çerçevesinde bir dizi tarım politikası uygulaması geliştirilmiştir. Örnek vermek gerekirse; Fransa özelinde bu kapsamda geliştirilen “Korunan Coğrafi İşaret” (Protected Geographical Indication) uygulaması aracılığı ile tescillenmiş ve kayıt altına alınmış 233 adet gıda ürünü bulunmaktadır. Kayıt altına alınan ürünlerin, pazardaki katma değerlerinin yükselmesi nedeniyle, bu ürünler aracılığıyla elde edilen ihracat gelirleri ve kârlılık oranları artış göstermektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da Fransız tarım üreticisinin elde ettiği gelir düzeyi yükselmektedir.

2.1.2. ABD’de tarım politikaları

ABD tarım politikaları geriye dönük olarak incelendiğinde, üretimi destekleyen politika uygulamalarından, üretimin (ürün arzının) eksende olmadığı politika uygulamalarına doğru bir geçişin var olduğundan söz edilebilir. Bu değişim sürecinde,

tarım politikası uygulamalarının amaçları da değişim geçirmiştir. Örneğin, aile işletmeciliğini koruyan bir yapıdan, riski azaltan büyük ölçekli tarımsal üretimin desteklendiği bir yapıya doğru geçirilen bir dönüşüm söz konusudur. Bir diğer ifade ile ABD'deki çiftliklerin daha yalın bir üretim modeline geçerek faaliyetlerini sürdürebilmek amacı ile birleştiği ve giderek daha yüksek oranda tarımsal işletmelere (agribusiness) dönüştüğü bir yapının, ABD'de tarım sektörüne hâkim olduğu söylenebilir. Yine arzı kontrol eden politikalar yerine tüketimi destekleyen, rekabet edilebilirlik düzeyini yükselten ve uluslararası piyasalara uyumu kolaylaştıran politikalara geçilmiştir. Ek olarak, tarım politikaları bağlamında, gıda arzı yerine gıda güvencesini ve arazi güvenliğini öncülleyen politikalara doğru bir dönüşüm yaşandığını da söyleyebilmek mümkündür (Koç ve diğerleri, 2015, s. 44).

ABD'nin tarım politikası uygulamaları tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, sürecin Amerikan Bağımsızlık Savaşı yılları dâhil olmak üzere incelenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. 1783'te İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşını kazanan ABD'de yeni bir arazi dağıtım yöntemi geliştirmiştir. 1862 tarihli “Çiftçi Yetiştirme Yasası” ile özellikle batı bölgesindeki arazilerin büyük bir kısmı yerleşime açılmıştır. O güne kadar yerleşime açılmamış olan tüm topraklar federal hükümetin mülkiyeti altına alınmış ve yoksul vatandaşlar bu topraklara yerleştirilmiştir. Bu yolla, ağırlıklı olarak orta ölçekli çiftliklerden oluşan bir tarımsal yapının hâkim kılınması amaçlanmıştır. Ancak ABD'nin güney eyaletlerinde tarım arazilerinin mülkiyeti anlamında diğer bölgelerdeki yapılardan oldukça farklı olan bir yapının varlığından söz etmek mümkündür. Amerikan İç Savaşı'ndan önce güney eyaletlerinde, bol miktarda tütün, pirinç ve pamuk üretmek amacıyla, yüzlerce hektar yüz ölçümü olan çiftlikler kurulmuştur. Bu çiftlikler çalıştırılırken, tarım arazilerinin işlenmesi amacı ile Afrika'dan kaçırılıp getirilen siyahi kölelerden faydalanılmıştır. Köleliğin kaldırılmasından endişe duyan güney eyaletleri ile merkezi yönetim arasında çıkan Amerikan İç Savaşı'ndan sonra kölelik sistemi kaldırılınca eski kölelerin pek çoğu, önceki çiftlik sahipleri ile anlaşarak kiracı çiftçi (ortakçı) olarak tarım faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Orden, Paarlberg ve Roe, 1999, s. 12-46).

ABD'nin kuzey-güney bölgelerinin tarım yapısı bir arada değerlendirildiğinde, o dönemin ABD'sinin ekonomik kalkınmasında tarımsal üretimin temel güç olduğu anlaşılmaktadır. 1860'da tarım ürünleri ülke ihracatının %82'sini oluşturmaktadır. Bu yapının getirdiği ivmenin bir sonucu olarak, 20. yüzyılın ilk yirmi yılı Amerikan tarımının

altın çağı olmuştur. Mallara yönelik talebin yoğunlaştığı ve arazi fiyatlarının arttığı bu dönemde tarım tekniklerindeki ilerlemeler nedeni ile üretkenlik de geliştirilebilmiştir. Ancak üretkenliğin geliştirilmesinin bir sonucu olarak, zamanla aşırı üretim sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun 1929 ekonomik buhranı ile birleşince tarım sektörü için büyük problemlerin ortaya çıktığı yeni bir döneme geçiş yapılmıştır. 1929'da kurulan federal çiftlik kurulunun göreve gelmesiyle birlikte, tarım piyasalarının hükümet tarafından oluşturulmasına yönelik ilk düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Başkan Roosevelt'in önerisi üzerine, Kongre, üretimi kısırarak tarımsal ürün fiyatlarını düşürmeye yönelik hazırlanan yasaları onaylamıştır. Hükümet, ilgili dönemde ayrıca anılan fiyatları destekleyecek bir "parite" fiyatı sistemi de uygulamaya başlamıştır. Bu yolla, ürün fiyatlarının belirli bir düzeyin üzerinde tutulması hedeflenmiştir. Bir diğer ifade ile hükümet bu düzenleme ile ürün fiyatlarının paritenin altına düştüğü aşırı üretim yıllarında dahi ürün fazlasını satın almayı taahhüt etmiştir (U.S. Embassy-Ankara, 2019).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD tarım politikasının temel amacı, tarımsal üretimi piyasanın ihtiyaçlarına uyarlamak olmuştur; çünkü bu yıllarda tarım sektörü aşırı üretim sorunu ile karşı karşıya gelmiştir. Bu sorunun çözümü amacı ile gönüllü olarak üretim alanlarının tarım dışı bırakılması, zorunlu üretim kontrolleri, fiyat ve gelir desteklerindeki ayarlamalar, önemli birer tarım politikası uygulaması olarak kullanılmıştır (Koç ve diğerleri, 2015, s. 44). Yine bu dönemde, ABD Kongresi, fiyatları düşüren ve vergi mükellefiyetine yük getiren ürün fazlalarının tüketilmesi amacı ile 1954'te "Barış İçin Besin Programını" oluşturarak, ABD tarımsal ürünlerinin yoksul ülkelere ihraç edilmesini sağlamıştır (Gaytancıoğlu, 2009, s.141-142). Bu yıllarda aşırı üretim sorununa bir çözüm önerisi olarak gündeme gelen tarımsal ihracat, 1970'li yıllarda ABD tarım politikasının önemli bir amacı olmuştur. ABD'deki tarım politikaları uluslararası ticarete ve çok taraflı ticaret anlaşmalarına uyumlu hale gelmiştir. Özellikle DTÖ bünyesinde gerçekleştirilen Uruguay Turu müzakereleri sonucunda imzalanan DTÖ Tarım Anlaşması'nın gereklerini yerine getirebilmek adına da ABD tarım politikalarında önemli yapısal değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu yolla, ABD tarım sektörünün uluslararası ticarete uyumunun kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, 1996 yılında uygulamaya koyulan Federal Tarımsal Gelişme ve Reform Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile "esnek üretim sözleşmesi" adı altında yeni bir uygulama başlamış ve tarımda desteklemelere yeni bir boyut kazandırılmıştır. Bu kanunla birlikte, ABD çiftçilerini desteklemeyi amaç edinen "fark ödeme uygulaması" durdurulmuştur. Ancak "ürün rehin

kredisi fiyat seviyesi” adı verilen taban fiyat uygulamasına devam edilmiştir. Fark ödeme uygulamasının durdurulmuş olması, ABD’nin tarım sektörünü destekleyen uygulamalarının Tarım Anlaşmasına uyumunu sağlayabilmek için geçirdiği değişimin bir göstergesidir. Ancak bu değişim beraberinde, ürün rehin kredisi fiyat seviyesi uygulamasının devam ediyor olması ise ABD’nin temelde üreticiye yaptığı desteği tümüyle azaltma yönünde bir eğiliminin olmadığına göstergesidir (U.S. Embassy-Ankara, 2019).

2.2. Türkiye’de Tarım Politikaları

Bu başlık altında geçmişten günümüze Türkiye’de tarım politikaları, tarım sektöründeki kurumsal yapılar ve politika uygulamaları ile tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

2.2.1. Geçmişten günümüze Türkiye’de tarım politikaları

Tarım sektörü, Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar hayati öneme sahip bir sektör olma özelliğini korumuş olup, bu geniş zaman diliminde iç ve dış etkenlerden kaynaklanan değişik politikalar uygulanmıştır. Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte tarım sektörüne ait politikalar hız kazanmış ve yine tarım sektörü, farklı dönemlerde farklı uygulamalara maruz kalmıştır. Dönemsel olarak tarım politikaları; ilk olarak Cumhuriyet Dönemi ve II. Dünya Savaşı sonrası dönem, ardından Planlı Kalkınma Dönemi, son olarak ise 2000 yılı sonrası dönem olarak üç kategoride incelenmektedir.

a) Cumhuriyet dönemi ve II. Dünya Savaşı sonrası dönem (1923-1963): Cumhuriyet sonrası dönemde sanayi sektörüne ağırlık verilmesine rağmen, tarım sektörü de ekonomi içerisindeki önemini korumaya devam etmiştir. Özellikle “İzmir İktisat Kongresi” kararlarında tarımla ilgili önemli politikalara yer verilmiştir. İlgili politikalardan en önemlileri ise; aşar vergisinin ve kapitülasyonların kaldırılması, içki ve tütün tekelinin yerli halka bırakılması, lüks tüketim ithalatının azaltılması, kapitülasyonların kaldırılması olarak sıralanabilir (Yılmaz, 2018, s. 59).

İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlara uygun olarak, bu dönemde tarım sektöründe yapılan en önemli hamlelerden biri 1925 yılında aşar vergisinin³

³ Aşar vergisi: Türkiye’de 1925 yılına kadar tarımsal ürünün onda biri oranında aynî olarak alınan vergi (TDK, 2019b).

kaldırılmasıdır. Diğer önemli yenilik 1926 yılında 743 sayılı medeni kanunun kabulü ile birlikte çiftçilerin toprak mülkiyeti hakkına sahip olabilmesidir. Çiftçilerin piyasaya girip pazar bulabilmeleri için örgütlenmesi gerekliliğinden dolayı 1936 yılında Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri, 1938 yılında ise Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur. 1945 yılında kabul edilen 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile tarımsal toprakların işlenmesinde devamlılığın sağlanabilmesi için arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere, ailesi ile birlikte işleyebileceği ve geçimlerini sağlayabileceği miktarda arazi verilmesi ve aynı zamanda araziyi işleyebilmek için gerekli sermaye ve demirbaşın teminin edilmesi imkânları sağlanmıştır (Doğan ve diğerleri, 2015, s. 33).

Yine bu dönemde, tarımda eğitimi temin etmek için Ankara’da Yüksek Ziraat Enstitüsü ve diğer illerde ziraat okulları açılmıştır. 1950’li yıllardan sonra Marshall yardımlarının etkisiyle makineleşme anlamında traktör varlığı önemli ölçüde artmış ve bu durum 4753 sayılı Topraklandırma Kanunu’nun da etkisiyle tarım alanlarının genişlemesine katkı sağlamıştır (Güresinli, 2015, s. 53-54).

b) Planlı kalkınma dönemi: Planlı kalkınma dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, 1963 ve 1977 yılları arasında üç adet beş yıllık kalkınma planı uygulanmıştır. Önceki yıllarda uygulanan destekleme alımlarına ilave olarak, girdi desteği sağlanarak verimin artırılması amaçlanmıştır. 1963-1970 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (BYKP), destekleme politikaları daha çok girdiye yönelik olmuştur. Sonrasında; çiftçilerin örgütlenmesini arttırmak maksadıyla desteklerden yararlanabilmede kooperatif üyeliği şartı getirilmesi karara bağlanmıştır. 1968-1972 yılları arası İkinci BYKP çerçevesinde, tarımsal desteklerin “fiyat desteği” olarak verilmesinin, yapısal sorunlara ve ürün fiyatında yükselmelere sebebiyet verdiği gerekçesiyle farklı destekler ön plana çıkarılmıştır. Yine bu dönemde toprak ve tarım reformları tartışılmaya başlanmış, bunun sonucunda 1972 yılında kabul edilen 1617 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu çıkarılmıştır. Üçüncü BYKP (1973-1977) kapsamında ise 1973 yılında kabul edilen 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu hazırlanarak uygulanmaya başlanmıştır. Tarımsal üretimde girdi kullanımını desteklemek amacıyla kredi ve eğitim desteği sağlanmıştır (Güresinli 2015, s. 55-56).

Dördüncü BYKP’de (1979-83) tarım eğitimi üzerinde durulmuş ve örgütlenme sağlanmıştır. Beşinci (1984-89) ve Altıncı (1990-94) BYKP’lerde ise tarımsal gelirin istikrarını sağlama, pazarı kolaylaştırma ve verimliliği artırma çalışmaları yapılmıştır. Yedinci (1996-2000) BYKP’de ise tarım politikalarının, AB’ye uyum ve DTÖ anlaşma

yükümlülükleri doğrultusunda oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır (Yılmaz, 2018, s. 60).

1980 sonrası başlayan serbestleşme ve özelleştirme sürecinden en fazla etkilenen kesimlerin başında yine tarım sektörü gelmektedir. 1978 ile 2002 yılları arasında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nca (DB) verilen krediler yoluyla istikrar ve yapısal uyum programları uygulanmıştır. Bunun sonucu olarak, 1930 yılından 1980 yılına kadar tarım sektörünün desteklenmesi ve gelişmesi için uygulanan politikalar son bulmuş, oluşturulan örgütler ve kurumlar özelleştirilerek, doğrudan gelir desteği uygulamasına başlanmıştır (Kazgan, 2003, s. 395-396).

1980 yılından itibaren uygulanan neo-liberal politikalara paralel olarak, devlet tarım sektöründen elini çekmeye başlamıştır. Tarımsal ürünlerin ticaretinde serbest piyasa ekonomisi geçerli olmaya başlamıştır. Bu dönemde; AB üyelik sürecinde OTP'ye uyum, Uruguay Turu ve sonucunda imzalanan Tarım Anlaşmasının getirdiği yükümlülük ve IMF ile DB yönlendirmeleri etkili olmuştur. Bu çerçevede ülkeler, hedeflenen zaman zarfında, tarımsal devlet desteklerinin azaltılması maksadıyla sübvansiyonları hem miktar hem de oran bazında indirmiş, tarife dışı engeller yerini tarifelere bırakmış, iç pazarı koruma seviyeleri düşmüştür (Aktaş ve diğerleri, 2015, s. 59).

2000'li yıllara kadar tarımsal desteklemede kullanılan politika araçları arasında en sık kullanılanlardan biri olarak, destekleme alımları karşımıza çıkmaktadır. Süt ve et teşvik primi gibi uygulamalar destekleme alımlarına örnek olarak gösterilmektedir. İkinci en sık kullanılan politika aracı olarak, girdi destekleri politika uygulamasından söz etmek mümkündür. Bu uygulamaya örnek olarak ise gübre, tohumluk, yem, zirai ilaç ve sulama destekleri faaliyete geçirilmiştir. O döneme ait, üçüncü en çok kullanılan politika aracı ise Ziraat Bankası aracılığı ile kullandırılan kredi sübvansiyonlarıdır (Gaytancıoğlu, 2009, s. 89).

c) 2000 yılından sonraki dönem: 2001 yılından günümüze kadar ise Türkiye'de tarım politikalarına yön veren faktörler; iç piyasaya yönelik tarım reformu çalışmaları, AB OTP'sine yönelik uyum çalışmaları ile DTÖ Tarım Anlaşmaları olmuştur. Bu kapsamda 2001 yılında uygulamaya giren "Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP)" ile birlikte geleneksel desteklerden olan fiyat, girdi ve kredi desteklerinin yerini, üretimden bağımsız "doğrudan gelir desteği" uygulamaları almıştır (Eştürk ve Ören, 2014, s. 196).

2001 yılı itibarıyla, Türkiye’de bir ekonomik krizin baş göstermesi sonucunda IMF ve DB ile çeşitli kredi anlaşmaları imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmalar neticesinde, taahhüt edilen reformların uzantısı olan bir tarım politikası uygulaması olarak “doğrudan gelir desteği sistemine” geçilmiştir. Söz konusu sistem değişikliği, “ARIP” çerçevesinde hayata geçirilmiştir (Gaytancıoğlu, 2009, s. 89). ARIP, DB ile yapılan anlaşma sonucunda düzenlemiştir. ARIP ile o dönemde yaşanan mali darboğazı aşmak ve ülke genelinde tarım sektöründeki büyümeyi desteklemek amaçlanmaktadır.

Türkiye’nin ARIP ile tanışması, 2000’li yılların başında gerçekleşmiştir. ARIP aracılığı ile temelde tarım politikası araçlarının bütçedeki payının azaltılması amaçlanmaktadır. Beraberinde, yine ARIP aracılığı ile tarım sektörünün büyümesinin desteklenmesi hedeflenmektedir. ARIP özünde üç ana unsurdan oluşur. Bunlar (Abay ve diğerleri, 2005, s. 1);

- Doğrudan gelir desteği,
- Fiyat ve girdi desteklerinin kademeli olarak kaldırılması,
- Tarım sektöründe, devlet mülkiyetinde olan işletmelerin özelleştirilerek, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında hükümet müdahalelerinin azaltılması.

ARIP’nin Türkiye özelinde tarım sektörü için en olumlu yönü, Çiftçi Kayıt Sistemi’nin (ÇKS) oluşturulmasıdır. Bu sistem sayesinde, Türkiye’deki çiftçilerin çok büyük bir bölümü kayıtlı hale gelmiştir. ARIP’nin Türkiye tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkileri incelendiğinde, “doğrudan gelir desteği sistemi” öncelikli olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğrudan gelir desteği sistemi içerisinde, sahip olduğu farklı özellikler nedeni ile birbirinden ayrışan tarım politikası araçları bir arada kullanılmamaktadır. Bunun yerine, tek bir politika aracı (doğrudan gelir desteği) tercih edilmiştir. Bu tip bir uygulamanın Türkiye özelinde dezavantajlı olmasının temel sebebi, ülke tarımının ağırlıklı olarak küçük ölçekli işletmeler aracılığı ile yapılıyor olmasıdır. Küçük ölçekli işletmelerin kazanç düzeyleri genellikle düşüktür. Bu nedenle de üretimlerine devam edebilmek için ağırlıklı olarak borçlanarak çalışmaktadırlar. Çoğu zaman bir sonraki dönem üretime tekrar devam edebilmek ve aynı zamanda borçlarını kapatabilmek adına, Ziraat Bankası veya Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığı ile kredi kullanmaktadırlar. Bu sayede, girdi maliyetlerinden kaynaklanan masraflarını, bir sonraki hasat dönemine kadar erteleyebilme imkânına kavuşmaktadırlar. Bir diğer ifade ile küçük ölçekli işletmelerde, üretimin de küçük ölçekli olarak gerçekleştiriliyor olması nedeni ile yaşanan nakit sıkıntısı problemi, üretime ve üretim miktarına bağlı olarak çözülmektedir.

Oysaki doğrudan gelir desteği siteminde, desteklemeler üretimden bağımsız bir yapıdadır. Bu nedenle, doğrudan gelir desteği sisteminin, ağırlıklı olarak küçük ölçekli işletmeler aracılığı ile üretim yapılan Türkiye'nin tarımsal yapısı ile uyumlu bir şekilde çalışması oldukça zordur (Bayaner, 2014, s. 37).

2004 yılında ise Yüksek Planlama Kurulu, tarım sektörünün rekabet gücü yüksek, örgütlü ve sürdürülebilir bir yapı kazanması için, 2006-2010 yıllarını kapsayan “Tarım Strateji Belgesi”ni kabul etmiştir. Bu belge doğrultusunda, 2006 yılında, AB'nin OTP'sini ve DTÖ Tarım Anlaşmasını esas alan, piyasa mekanizmalarını bozmayan, tarımsal destek politikalarının uygulanmasını içeren 5488 sayılı Tarım Kanunu 25.04.2006 tarihinde 26149 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Dinler, 2014, s. 244). Tarım Stratejisi Belgesi ve Tarım Kanunu çerçevesinde ise “Alan Bazlı Tarımsal Destekler” uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, günümüzde uygulanan alan bazlı tarımsal destekler;

- Bitkisel Üretim Yapan Küçük Aile İşletmesi Desteği,
- Fındık Üreticileri Alan Bazlı Gelir Desteği,
- İyi Tarım Uygulamaları Desteği,
- Mazot ve Gübre ve Toprak Analizi Desteği,
- Organik Tarım Desteklemesi,
- Toprak Analizi Desteği

olarak sıralanmaktadır (TARIM-ORMAN, 2019b).

Yukarıda sayılan alan bazlı tarımsal desteklere ilave olarak;

- Biyolojik ve biyo-teknik mücadele destekleri,
- Fark ödemesi desteği,
- Diğer tarımsal destekler (Örneğin: Çatak desteği, geleneksel zeytin bahçelerinin rehabilitasyonu desteği, sertifikalı fidan üretim desteği, tarımsal yayım ve danışmanlık desteği, yurt içi sertifikalı tohum üretim desteği),

ve bu destek kalemleri içerisinde değerlendirilen alt destekler, günümüzde Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından verilen diğer tarımsal desteklerdir (TARIM-ORMAN, 2019b).

Ayrıca; Türkiye’deki tarımsal işletmelerin bir özelliği olarak; tarım sektöründe küçük ölçekli ve çok parçalı arazi yapısına sahip işletme varlığının çokluğu üretim maliyetini arttırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunu giderebilmek için 2014 yılında kabul edilen 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunda

Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun kapsamında yapılan değişikliklerle, arazi toplulaştırma çalışmalarına ivme kazandırılmıştır. Buna ek olarak; ilgili kanuna göre; arazilerle ilgili miras, devir, satım vs. işlemlerinin yapılabilmesi için “yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri koşulu” getirilmiştir (6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, m.5, m.8/A). Bu arazi büyüklükleri, her ilde ilçelere ve ekim türüne göre farklılaştırılmıştır. Bu sayede, miras yoluyla arazilerin bölünmesi neticesinde oluşabilecek olumsuz durumların önüne geçilmesi planlanmaktadır (Çakmak ve Kasnakoğlu, 2016, s. 103-104).

2.2.2. Günümüzde tarım sektöründeki kurumsal yapılar ve politika uygulamaları

Bu başlık altında; kamu kurum ve kuruluşları, tarım kooperatifleri, üretici birlikleri, tarımsal kamu iktisadi teşebbüslerinin açıklandığı tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılar ve aynı zamanda Türkiye’de tarım sektörüne yönelik olarak oluşturulan tarım politikası uygulamaları yer almaktadır.

2.2.2.1. Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılar

Kamu kurum ve kuruluşları başta olmak üzere, finansal kuruluşların, üretici örgütlerinin ve bazı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) de paydaş olduğu kurumsal yapılar, Türk tarım sektörüne yönelik politikalar geliştirilirken belirleyici olmaktadır. İlgili kurumsal yapıları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

- Kamu kurum ve kuruluşları
- Tarım kooperatifleri
- Üretici birlikleri
- Tarımsal kamu iktisadi teşebbüsleri

2.2.2.1.1. Kamu kurum ve kuruluşları

Çalışmanın bu bölümünde, bir tarım politikası aracı olarak; işlev gören kurumsal yapılardan kamu kurum ve kuruluşlarına odaklanılmıştır. İlgili bölümde, kamu kurum ve kuruluşları arasında üstlendikleri roller itibarıyla ön plana çıkan kurumlardan, Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve Ziraat Bankası açıklanacaktır.

a) *Tarım ve Orman Bakanlığı*: 1980 öncesi adı, “Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı” olan ilgili bakanlık, 1981 yılında Orman Bakanlığı’nın katılımı ile birlikte

“Tarım ve Orman Bakanlığı”, 1983 yılında Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı’nın bakanlık bünyesine katılması ile “Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı” adını almıştır. 2011 yılında ise bakanlığın adı 1980 öncesindeki gibi “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı” olmuştur. En son, 2018 yılında çıkarılan 703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı birleştirilmiştir. Böylelikle ilgili bakanlığın ismi “Tarım ve Orman Bakanlığı” olarak son ve güncel halini almıştır. İfade edilen bu süreçten anlaşıldığı üzere tarım ile ilgili bakanlığın içeriği ve kurumsal yapısı, başka hiçbir bakanlığın olmadığı kadar süreklilikten uzak, dönemsel ihtiyaçlara göre şekillendirilen bir görüntü vermektedir (Önal, 2012, s. 143).

Tarım ve Orman Bakanlığı faaliyete geçtiği ilk yıllardan bugüne Türk tarımını geliştirmek amacıyla çeşitli görevler üstlenmiştir. Bu görevler; tarımsal ürünlerde kaliteyi artırmak; maliyetleri düşürerek tarımda çalışan nüfusun refah seviyesini yükseltmek; tarımsal hedeflere uygun projeleri uygulamak; araştırma sonuçlarını yayımlamak ve kullanıcılara ulaştırmak; doğal kaynakları akılcı kullanarak, tarımsal üretimi sürdürülebilir kılmak; araştırma, yönetim, bilgi ve enformasyon sistemlerini geliştirmek ve uygulamak; dünyadaki biyo-teknolojik gelişimleri izleyerek ülkemiz koşullarına uygun olanları en kısa sürede transfer etmek ve uygulamak, bu sayede, tarımsal verimliliğin artırılmasını sağlamak olarak özetlenebilir (Alp, 2013, s. 51).

Yukarıda ifade edilen görevleri yerine getirmek amacıyla özellikle kırsal alanlarda bakanlığın temsilcisi sıfatıyla faaliyetlerini sürdüren en aktif taşra teşkilatı birimi, “İl ve İlçe Tarım Müdürlükleridir”. İlgili müdürlüklerin görev ve sorumluluklarını, aşağıda sıralanan maddeler aracılığı ile özetlemek mümkündür (TARIM-ORMAN, 2019d).

- İlin veya ilçenin tarım envanterini çıkarıp, ilin tarımsal üretim potansiyelinin mevcut teknolojiye göre işlenip, değerlendirilip pazarlanmasına yönelik faaliyetleri organize etmek,
- İl veya ilçeye yönelik bilgilendirme programları hazırlayarak çiftçileri eğitmek,
- İl veya ilçede, çiftçilerin karşılaştığı zirai sorunların çözümü için araştırma enstitülerinin ve üniversitelerin ilgili bölümlerini yönlendirmek ve çiftçileri konu ile ilgili bilgilendirmek,
- Hayvan ve bitki sağlığı; gıda ve yem konusunda bilgilendirici çalışmalar yapıp, çiftçilerin muhtemel salgınlardan korunmasını sağlamak,
- Çiftçilerin kooperatifler ve üretici birlikleri aracılığı ile teşkilatlanmalarını teşvik

etmek; bu amaçla mali yardım ve destekte bulunmak,

- Tarım arazilerinin parçalanmasını önlemek, arazi toplulaştırma ve sulama verimliliği için çözümler geliştirmek.

b) Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK): TKDK, 5648 sayılı Kuruluş Kanun'unun 18 Mayıs 2007 tarihinde 26526 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanması ile kurulmuştur. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu statüsünde olan kurum, AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik proje ve faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur (5648 Sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, m.4).

TKDK'nın öncelikli görevleri arasında, proje süreçlerinin yönetilmesi gelmektedir. Proje süreçleri; proje başvuruları, mevcut projelerin değerlendirilmesi ve seçimi, seçilen projelerin hayata geçirilebilmesi için gerekli ödemelerin gerçekleştirilmesi, gerçekleştirilen ödemelerin kullanımının denetlenmesi ve tüm proje süreçlerinin raporlanması aşamalarından oluşmaktadır (Can ve Esengül, 2007, s. 49). Kurum, merkez teşkilatı ve 42 adet il koordinatörlüğü şeklinde teşkilatlandırılmıştır. TKDK, AB'nin Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-accession Assistance) beşinci bileşeni olan “Avrupa Birliğine Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD)” adı altında vermiş olduğu yardımların, proje esaslı olarak kullandırılması görevini de yürütmektedir. Böylece AB ortak tarım politikasına uyum sağlanması için yapılacak olan çeşitli yatırımların desteklenmesi planlanmaktadır (Albayrak, 2017, s. 163).

c) Ziraat Bankası: 1937 yılında kabul edilen 3202 sayılı T.C. Ziraat Bankası Kanunu'nda, bankanın kuruluş amacı; “Türk çiftçisinin zirai ürünlerini üretebilmesi ve satabilmesi için ve beraberinde, zirai sanayinin ve bunlarla ilgili teşebbüslerin, milli ekonomi prensibine göre yürütülebilmesi için gerekli olan her türlü krediyi ve ekonomik imkânı sağlamak, gerektiğinde ziraatın desteklenmesi için ihtiyaç olan kuruluşları kurmak veya ilgili kuruluşlara ortak olmak” şeklinde açıklanmaktadır (3202 sayılı T.C. Ziraat Bankası Kanunu, m.1). T.C. Ziraat Bankası bugünün koşullarında, tarım sektöründe sanayi-üretici işbirliği modeline finansal katkı sağlama, hayvancılık örgütleri ile finansal işbirlikleri gerçekleştirme; beraberinde çiftçiye hayvansal üretim, tarımsal mekanizasyon, yenilenen traktör, küçük ekipman ve seracılık kredileri sağlama faaliyetlerini yürütme işlemlerini gerçekleştirmektedir (Ziraat Bankası, 2017). Geçmişte

ise en önemli tarım kredi sağlayıcısı ve tüm kamu destek ödemelerini gerçekleştiren devlet kurumu konumunda olan T. C. Ziraat Bankası 2000'li yıllara kadar toplam kredinin %99'luk kısmını sağlamış, tarım sektörünün kalkınması amacı ile tarımsal kredilerde piyasanın altında faiz oranları uygulamıştır (Çomaktekin, 2009, s. 107).

2.2.2.1.2. Tarım kooperatifleri

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) kooperatifleri; “ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinmelerini ve beklentilerini karşılamak üzere, kişilerin gönüllü olarak birleşip, ortaklaşa sahip oldukları ve demokratik kurallara göre işlettikleri özerk işletmeler” olarak tanımlanmaktadır (UÇÖ, 2019).

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 1. maddesinde ise kooperatif kavramı; “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküller” olarak tanımlanmaktadır (1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, m.1).

Yukarıdaki tanımlarından anlaşıldığı üzere kooperatifler; ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinmeleri karşılamak üzere oluşturulan iş birlikleridir. Özellikle ekonomik bir iş birliği oluşturmak amacıyla kurulan kooperatifleri, serbest piyasa ekonomisinde faaliyet gösteren ve kâr elde etmek temel amacıyla kurulan diğer işletme türlerinden ayıran temel özellik, kooperatif üyelerinin ortak bir çıkar elde etmek ve aynı zamanda, birbirleriyle dayanışmak amacı ile bir araya gelmeleridir. Ortak çıkar etrafından bir araya gelip dayanışmak, kooperatifçiliğin ana eksenini oluşturur; ancak kooperatiflerin kar odaklı kuruluşlar olmaması, onların serbest piyasa ekonomisi içerisinde faaliyet gösteren kuruluşlar olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu nedenle de kooperatiflerin etkili çalışan ve yoğun rekabetle mücadele edebilen kuruluşlar olması gerekmektedir.

Yapılan araştırmalardan ve dünyadaki pratik uygulamalardan elde edilen sonuçlar; girdi ya da alım destekleri, tarımsal altyapı yatırımları, gelir dağılımını düzeltecek uygulamalar, araştırma, yayım ve kontrol benzeri destekleme politikaları ne kadar başarılı uygulanırsa uygulansın, üreticiler kooperatif çatısı altında örgütlenmedikçe, bir dönem sonra kırsal kesimin fakirleşmesinin önüne geçilemediğini göstermektedir. Çünkü desteklemeye bağlı olarak artan tarımsal üretim verimliliği ile birlikte, piyasada ürün miktarı artarken ürün fiyatları düşmektedir. Ayrıca tekellerin

oluşmasıyla tarımsal üretimde girdi fiyatları hızla artmaktadır. Beraberinde tarım ürünlerinin giderek daha çok işleme prosesine girmesi sonucu katma değer artışı üreticinin değil, sanayi ve ticaret kesiminin elinde kalmaktadır. Ancak kooperatifleşme ile katma değer artışlarından çiftçinin de pay sahibi olması sağlanabilmektedir (Kafaoğlu, 2002, s. 65).

Türkiye'de ise kooperatifçilik, 1980'li yıllara kadar dünyadaki gelişmelere paralel bir seyir izlemiş, ancak 1980'li yıllardan itibaren gerileme sürecine girmiştir. Kamunun kooperatiflere ciddi bir desteği bulunmamaktadır. Örneğin; Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği'nin açılmasına 20 yıla yakın bir süre izin verilmemiştir. 2000'li yıllarda Merkez Birliği'nin kurulmasına izin verilmiş, ancak bu defa da Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'ne devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin yardım etmesi, 01.06.2000 tarihinde kabul edilen 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun kapsamında yasaklanmıştır (Kafaoğlu, 2002, s. 65).

Türkiye'de üç farklı yasal mevzuata göre kurulan kooperatifler bulunmaktadır. Bunlar; “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na dayalı olarak kurulan kooperatifler”, “Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri” ve “Tarım Kredi Kooperatifleri”dir”.

1) *1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na tabi kooperatifler*: 1969 yılında kabul edilen 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na dayalı olarak kurulan ve faaliyetlerini “Tarım ve Orman Bakanlığı” sorumluluğunda sürdüren dört farklı kooperatif bulunmaktadır. Bunlar; “tarımsal kalkınma kooperatifleri”, “sulama kooperatifleri”, “pancar ekicileri kooperatifi” ve “su ürünleri kooperatifleridir” (Tilmaç ve Çakar, 2003, s. 81).

a) *Tarımsal kalkınma kooperatifleri*: Tarımsal kalkınma kooperatifleri, her türlü ürünün ve mamullerinin pazarlanmasını sağlayarak söz konusu ürünleri kazançlı hale getirmek, ortaklarının kişisel tüketim ve ihtiyaçlarını karşılamak, doğal kaynaklardan faydalanmak başlıca amaçlarına ulaşmak için kurulmuşlardır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri, ilk kurulduklarında “köy kalkınma kooperatifi” olarak adlandırılırsalar da, 1989 yılından itibaren “tarımsal kalkınma kooperatifleri” olarak isimlendirilmişlerdir. Çok amaçlı kooperatifler olarak nitelendirilen bu kooperatifler, ortaklarının tek bir faaliyet alanından değil, bütün yönlerden kalkınmasını hedeflemektedirler (Ülgen, 2008, s. 48).

Ülkemizde çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kuruluşu, diğer kooperatiflere göre oldukça yeni sayılmaktadır. Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği (KÖY-KOOP), köy kalkınma kooperatiflerinin bir araya

gelerek ülke genelinde teşkilatlanması sonucunda, 1971 yılında kurulmuştur. Halkın tarımsal üretim anlamında eğitim seviyesinin yükseltilmesi, tarımsal araştırmaların desteklenmesi ve bunun yanında tarımsal ürün ihracatı ve ithalatı faaliyetlerinin organize edilmesi noktasında da önemli görevler üstlenen KÖY-KOOP'un faaliyetleri, 1980 darbesinin ardından siyasi nedenlerle sona erdirilmiştir. 1984 yılında ise feshedilerek tamamen ortadan kaldırılmıştır. Uzun süren çabalar neticesinde 1999 yılında KÖY-KOOP yeniden kurulmuştur (İnan, 2008, s. 147-148).

b) Sulama kooperatifleri: Sulama kooperatifleri, doğrudan bir tarımsal hizmet olan sulama faaliyetinin yerine getirilmesi amacıyla kurulan bir kooperatif türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda, sulama faaliyetlerinin ilk kuruldukları yıllarda (1963 ve sonrası) “toprak ve su kooperatifleri” adı ile kurulan bu kooperatiflerin adı, sonraki yıllarda “sulama kooperatifleri” olarak değiştirilmiştir. Zamanla, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) tarafından kurulan sulama tesislerinin de bu kooperatiflere devri gerçekleştirilmiştir; ancak 28 Nisan 2018 tarihinde yürürlüğe giren, 7139 sayılı DSİ'nin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında gerçekleştirilen yeni düzenleme ile birlikte, tarımsal sulamalarda yetkili sulama kooperatifinin veya birliğinin amacına ulaşmadığının tespit edilmesi halinde, DSİ'nin teklifi üzerine, ilgili kooperatifin veya birliğin yetkisinin feshedilmesinin önü açılmıştır (7139 sayılı Kanun, m.52).

c) Pancar ekicileri kooperatifi: Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği'nin (PANKOBİRLİK) kuruluş amacı, pancar üretiminin geliştirilmesi, ortakların ihtiyacı olan her türlü tarım alet ve makineleri ile taşıtlarını, malzemeyi, gübreyi, iş ve gelir hayvanlarını toptan ve elverişli şartlarda temin ederek ortaklarına dağıtmaktır (Hazar, 1996, s. 204). Türkiye'deki şeker üretim tesislerine hammadde olarak, şeker pancarı üretip, tedarik eden üreticiler, pancar kooperatifine üye olmak zorundadır. Bu nedenle de pancar ekicileri kooperatiflerinin üye sayısı, Türkiye genelindeki kooperatif üyelikleri sayısının çok üzerindedir (Çiçek ve Acar, 2019, s. 105).

d) Su ürünleri kooperatifleri: Su ürünleri kooperatifleri 1163 sayılı Kooperatif Kanunu hükümlerine göre değişir ortaklı, değişir sermayeli ve sınırlı sorumlu olarak kurulan kooperatiflerdir. Su ürünleri kooperatifleri 'nin kuruluş amaçları; balık avcılığı için gerekli olan donanımların kooperatif çatısı altında ortaklaşa kullanılmasını sağlamak,

soğuk hava depoları aracılığıyla ürünün sağlıklı ve güvenilir koşullar altında saklanması sağlamak ve bu sayede pazardaki ürün arzı dengesinin doğru bir şekilde yönetilebilmesine yardımcı olmak, su ürünlerinin işlenerek katma değerli ürünler haline getirilmesini sağlayacak tesisleri kurmak, su ürünlerinin pazarlanmasını sağlayacak sistemler tasarlamak, üyelerinin faaliyetlerini düzenlemek, üyelerini modern balıkçılık teknikleri ile ilgili bilgilendirmek, balıkçının kendi hayatını ve ekipmanlarını sigorta ettirmek şeklinde sıralanabilir (Müftüoğlu ve Aydos, 2001, s. 40-41).

2) *Tarım satışı kooperatif ve birlikleri (TSKB)*: 2000 yılında yasalaşan 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkındaki Kanuna göre, TSKB'ler üyelerinin ve gerektiğinde diğer üreticilerin ürünlerinin daha iyi şartlarla değerlendirilmesi, yine üyelerinin mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarının karşılanması ve ekonomik menfaatlerinin korunması amacıyla kurulan yapılardır (4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun, m.3).

Türkiye'de 1937 yılında Tarih İncir, Üzüm, Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri adı ile ilk TSKB kurulmuştur. Ardından 1938 yılında Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK), 1940 yılında ise Çukurova Pamuk, Yerfıstığı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (ÇUKOBİRLİK) kurulmuştur. Son olarak ise 2001 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üretici Birliği (GAPBİRLİK) kurulmuştur. TSKB'lerin tabi olduğu mevzuatlar zaman içerisinde değişime uğramıştır. Söz konusu değişim neticesinde, yıllar içerisinde yürürlükten kalkan ve hâlihazırda yürürlükte olan mevzuatları;

- 1935 yılında çıkarılan 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun,
- 1984 yılında yürürlüğe koyulan 238 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin Kuruluşu Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname,
- 1985 yılında yürürlüğe giren, 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun,
- En son olarak ise 16 Haziran 2000 tarihinde yasalaşan ve halen yürürlükte olan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkındaki Kanun

olarak sıralamak mümkündür (Albayrak, 2017, s.174-175).

Özetle; TSKB'ler, gelir düzeyi düşük olan üreticilerin ağırlıkta olduğu bir organizasyon içerisinde, söz konusu üreticilerin ürettikleri ürünlerin, yurt içi ve yurt dışı

pazarlarda talep gören ürünler haline getirilebilmesi için gerekli olan düzenlemeleri yapmak ve beraberinde faaliyete geçirilen bu düzenlemeler aracılığı ile pazardaki fiyat dalgalanmalarını bertaraf etmek ve üretim için gerekli olan girdiyi üreticiye ucuz fiyattan tedarik etmek amacıyla kurulmuştur (KOOP-TİCARET, 2019).

3) *Tarım kredi kooperatifleri*: Tarım kredi kooperatifleri üyelerinin mesleki ve geçimleri ile ilgili olan ihtiyaçlarını sağlamak amacı ile karşılıklı yardım prensibine dayanılarak kurulmuşlardır. Ziraat Bankası'nın geniş bir örgüte sahip olmasına rağmen, her köyde ve bucakta örgütünün olamaması, küçük çiftçinin banka kaynaklı krediler için gerekli olan teminatları gösterebilecek güçte olamaması gibi nedenlerle tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur (Köroğlu, 2003, s. 74). Bir diğer ifade ile tarım kredi kooperatifleri, kooperatif ortaklarıyla tasarruf sahipleri ve kredi kuruluşları (özellikle bankalar) arasında aracılık yapmak ve küçük çiftçinin tek başına alamadığı krediyi ortaklarına maliyeti fiyatına sağlamakla görevlidir (Mülayim, 1975, s. 187).

Kredi sağlamak amacı ile kurulan bu tip kooperatifler, Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile faaliyetlerine başlamıştır. Sırasıyla, 1929 yılında 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ve 1935 yılında 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun da yerini, 1972 yılında yürürlüğe giren 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'na terk etmiştir. En son 1995 yılında çıkarılan 553 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile özerk bir yapı kazanan tarım kredi kooperatifleri, ülke genelinde yerleşim birimlerinin %81'ine hizmet götürmekte olup 1 milyon 500 binin üzerindeki üye sayısı ile Türkiye'nin en büyük kooperatifleri arasında yer almaktadır. Tarımsal üretim faaliyetleri sırasında gerekli olan bütün ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyetler yürüten bu kooperatiflerin finansmanı, kendi öz kaynakları ve T.C. Ziraat Bankası'ndan alınan kredilerle sağlanmaktadır (Tilmaç ve Çakar, 2003, s. 81).

2.2.2.1.3. Tarımsal üretici birlikleri

Genellikle üzerinde uzmanlaşmış belirli ürün ya da ürün grupları için ya da coğrafi bölgeye dayanılarak kurulan tarımsal üretici birlikleri, çiftçilerin hükümetle ya da diğer paydaşlarla olan iş ilişkilerinde çiftçileri temsil etmektedir. 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu ve ilgili yönetmelik kapsamında 502 hayvansal üretim, 275 bitkisel

üretim, 32 su ürünleri, 21 organik üretim olmak üzere toplam 830 üretici birliği ve 10 üretici merkez birliği kurulmuştur (TARIM-ORMAN, 2019c).

Üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, pazara standartlara uygun ürün sevk etmek, tarımsal üretici birliklerinin görevleri arasında yer almaktadır. 2004 yılında kabul edilen 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu'na göre birlikler, kanunun amacına uygun olarak;

“Üyelerinin ürettikleri ürünlerle ilgili piyasa araştırmaları yapmak ve yaptırmak”, “üyelerinin ürünlerine pazar bulmak, ürünlerin pazara arzını düzenlemek”, “üyelerine üretim teknikleri, hasat, depolama, paketlenme konularında teknik destek sağlamak”, “üyelerine girdi temininde yönlendirici yardımlarda bulunmak”, “iç pazara ve ihracata uygun çeşitlerin üretilmesini sağlamak”, “eğitim ve yayım hizmeti vermek, danışman hizmeti sağlamak”, “ürün kalitesini iyileştirici tedbirler almak ve ürün standartlarını uygulamak”, “çiftlik düzeyinde yapılan tarımsal uygulamaları izlemek, kayıtlarını tutmak ve belge düzenlemek”, “paket ve ambalajlarla ilgili standartların uygulanmasını sağlamak”, “çevreyle uyumlu üretim tekniklerini yaygınlaştırmak”, “üyeleri adına ürün depolanmasına, gerektiğinde bu amaçla depo kiralanmasına yardımcı olmak”, “ürünlerin tanıtımıyla ilgili faaliyetlerde bulunmak”, “ürünlerle ilgili her türlü kaydı tutmak”, “Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul ettiği uluslararası ürün veya ürüne özgü ortak piyasa düzenlemelerinin gerektirdiği görevleri yürütmek”, “sözleşmeli üretim kapsamında, üyeleri adına örnek tip sözleşmeler düzenlemek ve bununla ilgili faaliyetleri koordine etmek,”

görevlerini yerine getirmekle yükümlüdürler (5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu, m.5).

Üretici birlikleri kurulurken, üreticilerin kooperatifler ve üretici birlikleri aracılığı ile çözüme kavuşturamadıkları sorunları, üretici ve yetiştirici birlikleri aracılığı ile çözüme götürmeleri amaçlanmıştır. Türkiye'de de tam olarak kooperatif olarak nitelendirilemeyecek, ancak işlev ve faaliyetler bakımından kooperatiflere oldukça benzeyen çeşitli üretici birlikleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri; sulama birlikleri, damızlık sığır yetiştiricileri birliği ve tarımsal amaçlı üretici birlikleridir.

2.2.2.1.4. Tarımsal kamu iktisadi teşebbüsleri

Türkiye'de tarımsal desteklemede tarımla doğrudan/dolaylı ilişkili KİT'ler önemli rol oynamaktaydılar. Bunlar 1994 yılına kadar alım/satım, stoklama ve/veya sınai dönüştürme işlevlerini yerine getirmişlerdir. Ancak 5 Nisan 1994 kararlarıyla bu kuruluşlar için kısmi bir tasfiye ve özelleştirme süreci başlatılmış ve kısa sürede çok sayıda tarımsal KİT özelleştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, tarım politikalarında

etkin rol alan ve halen faal olan KİT'ler incelenecektir.

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO): Türkiye’de 1932 yılında tahıl üreticisinin korunması amacıyla, TMO kurulmuştur. TMO, kuruluşunun ilk dönemlerinde sadece buğday alımı yaparken, daha sonraki dönemlerde faaliyet alanını genişleterek arpa, çavdar, yulaf, mısır, patates, pirinç, fasulye, nohut mercimek gibi bakliyatlar ile fındık gibi kabuklular ve yağlı tohumluları da kapsama alanına almıştır (Alp, 2013, s. 52). 1980 yılına kadar tekel konumunda olan TMO, 1980 sonrasında bu konumunu yitirmiştir. TMO aracılığı ile özel sektöre hububat ihracatı yapılabilmesi gerekli olan izinler de, ancak 1980 sonrasında alınabilmektedir. TMO’nun faaliyetleri sırasında oluşan görev zararları, kamu kaynaklarından karşılanmaktadır. TMO, yalnızca destekleme alımları yapmamakta, aynı zamanda depolama hizmeti de vermektedir. Ofis, 1993 yılından itibaren DB’nin önerileri doğrultusunda depolama hizmeti vermeye başlamıştır (Albayrak, 2017, s. 180).

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ): Ülkemizin şeker ihtiyacının karşılanması amacıyla özel şahısların ve bazı milli bankaların katılımıyla sırayla; 1923 yılında Uşak Terakki Ziraat TAŞ ve İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları TAŞ, 1933 yılında Anadolu Şeker Fabrikaları TAŞ ve 1934 yılında ise Turhal Şeker Fabrikaları TAŞ kurulmuştur. Çalışmaların daha koordineli yürütülebilmesi için 1950 yılında bu dört şeker fabrikası, TŞFAŞ tarafından devralınmıştır (Alp, 2013, s. 53). Tamamı devlet sermayesiyle kurulu bir iktisadi devlet teşekkülü olan TŞFAŞ, sadece şeker üretim sürecinde değil, şekerin son kullanıcıya ulaştırılmasına kadar geçen tüm süreçlerde etkilidir. Bir diğer ifade ile TŞFAŞ, şeker pancarı üretimini gerçekleştiren çiftçinin girdi ihtiyaçlarının karşılanmasından başlamak üzere, şekerin işlenmesinden üretim aşamasına kadar geçen tüm süreçler ve beraberinde şeker piyasasında fiyatların belirlenmesinden, ihracat ve ithalat süreçlerinin yönetilmesine kadar şeker piyasası ile ilgili geçirilen tüm aşamalardan sorumludur (TŞFAŞ, 2019a).

Türkiye'deki şeker üretiminde çok önemli görevler üstlenen TŞFAŞ, 22 Haziran 2000 tarihinde IMF'ye verilen niyet mektubunun ardından özelleştirme kapsamına alınmıştır. Özelleştirme Yüksek Kurulunun 12.08.2008 tarih, 2008/50 sayılı kararı ile TŞFAŞ’ye bağlı 14 şeker fabrikası doğrudan özelleştirme programına alınmıştır. Özelleştirme programı kapsamında, özelleştirilecek fabrikaları satın alacak kuruluşlara, satın aldıkları fabrikalarda Şeker Kurulu tarafından belirlenecek toplam şeker kotası çerçevesinde en az 5 (beş) yıl şeker üretiminin devam ettirilmesi şartı getirilmiştir. 21

Şubat 2018 itibarıyla özelleştirme idaresi başkanlığı, TŞFAŞ'a bağlı 14 şeker fabrikasının özelleştirilmesi için ihale süreci başlatmış ve ilgili fabrikalardan on tanesinin devredilme süreci 2018 yılı içerisinde resmen tamamlanmıştır (TŞFAŞ, 2019b).

Çay İşletmesi Kurumu (ÇAYKUR): Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TEKEL) tarafından yürütülen çay yetiştirme, alım, işleme ve satış işlemleri; sektörün gelişmesinin bir sonucu olarak kurulan ve 1973 yılında resmen faaliyete geçen ÇAYKUR'a devredilmiştir. Kurulduğu yıllarda Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile ilişkilendirilen ÇAYKUR, 2002 yılında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu yapılmıştır. ÇAYKUR, 47 Çay İşleme Fabrikası, 1 Çay Paketleme Fabrikası, 2 Pazarlama ve Üretim Bölge Müdürlüğü, 7 Pazarlama Bölge Müdürlüğü, Anatamir Fabrikası, Atatürk Çay ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü ile sektörün en büyük kuruluşudur. Üretilen yaş çay yaprağının %55-60'ını satın alan ÇAYKUR'un yurt içi kuru çay piyasasındaki pazar payı ise yaklaşık %60-65 seviyesindedir (Alp, 2013, s. 54).

Et ve Süt Kurumu: Et ve Süt Kurumu, 1952 yılında Ticaret Bakanlığı'na bağlı 40 milyon TL sermayeli bir iktisadi devlet kuruluşu olarak Et ve Balık Kurumu (EBK) adıyla kurulmuştur. EBK, 1992 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile özelleştirilmesine karar verilen kuruluşlar arasına alınmıştır. Özelleştirilme kapsamına alındığı dönemde 33 kombinasi bulunan EBK'nin özelleştirme kararının ardından 1995-2005 yılları arasında 3 kombinasi kapatılmış, 5 kombinasi çeşitli kamu kuruluşlarına bedelsiz devredilmiş, 18 kombinasi ise satılmıştır. Kuruluşun devlet elinde kalan 7 kombinasi, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun kararı ile 2005 yılında özelleştirme kapsamından çıkarılmış ve eski statüsüne iade edilmiştir (Türk, 2014, s. 84-85). Özelleştirilen kombinaların bir bölümü de il özel idareleri tarafından özel sektörden geri satın alınarak kuruluşa devredilmek istenmiştir. Ağrı, Erzincan ve Sivas kombinaları bu şekilde EBK tarafından devralınmıştır. 27.04.2013 tarihli 28630 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 25.3.2013 tarihli ve 2013/4553 sayılı Bakanlar Kurulu Eki'nin 1. maddesi ile kurumun adı Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

2.2.2.2. Tarım sektörüne yönelik politika uygulamaları

Bu başlık altında, tarım sektörüne yönelik politika uygulamaları çerçevesinde pazar fiyat destekleri, girdi destekleri, doğrudan destekler, IPARD, coğrafi işaretler ve tarımköy projeleri açıklanmaktadır.

2.2.2.2.1. Pazar fiyat destekleri

Pazar fiyat destekleri, iki farklı yöntemle uygulanmaktadır. Bunlardan birincisi, destekleme alımları, diğeri ise fark ödeme sistemidir.

Destekleme alımları: Devletin tarımsal ürün fiyatlarına doğrudan müdahalesini ifade eden destekleme alımı politikasında devlet, belirlenen bir fiyattan satılan tüm ürünleri alma garantisi vermektedir. Destekleme alımları, Türkiye’de 2001’e kadar olan destekleme politikaları kapsamında kullanılan en önemli araçlardan biri durumundadır (Çomaktekin, 2009, s. 124).

Tarım ürünleri fiyatları belirli seviyelerde tutularak üreticilerin gelirlerini yükseltmeyi amaçlayan destekleme alımları, KİT’ler ve tarım satış kooperatifleri birlikleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Destekleme alımları, Bakanlar Kurulu’nca ilan edilen taban fiyatları üzerinden yapılır. Destek kapsamındaki ürünler, tüm ülke için ilan edilen fiyattan ilgili kuruluşların alım merkezlerince satın alınır, depolanır, sınıflandırılır ve daha sonra satılır. Kısa sürede etkileri gözlenebilen bir destekleme aracı olan fiyat politikası, doğru kullanılmadığı takdirde uzun vadede kamu kaynaklarının savurganca kullanılmasına da neden olabilmektedir (Albayrak, 2017, s. 249-250).

Destekleme alım kapsamına alınacak ürünlerin; büyük bir üretici kitlesini ilgilendirmesi, stratejik öneme sahip olması, üretiminin fiyat dalgalanmalarına bağlı olması gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir. Destekleme fiyatları belirlenirken; genellikle maliyet fiyatları, borsa fiyatları, arz talep durumu, gerçekleşen enflasyon ve dünya fiyatları gibi ölçütler dikkate alınmaktadır (Karlıoğlu, 2007, s. 15).

Fark ödeme sistemi: Fark ödeme sistemi, tarımsal ürün piyasalarında oluşan ürün fiyatlarına müdahale etmeksizin üreticiye gelir desteği sağlamaya yönelik bir tarımsal destek aracıdır. Teorik olarak verilecek destek miktarı, üretici maliyetlerinin üzerine belirli bir kâr marjı eklenmesi ilkesine dayanarak hesaplanan bir hedef fiyat ile piyasada oluşan fiyat arasındaki fark tarafından belirlenir. Bu durumda, desteklemeyi üstlenen kurum, çoğunlukla devlet, üreticilerin üretim maliyetleri piyasa fiyatının üzerinde olduğu koşulda tüketicilerin ödediği fiyatları etkilemeksizin üreticilere tazmin edici bir ödemede bulunmayı taahhüt etmektedir (Teoman ve Çağatay, 2008, s. 88). Bu sisteminin kamuya maliyeti ve piyasa dengesine etkisi, destek alımına göre daha düşüktür; ancak fiyat garantisi nedeniyle bu kapsamdaki ürünlerde de üretim miktarı artma eğilimindedir (Albayrak, 2017, s. 252).

2.2.2.2.2. *Girdi destekleri*

Girdi destekleri, tarım kesiminde kullanılan girdilerin (tohumluk fidan, sulama suyu, gübre, ilaç damızlık) tüketimini teşvik ederek, tarımsal üretimi ve verimliliği artırmak ve beraberinde üretim maliyetlerini düşürerek üretici gelirini arttırmak amacıyla devlet tarafından karşılık beklenmeden verilir (İnce, 2007, s. 69-70).

Çalışmamızda, girdi destekleri başlığı altında damızlık hayvan, kredi desteği, alan bazlı tarımsal destekler, kimyevi gübre, akaryakıt (mazot) destekleri ve yem sübvansiyonları açıklanacaktır.

Damızlık hayvan desteği: Genetik ıslahı yaygın hale getirmek için suni tohumlama ile soy kütüğü kayıtları tutulması amacıyla suni tohumlama yaptıran yetiştiricilere prim ödenmesine ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nca damızlık sertifikası verilmiş kültür ırkı damızlık gebe düve satın alanlara destek verilmesine karar verilmiştir. Damızlık hayvan desteği, yurt içinde çiftçi veya Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü (TİGEM) tarafından yetiştirilen ve damızlık belgesi veya sertifikası olan gebe düveleri mülkiyetine alan yetiştiricilere hayvan fiyatının %30'unun; saf ırk sertifikası olan süt sığırlarını satın alan üreticilere ise hayvan fiyatının %15'inin doğrudan ödenmesi şeklinde uygulanan bir destek türüdür (Narin, 2008, s. 212).

Kredi desteği: Tarım işletmelerinin küçük ve parçalı olması ve tarımda sermaye birikiminin düşüklüğü üreticileri, üretimin devamlılığı için işletme dışı finansman kaynaklarına yöneltmiştir. Kredi desteği de bu noktada yararlanılan bir girdi desteği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle, tarımsal üretimi geliştirmek ve üretici refahını artırmak hedefi ile üreticilere cari faiz hadlerinden düşük kredi verilmesi sağlanmıştır. Günümüzde üreticiye kredi sağlayan kuruluşlar T.C. Ziraat Bankası ve tarım kredi kooperatifleridir. Ancak tarım kredi kooperatifleri de kredi kaynağının büyük bir bölümünü T.C. Ziraat Bankası'ndan sağlamaktadır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003, s. 19).

Yem sübvansiyonları: Ülke hayvancılığını modernleştirmek, yem masraflarını düşürmek ve sanayiye ilerletmek amacıyla hayvancılığın temel girdilerinden olan yem de destekleme kapsamına alınmıştır. Yem desteklemesi için iki yöntem benimsenmiştir. Bu yöntemlerden ilki yem bitkileri üretiminin desteklenmesidir. Bu amaçla, yem bitkilerinin yetiştirilmesi için hazırlanan işletme planlarında, çok yıllık yem bitkilerinin üretiminde; ilk yılın yatırım maliyetinin, işletmeye ait işletim masraflarının bir bölümünün ve üretim için gerekli olan makine teçhizat alım maliyetinin %30'unun; tek yıllık yem bitkileri üretiminde ise işletmenin işletim masraflarının ve makine teçhizat maliyetinin %20'sinin,

doğrudan üreticinin kendisine ödenmesine karar verilmiştir. İkinci yöntem ise, sanayi yemlerinin sübvans edilmeksidir. Bu yöntemin ilk uygulamasına 1985 yılında başlanılmıştır. Bu yöntem kapsamında sanayi yemleri desteklenmektedir. Sanayi yemi satın alan üreticinin fatura masraflarının %20'si üreticiye geri ödenmektedir. Ardından kendi ihtiyacını, kendi yemini kendi üreterek karşılayan işletmeler de bu kapsama alınmıştır. 1988 yılından itibaren ise üretici henüz yemi satın alırken, fiyatından 40 TL/kg indirim yapılarak satış yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu uygulamaya 1989 yılında son verilmiştir (Albayrak, 2017, s. 255-256). Bu desteklemeler günümüzde de devam etmekte olup, yem bitkileri üretimi halen “çayır mera destekleri” adı altında desteklenmektedir (TARIM-ORMAN, 2018a).

Alan bazlı tarımsal destekler: 2004 yılında Yüksek Planlama Kurulu⁴ tarım sektörünün rekabet gücü yüksek, örgütlü ve sürdürülebilir bir yapı haline gelebilmesi için, 2006-2010 yıllarını kapsayan “Tarım Strateji Belgesi”ni kabul etmiştir. Bu belge doğrultusunda, 2006 yılında, AB'nin OTP'sini ve DTÖ Tarım Anlaşmasını esas alan, piyasa mekanizmalarını bozmayan, tarımsal destek politikalarının uygulanmasını sağlayan 5488 sayılı Tarım Kanunu çıkarılmıştır (Dinler, 2014, s. 244).

İlgili Tarım Stratejisi ve Tarım Kanunu çerçevesinde “alan bazlı tarımsal destekler” uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu uygulama, üretimden bağımsız yapıda ve doğrudan çiftçinin gelir düzeyini iyileştirmeye yönelik yardımları kapsamaktadır. (Dinler, 2014, s. 295-296). Alan bazlı tarımsal destekler kapsamında; bitkisel üretim yapan küçük aile işletmesi desteği, fındık alan bazlı gelir ve alternatif ürün desteği, iyi tarım uygulamaları desteği, mazot, gübre ve toprak analizi ve organik tarım destekleri verilmektedir (TARIM-ORMAN, 2018b).

Kimyevi gübre desteği: Gübre, ithalatın yoğun olduğu ve petrol fiyatlarına paralel olarak artış ve azalış gösteren ve çoğunlukla tarım sektöründe kullanılan bir girdi türüdür. 1986 yılına kadar kamu tekelinde olan gübre sektörü, 1986 yılıyla birlikte, özel sektör girişimlerine de açık hale getirilmiştir. Bir diğer ifade ile gübrenin fiyatının belirlenmesi, yurt dışından alımı ve yurt dışına satımı serbestleştirilmiştir (Şengül ve diğerleri, 2010, s. 27).

⁴ *Yüksek Planlama Kurulu:* Yüksek Planlama Kurulu, Başbakan'ın başkanlığında, Bakan ile Başbakan'ın belirleyeceği diğer bakanlardan oluşur. Başbakan'ın bulunmadığı toplantılara Bakan veya Başbakan'ın belirleyeceği bir bakan başkanlık eder. Ekonomik, sosyal ve kültürel hedefler ile politikaların belirlenmesine esas teşkil edecek hususlar Yüksek Planlama Kurulu'nda görüşülerek tespit edilir. Bu suretle tespit edilen esaslar Bakanlar Kurulu'nda öncelikle görüşülerek karara bağlanır.

Türkiye’de, birim alana gübre tüketiminin istenen düzeye gelmediği gerekçesiyle, gübre desteğine 1963 yılında başlanılmıştır. Gübre desteklemesi, yöntem ve destekleme miktarındaki değişikliklerle 2001 yılına kadar uygulanmıştır; ancak 2001 yılı sonrasında gübre desteği uygulamasına dört yıl boyunca ara verilmiştir. Gübre desteği uygulamasına, 15 Ağustos 2005 tarihinde 25937 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2005/42 numaralı “Çiftçilere Kimyevi Gübre Destekleme Ödemesi Yapılmasına İlişkin Tebliğ” ile yeniden başlanmıştır (Narin, 2008, s. 201). 3 Haziran 2014 tarihinde 29019 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2014/20 numaralı ÇKS’ye Dâhil Olan Çiftçilere Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ uyarınca ÇKS’ye kayıtlı çiftçilere, peyzaj ve süs bitkileri, özel çayır, mera ve orman emvali alanlar için dekar başı 4,3 TL; hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler, sebze ve meyve alanları için dekar başı 6TL; yağlı tohumlu bitkiler ve endüstri bitkileri alanları için dekar başı 7,5 TL gübre desteği verilmiştir. Gübre desteği fiyatı ile ilgili yapılan son değişiklik ise 2018 yılına aittir. 30 Ocak 2018 tarihinde 30317 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2018/8 numaralı Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2017/39)’de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ uyarınca ÇKS’ye kayıtlı çiftçilere, tüm ürünler için dekar başı 4 TL gübre desteği verilmiştir.

Akaryakıt (mazot) desteği: Türkiye’nin petrolde dışa bağımlılığı ve son yıllarda mazot fiyatlarındaki büyük artışlar yüzünden, çiftçilerin kullanacağı mazot fiyatının düşürülmesi amaçlanmıştır. Mazot desteği ilk kez 2003 yılında gündeme gelmiştir (Narin, 2008, s. 202). Akaryakıt mazot desteği, ÇKS’ye kayıtlı çiftçilere dekar başına sabit bir destek miktarından (TL cinsinden) verilmektedir. Mazot desteğinden yararlanılacak toprakta ekilen ürün türüne göre, dekar başına belirlenen sabit destek miktarı değişim göstermektedir (TARIM-ORMAN, 2019e).

2.2.2.2.3. Doğrudan destekler

Dünyada son yıllarda, tarımsal destek politikalarında tarımsal desteğin kamu maliyesi üzerindeki yükünü azaltmaya yönelik girişimler dikkati çekmektedir. Hem bütçe disiplini sağlamak ve kamu finansman açıklarını azaltmak amacı ile hem de Uruguay Anlaşması sonucunda ülkelerin tarım ürünlerinin serbest ticaretine uygun koşullar oluşturması zorunluluğu nedeni ile ülkeler, tarım politikası araçlarını yeni koşullara uygun olarak dönüştürmektedirler. Bu yeni konjonktürden hareketle, dünya genelindeki tarım politikası araçlarında “fiyat desteklerinden”, çiftçinin mevcut gelir düzeyini

sürdürmesine imkân sağlayacak üretimden bağımsız “doğrudan desteklere” doğru bir dönüşüm yaşandığını söyleyebilmek mümkündür.

Çalışmamızda, doğrudan destekler başlığı altında, “hayvancılık destekleri”, “tarım sigortası destekleri” ve “doğrudan gelir destekleri” açıklanacaktır.

a) *Hayvancılık destekleri*: Hayvan ırklarının daha verimli hale getirilmesi, işletmelerin branşlaşması ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, hayvan kimlik sisteminin kullanımının yaygınlaştırılması, hayvancılık işletmelerinden elde edilen ürünlerin kalitesinin artırılması ve pazarlanması alanlarında yapılan destekleme ödemeleri hayvancılık destekleri çatısı altında değerlendirilmektedir (Albayrak, 2017, s. 262).

18.4.2006 tarihinde kabul edilen 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun 19. maddesine göre; (yönlendirme kurulunun teklifi üzerine) tarım destekleri ve hayvancılık desteklerinde bölge ve iller bazında farklı destekler uygulamaya ve farklı ödeme miktarları belirlemeye, Bakanlar Kurulu yetkilidir (5488 sayılı Tarım Kanunu, m.19).

Hayvancılık desteklemeleri kapsamında yapılan ödemeler; anaç koyun-keçi desteği, arıcılık desteği, aşı desteği, besilik erkek sığır desteği, buzağı desteği, çiğ sütün değerlendirilmesi desteği, hayvan başı ödeme desteği, ipek böcekçiliği desteği, onaylı süt çiftliği desteği, su ürünleri, süt primi, tiftik üretim desteği, yem bitkileri desteği gibi kalemlerden oluşur (TARIM-ORMAN, 2018c).

b) *Tarım sigortası destekleri*: Tarım üreticilerinin deprem, sel, yangın gibi doğal afetler karşısında zarar gören ürünlerinden kaynaklanan maddi zararın sigorta şirketi tarafından giderilebilmesi için çiftçinin ödemesi gereken sigorta priminin belirli bir kısmının devlet tarafından karşılandığı desteklerdir. Tarım sigortası destek programı, başta tarım sigortasına başvuru oranının artış gösterebilmesi amacı ile sigorta primlerinin bir bölümünün (mevcut sistem içerisinde azami %50) devlet tarafından desteklenmesini içermektedir. Devlet destekli tarım sigortaları uygulamasında ilk poliçenin kesildiği 1 Haziran 2006 tarihinden, 31 Aralık 2017 tarihine kadar; 81 il, 958 ilçede olmak üzere, toplam 8,9 milyon adet devlet destekli tarım sigortası poliçesi kesilmiştir. Aynı zamanda 3,42 milyar TL devlet prim desteği ödemesi ve 3,99 milyar TL hasar tazminatı ödemesi yapılmıştır. Sonuç olarak; sigortalanan alan 136 milyon dekara, sigortalanan hayvan sayısı ise 8,9 milyon başa ulaşmıştır (TARIM-ORMAN, 2018d).

c) *Doğrudan gelir desteği*: Doğrudan gelir desteği, 1999 yılı sonunda IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşması çerçevesinde uygulanan “istikrar programı” kapsamında gündeme gelen ve Türk tarımsal destekleme politikalarında radikal bir değişiklik

yaşanmasına yol açan bir destek türü olarak da tanımlanmaktadır (Azmak, 2012, s. 22). Doğrudan gelir desteğinde esas olan özellik üretim miktarına bağlı olarak belirlenen bir destek tutarının var olmamasıdır.

Tarımaya yönelik geleneksel destekleme araçlarını büyük ölçüde ortadan kaldıran doğrudan gelir desteği ilk olarak 2000 yılında pilot uygulama olarak başlamıştır. Kişilerin adına kayıtlı ya da fiili olarak kullandığı arazi miktarı üzerinden verilen bu destek, 2001 yılından itibaren ülke genelinde uygulanmaya başlamıştır. İlk başta destek verilecek arazi büyüklüğü üst sınırı 200 dekar, 2002 yılında bu sınır 500 dekara yükseltilmiştir. 2007 yılında ise 2005 yılından itibaren organik tarım yapılan araziye dekar başına ilave 3 TL, toprak analizi için de ilave 1 TL doğrudan gelir desteği ödemesi yapılmasına karar verilmiştir (Narin, 2008, s. 199-200). Doğrudan gelir desteği programı 2001 ile 2009 yılları arasında sekiz yıl uygulanmış ve ilgili program neticesinde, ÇKS sisteminin başlatılması haricinde tarım sektörüne ait önemli sayılabilecek herhangi bir katkı sağlanamamıştır. (Dinler, 2014, s. 244). 2009 yılında ise doğrudan gelir desteği uygulaması kaldırılmıştır. Bunun yerine mazot, kimyevi gübre, organik tarım, iyi tarım uygulamaları, toprak analizi ve diğer alan bazlı tarım desteklerinin, hayvancılık desteklerinin, sertifikalı tohum ve fidan desteklerinin, fark ödemesi (prim) desteklerinin uygulandığı bir yapıya geçiş yapılmıştır (Ağca, 2010, s. 56).

Doğrudan gelir desteği politikası uygulama ölçütlerinden olan 1 ile 500 dekar arası arazileri tapu sahibinin işletmesi durumunda desteklenmesi kuralı, beraberinde iki sorunu getirmiştir. Bu durumda ilk olarak, kiracılık ve ortakçılık yaparak üretim yapan çiftçi destekten yararlanamamış, 500 dekar üstü araziye destek verilmemesinden dolayı ise çiftçi, arazilerin bölünerek küçülmeye gitmesi yönünde teşvik edilmiştir. Diğer bir sorun, belirli bir üretim hedefi olmadan yapılacak bu ödeme ile arazi varlığı çok olan kişi, arazisi az olana oranla daha çok pay aldığından tarımsal istihdamda olanlar arasında gelir adaletsizliği yaşanması olasılığıdır. Ayrıca bu uygulamanın, çiftçinin ürün deseninin belirlemesi noktasında olumlu yönde bir katkı oluşturması söz konusu değildir (Kazgan, 2003, s. 404).

2.2.2.2.4. Avrupa Birliği'ne Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD)

Türkiye-AB ilişkilerini en baştan hatırlayarak özetlersek; 1963 yılında taraflar arasında imzalanan Ankara Antlaşması'yla ortaklık süreci başlamıştır (DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2019). Bu anlaşma, Gümrük Birliği ortaklığının en önemli aşamalarından

biri olmuştur. 2004 Brüksel zirvesinde ise, 13 aday ülkeden biri kabul edilen Türkiye ile 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır (Albayrak, 2017, s. 234).

Türkiye, AB tarafından 2000-2006 yılları için hazırlanan ve aday ülkelerin yararlandığı SAPARD fonlarından, 2005 yılında aday ülke statüsünü kazandığı için, yararlanamamıştır. Türkiye bunun yerine, 2007-2013 dönemi için hazırlanan “Katılım Öncesi Yardım Aracı’ndan (Instrument for Pre-Accession)” faydalanmaktadır. Türkiye ve diğer aday ülkelerin, AB Kırsal Kalkınma Politikası uygulamalarına hazırlanmaları, yapısal fonların yönetimi konusunda bilgi ve tecrübe edinmeleri, tarım sektörüne ait yapısal düzenlemeleri gerçekleştirebilmeleri ve kırsal alanlarda yaşayan nüfusun yaşam standartlarını yükseltebilmeleri için Katılım Öncesi Yardım Aracı’nın en önemli bileşeni olan, IPARD adlı mali katkı programı 2007 yılında yürürlüğe girmiştir (Can ve Esengül, 2007, s. 50).

IPARD kaynaklarının kullanılması için “TKDK” kurulmuştur. İlgili kuruluş, AB'nin IPARD ajansı olarak, akredite edilmiş ve bu sayede, Türkiye'ye, AB fonlarından katılım öncesi kırsal kalkınma destek ve yardımları gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda desteklenecek alanlar arasında öncelikle; tarım sektöründe pazar verimliliğinin sağlanması, kırsal alanda kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile yeni istihdam olanaklarının oluşturulması gibi konulara yer verilmektedir (Özdemir, 2014, s. 19).

2007-2013 dönemindeki IPARD Kırsal Kalkınma Desteklerine ait kaynaklar; et-süt-besicilik yatırımları, meyve-sebze işlenmesine yönelik yatırımlar, balıkçılık sektörü, çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, yerel ürünler ve mikro işletmelerin geliştirilmesi, kırsal turizm ve kültür balıkçılığı yetiştiriciliği alanlarında kullanılmıştır. Özellikle, işletmelerin yeniden yapılandırılması ve topluluk standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımların fonlanabilmesi amacıyla öncelik, süt ve et sektörüne (kanatlı eti dâhil) verilmiştir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2007, s. 171).

2014-2020 dönemindeki IPARD-II Programı kaynakları aracılığıyla ise, tarım işletmelerinin fiziki varlıklarının geliştirilmesi, üretici gruplarının kurulmasına destek verilmesi, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, iklim değişikliğine uyum ve organik tarımın geliştirilmesi, kırsal altyapının geliştirilmesi, yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması, çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, iş geliştirme ve eğitim hizmetlerinin sağlanması, teknik destek ve danışmanlık hizmetlerine ulaşımın sağlanması alanlarındaki faaliyet ve yatırımların finanse edilmesi planlanmaktadır (TKDK, 2019).

2.2.2.2.5. Coğrafi işaretler

Türkiye'de 27.6.1995 tarih ve 22326 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 555 Sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'nin 3. maddesinde coğrafi işaret kavramı “belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaret” olarak tanımlanmıştır (555 Sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname, m.3).

Coğrafi işaretleri önemli kılan başlıca unsurlardan biri coğrafi işaretlerin, bir kırsal kalkınma aracı olarak küreselleşmeye karşı yerel hareketlerin teşvikini sağlayan bir olgu olarak görülmesidir. Bu nedenle coğrafi işaretlerin yerelin ve kırsalın kalkınması noktasında sağladığı önemli avantajlar bulunmaktadır (Kan ve Gülçubuk, 2008, s. 61).

Coğrafi işaretlerin amacı, yöresel veya geleneksel karaktere sahip ürünlerin teşviki ve üretimin çeşitlendirilmesi yoluyla ürünlerin piyasa değerlerinin arttırılarak, bölgesel, kırsal ekonomilerin güçlendirilmesine katkı sağlamak olarak tanımlanmaktadır.

Coğrafi işaretlerin dağılımına bakıldığında, yemek kültürü zengin ülkemizde yerel potansiyellerimizi tam olarak değerlendiremediğimiz görülmektedir. Örneğin; Türkiye'de tescilli coğrafi işaretlerden sadece 6 tanesini peynir ürünleri oluşturmaktadır. Fakat yurdumuzda yapılan bir araştırmada, 193 adet yerel peynir çeşidi olduğu tespit edilmiştir (Çetinkaya, 2005, s. 212). Coğrafi işaretli olan bu tür ürünlerin geliştirilmesi iyi bir kırsal kalkınma aracı olabileceği gibi, kırsal alanda yaşayan insanların teşviki ve desteklenmesi için bir potansiyel niteliğindedir.

2.2.2.2.6. Tarımköy projeleri

GSYİH'den önemli bir pay alan tarım ve hayvancılık sektörüne ait faaliyetlerin, ağırlıklı olarak yer aldığı kırsal yerleşimlerde süregelen nüfus kaybı sorununa bir çözüm önerisi olarak, tarımköy projesi hayata geçirilmiştir.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca (TOKİ) hayata geçirilen, tarımköy projeleri ile köylerde ve kırsal alanlarda yaşayan insanların geçim kaynaklarının geliştirilmesi, yerel halkın iş görmede örgütlenmesi, ülke içinde ve dışında pazarlanabilir nitelikte tarımsal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi, değerlendirilmesi, depolanması amaçlanmaktadır. Oluşturulacak şirket veya kooperatifler aracılığı ile ürünün pazarlanmasını, üretim ve verimliliğini geliştirici bilgi ve yüksek teknoloji yaratılmasına yönelik üreten köylüler oluşturulması ve atıl duran veya verimli kullanılmayan köy

kaynaklarını devletin yönlendirmesi ve kamu imkânları çerçevesinde desteklenerek işler hale getirilmesi hedeflenmiştir. Buna paralel olarak sosyal yaşamlarının iyileştirilmesi ve köy mimarisinin geliştirilmesi, yöresel mimarinin korunup yenilenmesi, halkın yerinde iskânı, sağlıklı yaşanabilir konutlara kavuşturulmasına yönelik projeler oluşturularak şehre göçün önlenmesini sağlamak; kurum ve kuruluşlarının mevcut imkânlarını bir araya getirmek, iş birliğini geliştirip güçlendirmek amaçlanmaktadır. Tarımköy uygulaması çerçevesinde, TOKİ ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nün iş birliği ile baraj ya da benzeri altyapı projelerinin inşası için arazileri istimlak edilmiş olan köylülere yönelik yeni yerleşim alanları üretilmektedir. Bu noktada, köylülerin daha önce uyguladıkları tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile uyumlu olabilecek bir alana yerleştirilmelerine özel olarak özen gösterilmektedir. Ayrıca idarenin, talep örgütlenmesine dayalı projelendirme çalışmaları biçimindeki tarımköy uygulamaları da mevcuttur. Bu modelde bir ilin belediye ya da valilikler düzeyindeki yetkili mercileri, yerleşim birimindeki sakinlerin geçim kaynaklarını ve olanaklarını iyileştirmek üzere TOKİ'ye başvuruda bulunabilmektedir. Başvurular, ekonomik ihtiyaçlara ve bölgenin yakın gelecekte bir doğal afetten etkilenme riski gibi faktörlerden oluşan ölçütlere bakılarak değerlendirilmektedir. Tarımköy projesi sadece bina yapımını kapsamamaktadır. Proje kapsamında toprağı olmayan çiftçilere tarım arazisi ve işletme kredisi de verilmektedir. Ayrıca tarımköy projesini gerçekleştirecek olan köyün su kaynakları, çayır, mera ve orman alanlarını da göz önüne alarak mevcut köy mimarisi ve dokusunun korunmasına özen gösterilmektedir (TOKİ, 2018).

2.2.3. Tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri

Tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin açıklanmaya çalışıldığı bu bölümde, söz konusu etki ele alınmaya çalışılırken üretim yapısını ve çalışma koşullarını belirleyen politikalar ekseninde ilgili politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri incelenecektir.

2.2.3.1. Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının etkileri

Bu başlık altında parçalı toprak yapısının ve küçük ölçekli çiftçiliğin yaygın oluşu ve aynı zamanda girdi maliyetlerindeki yükseklik ve sermaye yetersizliği sorunlarının tarımsal istihdam üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

2.2.3.1.1. Parçalı toprak yapısı ve küçük ölçekli çiftçiliğin yaygınlığı

Tarımsal işletmelerinin çok parçalı (parselli) toprak yapısı ve işletme ölçeğinin küçüklüğü, Türk tarımının önde gelen yapısal sorunları arasında yer almaktadır. Normal koşullarda, işletme başına parçalı arazi sayısı ne kadar az, arazi ne kadar toplu olursa, (zaman tasarrufu girdilerin verimli kullanımı vb. nedenlerle) araziyi daha etkin biçimde işlemek o ölçüde kolaylaşır. Sonuçta da kaynak tasarrufu sağlanır ve tarımsal verimlilik artırılır. Tersine küçük parsellerde gerçekleştirilen tarımsal üretimde ise büyük ölçekli yatırım yapılması mümkün olmadığından, emek ve zaman kaybı çok olmakta, bu da maliyetleri arttırmaktadır (Acar ve Aytüre, 2014, s. 232).

Çok parçalı ve küçük ölçekli toprak yapısının dezavantajı yanında, Türkiye genelinde, yerleşim yeri elde edebilmek için tarım arazilerinin tarım dışı bırakılması, yanlış sulama, aşırı gübreleme ve erozyon gibi nedenler birlikte düşünüldüğünde, geçmiş yıllara kıyasla önemli miktarda tarım toprağı kaybı yaşanması sonucu ile de karşılaşılmıştır. Bu koşullarda tarımsal üretim yapmaya çalışan çiftçi, bu durumun doğal bir sonucu olarak da kendisinin ve ailesinin yaşamını idame ettirebilecek geliri kazanamamakta, sonuç olarak tarım sektörünü terk etme kararı almaktadır. Bu olumsuz sarmal, tarımda işgücü kaybı ve kırdan kente göç sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu olumsuz sarmalın sonuçları, somut olarak Tablo 2.1’de görülmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye'de yıllara göre tarım alanları (TÜİK, 2019f)

	Toplam Tarım Alanı	Toplam İşlenen Tarım Alanı
2003	40 644	23 310
2004	41 210	23 813
2005	41 223	23 775
2006	40 493	22 981
2007	39 504	21 979
2008	39 122	21 555
2009	38 912	21 351
2010	39 011	21 384
2011	38 231	20 523
2012	38 399	20 581
2013	38 423	20 574
2014	38 558	20 699
2015	38 551	20 650
2016	38 328	20 382
2017	37 964	19 998
2018	37 802	19 723

Tarım sektörünün, tarımdaki işgücü tarafından terk edilmesi ve sonucunda oluşan kırdan kente göç ile birlikte, Türkiye genelinde toplam tarım alanında ve toplam işlenen tarım alanında yıllar itibarıyla bir azalma yaşandığını Tablo 2.1'de de gözlemleyebilmek mümkündür. Tablo 2.1'de görüldüğü üzere, Türkiye'de 2003-2018 yılları arasında hem toplam tarım alanında hem de işlenen toplam tarım alanında azalma meydana gelmiştir. Yine TÜİK'in 2016 yılında gerçekleştirdiği "Tarımsal İşletme Yapı Araştırması'na" göre; dört ve daha fazla parçalı arazi ile faaliyetlerini sürdüren tarımsal işletme sayısı toplam tarımsal işletmelerin %63,2'sini oluşturmaktadır. Ayrıca tarımsal işletmelerin tarım arazisi parça sayısı incelendiğinde, işletme başına düşen tarım arazisi parça sayısı 5,9 adet ve ortalama parça büyüklüğü ise 12,9 dekar olarak belirlenmiştir. Aynı araştırmanın tarımsal işletme başına düşen tarım arazisi büyüklüklerine ait verilerine odaklanıldığında ise, tasarrufunda arazi bulunan işletmelerin %25,9'unun 20-49 dekar işletme büyüklüğü grubunda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Toplamda ise tarımsal işletmelerin %80,7'si 100 dekardan küçük işletme büyüklüğü grubunda yer almaktadır (TÜİK, 2018c). Tüm bu verilerden anlaşıldığı üzere, Türkiye'deki tarımsal işletmelerin büyük bir çoğunluğu, çok parçalı tarım arazilerinde küçük ölçekli tarımsal üretim yapmaktadır.

Türkiye, üretim yapan tarımsal işletmelerin verimliliğini artırmak ve çok parçaya

ayrılmış tarım toprağı yapılarının birleştirilerek toplulaştırmak için, tarımsal amaçlı toprakların korunması ve daha rasyonel bir tarım ortamının sağlanması için dört adım atmıştır.

- Bu konuda izlenen birinci yol, 3.7.2005 tarihinde kabul edilen 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nun sağladığı olanaklardan yararlanmak olmuştur (Kurucu ve Esetli, 2013, s. 28). 2003-2017 yıllarında ise 5 milyon 700 bin hektar arazi toplulaştırılmıştır (TARIM-ORMAN, 2019f). 2023 yılında ise, 8,5 milyon hektar alanda modern sulama projeleriyle birlikte ve eş zamanlı olarak arazi toplulaştırması gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (TARIM-ORMAN, 2019g). Bu amaçla, 28 Nisan 2018 tarihinde 30405 sayılı Resmi Gazete yayınlanarak yürürlüğe giren 7139 Sayılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la birlikte, arazi toplulaştırma çalışması yapma yetkisi sulama projelerini de hayata geçiren DSİ Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir (7139 sayılı Kanun, m.2). Bu sayede, DSİ Genel Müdürlüğü yönetiminde, arazi toplulaştırmasıyla birlikte sulama, tarla içi geliştirme işlemleri gibi diğer altyapı hizmetlerinin tek bir elden sağlanması hedeflenmektedir (TARIM-ORMAN, 2019g).

- İzlenen ikinci yol, miras yoluyla toprakların parçalanmasını önlemektir. 2005 yılında ve 2007 yılında yapılan düzenlemelerden sonra 30.04.2014 tarihinde kabul edilen 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’la birlikte belirlenen asgari nitelikteki tarımsal araziye ‘bölünemez eşya’ niteliğı kazandırılarak nihai adım atılmıştır (6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, m.4).

- Atılan üçüncü adım, 12.12.2016 tarihli ve 2106/9620 sayılı Kararname ile 5403 sayılı yasanın 14. maddesine dayanarak, 49 ildeki 141 ova, koruma alanı ilan edilmiştir. Bir diğer ifade ile bu ovalar “tarımsal sit alanı” gibi korunacaktır. Bu sayede tarımsal nitelik taşıyan ovaların amaç dışı ve yanlış kullanımının engellenmesi planlanmaktadır (TARIM-ORMAN, 2019h).

- Dördüncü adım ise; sera üreticileri, meyve ve sebze yetiştiricileri ve çevre amaçlı, tarımsal alanların korunmasına ilişkin olan “Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programıyla (ÇATAK)” atılmıştır. Bu programla, erozyona ve diğer olumsuz çevre etkilerine maruz alanlarda, işlemeli tarım yapan üreticilerin, arazilerini doğal bitki

örtüleri, çok yıllık yem bitkileri ve ağaçlandırma yoluyla işletmelerini özendirmek için bu üreticilerin devletle, en az beş yıllık süreyle ve birim alan başına belirlenen yıllık ödemelere dayalı sözleşmeler yapmasına olanak veren bir düzenleme getirilmiştir (Tekeli, 2017, s. 46-47).

2.2.3.1.2. Yüksek girdi maliyetleri ve sermaye yetersizliği

Türkiye özelinde, tarımsal üretim anlamında günümüzde pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Ancak bu sorunlar içerisinde belki de en kronik olanlarından biri yüksek girdi maliyetleri problemidir. Tohum, gübre ve yem harcamaları, zirai üretim ve hayvancılıkta zararlılarla mücadele ilaçları, tarım alet ve makina maliyetleri ve tarımsal sulama harcamaları gibi çeşitli harcama kalemleri, tarımsal üretimdeki girdi maliyetini oluşturmaktadır. Girdi maliyetlerindeki yükseklik, zamanla üreticinin üretim yapmaktan kaçınması sorununu doğurur. Çünkü sektördeki üreticilerin büyük bir çoğunluğu, ürettikleri ürünlerin fiyatlarını, girdi maliyetlerindeki artış oranlarına paralel olarak, artıramamaktadırlar. Bu süreç sonucunda maliyetleri artan ancak gelirleri artmayan üretici, zararına üretimi sürdüremeyeceği için bir süre sonra tarımsal üretimden çekilme kararı almaktadır.

Hayvancılık alanında yüksek girdi maliyetlerine örnek olarak, yem maliyetleri gösterilebilir. 2015 yılında Hayvancılık Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Kırmızı Et Stratejisi” çalışmasına göre hayvancılıkta, yem maliyeti toplam girdilerin yaklaşık %25-40’ını oluşturmaktadır. Türkiye’de yapılan besicilik sistemine bakıldığında, genelde tahıl, küspe ve diğer yan ürünlerden oluşan karma yemler ile bir miktar kaba yeme dayalı bir besleme yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de üretilen karma yemlerin %40-45’i ithal yem hammaddelerine bağlı olduğu için karma yem maliyetleri yükselmekte ve bu durum kırmızı et üretim maliyetini olumsuz etkilemektedir (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s. 33). Karma yemdeki bu dezavantajın kaba yemler aracılığı ile giderilmesi daha rasyonel bir politika uygulaması olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu noktada da günümüze değin uygulanan bir takım yanlış tarım politikalarının yol açtığı olumsuz etkiler karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de kaba yemler; çayırlar-meralar, yem bitkileri ve bitkisel üretim atıkları olmak üzere üç temel kaynaktan karşılanmaktadır. Türkiye’deki mevcut meralarımız değerlendirildiğinde, mera alanlarının tarıma veya imara açılması ve mera alanlarının ıslahının yeterli ölçüde yapılamaması ve benzeri nedenlerle, en önemli kaba yem kaynağı olan meralar etkin olarak kullanılamamaktadır.

Son dönemde yem bitkileri ekiminde de önemli oranda devlet desteği verilmesine karşın ülke ihtiyacını karşılayabilecek oranda bir üretim gerçekleştirilememektedir. Özetle; yukarıda sıralanan nedenlerle yükselen yem fiyatları, hayvancılıkla uğraşan üretici için uzun vadede sürdürülebilir bir maliyet kalemi olarak değerlendirilmemektedir.

Gübre maliyeti, son dönemde astronomik fiyat artışları ile karşımıza çıkan ve önemli bir maliyet kalemi olarak değerlendirilmektedir. 2015 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan Tarım ve Gıda alanındaki Temel Göstergeler parametresine göre; 2000-2014 yılları arasında, ortalama kimyevi gübre fiyatında yaklaşık 11,7 kat artış gözlemlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015, s. 121). Aynı hızda artış göstermeyen gıda fiyatları karşısında tarımsal üretim yaparak kazanç sağlamak her geçen gün daha fazla zorlaşmakta ve bu durumun doğal bir sonucu olarak, tarımsal istihdamdaki erime katlanarak artmaktadır.

Mazot maliyeti de, son dönemde artış gösteren bir diğer girdi maliyet kalemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mazot fiyatları son 10 yılda yaklaşık 2,6 kat artış göstermiştir (OPET, 2019). Mazot, tarım sektörü özelinde nihai ürün üretim maliyeti içerisinde oransal olarak önemli bir girdi maliyet kalemi olarak görülmektedir. Son on yılın (2008-2018) tarım ürünleri üretici fiyat artışı değerlendirildiğinde; söz konusu fiyat artışının %120 olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile tarım ürünlerinin fiyatı üretici cephesinden son on yılda (2008-2018) 1,2 kat artmıştır (TÜİK, 2019d). Bu noktada mazot fiyatlarının seyrini yeniden incelediğimizde, mazot fiyatlarının son on yılda 2,6 kat artış gösterdiğini göz önünde bulunduracak olursak, üreticinin aleyhine gelişen bir sürecin varlığı karşımıza çıkmaktadır.

Tarımsal üretim anlamında parasal açıdan karşılaşılan bir diğer zorluk da sermaye yetersizliği problemidir. Günümüz piyasa koşullarında tarımsal üretimin kârlı hale gelebilmesi için büyük ölçeklerle üretimin gerçekleştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluğun temel gerekçesi girdi maliyetlerindeki yüksekliktir. Yüksek girdi maliyetlerinin getirdiği dezavantaj, ancak büyük ölçekli tarım yapılarak giderilebilmektedir. Çünkü bu yolla birim başına düşen girdi maliyeti azaltılabilmekte ve daha verimli hale gelen tarımsal üretimdeki kârlılık oranları da yükselmektedir. Ancak bu noktada da sermaye yetersizliği problemi ile karşılaşılmaktadır. Çünkü ülkemizde tarımla uğraşan kırsal nüfusun büyük çoğunluğu gelir düzeyi itibarıyla, büyük ölçekli tarım yapabilecek sermaye birikimine sahip değildir. Tarımsal üretimi, kooperatifler ve üretici birlikleri gibi kurumsal yapıların çatısı altında örgütlenerek gerçekleştirme

kültürüne de sahip olmayan kırsal kesimdeki üretici nüfusun büyük çoğunluğu, sermaye yetersizliği sorunuyla mücadele edememektedir. Bu açmazın doğal bir sonucu olarak, verimliliği ve kârlılığı yüksek bir tarımsal üretim gerçekleştiremeyen üretici için sektörde kalmaya devam etmek her geçen yıl zorlaşmaktadır.

2.2.3.2. Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının etkileri

Tarım sektöründe çalışma koşullarını belirleyen politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin değerlendirileceği bu bölümde, tarım sektöründe istihdamda olanların sahip olduğu sosyal güvenlik imkânlarının ve yararlanabildiği sağlık hizmetlerinin yetersiz düzeyde oluşunun nedenleri değerlendirilecek, ardından sektördeki çalışanların yaşadığı gelir yetersizliği ve yoksulluk sorunu incelenecektir. Son olarak, sektör çalışanlarının çalışma koşullarının ağırlığı ve mevcut koşulların getirdiği riskler üzerinde durulacaktır.

2.2.3.2.1. Sosyal güvenlik imkânlarının ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği

Dünya’da Sanayi Devrimi sonucunda işçi sınıfının ortaya çıkması, sosyal sigortalar kapsamında, işçilere yönelik birtakım düzenlemelerle elde edilen haklardan zamanla hizmet sektörünün de faydalanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu düzenlemeler sonucunda elde edilen haklardan en az yararlanan kesim ise tarımda çalışanlar olmuştur. Bu süreç, ülkemizde de dünyadaki seyrine paralel bir şekilde ilerlemiştir. Neticede, ülkemizde de dünyaya paralel olarak tarım işçilerine verilen haklar yeterli bir düzeye ulaşamamış, sanayi sektörü ve hizmet sektörünün çok gerisinde kalmıştır.

Tarım sektöründeki sosyal güvenlik imkânlarının yetersizliği, hukuki düzenlemelerin eksik ve yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, tarım sektöründe var olan hukuki düzenlemeler geçmişten günümüze incelenecektir. İlgili hukuki düzenlemeler incelenirken; “tarım sektörünün ve tarımda çalışanların nasıl tanımlandığı” ve “tarımda çalışanların sosyal güvenlik hakları kapsamında hangi haklara sahip olduğu” değerlendirilecektir. Söz konusu değerlendirmeler, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Hakkındaki Kanun, 4857 sayılı İş Kanunu ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Ancak özellikle sosyal güvenlik imkânları açısından belirleyici olan 5510 sayılı Kanun öncesinde de tarım kesiminde çalışanları sosyal güvenlik kapsamına alan çeşitli hukuki düzenlemeler kabul

edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu gerekçeyle, öncelikle 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmeden önce yürürlükte olan düzenlemeler, tarım kesiminde çalışanlar ekseninde incelenecektir. 5510 sayılı Kanun’la birlikte “tarım kesiminde çalışan” tanımının nasıl yapıldığı, hangi kesimlerin bu tanım içerisinde değerlendirildiği incelenerek 5510 sayılı Kanun sonrasında tarımda çalışanların sahip olduğu sosyal güvenlik hakları da incelemeye tabi tutulmaktadır.

5510 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesinden önceki dönem tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenlik hakları: Cumhuriyetin ilanından sonra 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu’nun kabul edildiği 17.07.1964 tarihine kadar tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenlik haklarına ilişkin herhangi bir hukuki düzenleme yapılmamıştır. 506 sayılı Kanun, tarım kesiminde çalışanları; daimi tarım işçileri ile bir ücret karşılığında kamu sektöründe çalışan tarım işçileri olarak tanımlanmıştır. Bunun dışında kalan geçici (mevsimlik) tarım işçileri ile özellikle tarımda kendi ad ve hesabına faaliyet gösterenler, 506 sayılı Kanun kapsamında, tarım kesiminde çalışanlar tanımının dışında tutulmuştur (506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, mülga m.2-3).

506 sayılı Kanun’la birlikte, tarım kesiminde çalışanlara; iş kazası, meslek hastalıkları, hastalık, analık, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde kanunda yazılı şartlarla sosyal sigorta yardımlarının sağlanması kabul edilmiştir (506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, mülga m.1).

506 sayılı Kanun’daki sosyal sigorta yardımları aracılığı ile kazandırılan haklardan yararlanabilen tarım kesiminin, daimi tarım işçileri ve bir ücret karşılığında kamu sektöründe çalışan tarım işçileri ile sınırlı tutulması tarım kesiminde çalışanların büyük bir bölümün kapsam dışında tutulması anlamına gelmektedir. Ülke nüfusunun hemen hemen yarısına yakını bünyesinde barındıran geçici (mevsimlik) tarım işçileri ile özellikle tarımda kendi ad ve hesabına faaliyet gösterenler 506 sayılı Kanun kapsamı dışında tutulmuştur. Bu kesimin de 506 sayılı Kanun’la getirilen haklardan yararlanabilmesi için 17.10.1983 tarihli 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu ve 17.10.1983 tarihli (Mülga) 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu kabul edilmiştir. 2925 ve 2926 sayılı Kanunlar; 5510 sayılı Kanun ve 5754 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yasalaşana kadar yürürlükte kalmıştır. Özellikle 5754 sayılı Kanun, 2926 sayılı Kanun’un tamamını yürürlükten kaldırılırken, 2925 sayılı Kanun’un ise bir kısım maddelerini yürürlükten kaldırmıştır.

2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu; tarım işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanların kanunda yazılı şartlarla sosyal güvenliğinin sağlanması amacıyla kabul edilmiştir. 2925 sayılı Kanun'da sosyal güvenlik sistemi zorunlu olmayıp, isteğe bağlı bir sistem olarak öngörülmüştür. 2925 sayılı Kanun'da öngörülen sosyal güvenlik imkânlarından yararlanmak isteyen tarım işçileri, bir hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışmak ve kanunda öngörülen prim tutarını ödemek kaydıyla sigortalı statüsü kazanabilmişlerdir (2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, mülga m.2). 2925 Sayılı Kanun'da öngörülen koşulları yerine getiren tarım işçilerinin;

- *İş kazaları ile meslek hastalıkları sigortası*; sağlık yardımı yapılması, sürekli iş göremezlik hallerinde gelir verilmesi, protez araç ve gereçlerinin sağlanması, takılması, onarılması ve yenilenmesi, Cenaze masrafı karşılığı verilmesi, sigortalının ölümünde hak sahiplerine gelir bağlanması,
- *Hastalık sigortası*; sağlık yardımı yapılması, ağız protezleri dışındaki protez araç ve gereçlerinin sağlanması, takılması, onarılması ve yenilenmesi,
- *Malullük sigortası*; malullük aylığının bağlanması,
- *Yaşlılık sigortası*; kanunda öngörülen şartların sağlanmasıyla birlikte yaşlılık aylığının bağlanması,
- *Ölüm sigortası*; ölen sigortalının hak sahiplerine aylık bağlanması

gibi sosyal güvenlik haklarına sahip olacağı, ilgili Kanun'da düzenlenmiştir (2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, m.7; mülga m.13; mülga m.18; m.20; m.25).

Tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenlik hakları kapsamında 2925 sayılı Kanun'dan sonra, Mülga 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ile de birtakım haklar düzenlenmiştir. Mülga 2926 sayılı Kanun 2925 ve 506 sayılı Kanunların aksine tarımsal faaliyet kavramını tanımlamıştır. Mülga 2926 sayılı kanuna göre tarımsal faaliyet;

“Kendi mülkünde, ortaklık veya kiralama suretiyle başkalarının mülkünde, kamuya mahsus mahallerde ekim dikim, bakım, üretim, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veya doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek suretiyle bitki, orman, hayvan ve su ürünlerinin üretimini, avlanmasını, avcılar ve yetiştiriciler tarafından muhafazasını, taşınmasını sağlamak veya bu ürünlerden sair bir şekilde faydalanmak (Mülga 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu, m.3).”

olarak tanımlanmıştır.

Mülga 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu tarım kesiminde çalışan kavramını da tanımlamıştır. Mülga 2926 sayılı Kanun'a

göre; “herhangi bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın tarımsal faaliyette bulunan kimseler bu kanuna göre tarım kesiminde çalışan olarak tanımlanmıştır (Mülga 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu, m.2)”.

2926 Sayılı Kanun'a göre tarım kesiminde çalışan olarak tanımlanan ve sigortalı sayılanların sosyal güvenlik hakkı kapsamında;

- *malullük sigortası*; malullük aylığı bağlanması,
- *yaşlılık sigortası*; yaşlılık aylığı bağlanması, toptan ödeme yapılması,
- *ölüm sigortası*; ölen sigortalının eşine, çocuklarına, ana ve babasına aylık bağlanması ve toptan ödeme yapılması; ölen sigortalı için cenaze masrafı karşılığı verilmesi

Haklarından yararlanmaları sağlanmıştır (Mülga 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu, m.11; m.16; m.22).

5510 sayılı Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonraki dönem kapsamında ise tarım kesiminde çalışan tanımının nasıl yapıldığı, hangi kesimlerin bu tanım içerisinde yer aldığı değerlendirilecektir. Beraberinde, tarım kesiminde çalışanların yararlanabildiği sosyal güvenlik hakları da incelenecektir.

5510 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden günümüze değin geçen dönemde ilgili kanun ekseninde tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenlik hakları: 31.05.2006 tarihinde kabul edilen 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun bütün hükümleri, 28.09.2008’de 26200 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak, 01.10.2008 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Beraberinde, 17.4.2008 tarihinde kabul edilen 5754 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda değişiklik yapılarak), 2925 sayılı Kanun’un bir kısmı, 2926 sayılı Kanun’un ise tamamı yürürlükten kaldırmıştır (5754 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, m.68). Böylece tarım kesiminde bir hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi ad ve hesabına faaliyet gösterenler doğrudan 5510 sayılı Kanun hükümlerine tabi kılınmıştır. Ayrıca; 4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanun’a göre çalıştırılanlarda 5510 sayılı Kanun’un 4. maddesinin 1. fıkrasının a bendi gereği sigortalı sayılmıştır (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.4). Bir hizmet akdine bağlı olarak geçici veya sürekli olarak faaliyet gösteren tarım işçileri ise kısmen 2925 sayılı Kanun’a, kısmen de 5510 sayılı

Kanun hükümlerine tabi kılınmışlardır (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.104).

Bu nedenlerle, tarım kesiminde faaliyet gösterenlerin tabi olduğu sosyal güvenlik uygulamalarını, bir hizmet akdine bağlı olarak faaliyet gösteren “tarım işçilerinin sosyal güvenliği” ve “tarımda kendi ad ve hesabına faaliyet gösterenlerin sosyal güvenliği” olmak üzere ikiye ayırarak incelemek mümkündür.

5510 sayılı Kanun'a göre tarım işçilerinin sosyal güvenliği: 5510 sayılı Kanuna göre, tarım işçilerini sosyal güvenlik alanında sahip oldukları haklar bakımından ikili bir sınıflandırmaya tabi tutarak incelemek mümkündür. İlgili sınıflandırmaya göre tarım işçileri, sosyal güvenlik alanında sahip oldukları haklar bakımından, “süreksiz (geçici) tarım işlerinde çalışan tarım işçileri” ve “sürekli (daimi) tarım işlerinde çalışan tarım işçileri” şeklinde ayrılmaktadır.

a) Süreksiz tarım işlerinde çalışan tarım işçileri: Süreksiz tarım işlerinde çalışan işçilerinin kimler olduğu 5510 sayılı Kanun’da tanımlanmamıştır. Bu nedenle, süreksiz işler ve dolayısıyla süreksiz işçilerin kimler olduğu 4857 sayılı İş Kanunu hükümlerine göre tespit edilmelidir. 4857 sayılı Kanun’un “sürekli ve süreksiz işlerdeki iş sözleşmeleri” başlığını taşıyan 10. maddesinde, sürekli ve süreksiz işlerin tanımı yapılmıştır. Buna göre, “nitelikleri bakımından en çok otuz iş günü süren işler süreksiz iş, bundan fazla devam edenler ise sürekli iş” olarak ifade edilmiştir (4857 sayılı İş Kanunu, m.10). O halde, 5510 sayılı Kanunda kullanılan “süreksiz tarım işçileri” kavramını, “nitelikleri bakımından en çok otuz iş günü süren tarım işlerinde çalışan tarım işçileri” şeklinde anlamak gerekir. Ayrıca, süreksiz tarım işlerinde çalışan tarım işçileri de, işverenin hukuki statüsüne göre, “kamu kesiminde çalışan süreksiz tarım işçileri” ve “özel sektörde çalışan süreksiz tarım işçileri” şeklinde ikiye ayrılmaktadır (506 sayılı Kanun, mülga m.3).

Kamu kesiminde süreksiz tarım işlerinde faaliyet gösteren tarım işçileri sosyal güvenlikleri bakımından doğrudan 5510 sayılı Kanun hükümlerine tabidir (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.6).

Özel sektörde çalışan süreksiz tarım işçileri ise 5510 sayılı Kanun’un 6. maddesinin (i) bendi gereğince kanun kapsamına alınmamıştır. 5510 sayılı Kanun’a göre sigortalı sayılmayanların düzenlendiği 6. maddenin (i) bendinde; “...tarım işlerinde veya orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz işlerde ...” ifadelerine yer verildiğinden, özel sektörde çalışan süreksiz tarım işçileri, doğrudan 5510 sayılı Kanun hükümlerinden

yararlanamamaktadır (5510 sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.6). Bu nedenle, özel sektörde çalışan süresiz tarım işçileri sosyal güvenlik bakımından 2925 sayılı Kanun hükümlerine tabi olmaya devam etmektedir. Ancak 5510 sayılı Kanun’un geçici 1. maddesinde 2925 sayılı Kanun hükümlerine tabi olan tarım işçileri için;

“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce, “...2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanununa tabi olanlar, bu Kanun’un 4. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında kabul edilir” ve “506, 1479, 2925, 2926 ve 5434 sayılı kanunlar kapsamında geçen sigortalılık süresi fiili hizmet süresi ve prim ödeme gün sayısı, genel sağlık sigortasının uygulanmasında gerekli olan sigortalılık süresi ve prim ödeme gün sayılarında dikkate alınır.” (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, geçici madde. 1)”

ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, 2925 sayılı Kanun kapsamında, tarımsal faaliyetlerde hizmet akdiyle süresiz çalışanların, 5510 sayılı Kanun’un yürürlük tarihi itibarıyla devam eden sigortalılıkları, Kanunun yürürlük tarihinden sonra da devam etmektedir. Başka bir ifade ile 5510 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce 2925 sayılı Kanun’a tabi olanların, geçiş hükümleriyle sigortalılıkları devam ettirilmiştir. Buna karşın, 1.10.2008’den sonra kamuda çalışanlar hariç olmak üzere tarım işlerinde hizmet akdiyle süresiz (geçici) çalışan tarım işçileri “Sigortalı Sayılmayanlar” grubu içerisinde yer almıştır (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.6). Diğer bir ifadeyle, özel sektör tarım ve orman işlerinde süresiz bir şekilde çalışanların sigortalı olma olanağı ortadan kaldırılmıştır. Bu uygulama 2011 yılına kadar sürdürülmüştür. 25.02.2011 tarihinde 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir. 6111 sayılı Kanun’la, 5510 sayılı Kanun’a eklenen “Tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süresiz olarak çalışanların sigortalılığı” başlıklı “Ek 5” maddesi aracılığı ile özel sektör tarım ve orman işlerinde süresiz bir şekilde çalışanların, tekrar sosyal güvenlik haklarına kavuşturulması sağlanmıştır (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, ek madde 5).

6111 sayılı Kanun’la tekrar sosyal güvenlik haklarına sahip olan süresiz (geçici) tarım işlerinde çalışanların önemli bir bölümünü “mevsimlik tarım işçileri” oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik hakları bağlamında, mevsimlik tarım işçileri 5510 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilir (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, ek madde 5). Çalışma ilişkileri bağlamında ise, 6098 sayılı Türk

Borçlar Kanunu kapsamındadırlar (4857 sayılı İş Kanunu, m.10). Ancak Borçlar Kanunu hükümlerinin uygulanması noktasında, mevcut uygulamaları denetleyecek bir sistem bulunmadığından, konu ile ilgili 2010 yılında bir Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır. Söz konusu genelge, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi” konulu 2010/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi’dir ve 24 Mart 2010 tarihli ve 27531 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak 19 Nisan 2017 Tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ve mevsimlik tarım işçilerini konu alan 2017/6 sayılı yeni bir genelge aracılığı ile 2010/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi yürükten kaldırılmıştır. Söz konusu 2017/6 sayılı Genelgede, çeşitli kamu makamlarına mevsimlik tarım işçileri ile ilgili bazı görev ve sorumluluklar verilmiştir. Bu görev ve sorumluluklar; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Valilikler, Belediyeler, İl Özel İdareleri, İl Sağlık Müdürlükleri, Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı, İl Müftülükleri, İş Kur ve Halk Eğitim Merkezleri arasında paylaştırılmıştır.

Bu noktada 2017 yılı itibarıyla Resmi Gazete’de yayınlanan 2017/6 sayılı Genelge uyarınca, mevsimlik tarım işçilerinden sorumlu belli başlı kamu makamları ve ilgili makamların yetkili kılındıkları görev ve sorumluluklardan kısaca açıklamak gerekirse;

- Valilikler, mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olduğu yerlerde eğitim ve sosyal faaliyetleri ile işçilerin temel ihtiyaçlarını giderebilecek ortak kullanım alanları için, bina ile elektriği, suyu, kanalizasyonu bulunan geçici yerleşim alanları oluşturmakla yükümlü kılınmıştır.
- Belediyeler ve il özel idareleri, haşarelere karşı ilaçlama ve temiz içme suyu sağlamak ile yükümlü kılınmıştır.
- Oluşturulacak geçici yerleşim alanlarına sağlık hizmeti götürülmesi ile ilgili olarak, il sağlık müdürlükleri görevlendirilmiştir.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, il müdürlükleri aracılığıyla yaşlı, çocuk, engelliye hizmet götürmekle, yine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çocuk gelişim uzmanları, çocuklara eğitim ve bakım hizmetleri sunmakla görevlendirilmiştir.
- Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı, okul kıyafetleri ve malzemelerini temin etmekle yetkili kılınmıştır.
- İl müftülükleri, işçilerin ve ailelerinin inanç ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamakla görevli kılınmışlardır.

- Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (İŞKUR), halk eğitim merkezleri ve mesleki eğitim merkezleri; mevsimlik tarım işçilerine, eğitim ve meslek edindirme kursları düzenlemekle görevli kılınmıştır.

b) Sürekli tarım işlerinde çalışan tarım işçileri: 5510 sayılı Kanun, tarım kesiminde faaliyet gösteren sürekli tarım işçilerini, işverenin kamu sektörü veya özel sektör olması bakımından bir ayırım yapmaksızın doğrudan sosyal güvenlik kapsamına almıştır. Buna göre, tarım sektöründe tarım işlerinde faaliyet gösteren sürekli tarım işçileri, 5510 sayılı Kanun'un sigortalı sayılanları düzenlendiği 4. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi uyarınca sosyal güvenlik kapsamındadır. (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.4).

5510 sayılı Kanun'a göre tarımda kendi ad ve hesabına bağımsız çalışanların sosyal güvenliği: 5510 sayılı Kanun'un kabulünden önce, tarım kesiminde kendi ad ve hesabına bağımsız çalışanların sosyal güvenliği 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ile özel olarak düzenlenmiştir. Ancak 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu yürürlüğe girdikten sonra, ilgili kanunun 4. maddesi uyarınca, 2926 sayılı Kanun'un bütün hükümleri yürürlükten kaldırılmış ve tarımda kendi ad ve hesabına bağımsız çalışanlar, doğrudan 5510 sayılı Kanun'un kapsamına alınmıştır. Bir diğer ifade ile 5510 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra 2926 sayılı Kanun'a tabi olanların sigortalılıkları kesintiye uğramaksızın 5510 sayılı Kanuna göre devam ettirilmiştir (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.4). Aynı şekilde, 5510 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra ilk defa bu kapsamda faaliyet gösterenler de, yine 5510 sayılı Kanunun 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında (4/b) sigortalı sayılmışlardır (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, m.4). Öte yandan, tarımda kendi ad ve hesabına bağımsız çalışanların 5510 sayılı Kanun hükümleri kapsamında sigortalı sayılabilmeleri için özel bir sınırlama öngörülmüştür. Buna göre; 5510 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olabilmek için, tarımsal faaliyetten elde edilen yıllık kazançtan masraflar düşüldükten sonra, kişinin aylık kazanç ortalaması hesaplanacaktır. Hesaplanan bu aylık kazanç ortalaması, kanunla belirlenen pirime esas günlük kazancın en az 15 katı olanlar, 5510 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olabileceklerdir (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, geçici madde 16).

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu öncesi ve sonrası tarım sektöründe çalışanlara yönelik olarak hazırlanan ve yukarıda ifade edilen tüm bu

hukuki düzenlemeler, günümüzde sektör çalışanlarının sosyal güvenlik imkânlarının yeterli düzeye geldiği anlamına gelmemektedir. Örneğin, kendi ad ve hesabına çalışanlar açısından sosyal güvenlik sorunlarının devam ettiği belirtilebilir. Bu kesimler tarımsal faaliyetlerini genellikle küçük aile işletmeleri şeklinde sürdürmekte ve elde ettikleri gelir de bu gerekçeyle çoğunlukla düşük düzeylerde seyretmektedir. Bu nedenle tarımda istihdam edilen bu kesim, primlerini ödeme noktasında sıkıntı yaşadığından, sosyal güvenlik korumasına çoğu zaman girememektedir. Özellikle, prime esas günlük kazanç olarak belirlenen sınırın altında kalan kesimler, 5510 sayılı Kanun'da yer alan sosyal güvenlik uygulamalarından tam anlamıyla yararlanamamaktadırlar.

Bu çerçevede, tarım sektörüne özgü bazı sosyal güvenlik uygulamaları için çeşitli öneriler getirebilmek mümkündür. Her çiftçiden öncelikle sabit bir pirim talep edilerek, beraberinde gelirle doğru orantılı olarak artış gösteren bir pirim ödeme sistemi uygulamaya geçirilebilir. Örneğin, çiftçilerin pirim ödemeleri gelirle ilişkilendirilerek, gelir düzeyi arttıkça ek primler uygulanabilir (Artukoğlu, 1998, s. 58). Sonuç olarak, gerek kendi ad ve hesabına çalışanların gerekse de tarım işçilerinin sosyal güvenlik sistemi içerisinde devamlı olarak kalmasını sağlayacak bir prim ödeme sisteminin düzenlenmesi ihtiyacı aciliyetini korumaktadır.

Tarım sektörünün ve tarımda çalışanların nasıl tanımlandığı ve beraberinde tarımda çalışanların sosyal güvenlik hakları kapsamında hangi haklara sahip olduğu, 4857 sayılı İş Kanunu çerçevesinde ise aşağıda değerlendirilecektir.

4857 sayılı Kanun ekseninde tarım kesiminde çalışanlar ve tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenlik hakları: 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu değerlendirildiğinde ise tarım sektörü içerisinde yer alan bazı işler ve iş ilişkilerinin bu kanunun kapsamı dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. İlgili kanunun 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uyarınca; 50'den az işçi çalıştıran tarım ve orman işlerinin yapıldığı iş yerlerinde çalışanlara bu kanun hükümleri uygulanamaz (4857 sayılı İş Kanunu, m.4). Ancak 4857 sayılı Kanunun 4. maddesinde, 50'den az işçi çalıştıran tarım ve orman işlerinin yapıldığı iş yerlerinde çalışanların kanun kapsamına giremeyeceği açıklandıktan sonra aynı maddede istisnai durumlara da yer verilmiştir. Buna göre;

- Tarım sanatları ile tarım aletleri, makine ve parçalarının yapıldığı atölye ve fabrikalarda görülen işlerde,
- Tarım işlerinde yapılan yapı işlerinde,
- Halkın faydalanmasına açık park ve bahçelerde,

- Bir iş yerinin eklentisi durumundaki bahçe işlerinde, çalışanların, 4857 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilecekleri belirtilmiştir (4857 sayılı İş Kanunu, m.4).

Özetle; ilgili kanunun 4. maddesindeki açıklamalardan da anlaşılabileceği üzere, tarım ve orman işlerinde bitki ve hayvan üretimi, bakımı ve yetiştirilmesi dışında kalan işler, iş yerinde 50 işçi çalıştırılıp çalıştırılmadığına bakılmaksızın 4857 sayılı kanun kapsamında değerlendirilir. Beraberinde; tarım ve orman işinde çalıştıkları halde (bitki ve hayvan üretimi, bakımı ve yetiştirilmesi dâhil), 50 işçiden fazla işçinin çalıştırıldığı bir iş yerlerinde istihdamda yer alan işçiler de ilgili kanun kapsamındadır (4857 sayılı İş Kanunu, m.4).

4857 sayılı Kanun'un ortaya koyduğu düzenlemeler incelendiğinde, tarım sektöründe bir hizmet akdine bağlı olarak çalışanların bir bölümünün, Kanun'un işçilere tanıdığı haklardan ve güvenceden yararlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu hak ve güvencelerden başlıcaları; kıdem ve ihbar tazminatı, yıllık ücretli izin hakkı, haftalık çalışma süresi, fazla çalışma ücreti ve iş güvencesi hakkı olarak sıralanmaktadır. Tarım sektöründe bir iş akdi ile çalıştıkları halde sıralanan bu hak ve güvencelerden yararlanamayanlar 2011 yılında yürürlüğe giren 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu kapsamında korunmaktadırlar (4857 sayılı İş Kanunu, m.10). 2012 yılında yürürlüğe giren bir diğer yasada 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'dur. 6331 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte, 4857 sayılı Kanun'un iş sağlığı ve güvenliği ile ilişkili hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır (6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, m.37). Bunu yerine, 6331 sayılı Kanun aracılığıyla, tarım sektöründe çalışanların tamamı ayırım yapılmaksızın, iş sağlığı ve güvenliği bağlamında koruma kapsamına alınmıştır (6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, m.2). Bir diğer ifade ile 50'den daha az işçi çalıştıran tarım ve orman işlerinin yapıldığı iş yerlerinde, bir iş akdi ile çalışanların tamamı hem 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu hem de 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu kapsamında korunmaktadır. Örneğin; 50'den az işçinin çalıştığı bir iş yerinde (tarlada) meydana gelebilecek, sakatlanma veya ölümle sonuçlanabilecek kazalar, 4857 sayılı İş Kanunu kapsamında iş kazası olarak değerlendirilmemektedir. Ancak söz konusu kaza 6331 sayılı Kanun kapsamında iş kazasıdır ve toprak sahibi işveren doğrudan sorumludur.

2.2.3.2.2. *Gelir yetersizliği ve yoksulluk*

Önceki bölümlerde de ele alındığı üzere Türkiye'de tarım işletmeleri başına düşen tarım arazisinin küçük ve parçalı olması, mülkiyet dağılımı ve arazi kullanımındaki dengesizlikler küçük ölçekli işletmelerin tarımsal üretimini düşük verimlilikle gerçekleştirmelerine ve söz konusu üretimin maliyetli hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durum işletmelerin gelir düzeyinin düşmesi sonucunu doğurur. Ayrıca söz konusu işletmelerin büyük bir çoğunluğu aile işletmesi özelliği taşıdığından çalışanların önemli bir bölümü ücretsiz aile işçisi konumundadır ve elde ettikleri gelirler çoğunlukla yetersizdir. Bu yapı tarım sektörü faaliyetlerinin ağırlıkta olduğu kırsal alanlardaki yoksulluk oranlarını da yükseltmektedir. Bu nedenlerle; kırsal kesimdeki az topraklı ve topraksız haneler gelir yetersizliği nedeni ile geçimlerini sağlamak için iş olanağı olan bölgelere mevsimlik ve/veya geçici tarım işçisi olarak giderek iş aramakta ve çalışmaktadırlar.

Yukarıda ifade edilen gerekçelerle tarım sektöründeki mevcut işgücü, özellikle genç işgücü, gelirlerini artırmak amacıyla ya göç olgusuna katılmakta ya da kırsalda tarım dışı işler aramaktadırlar. Tarım sektörünün ağırlıklı olarak faaliyet alanı olan kırsal kesimde tarım dışı iş yerlerinin yetersiz oluşu ve olmayışı nedeniyle de köyler boşalmakta, tarımsal nüfus hızla azalmakta ve kırsalda yaş ortalaması yükselmektedir.

Gençlere kıyasla yeni tarımsal üretim metotlarını öğrenmeye ve yeni teknolojileri uygulamaya açık olmayan, görece yaşlı nüfus, çoğunlukla düşük bir verimlilikle tarımsal üretim gerçekleştirmektedir. Bu tip bir işgücü profilinin hâkim olduğu tarım sektöründen elde edilen gelirin de diğer sektörlerle göre düşük düzeyde olması tarım sektörü için öngörülebilir bir sonuçtur.

Yine tarımsal üretimin planlanması noktasındaki yapısal eksiklikler nedeniyle, yaşanan arz talep dengesizlikleri ve bunun doğal bir sonucu olarak karşılaşılan fiyat dalgalanmaları neticesinde tarım sektöründe dönemsel kazançlar yaşansa bile söz konusu kazançlar, tarım üreticileri açısından istikrarlı bir kazanç kalemi haline getirilememiştir.

Türkiye'de tarımsal üretime katılan kesimlerin giderek daha fazla kişiyi geçindirmek zorunda kalması ve elde edilen gelirin daha fazla kişiyle bölüşülmesi, kişi başına düşen gelirin azalmasına neden olur. Bu da sektördeki gelir düzeyinin düşük olmasının bir diğer gerekçesidir.

Türkiye'de yaşanan küreselleşme ve liberalleşme gibi süreçler, elde edilen gelir bağlamında kırsal alanda yaşayan tarımsal istihdamı olumsuz etkilemiştir. Bu süreçler

beraberinde tarım sektörüyle doğrudan ilişkili olan bazı kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirmesi ile birlikte (ÇAYKUR-Tekel, Yem Sanayi A.Ş. vb.), tüketici açısından kazançlı olan bazı tarımsal ürünlerin piyasa fiyatlarında düşüş ve bazı girdi fiyatlarında da artış yaşanmıştır. Eş zamanlı olarak, tarım sektöründeki bazı alanlarda sağlanan dış ticaret serbestliğinin ürünün piyasa değerini düşürmesi neticesinde de geçmişe kıyasla üreticilerin gelirlerinde düşüşler yaşanmıştır. Bu süreçte kazancı azalan ve eş zamanlı olarak girdi maliyetleri artan üreticinin geliri önemli ölçüde düşmüştür.

Son olarak, tarım politikalarındaki sık ve ani değişimler neticesinde, bazı tarım politikalarının hedeflediği amaçlara ulaşamaması ve beraberinde çiftçinin gelirini artırmak amacıyla ortaya koyulan birçok hibe ve teşvik uygulamasının sektördeki hedeflenen kitleye ulaştırılamaması sonucu ile karşılaşmıştır. Bu nedenlerle de sektördeki düşük kazanç ve yüksek maliyet sarmalı aşılamamıştır. Bu durum beraberinde sektöre özgü bir yoksulluk sorunsalının ve tarımdan uzaklaşma olgusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Tarım sektöründeki üreticilerin gelir yetersizliği yaşamasının temel nedenlerinden biri olarak, ürünlerinin tüketiciye ulaştırıldığı pazarlardaki fiyat mekanizmalarının, üretici aleyhine işlemesi gösterilmektedir. Aracıların egemen olduğu pazar şartları nedeniyle de üretici ile tüketici arasındaki pazarlama marjının (fiyat makasının) oldukça yüksek olduğu ve bunun giderek arttığı görülmektedir. Ancak söz konusu artıştan, üreticilerden daha çok aracılardan yararlandığı bir pazar sistemi oluşturulmuştur. Karşılaşılan bu ve benzeri sorunlar, özellikle yaş meyve ve sebze ticareti için yeniden bir düzenleme yapılması ihtiyacını doğurmuş ve 5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 11.03.2010 tarihinde kabul edilmiş ve 26.03.2010 tarihinde 27533 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Ancak 5957 sayılı Kanun’un uygulanması ile birlikte, uygulama sonucunda planlanan hedeflere ulaşamamıştır. Üretici ile tüketici arasındaki söz konusu fiyat makasının daraltılabilmesi ve üretici lehine bir gelir artışına yol açılması mümkün olmamıştır. Döviz kuru dalgalanmaları, gıda enflasyonunun yükselmesi, iklimsel olaylar ve tarım ürünlerinde arz azalması gibi sebeplerle üretici fiyatları ile tüketiciye yansıyan fiyatlar arasındaki makasta artış gözlemlenmiştir. Tarım sektörüne özgü bu tip pazar fiyat aksaklıklarının giderilebilmesi adına, son dönemde yeni bir hal yasasının çıkarılması gündeme getirilmiştir.

Meclis’e sevk edilmesi planlanan Yeni Hal Yasası Taslağına göre; “üretici-

komisyoncu-tüccar-tüketici” zincirinin; “üretici-tüccar-tüketici” denklemine dönüştürülmesi planlanmaktadır. Bu şekilde; komisyoncu aradan çıkarılarak, aracılardan egemen olduğu pazar şartlarının üreticilerin lehine düzenlenmesi öngörülmektedir. Yeni yasayla, hallerin en az %30’unun üretici birliklerine ayrılacağı ve ürün fiyatının belirlenmesi noktasında, üreticilerin ve üretici birliklerinin söz sahibi olacağı yeni bir hal sistemi planlanmaktadır. Tüm bu özellikler birlikte düşünüldüğünde; yeni yasa aracılığı ile hayata geçirilmesi planlanan yeni hal sisteminin doğru uygulanması halinde, üreticinin gelir düzeyini yükseltici yönde bir etki oluşturabileceği öngörülmektedir.

2.2.3.2.3. Çalışma koşullarının ağırlığı ve riski

Tarım sektörü doğası itibarıyla kendine özgüdür. Diğer iş kollarından çalışma koşulları, yaşam standartları, iş ortamı gibi konularda ciddi farklılıklara sahiptir. Genellikle aile işletmesi olarak sürdürülen ve kesin çizgilerle iş ve ev yaşamının birbirinden ayrılmadığı nadir sektörlerdendir (Çamurcu ve Seyhan, 2015, s. 551). Tarım sektöründe çalışanların yaptıkları işin gündelik yaşamlarının bir parçası haline gelmesinin etkisiyle ve sektördeki kayıt dışılığın ve uzun çalışma saatlerinin bir sonucu olarak, sektör çalışanlarında çeşitli bedensel ve ruhsal sorunlar yaşanması kaçınılmazdır. TÜİK verilerine göre tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe iş kazası geçirenlerin oranı %2’dir (Çamurcu ve Seyhan, 2015, s. 549). Tarım sektöründe yaşanan sağlık sorunları ve iş kazaları incelendiğinde ulaşım ve üretim esnasında çeşitli özel amaçlı alet ve makinaların kullanımı esnasında, günlük tarımsal işler sırasında ya da ulaşımında yanık, kırık, elektrik çarpmaları, zehirlenme, kanser, sıtma, tetanos, duyma bozuklukları, depresyon, ölüm gibi çok çeşitli geçici ve kalıcı sonuçlara rastlanmıştır.

Ayrıca tarımsal üretimde; üretim, pazar, finansman, teknoloji, politika ve iklim koşullarından kaynaklanan risk ve belirsizlikler de söz konusudur. Ürün için uygun olan zamanda yağışın olmaması, ürün fiyatlarının ürün satışından sonra artması, gerekli zamanda yeterli işgücü bulunamaması, tarımsal araç gereçlerin beklenmeyen durumlarda arızalanması, hükümet politikalarındaki değişkenlik ve benzeri faktörler risk ve belirsizliği ortaya çıkarmaktadır (Akçaöz ve diğerleri, 2006, s. 89). Bir diğer ifade ile tarım sektörü kendine özgü koşulları sebebiyle çeşitli risk ve belirsizliklere açıktır. Bu risk ve belirsizlikler tarım işletmelerinde bitkilerin, hayvanların ve işletmede bulunan insanların yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca işletmelerdeki mal ve canları tehdit eden doğal riskler (dolu, don vb.) tarımsal işletmelerdeki en önemli risk

kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu riskler özellikle bitkisel üretimde önemli zararlara neden olmaktadır (Barış, 2007, s. 13). Hayvancılıkta en fazla görülen riskler ise fiyat ve verimlilikle ilgilidir. Verimlilik riski; hastalık, hava koşulları ve zararlılar gibi nedenlerden dolayı verimde beklenmeyen değişimlerin yaşanması ile ilgilidir. Fiyat riski ise hükûmetin fiyat politikalarındaki bir değişim veya arz-taleplerindeki değişimler sonucunda ürün fiyatında beklenmeyen dalgalanmaların ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (Saner, 1994, s. 214).

Özetle; bitkisel üretimden hayvancılığa tarım sektörünün bütününde; üretimden, pazarlamadan, finansmandan ve insan kaynaklarından kaynaklanan çeşitli riskler söz konusudur.

Tarım sektörüne ait söz konusu risk kaynaklarından ilki “*üretim riskidir*”. Üretim riski, üretim miktarındaki değişkenlik olarak ifade edilir. Hava koşulları, hastalık ve böcek zararlıları, üretim riskine yol açmaktadır. Yangın, rüzgâr, hırsızlık ve diğer nedenler de üretim riski kaynaklarıdır (Şahin ve Miran, 2007, s. 60). Üretim risklerini; “*çevresel faktörler*”, “*girdilerin ve kaynakların değerlendirilmesi*”, “*girdi maliyetleri*” ve “*teknoloji*” olmak üzere dört ayrı başlık altında sınıflandırmak mümkündür (Barış, 2007, s. 12). Tarım sektöründeki üretim riskleri bağlamında değerlendirilen ilk başlık “*çevresel faktörlerdir*”. Çevresel faktörler; kuraklık, hastalıklar, zararlılar ve iklim faktörleri gibi ürün verimi ve kalitesine etki eden risk faktörlerinden meydana gelir. Bu faktörlerin etkilerini azaltmak için yapılan çabalar üretim maliyetlerini önemli ölçüde arttırabilmektedir. Tarım sektöründeki üretim riskleri bağlamında değerlendirilen ikinci başlık ise, “*Girdilerin ve kaynakların değerlendirilmesidir.*” Girdilerin ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmaması üretim riskini meydana getirir. Bunun için ekim, hasat ve benzeri işlerde işgücü ve makinelerin yeterli düzeyde kullanılması ve girdilerin kullanım düzeylerinin iyi belirlenmesi önemlidir. Tarım sektöründeki üretim riskleri bağlamında değerlendirilen üçüncü başlık “*girdi maliyetleridir.*” Üretim riskinin bir diğer kaynağı da girdi maliyetleridir. Tohum, gübre, kimyasal ilaçlar gibi girdilerin fiyatları tarımsal alan dışında belirlenmektedir. Bu tip girdilerin fiyatlarında meydana gelen beklenmeyen artışlar, çiftçinin üretim maliyetlerinde de artışlara neden olmaktadır. Tarım sektöründeki üretim riskleri bağlamında değerlendirilen dördüncü ve son başlık ise “*teknolojidir.*” Teknoloji daha çok üretim riskini azaltıcı bir faktör olsa da bazı durumlarda üretim riskini arttırabilir. Üreticiler teknolojilerin maliyetleri ve faydaları konusunda yeterli bilgiye sahip değillerse teknolojiyi etkin kullanamayabilirler.

Tarım sektöründeki risk kaynaklarından ikincisi ise; “*pazarlama veya fiyat riskidir*”. Pazarlama veya fiyat riski, tarım ürünleri fiyatlarının değişkenliğiyle ve aynı zamanda tarım ürünleri pazarlarının sahip olduğu belirsizliklerle ilişkilidir. Tarım ürünleri fiyatlarının yıldan yıla önemli değişiklikler göstermesi, malın arzını ve üreticilerin üretim kararlarını etkilemektedir. Maliyetler de bir fiyat riski kaynağıdır. Birim başına üretim maliyetleri, verime ve girdi fiyatlarına bağlıdır ve yüksek oranda değişkenlik gösterir. Bu nedenle tarımsal üretimde fiyat riskine ürün ve girdi fiyatlarının neden olduğu söylenebilir (Barış, 2007, s. 12).

Tarım sektöründeki risk kaynaklarından üçüncüsü ise “*finansman riskidir*.” Finansman riski (faiz oranı, ödeme gücü vb.), kredi bulma, kredi maliyetleri ve diğer mali risklere bir örnektir. Üreticilerin sahip olduğu sermaye miktarı, taşıyacakları riski belirleyebilmektedir (Şahin ve Miran, 2007, s. 60).

Tarım sektöründeki risk kaynaklarından dördüncüsü ise “*insan kaynaklı risktir*.” Üreticinin ve aile bireylerinin sosyo-ekonomik özelliklerindeki değişimler ve hedeflerinin değişmesi, işletmenin uzun dönemdeki gelişimi üzerinde etkili olabilmektedir (Şahin ve Miran, 2007, s. 60).

Yukarıda açıklanan tarım sektörü ile ilgili potansiyel risklerin ortadan kaldırılabilmesi için, 2002 yılı Acil Eylem Planı çerçevesinde tarım sigortaları kanununun çıkarılması kararlaştırılmıştır. Belirtilen döneme kadar 2090 sayılı Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun ve 5254 sayılı Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun ışığında, üreticinin doğal afetler sonucu ortaya çıkan kayıplarının bedeli, üreticiye karşılıksız devlet yardımı şeklinde ödenmiş, ancak bu uygulamalar başarısız olmuştur. Çiftçi borçlarındaki ertelemeler devlete görev zararı getirmiştir. Bu nedenle büyük uğraşlarla hazırlanan ve 14 Haziran 2005’te kabul edilen 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu, koşullara ve ulusal önceliklere dayalı, ekolojik özellikleri dikkate alan, devlet ve üretici çıkarlarına ayak uydurabilecek biçimde hazırlanmıştır. 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu ile birlikte devreye giren en önemli konu don, dolu, sel, kuraklık ve hayvan ölümleri gibi doğal risklerin sigortalanmasında çiftçinin ödeyeceği tutarın %50’sinin devletin prim desteği olarak karşılamasıdır (Çukur ve diğerleri, 2008, s. 105).

Tarım Sigortaları Kanunu’nun hazırlanmasına ön ayak olan Tarım Sigortaları Vakfı; kanunun çıkmasıyla birlikte misyonunu Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi’ne (TARSİM’e devretmiştir. Tarım sigortaları ile ilgili tüm işlemler, Tarım Sigortaları

Havuzu adına, havuza iştirak eden 22 sigorta şirketi tarafından kurulmuş olan TARSİM tarafından yşrştşlmektedir. Gşnşmşzde, Tarım Sigortaları Kanunu’nun çıkarılmış olması ve sigorta primlerinin Tarım Sigortaları Havuzu’nda fon olarak toplanması; Tşrkiye’nin bu alanda gelişmiş şlkeler dşzeyine gelebilmesi ve aynı zamanda çok riskli bir sektşr olarak değerlendirilen tarımda, riskin transfer edilebilmesi için önem arz etmektedir (ukur ve diğerleri, 2008, s. 105).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE METODOLOJİK ÇERÇEVESİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın problemi ve alt problemler, varsayım ve sınırlılıklar ile araştırma modeli açıklanmaktadır. Ayrıca yapılan çalışma nitel bir araştırma olduğundan araştırma sahası, araştırma verilerinin toplanması ve analizi de ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Ardından, bu bölüm çerçevesinde elde edilen araştırma verileri aracılığı ile ortaya koyulan bulgulara yer verilmiştir. Son olarak; bu çalışmaya ait bulguların, araştırma konusu ile ilişkili olan alanyazındaki diğer çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılmalı olarak verildiği “bulguların yorumlanması” başlığı ortaya koyulmuştur.

3.1. Araştırma Problemi

Tarım sektörü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önem arz eden bir sektördür ve sektörün önemi tarımın kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Ülkelerin gıda ihtiyacını karşılaması nedeni ile hayati bir önem arz eden tarım sektörü, aynı zamanda istihdam kaynağı olarak da önemini korumaktadır. Özellikle yüksek katma değerli tarım ürünlerini ihraç edebilen ülkeler için tarım sektörü önemli bir döviz kaynağı olarak da değerlendirilmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler açısından, sanayi ve hizmetler sektörünün gelişim gösterebilmesi için tarım sektörünün katkı sağlaması vazgeçilmezdir.

Günümüzde tarım sektörü önemini sürdürmekle birlikte, tarım istihdamının toplam istihdam içerisindeki payı azalma eğilimi içerisinde. Çalışmanın giriş kısmında da ifade edildiği üzere Türkiye’de 1950’li yıllara kadar %75’ler düzeyinde olan tarımsal istihdam oranı 2019 verilerine göre %18,2 olmuştur (TÜİK, 2019a).

Türkiye’de de genel eğilimle uyumlu olarak tarımsal istihdam ağırlıklı olarak, kırsal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Özellikle, TÜİK’in kır-kent ayrımına göre veri hesapladığı son yıl olan 2013 yılı⁵ itibarıyla, kırsal alanda istihdam edilen nüfusun %60,2’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir (TÜİK, 2019b). Kırsal alanda yaşayanların birçoğu için tarım sektörünün tek iş alanı olduğu söylenebilir. Türkiye’de

⁵ 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun uyarınca kır kavramının niteliğinde değişim yaşanmıştır. Bu gerekçeyle TÜİK 2013 yılı sonrasında kır-kent ayrımı ile veri hesaplamayı durdurmuştur. Bu nedenle çalışmadaki kır-kent ayrımı ile ilişkili olarak ifade edilen veriler 2013 yılına aittir.

tarımsal üretimin merkezinde kırsal alanların yer alması ve bu alanlardaki nüfusun toplam nüfusa oranı nedeniyle tarımsal istihdamın yapısı ve niteliklerinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Tarım sektörü istihdamının daralması nedeniyle kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eden nüfus grupları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda tarımsal istihdam daralması sanayi ya da hizmetler sektöründe bir artışa neden oluyorsa olumlu bir gelişme gibi değerlendirilebilir de kentsel alanlarda kayıtdışı istihdamı arttıran bir biçime bürünerek olumsuz bir gelişmeyi de yansıtabilir. Konunun bu boyutu ile ilgili olarak tarımsal istihdamın çözülmesi, kentleşme, iç göç, kalkınma gibi alanlarda yapılmış ulusal ve uluslararası çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

Bu çalışmanın ana problemi ise kırsal istihdam azalması ya da nüfus daralmasının incelenmesi olmayıp kırsal alanlarda yaşayan ve tarımsal üretim içinde bulunan kişilerin söz konusu gelişmelerde etkili olan tarım politikaları ve uygulamalarını nasıl algıladıkları ve değerlendirdiklerinin ortaya koyulmasıdır.

Tarım sektörünün gelişmesi amacıyla hemen hemen tüm ülkeler kapsamlı tarım politikaları uygulamaktadır. Tarım sektörünü ayakta tutmak, nüfusunu beslemek ve dünya piyasalarında rekabet etmek isteyen bir ülke, tarım sektöründe destekleme, koruma ve teşvik uygulamalarını sürdürmek zorundadır (Yorgun, 2006, s. 3).

Bu noktada, tarımın sürdürülebilirliği ve geleceği açısından, tarım politikalarının ve tarım politikası uygulamalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Tarım politikası uygulamaları ülkenin tarımsal istihdam yapısı ile ne kadar uyumlu hale getirilebilirse, sektör açısından o kadar olumlu sonuçlar elde edilebilecektir. Bu tespitten hareketle, alanyazında tarım politikası uygulamalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini farklı boyutlarda değerlendiren çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır.

Alan yazınındaki bir grup çalışma, tarımsal istihdamın davranış biçimini etkileyen faktörleri ele almaktadır (Işın, 2001; Erdal, 2008; Günden ve Miran, 2007; Knapp ve Griffieon, 1999; Hallam ve diğerleri, 2012). Bir diğer grup çalışma, özel olarak bir tarım politikası uygulamasına odaklanarak sadece ilgili uygulamanın tarımsal istihdam üzerindeki etkisini incelemektedir (Özdemir, 1998; Tan, 2009; Özçelik ve Özer, 2006; Lashgarara ve Dinpanah, 2011). Bazı çalışmalar ise, tarımsal istihdamın azalma nedenlerini araştırmakta ve tarımsal istihdamın artırılması için çözüm önerileri ortaya koymaya çalışmaktadır (Sun, 1998; Boyacı, 2000; Akçaöz ve diğerleri, 2005; Köprülü, 2006; Berlinschi ve diğerleri, 2011; Dudek ve Karwat-Woźniak, 2017; Runowski ve

Zietara, 2011; Simbi ve Aliber, 2000; Ritter ve diğerleri, 2013). Aynı zamanda tarımsal istihdamın çalışma ve yaşam koşullarını inceleyen çalışmalara da rastlanmaktadır (Altınpıçak ve Gülçubuk, 2004; Kaya ve Özgülner, 2015; Ramakumar ve Karankumar, 2011).

Alanyazın incelemesi sonucunda bütüncül olarak bir ülkedeki tarım politikalarının ve politika uygulamalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerini nitel yöntemler kullanarak analiz eden bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmamızda, Türkiye’deki tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisi, tarımın ağırlıklı olarak gerçekleştirildiği kırsalda yaşayan bireylerin gözünden incelenmektedir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin, kırsal kesimde yaşayan bireylerin bakış açısından analizi amaçlanmaktadır. Bir diğer ifade ile çalışmamızda, kırsal kesimde yaşayan bireylerin bakışından tarım politikalarının ne anlam ifade ettiğinin ve tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin nasıl yorumlandığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

3.3. Araştırmanın Önemi

Dünya genelindeki tüm ülkeler için vazgeçilmez bir sektör olan tarım sektöründe istihdam potansiyelinde daralmalar yaşansa da bu durum tarım sektörünün öneminin azaldığını ifade eden bir gösterge olarak değerlendirilemez. Çünkü tarım sektörü, nüfusun beslenmesi, toplum sağlığı ve gıda güvenliği ile doğrudan ilişkilidir. Gıda fiyatlarında ve dolayısıyla ülkenin enflasyon düzeyinde belirleyici olan tarım sektörü aynı zamanda diğer sektörlerle de girdi sağlamaktadır. Pek çok işlenmiş gıda alt sektörünün hammaddesi tarımdan elde edilmektedir. Ayrıca kırsalda istihdam potansiyeli oluşturularak göç sorununa olumlu yönde katkıda bulunmak, sektörde üretilen tarımsal ürünlerin önemli birer ihracat kalemi olması ve pek çok başka özellikleri ile tarım ülkelerin vazgeçilmez sektörü olmaya devam etmektedir.

Türkiye’deki tarım sektörü de yukarıda söz edilen nedenlerle önemini sürdürmektedir. Türkiye sahip olduğu coğrafi yapı ve ekolojik koşullar sayesinde, ürün çeşitliliği ve miktarı yönünden tarımsal üretimde büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelin etkili olarak kullanılamadığını gösteren çeşitli göstergeler karşımıza

çıkmaktadır. Örneğin, TÜİK verilerine göre; 2007-2018 yılları arasında toplam GSYİH 4,23 kat artış göstermesine rağmen, tarım sektörüne ait GSYİH 3,27 kat artış göstermiştir (TÜİK, 2019d). Yine TÜİK verilerine göre; 2002-2019 yılları arasında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin toplam ihracattaki payı %4,82'den, %3,18'e gerilerken, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin toplam ithalattaki payı ise %3,08'den, %4,62'ye yükselmiştir (TÜİK, 2019e). Bir diğer ifade ile tarımsal faaliyetlerden elde edilen ihracat gelirinde, toplam ihracat gelirlerine kıyasla bir azalma, ithalat harcamalarında ise toplam ithalat harcamalarına kıyasla bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Rakamlarla ifade edilen bu olumsuz seyir, Türkiye'nin tarım potansiyelini doğru değerlendiremediğinin bir göstergesidir. Bu durumun altında yatan en önemli etkenlerden biri de, tarım sektöründeki istihdam verimliliğinin düşüklüğüdür. Örneğin TÜİK'in 2018 yılı verileriyle sektör bazında istihdamın GSYİH'ye katkısı değerlendirildiğinde, tarım sektöründe istihdamda yer alan bir kişinin GSYİH'ye katkısı yaklaşık 17 bin TL iken aynı değer sanayi sektöründe 69 bin TL hizmetler sektöründe ise 356 bin TL'dir (TÜİK, 2019a; TÜİK, 2019d). Bu noktada, Türkiye'nin tarımsal üretimdeki potansiyelini etkin olarak kullanabilmesi ve tarım sektöründeki istihdam verimliliğinin artırılabilmesi için etkili tarım politikalarının uygulayabilmesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Tüm bu tespitler birlikte düşünüldüğünde, etkili tarım politikalarının uygulanması için ise; tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerinde etkisinin doğru analiz edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, Türkiye'de tarım sektöründe istihdamın ağırlıklı olarak kırsal alanlarda yoğunlaştığı gerçeğinden yola çıkarak sektör politikalarının kırsal alanların kendine özgü koşullarından bağımsız düşünülmemeyeceği gerçeği de tespit edilmektedir.

Tüm bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde; çalışmamızın temel amacını oluşturan, “tarım politikalarının ve bunların tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin” kırsal kesimde yaşayan bireylerin gözünden değerlendirilmesinin gerekliliği ve önemi ortaya çıkmaktadır. Beklentileri karşılayan ve sektörün ihtiyaçlarına cevap veren uygun tarım politikası önerilerinin geliştirilebilmesi; öncelikli olarak söz konusu üretim faaliyetinin içinde olan ve gelişmeleri/politika uygulamalarının sonuçlarını yaşayan bireylerin görüş ve deneyimlerinin değerlendirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu çalışma aynı zamanda tarım politikaları ve tarımsal istihdamla ilişkili olan alanyazına katkıda bulunulabilecektir.

3.4. Araştırmanın Ana ve Alt Problemleri

Tarım sektörüne yönelik politikalar ve tarımsal istihdamla ilgili yapılan alan yazın taraması ve araştırma sahasının özellikleri birlikte değerlendirildiğinde, tarım politikalarının ve ilgili tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığı analiz edilirken, söz konusu analizin iki temel olgu (fenomen) üzerinden gerçekleştirilebileceği tespit edilmiştir. Söz konusu olgulardan birincisi, “tarım sektörüne yönelik politikalar”; ikincisi ise “tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkisi” olarak ifade edilebilir. Bu olgular üzerinden veri analizi gerçekleştirilerek olgunun açıklanabilmesi için ana araştırma problemleri oluşturulmuştur.

Araştırmadaki birinci temel olgu olan “tarım sektörüne yönelik politikalar” olgusunun açıklanabilmesi için; “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarını nasıl algılamaktadır?” ana araştırma problemi belirlenmiştir. İkinci temel olgu olan “tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri” için ise “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” ana araştırma problemi belirlenmiştir.

Alt araştırma problemleri ise söz konusu ana araştırma problemlerine uygun olarak ve araştırmacıya rehberlik edecek biçimde belirlenmiştir. Ana araştırma problemi ve diğer alt araştırma problemleri, alanyazın ve araştırma sahasının özelliklerinden yola çıkarak belirlenen araştırma olguları dikkate alınarak tespit edilmiştir. Şekil 3.1’ de araştırmanın ana araştırma problemleri ve diğer alt araştırma problemleri, hangi araştırma olgusuna karşılık geldiği açıklanarak, ifade edilmiştir.

Şekil.3.1. Araştırma Olguları, Araştırmanın Ana ve Alt Problemleri

Şekil 3.1’de de görüldüğü gibi, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarını nasıl algılamaktadır?” ana araştırma problemini açıklayan alt araştırma problemleri sırasıyla;

- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikaları kavramını nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikası uygulamalarını nasıl algılamaktadır?

biçimindedir.

Araştırmanın ikinci ana araştırma problemi olan, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” sorusunu açıklayan alt araştırma problemleri sırasıyla;

- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarımsal istihdam kavramını nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?

Biçimindedir.

3.5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma kapsamında, tarım politikalarının ve bunların tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığının açıklanabilmesi için, kırsal kesimde yaşayan bireylerin görüşlerinin alınmasının yeterli olacağı varsayılmıştır.

Alanyazın incelemesi sonucunda, tarım politikalarının ve ilgili politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığının analiz edilebilmesi için, söz konusu analizin iki olgu (“tarım sektörüne yönelik politikalar” ve “tarım sektörüne yönelik politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri”) çatısı altında gerçekleştirilebileceği varsayılmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevapların gerçeği yansıttığı varsayılmıştır.

3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Türkiye' de tarımsal üretimin ağırlıklı olarak kırsal alanlarda gerçekleşmesi nedeniyle tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin nasıl algılandığı belirlenmeye çalışılırken, sadece kırsal kesimde yaşayan bireylerin görüşlerine başvurulmuştur.

“Tarım politikalarının ve bunların tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin” kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl anlaşıldığı analiz edilirken, söz konusu analiz, araştırmaya dâhil edilen katılımcıların görüşlerinden elde edilen verilerle sınırlı tutulmuştur.

Araştırmaya dâhil edilen katılımcılar belirlenirken, Kayseri ili Sarioğlan ilçesi Çiftlik beldesine odaklanılmıştır.

Çalışmanın en önemli sınırlılığı ise nitel bir araştırma modeli benimsendiğinden elde edilen sonuçların Türkiye genelindeki tarımsal politikalar ve tarımsal istihdam konularına genellenemeyecek olmasıdır.

3.7. Alanyazın

Bu çalışma genelinde, araştırmanın inceleme konusu ile ilişkili olan olgular, ilgili bölümlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak araştırmanın diğer bölümlerinden farklı olarak, bu başlık altında, çalışmanın ana eksenini oluşturan, “tarım politikaları” ile “tarımsal istihdam” ilişkisini inceleyen ampirik araştırmalara yer verilecektir. Söz konusu araştırmalar, “yurt içinde gerçekleştirilen çalışmalar” ve “yurt dışında gerçekleştirilen çalışmalar” olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

3.7.1. Yurt içinde gerçekleştirilen çalışmalar

Bu başlık altında “tarım politikaları” ile “tarımsal istihdam” ilişkisini inceleyen ve yurt içinde gerçekleştirilen ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Özdemir (1998) çalışmasında, tarımsal kooperatiflerin, bölgeler arası farklılıkların giderilmesindeki etkilerini, önemini, ekonomik ve sosyal kalkınmada ulaşmak istenen hedefe hangi şartlar altında ne oranda katkıda bulunabileceklerini, örneklem kapsamında araştırmıştır. Çalışmada, örneklem dâhilinde seçilen tarım kooperatiflerinin istihdam yaratmadaki rolleri ve istihdamı artırmadaki etkileri incelenmiştir. Bu amaçla, çalışmanın örneklemi oluşturan İçel ve Niğde’de 18 köy ve kasabadaki tarımsal kooperatiflere gidilerek anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Sonuç

olarak, araştırmanın örnekleme kapsamında Çukurova ve İç Anadolu Bölgelerinde, tarımsal kooperatiflerinden beklenenler, bunların ekonomik ve sosyal kalkınmadaki rolleri, yine kooperatiflerin istihdam yaratmadaki etkileri, olumlu olumsuz yönleri ile birlikte açıklanmıştır.

Sun (1998) çalışmasında, Türkiye'de tarım sektöründe istihdamın ve işsizliğin tespitini yaptıktan sonra, sektördeki istihdam ve işsizlik sorunlarının aşılmasına yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın birinci bölümünde; işgücü, istihdam ve işsizlik kavramları en geniş anlamları ile ele alınmış ve konu ile ilgili kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün özellikleri, bu sektörde işgücünün kullanımı, istihdam ve işsizlik konuları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde de Türkiye'de kırsal kesimin ve tarım sektörünün sorunlarını daha iyi tespit etmek amacı ile bir alan çalışması yapılmıştır. Gölköy ilçesi araştırmanın örnekleme olarak ele alınmış ve beş köyde 148 hane halkı reisinin katıldığı bir anket çalışması yapılmıştır. Çalışmanın sonuç ve öneriler bölümünde ise, mevcut köy birliklerinin; “çok amaçlı köylere hizmet götürme birlikleri” adıyla, yeni bir yerinden yönetim birimi olarak yeniden organize edilmesi ve bu şekilde kırsal kesimde kalkınmanın gerçekleştirilmesinin mümkün olabileceği önerisinde bulunulmuştur.

Tan (2009) çalışmasında, Türkiye’de tarım politikalarında yaşanan değişim çerçevesinde, 2000 yılında uygulanmaya başlanan (ARIP kapsamında başlatılan) Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı’nı (KBKYP) incelemiştir. KBKYP, 16 ilde pilot olarak uygulanan ve projeye dayalı tarımsal yatırımlara %50 hibe desteği sağlayan bir uygulamadır. Projenin en önemli amacı ise kırsal kalkınma konusunda sağlanan uluslararası fonlardan faydalanabilme potansiyelinin artırılmasıdır. İlgili çalışmada bu kapsamda, Çanakkale ilinde bu projeye başvuruda bulunan yatırımcıların tamamıyla yapılan anketler aracılığı ile proje uygulamasının genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Boyacı (2000), İzmir’in Çeşme ilçesinde çiftçilerin tarımda kalma eğilimlerini incelemiştir. Çalışmada, çiftçi anketi ile derlenen veriler parametrik ve parametrik olmayan testler kullanılarak yorumlanmıştır. Yörede, miras ve turizm nedeniyle tarım arazilerinin son 20 yılda yoğun olarak satıldığı, araştırmanın gerçekleştirildiği yıllarda enginar, sebze ve kavun üretiminin arttığı, anason ve tütün üretiminin ise bu ürünlere yönelik tarım politikası değişiklikleri ile bağlantılı olarak terk edildiği saptanmıştır. Yarı-zamanlı çiftçiliğin ve kira arazi işleme eğiliminin Türkiye’nin diğer yörelerine göre yüksek olduğu; ancak turizm baskısı ve ekolojik koşullardan kaynaklanan sorunlara

rağmen çiftçilerin çoğunluğunun tarımda kalmayı planladıkları tespit edilmiştir. Çiftçilerin arazilerde yol, sulama ve elektrifikasyon gibi sorunlarının bulunduğu ve üretim tekniği, pazarlama, örgütlenme ve kredi temini konularında bilgilendirilme ve desteğe gereksinim duydukları saptanmıştır.

Işın (2001), Manisa Merkez ilçe ve İzmir'in Menemen ve Torbalı ilçelerindeki karma işletmelerde mevcut yapıyı, üretim dallarını belirlemede üreticilerin davranış biçimlerini etkileyen faktörleri ve üreticilerin planlama konusundaki görüşlerini incelemiştir. Üreticilerin büyük bir çoğunluğunun üretim kararlarını alırken hiç kimseye danışmadıkları ve belirsizlikleri önlemek için ürün çeşitlendirmesi yaptıkları belirlenmiştir. Ürün fiyatları, maliyetler ve hava koşullarındaki belirsizlikler üretim kararlarını güçleştiren en önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Üretim dalı seçim kararında, küçük işletmelerde sermaye, büyük işletmelerde ise üretim dallarının işgücü isteklerinin belirleyici olduğu ortaya koyulmuştur. Küçük işletmelerde çoğunlukla aile işgücüne dayalı, tütün, sebze gibi ürünler tercih edilirken; büyük işletmelerde bu tür ürünlere çok az yer verildiği saptanmıştır. Ürünün satış garantisi ve fiyatın da üretim dalı tercihinde önemli faktörler olduğu, fiyatı düşen ürünlerde alternatif arayışına girildiği belirlenmiştir.

Erdal ve Erdal (2008), Türkiye'de tarımsal desteklemeler kapsamında prim ödemelerinin pamuk, ayçiçeği, soya, kanola, mısır ve aspir ürünleri üzerindeki etkisini incelenmiştir. Çalışma 1980-2006 dönemini kapsamaktadır. Farklı yıllarda prim ödenmesine başlanan bu ürünlerin üretim alanı, fiyatları ve destekleme prim ödemeleri arasındaki ilişkiyi test etmek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle; Granger nedensellik testi aracılığı ile bu ürünlerin üretim alanlarının artmasında çiftçinin eline geçen fiyatların ne kadar etkisi olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak; bu ürünlerin üretim alanlarının artmasında çiftçinin eline geçen fiyatların önemli düzeyde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, soya ve kanola ürünlerinde prim ödemeleri ve ürün fiyatları arasında çift yönlü, ayçiçeği ürününde prim ödemesi ve fiyatı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Özçelik ve Özer (2006) çalışmasında tarımsal faaliyette kullanılan mazot desteklerini incelemiştir. Çalışmada mazot desteklerinin, gübre ve mazot masraflarını karşılaması noktasında üreticiler için yeterlilik düzeyleri değerlendirilmiştir. Gübre desteği için "Çiftçilere Kimyevi Gübre Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Karar", mazot desteği için ise "Tarımsal Faaliyette Kullanılan Mazot İçin Çiftçilere Destekleme

Ödemesi Yapılmasına İlişkin Tebliği” de yer alan destekleme miktarları esas alınıp, gerçekte sarf edilen miktarlar hesaplanmış ve karşılaştırma yapılmıştır. İnceleme sonucunda, devletin vermiş olduğu bu desteklerin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Akçaöz ve diğerleri, (2005), Antalya merkez, Manavgat ve Serik ilçelerinde çiftçilerin tutum ve davranışlarını, anket verileri ile Çiftçilik Amaçları Ölçeğini (FOS) kullanarak belirlemişlerdir. Ölçekte çiftçilerin tarımsal üretimde bulunma nedenleri, işletme dışı işlere karşı tutum, üretim ve teknoloji, risk, statü, çevre, yaşam kalitesi, gelenek ve başarı amaçları kapsamında değerlendirilmiştir. Çiftçiler risk davranışlarına göre, risk seven (%39,9), risk sevmeyen (%53,1) ve riske kayıtsızlar (%7,0) olmak üzere üç gruba ayrılmış; bu grupların tutum ve davranışları karşılaştırılmıştır. Çiftçilik Amaçları Ölçeği’nde; tarım dışı yatırım sahibi olmak, toplumun saygısını kazanmak, kimyasal ilaçları kontrollü kullanmak, aile bireyleriyle vakit geçirmek, işletmeyi başlangıçtaki halinden daha iyi duruma getirmek ve en yüksek karı elde etmek öncelikli amaçlar olarak saptanmıştır. Çiftçilere göre en önemli risk unsurunun girdi maliyetlerindeki değişiklikler ve en önemli risk yönetim stratejisinin borçlanmayı azaltma olduğu belirlenmiştir. Çiftçilik amaçları faktör analiziyle 8 faktöre indirgenmiş, bunlar, çevre; risk; statü; doğal koşullar; iş ve gelecek; işletme dışı iş; çeşitlendirme ve farklılaştırma ve başarı amaçları olarak isimlendirilmiştir.

Köprülü (2006) çalışmasında, Türkiye Kalkınma Vakfı (TKF) tarafından yürütülen, Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesi için seçilen, üreticilerin ve girişimcilerin, proje sonucunda elde ettikleri kazanımları sürdürülebilir kılabilmesi noktasında ne kadar başarılı olabildiklerini incelemiştir. Bir diğer ifade ile projenin üreticiler ve girişimciler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliği araştırılmıştır. Araştırma sonuçları, üreticilerin %64,82'sinin proje faaliyetlerini sürdürme eğiliminde olduklarını ortaya çıkartmıştır. Bununla birlikte yaş, tarım dışı iş ve sosyal güvenlik durumu gibi faktörlerin proje faaliyetlerinin sürdürülebilirliği üzerinde etkili olduğu; belirlenmiştir. Daha açık bir ifade ile araştırma sonucunda; yeni uygulanacak projelerin, daha çok genç nüfusa, eğitim durumu yüksek olanlara, büyük arazi sahiplerine, tarım dışı iş sahibi olmayanlara ve sosyal güvenliği bulunmayan üreticilere uygulanması durumunda, proje faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ile ilgili daha iyi sonuçlar alınması beklenmektedir.

Günden ve Miran (2007), İzmir ili Torbalı ilçesinde çiftçi amaçlarının hiyerarşisini basit sıralama ve bulanık eşli karşılaştırma yöntemlerini kullanarak

incelemişlerdir. Basit sıralama yöntemine göre daha etkin sonuçlar verdiği ve çiftçi koşullarına daha uygun olduğu belirlenen bulanık eşli karşılaştırma yöntemi, çiftçilerin öncelikli amacının “mevcut araziyi korumak” olduğunu, bu amacı sırasıyla, “borç ödeme”, “en az masrafla üretim yapma” ve “en az riskli üretimi gerçekleştirmenin izlediğini ortaya koymuştur. Üreticilerin “en kârlı üretim” amacına tüm bunları sağladıktan sonra yöneldikleri belirlenmiştir.

Altınpınar ve Gülçubuk (2004) çalışmasında, Ankara ili Polatlı ilçesindeki gezici tarım işçisi olarak çalışan kadınların çalışma ve yaşam koşulları ile ilgili sorunları incelenmiştir. İlgili çalışmada, araştırmaya konu olan çalışanların çalışma ve yaşam koşulları ile ilgili sorgulamalarda bulunulmuştur. Söz konusu çalışmada, özellikle çalışanların ücret koşulları ve sosyal güvenlik durumlarına, içme suyu ve tuvalet banyo imkânlarına, çocuklarının eğitim ve barınma koşullarına ve sağlık hizmeti olanaklarının yetersizliğine odaklanılmıştır.

Kaya ve Özgülnar (2015) çalışmasında, seçilen iki yerleşim birimindeki mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları ve sağlık durumları niteliksel çalışma yöntemleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları ortamların ve yaşam koşullarının ilkel şartlarda olduğuna ve bu durumun çalışanların sağlıklarını olumsuz yönde etkilediğine dair bulgular tespit edilmiştir. Bu çalışmada yaşanan sorunların nasıl çözülebileceğine yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Başaran ve Irmak’ın (2018) çalışmasında, Edirne İlinde bulunan tarımsal amaçlı kooperatiflerdeki, kooperatif ortaklarının özelliklerinin belirlenmesine odaklanılmıştır. Çalışmanın bir diğer odağı da kooperatif faaliyetlerinin ortak olma üzerindeki etkilerinin analiz edilmesidir. Çalışmanın ana materyali, tarımsal amaçlı kooperatif ortağı olan tarımsal üreticilerle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Görüşmelerden elde edilen bulgular sonucunda, kooperatiflerin girdi satış ve ürün alışı faaliyetlerinin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yine görüşmelerden elde edilen bulgular neticesinde tarımsal üreticilerin, kooperatiftan satın alınan girdi fiyatlarını yüksek; kooperatifin kendilerinden satın aldığı ürün fiyatını ise düşük bulduğu tespit edilmiştir. Eş zamanlı olarak, Kooperatif ortaklarının, kooperatif yönetim süreçlerine katılımının yüksek olmadığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Avşar ve Yalçın (2007) çalışmasında, Aydın yöresindeki incir işletmelerinin yapısal durumlarını, üretim tekniklerini, üretim seviyelerini ve sorunlarını belirlemek

amacı ile işletmelerin temsilcileri ile yüz yüze görüşülerek elde edilen anket verilerinden faydalanılmıştır. Sonuç olarak, elde edilen bulgular; işletmecileri de etkileyen çiftçi düzeyindeki sorunlar ve alınması gereken tedbirler, işletmelerdeki sorunlar ve alınması gereken tedbirler ve teknik sorunlar olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir.

Erdal ve diğerleri (2013) çalışmasında, Türkiye’de uygulanan tarımsal desteklemeleri üretici bazında değerlendirmiştir. Araştırma bulguları, Kahramanmaraş İli Merkez İlçeye bağlı 11 köyden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 177 üreticiden elde edilen anket verileri aracılığı ile sağlanmıştır. Araştırma sonuçları 177 üreticiden 130’unun tarımsal desteklemelerden yararlandığını, 47’sinin ise yararlanmadığını ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, tarımsal desteklerden yararlanmayan ve yararlanan üreticiler ekseninde değerlendirilmiştir. Tarımsal desteklerden yararlanmayan üreticilerden elde edilen verilere göre destekler yetersiz düzeydedir ve beklentiyi karşılamamaktadır. Aynı zamanda destekten yararlanma sürecindeki bürokratik işlemlerin uzun sürdüğü yönünde değerlendirmelerle de karşılaşmıştır. Tarımsal desteklerden yararlanan üreticilerden elde edilen verilere göre ise; araştırma bölgesindeki üreticilerin temel sorunu girdi fiyatlarının yüksek olması ve ürünlerin değerinde pazarlanamamasıdır. Çalışmada, görüşmecilerin ortaya koyduğu çözüm önerileri ise; nakit destek ödemeleri yerine girdi fiyatlarında indirimle gidilmesi, ürünlerin pazarlanması konusunda üretici birliklerinin kurulmasının yaygınlaştırılması ve teşvik edilmesi ile küçük işletmelere müracaat sırasında kolaylıklar sağlanması olarak belirlenmiştir.

Demir ve Aral (2009) çalışmasında, Türkiye genelinde süt ve süt ürünleri üretiminde önemli bir potansiyele sahip olan Kars ilindeki süt sığırcılık işletmelerinin mevcut durumunun ve gelişme olanaklarının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Araştırma bulguları, tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 80 adet süt sığırcılık işletmesi ile 2007 yılında yapılan anketler neticesinde elde edilen veriler aracılığıyla ortaya koyulmuştur. Çalışmada, ildeki süt üreticilerinin en önemli sorununun örgütlenme eksikliği olduğu, buna bağlı olarak üretilen sütün düşük fiyatla satıldığı, süt üretiminde kullanılan girdilerin uygun fiyatla temin edilemediği ve sütün pazarlanmasında üreticinin pazar koşullarını kabullenmek zorunda kaldığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, ilde süt sığırcılığının geliştirilebilmesi için üreticinin örgütlenmesinin kısa sürede sağlanması ve bölge için sürekli ve istikrarlı bir destekleme politikasının izlemesinin gerekliliği ortaya koyulmuştur.

Tüzün-Rad ve Aydoğdu (2019) çalışmasında, tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanmasında etkili bir araç olan tarımsal krediler konusunda; Mersin İlinin mevcut durumunun ve üreticilerin beklentilerinin ortaya koyulması amaçlamıştır. Sonuç olarak ilgili çalışmada, Mersin ili Silifke ve Tarsus ilçelerinde, küçük üreticilerin tarımsal krediye erişimlerinin; kredi işlem maliyeti ve faiz oranının yüksekliği, geri ödeme süresi, teminat miktarı vb. nedenlerle sınırlı ve düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA) (2014) tarafından hazırlanan araştırma raporunda, Trakya bölgesinden seçilen farklı karakteristiğe sahip köylerdeki çiftçiler ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada köylülerle ve tarım konusunda uzman kamu görevlileriyle de derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İlgili görüşmelerde, Trakya’da bitkisel üretimi, hayvancılığı, köydeki gündelik yaşamı ve önceki dönemler ile günümüz arasındaki değişimleri anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Görüşmelerden elde edilen sonuçlara ve araştırma konusuyla ilgili bilimsel alanyazına dayanarak bir anket soru seti oluşturulmuştur. İlgili anket TR21 Trakya Bölgesi’ni en iyi şekilde temsil edecek bir örneklem seçimi ile bölgede uygulanmıştır. Sonuç olarak ilgili çalışmanın bulguları “Kalitatif Rapor” ve “Kantitatif Rapor” başlıkları ile iki rapor olarak hazırlanmış ve yayımlanmıştır.

Akşit’in (2013) çalışması kapsamında ise, Acıpayam- Yeşildere’de 2008 yılında gerçekleştirilen arazi toplulaştırma projesindeki toplulaştırma faaliyetleri sonrasında, otuz bir çiftçi ile yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimleyici analiz yöntemi aracılığı ile değerlendirilmiştir. Arazi toplulaştırma faaliyetleriyle ilgili olarak, görüşmelerin gerçekleştirildiği çiftçilerin bir bölümünde arazi varlığındaki azalmadan ve hasat yapamamaktan kaynaklanan olumsuz bir algı oluşmuştur. Ancak Görüşmecilerin önemli bir bölümünde ise sulama, ulaşım, yakıt tasarrufu, gübreleme ve araziyi kullanma kolaylığından dolayı genelde olumlu bir algı gözlemlenmiştir.

Güler ve diğerlerinin (2014) çalışmaları, Bolu ili Mudurnu ilçesi Taşkesti beldesinde uygulanan köy kent projesinin projenin uygulamasından 34 yıl sonra bölgeye getirdiği sosyo-ekonomik etkileri araştırmak amacıyla kurgulanmıştır. Taşkesti örneğinden hareketle genel anlamda kırsal kalkınma projelerinin özelde ise Taşkesti’de uygulandığı şekliyle köy-kent projesinin işleyen ve işlemeyen yönlerinin nedenleri ile ortaya koyulup kırsal kalkınma politikaları açısından analiz edilmesi de çalışmanın bir

diğer amacını oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama tekniği olarak öncelikle raporlar, arşiv vb. gibi yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra Taşkesti’de projenin hayata geçirilişine tanıklık eden kişilerle, belediye başkanı ve mahalle muhtarlarıyla yarı yapılandırılmış ve derinlemesine mülâkat ile odak grup çalışmaları yapılmıştır.

Başbüyük’ün (2004) çalışmasında kırsal kalkınma yaklaşımlarından biri olan ve Ordu ili Mesudiye ilçesinde 2000 yılında uygulamaya koyulan köykent projesi, coğrafi bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında Mesudiye ilçesinde yapılan araştırmada, projeye başlanmadan önce yeterli fizibilite analizinin yapılmadığı anlaşılmaktadır. Çalışmanın ortaya koyduğu bulgulara göre; proje kapsamındaki çoğu yatırım yörenin fiziki ve beşerî özellikleri ile çelişmektedir. Bunun yanında yine çalışmanın ortaya koyduğu bulgulara göre; Mesudiye’de yaptığımız gözlemlerde projenin başlangıç aşamasında yeterince fizibilite yapılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim çoğu yatırım yörenin fiziki beşerî ve coğrafi özellikleri ile büyük ölçüde çelişmektedir. Bunun yanında projenin yarım bırakılmış olması da kırsal kalkınma planlarının uzun vadeli olarak oluşturulması gerekliliği açısından bir diğer sorundur.

3.7.2. Yurt dışında gerçekleştirilen çalışmalar

Bu başlık altında “tarım politikaları” ile “tarımsal istihdam” ilişkisini inceleyen ve yurt dışında gerçekleştirilen ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Lashgarara ve Dinpanah (2011) çalışmasında, İran’da tarım sektörünün önemli düzenleyicilerinden biri olan Tarımsal ve Doğal Kaynaklar Örgütlerinin (ANO), tarım sektöründeki istihdamı artırma ve sektördeki pazarı geliştirme noktasındaki rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenlerle çalışma tanımlayıcı ve uygulamalı bir çalışma olarak planlanmıştır. Araştırma kapsamında, örneklem belirlenirken üç eyalet tespit edilmiştir. İlgili üç eyaletteki ANO üyeleri de dâhil olmak üzere nüfustan küme örnekleme yöntemi ile 343 kişiden oluşan bir örneklem seçilmiştir. Bilgiler anket yoluyla toplanmış ve veriler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ANO’nun daha etkin çalışabilmesi için, ANO’lara üyeliğin artırılması ve hükümet kontrolünün azaltılması, gerektiği vurgulanmıştır. Çalışmada ANO’ların daha etkin çalıştırılabilmesi durumunda, tarımsal etkinliğin artırılmasının ve girişimcilerin tarım sektörüne çekilebilmesinin daha fazla mümkün olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Berlinschi ve diğerleri (2011) çalışmalarında, özellikle endüstrileşmiş ülkelerde çiftlik sübvansiyonlarının önemli ölçüde artırılmasına rağmen, tarımsal istihdamdaki

erimenin önüne geçilemediğine dikkat çekmektedirler. Bu bulgunun nedenleri araştırılırken, sübvansiyon alan çiftçilerin, çocuklarının eğitime gelirlerinden daha fazla pay ayırabildikleri belirlenmiştir. Sonuç olarak, daha iyi eğitim alma şansı yakalayabilen çiftçi çocuklarının tarım sektöründe istihdamı daha az tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle, ilgili çalışmada sübvansiyonların uzun vadeli olarak, tarım sektöründeki işgücü arzını azalttığı tespitinde bulunulmuştur. Çalışmada, bu argümanı destekleyen bir teorik model ve bazı ampirik kanıtlar sunulmuştur.

Dudek ve Karwat-Woźniak (2017) çalışmalarında, Polonya'nın kırsal kesiminde, istihdamın artırması hedefi önündeki engeller ve zorluklar incelenmektedir. İlgili çalışmada özellikle, yerel kırsal işgücü piyasalarındaki değişiklikler ve ilgili politika araçlarının etkisi üzerine çalışılmıştır. Çalışma, kamu istatistiklerinin niceliksel ve niteliksel analizine ve 2007-2014 arası Polonya'daki seçilmiş AB uyum politikası araçlarının uygulanmasına ve konuya ilişkin alanyazın bilgisine dayanmaktadır.

Runowski ve Zietara (2011) çalışmasında, Polonya'nın toplam istihdamı içerisinde tarımda istihdam edilenlerin payının düşmesinin nedenlerini tartışmıştır. İlgili çalışmada söz konusu nedenler arasında; üretim araçları ve diğer üretim faktörlerinin fiyatlarındaki artışın tarım ürünlerinin fiyatlarındaki artıştan çok daha hızlı olması, işgücü maliyetlerindeki artış gibi nedenler gösterilmektedir. İlgili çalışmada tüm bu faktörlerin tarımsal üretimin kârlılığını azalttığı ve azalan kârlılık oranlarının da tarımsal üretimin yapısını değiştirdiği ifade edilmektedir. Bu değişim sonucunda, ikili bir tarımsal üretim yapısının oluştuğu tespitinde bulunulmuştur. Söz konusu ikili yapının; daha büyük ölçekli üretim yapan güçlü bir emtia çiftlikleri grubundan ve ihtiyaçlarını kendi iç kaynakları ile karşılayabilen daha küçük ölçekli üretim yapan sosyal çiftlikler grubundan oluştuğu ifade edilmiştir. Bu yapısal değişim ile birlikte, tarımın gelecekte üstleneceği fonksiyonların da değişime uğrayacağı ileri sürülmüştür. Bir diğer ifade ile günümüze kadar gelen tarımın klasik üretim fonksiyonu haricinde, başka farklı fonksiyonları da yerine getirebileceği bir dönüşümün içine girdiği ifade edilmektedir.

Knapp ve Griffieon (1999) çalışmalarında, çiftçilerin tarım sektörü ile ilgili algılarının çiftçi olmayanlardan daha farklı olduğunu belirlemiştir. İlgili çalışmada, her iki grubun algılarının birbirine yakın olduğu bir diğer unsurun ise tarım sektöründeki risk kavramı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya göre, her iki grubun da, çiftçiliğin en az çekici olan kısmının sektördeki yüksek risk olduğu konusunda aynı fikre sahip oldukları tespit edilmiştir. Bir başka ifade ile her iki grubun da tarım sektörünü çeşitli nedenlerle

(kimyasal ve gübrelerin kullanımı, fiyatlar, hava durumu, hükümet etkisi vb.) riskli bir sektör olarak tanımladığı tespit edilmiştir.

Simbi ve Aliber (2000) çalışmasında, Güney Afrika'da tarımsal istihdamda yaşanan endişe verici azalma eğiliminin nedenlerini, örneklem dâhilinde ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla, iki ayrı grubun görüşüne başvurulmuştur. Birinci grup, çalışmanın örnekleme içerisinde yer alan ve istihdam biçimleri itibarıyla farklılaşan (geçici işçi-kısa süreli çalışan ve daimi işçi- uzun süreli çalışan) iki ayrı bölgedeki tarım işçileri olarak belirlenmiştir. İkinci grup ise çalışmanın gerçekleştirildiği ülkenin farklı bölgelerini temsil eden tarım kooperatifleri ve üretici örgütlerinde çalışan profesyoneller olarak belirlenmiştir. Örneklem dâhilinde araştırmaya dâhil edilen her katılımcıdan anket soruları aracılığı ile bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Öncelikle, katılımcıların tarım sektöründeki istihdam ile ilgili olarak yaşanan düşüş eğilimi hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir. İkinci olarak, katılımcıların tarım sektöründeki çalışma koşulları ile ilgili görüşleri hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Üçüncü olarak ise katılımcıların gelecekte, kendi tarımsal üretim çiftliklerini kurma konusunda istekli olma veya istekli olmama nedenleri sorgulanmaya çalışılmıştır. Saha araştırmasının ikinci bölümünde ise, tarımsal kooperatiflerin yöneticileri, diğer üretici örgütlerinde çalışan profesyoneller ve girdi tedarikçileri ile gerçekleştirilen 29 telefon görüşmesinden elde edilen bulgulardan yararlanılmıştır. Ağırlıklı olarak çiftçilere hizmet veren söz konusu kuruluşların (kooperatifler, diğer üretici örgütleri ve girdi tedarikçisi firmalar) çeşitli kademelerdeki çalışanları ile gerçekleştirilen anket ile elde edilen yanıtlardan yola çıkarak, önceden belirlenen dört ana konu hakkında bilgi edinilmiştir. İlgili konular; kuruluşlar tarafından hizmet verilen çiftliklerdeki genel eğilimler (örneğin, üretim maliyetleri, kârlılık vb.); tarımsal istihdamdaki genel eğilimler ve istihdamı etkileyebilecek ölçüdeki teknolojik değişimler ve çiftçilerin istihdama yönelik tutumlarını etkileyen faktörler; olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir.

Ritter ve diğerleri (2013) çalışmasında, yerel kırsal kalkınma stratejilerinde, tarımsal istihdamın rolüne odaklanmıştır. Bu amaçla, çalışmanın örneklemini oluşturan dört köyde, nüfusun ekonomik ve sosyal koşulları, yerel örgütlerin durumu ve gelişim imkânları sorgulanmıştır. Çalışmada kırsal kalkınmada tarımın rol ve potansiyelinin araştırılmasına odaklanan bir anket geliştirilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde; tarımsal üretimin gerçekleştirilebilmesi noktasında yerel örgütlerin işlevlerinin güçlendirilmesine, tarımsal üretimde ürün çeşitliliğinin artırılmasına, yüksek katma

değerli emek yoğun ürünlerin üretilmesine ve tüm bu hedefleri gerçekleştirebilecek çiftliklerin güçlendirilmesine öncelik verilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Ayrıca tarımsal istihdamdan daha fazla kazanç elde edebilmesi ve yerel ürünlerin kentsel pazarlara tahsisi açısından, kentsel ve kırsal bağlantıların iyileştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Ramakumar ve Karankumar (2011) çalışmalarında, tarım işçilerinin çalışan nüfus içindeki payının her dönemde, yüksek olduğu bir bölgede 1960'lı ve 2000'li yıllar arasında üretim koşullarındaki değişikliklerin; (a) tarım işçileri için istihdam edilen gün sayısını nasıl etkilediği; (b) tarımdaki istihdam düzeylerinin nasıl etkilendiği ve (c) tarımdaki istihdamın niteliğinde ve kapsamında yarattığı değişiklikler incelenmiştir. Sonuç olarak; 2006-07 döneminde, ilgili bölgedeki tarım işçilerinin yılda sadece yaklaşık 111 gün için istihdam edildiği belirlenmiştir. Bölgedeki tarım işçilerinin eksik istihdam edilmesi, tarım dışı istihdam olanaklarının yokluğu ve bölgedeki topraksızlığın artması gibi nedenlere dayandırılmıştır.

Kırsal topluluklardaki ekonomik refah düzeyleriyle, bölgedeki tarımın ve çiftliklerin işleyiş yapısını ilişkilendiren çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bu noktada, gerçekleştirilen çalışmaların büyük bir çoğunluğu, birbirine yakın tespitler ortaya koyan çalışmalardan oluşmaktadır. İlgili çalışmalar, tarımsal üretimi büyük ölçekli şirketler aracılığı ile gerçekleştiren bölgelerde, kırsal toplulukların çoğunlukla refah düzeylerinin düşük ve tarım sektöründe istihdama ve üretime bakışlarının olumsuz olduğu yönünde saptamalarda bulunmaktadır. Başka bir deyişle, bu ve benzeri yönde görüş bildiren çalışmalara göre; daha küçük ölçekli çiftliklere dayalı olarak yapılan tarımsal üretim, daha sosyal ve ekonomik olarak refah düzeyi daha yüksek kırsal toplulukların oluşmasına neden olmaktadır (USDA, 1998; Bahls, 1997; Drabenstott, 1994). Daha küçük çiftliklerin, faaliyetlerini sürdürdükleri bölgedeki kırsal topluluklara, daha iyi destek verebileceğini iddia eden çalışmalarda, genelde birbirinden farklı iki tez öne sürülmüştür. İlk tezde, daha küçük ölçekli üretim yapan ve bir şirkete bağlı olmayan çiftliklerin, tarım girdilerini satın alırken yerel kaynakları tercih etme olasılıklarının daha yüksek olduğu iddia edilmiştir. Bu da ilgili çiftliklerin yer aldığı kırsalın refah seviyesini bütünüyle yükseltebilecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir. (USDA, 1998; Lawrence, Otto ve Meyer, 1997; Paul, 1997; Drabenstott, 1994). İkincisinde ise bağımsız üreticilerin veya daha küçük çiftlik sahiplerinin, yerel topluluklarda ve örgütlerde daha fazla yer almaları nedeni ile kırsalın ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebilecekleri ifade edilmektedir (USDA 1998; Paul 1997; Fulton ve Gillespie 1995).

Ritter (2010) çalışmasında, Macaristan'ın tarımsal istihdam krizinden etkilenen kırsal alanlarını ve bunların yeni ekonomik ve sosyal gelişim süreçlerine uyum olanaklarını ve gelişim olasılıklarını incelemiştir. Bu amaçla ilgili çalışmada, çok değişkenli istatistiksel yöntemlere (faktöriyel, diskriminant ve küme analizleri) başvurulmuştur. İlgili istatistiksel yöntemler kullanılarak, seçilen mikro-bölgeler için, AB üyeliğinden 15 yıl öncesine ait veriler; ekonomik ve sosyal durum, eğitim ve tarıma bağımlılık yönünden incelenmiştir.

Hallam ve diğerleri (2012), İskoçya Hükümeti adına yürüttükleri araştırmada, çiftçilerin iklim değişikliğine yönelik davranışlarını olumlu yönde etkileyecek yöntemleri saptamaya çalışmışlardır. Konu ile ilgili kapsamlı alanyazın taramasına ve ilgili resmi ve sivil kuruluşları temsil eden fikir önderleri ile görüşmelere dayanan çalışmada, doğru politikalar ve yayım yöntemleri için öneriler üretilmiş, çiftçi davranışlarını etkileyen teorik ve pratik unsurlar detaylı olarak tartışılmıştır.

Alan yazınında, çiftçilerin tutum ve davranışlarının modellenmesine ve nedensellik ilişkilerinin belirlenmesine yönelik kantitatif yöntemlere dayalı çalışmalar da yapılmıştır (Adrian ve diğerleri, 2005; Adrian, 2006, Bayard ve Jolly, 2007).

3.8. Yöntem

İlgili bölümde, araştırma modeli, araştırma sahası, araştırma grubu, araştırma verilerinin toplanması ve son olarak araştırma verilerinin analizi başlıkları yer almaktadır.

3.8.1. Araştırma modeli

Çalışmamızda, tarım politikalarının ve bunların tarımsal istihdam üzerindeki etkisinin kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığının ve bu algıyı şekillendiren faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla planlanan çalışmamızda, nitel araştırma yaklaşımlarından olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır.

Bu araştırma deseni, her zaman farkında olunan ancak hakkında derinlemesine bilgi sahibi olunmayan olguları araştırmak için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 73). Olgubilimsel bakış açısına dayanan bir araştırma, dünyaya dair deneyimleri sorgulamayı ve insan olarak içinde bulunulan dünyayı tanımaya çalışmayı gerektirmektedir. Olgubilim çalışması, farklı bireylerin bir kavram ya da fenomenle ilgili

yaşadıkları deneyimlerini anlamlandırmak şeklinde tanımlanan nitel bir araştırma yöntemidir (Creswell, 2007, s. 62; Fraenkel ve Wallen, 2006, s. 55).

Olgubilim çalışmalarını bir örnekle açıklamak gerekirse; “okulda başarısızlık” sık karşımıza çıkan bir olgu olabilir. Başarısızlıkla ilgili çeşitli araştırmalar bize başarısızlığın diğer değişkenlerle ilişkileri (örneğin sosyoekonomik durum ve başarı ilişkisi gibi) konusunda ipuçları da verebilir. Hatta deneysel araştırmalar yoluyla başarıya ve başarısızlığa neden olabilecek çeşitli değişkenler (sınıf içinde kullanılan öğretim yöntemleri, materyaller, fiziksel ortam gibi) konusunda bilgi sahibi olabiliriz. Ancak başarısızlık öğrenci yaşamında ne anlama gelmektedir? Başarısızlık öğrencinin çeşitli ilişkilerini (arkadaş, aile gibi) nasıl etkilemektedir? Başarısızlık öğrenci yaşamında ne tür sorunlara neden olmaktadır? Bu tür konularda yeterli düzeyde bir anlayışa ve açıklamaya sahip olmayabiliriz. Olgubilim çalışmaları bu tür konulara odaklanarak başarısızlığın çeşitli açılardan ne anlama geldiğini ortaya çıkarmayı amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 72-73).

Örnekte de ifade edildiği gibi; olgubilimde deneyim ön plandadır. Bireyin olayları nasıl anlamlandırdığını anlayabilmek için, onun deneyimlerine bakmak gereklidir. Bu deneyimlere bakılarak olgular hakkında derin bir anlayış geliştirilir. Olgubilim deseninde amaç, algı ve olgunun anlamını betimlemektir (Creswell, 2007, s. 61-62). Bu nedenle de ilgili yöntemde, bireylerin deneyimleri incelenir ve bu deneyimlerin olguyla ortak ilişkileri belirlenir (Kocabıyık, 2016, s. 62). Gadamer (2004), bu yöntemi yorumu yorumlamak şeklinde ifade etmiştir. Yani bireylerin bir olgu hakkındaki yorumları araştırmacı tarafından bütünsel bir yaklaşımla yeniden yorumlanmaktadır.

Bu bağlamda “tarım politikaları” ve “tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkileri” araştırma sürecinde temel alınan iki olgu (fenomen) olup, araştırmaya katılan kırsal kesimde yaşayan bireylerin, bu iki olgu hakkındaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi ile ortaya koyulan bütüncül yorum, araştırmaya yön vermektedir. Bu nedenle araştırmanın, nitel araştırma modeli ve olgubilim deseni ile gerçekleştirilmesi en uygun yöntem olarak görülmüştür.

3.8.2. Araştırma sahası

Araştırmada, araştırma sahası olarak belirlenen bölgenin, tarımköy uygulamasının yer aldığı bir bölge olması tercih edilmiştir.

Tarımköy projeleri ile köylerde ve kırsal alanlarda yaşayan insanların geçim

kaynaklarının geliştirilmesi, yerel halkın iş görmede örgütlenmesi, tarımsal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi, değerlendirilmesi, depolanması, bozulmadan saklanması, oluşturulacak şirket veya kooperatifler aracılığı ile pazarlanması, buna paralel olarak sosyal yaşamın iyileştirilmesi ve köy mimarisinin geliştirilmesi, halkın yerinde iskânı, sağlıklı yaşanabilir konutlara kavuşturulmasına yönelik projeler oluşturularak şehre göçün önlenmesinin sağlanması amaçlanmaktadır (TOKİ, 2018).

Yukarıda ifade edilen tarımköy amaçlarına odaklanıldığında, başarılı bir tarımköy uygulaması aracılığı ile gerçekleştirilen tarım politikalarının, tarımköy uygulamasının gerçekleştirildiği bölgedeki tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle araştırma sahası olarak, tarımköy uygulamasının yer aldığı bir kırsal yerleşimin seçilmesine karar verilmiştir.

Araştırma sahası olarak belirlenen kırsal yerleşim seçilirken, TÜİK'in Düzey-2 sınıflandırmasındaki 2017 yılına ait tarım sektörü istihdam verilerinden yararlanılmıştır. Söz konusu istihdam verileri haricinde, Düzey-2 sınıflandırmasına göre belirlenen, bölgelerin sınırları içerisinde yer alan tarımköy sayıları da, araştırma sahasının belirlenmesi sürecinde değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

Tablo 3.1'de de gözlemlenebildiği üzere, tarım sektöründe ayrıcalıklara sahip olan ve özel olarak desteklenen Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri hariç tutulduğunda, en fazla tarımköy projesine sahip olan bölgeler arasında TR 72 bölgesi de yer almaktadır. Eş zamanlı olarak, en fazla tarımköy projesine sahip olan bölgelerin, tarımsal istihdam oranları incelendiğinde, TR 72 bölgesi hem tarımsal istihdam yüzdesi hem de sahip olduğu tarımköy sayısı itibarıyla, ön plana çıkan bölgelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu gerekçelerle, araştırma sahasının TR 72 bölgesi içerisinde seçilmesine karar verilmiştir.

Tablo 3.1. *Düzy-2 sınıflandırmasına göre bölge bazında tarımköy sayıları ve bölgelerdeki tarım sektörüne ait istihdamın toplam istihdama oranı (TÜİK, 2018d; TOKİ, 2018)*

Düzy-2 Sınıflandırmasına Göre Bölgeler	Tarımköy Uygulamalarının Bölge Bazında Sayıları	Düzy-2 Bölgelerindeki Tarım Sektörüne Ait İstihdamın Toplam İstihdama Oranı
TR62 Adana, Mersin	2	%21
TR51 Ankara	0	%3,20
TR61 Antalya, Isparta, Burdur	1	%21,80
TR32 Aydın, Denizli, Muğla	2	%26,80
TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	0	%54,20
TR22 Balıkesir, Çanakkale	1	%30,80
TR41 Bursa, Eskişehir, Bilecik	1	%10,8
TRA1 Erzurum, Erzincan, Bayburt	7	%40,20
TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	0	%13
TR63 Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1	%23,7
TR82 Kastamonu, Çankırı, Sinop	1	%47,6
TR72 Kayseri, Sivas, Yozgat	4	%25,30
TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	0	%14,90
TR52 Konya, Karaman	3	%26,40
TR71 Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-	2	%29,20
TRB1 Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1	%34,20
TR33 Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	4	%32,60
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	4	%16,2
TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	0	%40
TR21 Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	0	%17,20
TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1	%43,20
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	1	%41,40
TR81 Zonguldak, Karabük, Bartın	0	%33
TR10 İstanbul	0	%1,2
TR31 İzmir	0	%10
TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır	7	%37,4

(1) *İlgili tablo TÜİK'in ve TOKİ'nin web sitesinden alınan bilgilerden yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.*

Sonuç olarak TR 72 bölgesinde yer alan dört tarımköy uygulamasından en büyüğünün sınırları içerisinde yer aldığı Kayseri ili Sarioğlan ilçesine bağlı Çiftlik beldesi

araştırma sahası olarak belirlenmiştir.

Yukarıda sıralanan gerekçeler göz önünde bulundurularak belirlenen ve araştırma sahasını oluşturan Kayseri ili Sarioğlan ilçesi Çiftlik beldesinin ve belde sınırları içerisinde yer alan tarımköy uygulamasının özellikleri aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

- Çiftlik beldesi bağlı olduğu Sarioğlan ilçesine 12 km, Kayseri iline ise 70 km mesafededir.
- 2018 yılı verileri ile nüfusu 2.822 kişi olan Çiftlik beldesinin son beş yıldaki nüfus dağılımına bakıldığı zaman, 2013-2017 yılları arasında nüfusta 205 kişilik bir erime yaşanmasına rağmen, 2017 ile 2018 yılları arasında nüfusta 477 kişilik bir artış meydana gelmiştir.
- Çiftlik beldesindeki nüfusun çoğunluğu geçimini tarım ve hayvancılık ile temin etmektedir. Mevcut nüfusun %75-80'ni ziraatla uğraşmaktadır.
- Çiftlik beldesinde, Kesdoğan Çayı üzerinde, sulama amacıyla 1991-2002 yılları arasında inşa edilmiş olan Sarioğlan Barajı, bölgede tarım sektöründe yer alan sulama ihtiyacını önemli ölçüde karşılamaktadır. Bu nedenle Çiftlik beldesi, komşu ilçeleri ile karşılaştırıldığında, tarımsal sulama anlamında avantajlı konumdadır.
- Çiftlik beldesi tarımköy uygulaması, 2015 yılında tamamlanmıştır. 140 adet konut sayısı ile TR 72 Bölgesindeki en kapsamlı tarımköy uygulamasıdır.

3.8.3. Araştırma grubu

Nitel araştırma yaklaşımında ve olgubilim deseninde katılımcıların olguyla ilgili algı, görüş ve deneyimlerinin ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle nitel araştırmalarda, nicel araştırmaların aksine çalışmalardan elde edilen sonuçların evrene genellenmesi kaygısı olmadığı için birlikte çalışılacak katılımcılar, çalışmanın amacı ve araştırma soruları doğrultusunda belirlenirler (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 55).

Çalışmamızda, katılımcılar belirlenirken nitel araştırma geleneği içinde gelişen ve benimsenen amaçlı örneklemeden yararlanılmıştır. Patton (1987'den aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 107)'a göre; amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda, amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, tarım politikaları ve tarım

politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkileri ile ilgili algı ve deneyimlerinin incelenmeye çalışıldığı bu araştırmada, katılımcılar belirlenirken, amaçlı örnekleme yöntemleri arasında yer alan maksimum çeşitlilik örneklemesinden yararlanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesiyle, konuyla ilgili grup veya kişilerin maksimum ölçülerde yansıtılması ve bu sayede farklılıklar arasındaki ortak ve ortak olmayan temaların belirlenip konunun tüm boyutları ile ele alınması sağlanır (Patton, 2014, s. 81; Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 35). Böylelikle, var olan problemin benzer ve farklı yönleriyle ortaya koyulmasının yanı sıra farklı deneyim ve koşullara sahip katılımcıların olguya ilgili olarak algı, görüş ve deneyimlerinin neler olduğunun anlaşılmasına olanak sağlanmaktadır.

Özetle; araştırmaya dâhil edilen katılımcılar; tarım politikaları ve bu politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkileri ile ilişkili olarak, kendilerine ait farklı koşulları ve sahip oldukları özellikler nedeniyle farklılaşan bakış açılarına sahiptirler. Katılımcılar araştırmanın ana problemlerini açıklamaya çalışan ve farklı durumları temsil eden araştırma birimleri olmaları nedeniyle seçilmişlerdir.

Alanyazın incelendiğinde, olgubilim deseninde yapılacak çalışmalarda, 5-10 katılımcı sayısı, yeterli olarak değerlendirilmektedir. (Creswell, 2007, s. 65). Bu nedenlerle; araştırmada kullandığımız maksimum çeşitlilik örnekleme ile araştırma sorularını azami ölçüde yansıtacak farklı özellikleri ile ön plana çıkan 10 katılımcı, örnekleme (araştırma sahasına) dâhil edilmiştir. Maksimum veri çeşitliliği elde edilebilmesi amacıyla katılımcılar belirlenirken on katılımcıdan üçü doğrudan tarımsal istihdamda olmamakla birlikte kırsal kesimde yaşayan ve tarımsal istihdamın çalışma biçimine ve koşullarına doğrudan tanıklık eden bireyler arasından seçilmiştir.

Araştırma grubu, maksimum çeşitlilik örneklemesine uygun olarak bir kırsal alan olan Kayseri ili Sarioğlan ilçesi Çiftlik beldesinde ikamet eden 28-50 yaş aralığındaki bireyler arasından seçilerek oluşturulmuştur.

Katılımcıların soruları içtenlikle cevaplandırmaları için isimleri belirtilmeyip kodlanmıştır (örneğin: K1, K2 ve K3). İlgili kodların hangi katılımcıya ait olduğu araştırmacı tarafından saklı tutulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden alıntılar yapılırken; hangi ifadenin, hangi özelliklere sahip katılımcılara ait olduğunun kolayca anlaşılabilmesi için; katılımcıların özellikleri ile katılımcılara ait kodların birlikte yer aldığı Tablo 3.2 oluşturulmuştur.

Tablo 3.2. Katılımcıların özellikleri

KATILIMCILARA AİT ÖZELLİKLER	KATILIMCILAR				
	K1	K2	K3	K4	K5
Yaş	37	49	39	32	39
Cinsiyet	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek	Erkek
Meslek	Veteriner	Çiftçi	Çiftçi	Çiftçi	Çiftçi
Aylık Ortalama Gelir	2.000TL- hayvancılık 7.500TL- Veterinerlik	2000 TL	2500 TL	2000TL	2.500 TL
Tarım Sektöründe İstihdamda Olma Durumu	Tarım sektöründe İstihdamda	Tarım sektöründe İstihdamda	Tarım sektöründe İstihdamda	Tarım sektöründe İstihdamda	Tarım sektöründe istihdamda
Ailenin Tarım Sektöründe Daha Önce Çalışma Durumu	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuş	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuş	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuş	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuş	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuş
Eğitim Düzeyi	Lisans	Lisans	Lise	Lise	Lise
Aldığı veya Sürdüğü Eğitim	Veterinerlik bölümü mezunu	Bilgisayar programcılığı	Laborant ve veteriner sağlık ön lisans	-----	Lise
Tarım Sektörü İçerisinde Ağırlıklı Olarak Yoğunlaşılan Alanlar	Hayvancılık	Organik tarım+ Hayvancılık	Tarım+ Hayvancılık	Tarım+ Hayvancılık	Tarım
Öne Çıkan Diğer Özellikler	—	Sektördeki yeni uygulamaları ilk kez hayata geçirmesi	Hibe ve teşvik uygulamaların dan yararlanması	Tarımköy uygulamasın- da konut sahibi olması	Hibe ve teşvik uygulamalarına karşı çıkması

Tablo 3.2. (Devam) Katılımcıların özellikleri

KATILIMCILARA AİT ÖZELLİKLER	K6	K7	KATILIMCILAR		
			K8	K9	K10
Yaş	41	28	43	42	33
Cinsiyet	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Erkek
Meslek	Ev Hanımı	Kamuda kadrolu şoför	Süt ürünleri üretimi gerçekleştiren bir işletmenin işletmecisi	Çiftçi	Veteriner
Aylık Ortalama Gelir	3000TL	3000 TL	-----	3500TL	5000TL
Tarım Sektöründe İstihdamda Olma Durumu	Tarım sektöründe istihdamda değil	Tarım sektöründe istihdamda değil	Tarım sektöründe istihdamda değil	Tarım sektöründe İstihdamda	Tarım sektöründe İstihdamda
Ailenin Tarım Sektöründe Daha Önce Çalışma Durumu	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuyor	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunuyor	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuyor	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunuyor	Aile tarım sektöründe faaliyette bulunmuyor
Eğitim Düzeyi	İlkokul	Lisans	İlkokul	Lise	Yüksek Lisans
Aldığı veya Sürdüğü Eğitim	-----	İşletme programı	-----	-----	Veterinerlik alanında yüksek lisans mezunu
Tarım Sektörü İçerisinde Ağırlıklı Olarak Yoğunlaşılan Alanlar	-----	-----	-----	Hayvancılık	Hayvancılık
Öne Çıkan Diğer Özellikler	Eşinin yürüttüğü hayvancılık faaliyetlerine yakından tanıklık ediyor olması	Çiftçilik yapmak yerine, düşük profilli bir işte çalışmayı tercih etmesi	Çiftçilik yapan kişilerin tedarikçisi olduğu bir işletmenin İşletmecisi olması	Bölgede hayvancılık faaliyetini ideale en yakın şekilde gerçekleştiren ve kayıt altına alan bir çiftçi olması ile ön plana çıkması	Aile tarım sektöründe olmadığı halde katılımcının kendisinin tarım sektöründe istihdamı tercih etmesi

Tablo 3.2'de özellikleri verilen ve araştırmaya dâhil edilen katılımcılar ile ilgili detaylı açıklamalara aşağıda yer verilmektedir.

Araştırmaya dâhil edilen katılımcılardan ilki (K1), okuduğu lisans programı itibarıyla tarım sektörüyle doğrudan ilişkili olan bir katılımcıdır. İlgili katılımcı

veterinerlik lisans programı mezunudur ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.

İkinci katılımcı (K2) ise tarım sektörü ile ilgili olmayan bir yükseköğretim programından (bilgisayar programcılığı) mezun olup, devlet memuru olarak bir süre çalıştıktan sonra istifa edip tarım sektöründe kendi işini kurarak çalışmayı tercih etmiştir. Buna ek olarak; ikinci katılımcı yöredeki en profesyonel tarımı yapan kişi olarak da anılmaktadır. Örneğin, bölgede seracılık ve organik tarım faaliyetini sürdürebilen tek kişidir.

Yukarıda özellikleri açıklanan katılımcılar haricinde, sahip oldukları özellikler itibarıyla araştırma temalarının açıklanmasına katkıda bulunabileceğine inanılan üçüncü katılımcı da (K3) araştırma sahası olarak belirlenen Çiftlik beldesinde, Tarım Bakanlığı tarafından verilen hibe ve teşvik programlarından (kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programı kapsamındaki desteklerden) yararlanan tek örnek olarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Dördüncü katılımcı (K4) tarımköy uygulamasında ikamet edip, çiftçilikle uğraşan bir ailede yetişip, kendisi de bu mesleği tercih etmiş lise mezunudur.

Yine çiftçilikle uğraşan bir ailede yetişip, kendisi de bu mesleği tercih etmiş olan beşinci katılımcı (K5) tarım sektöründeki hibe ve teşvik uygulamalarına karşı olan muhalif tutumu nedeniyle araştırmaya doğrudan dâhil edilmiştir.

Tarım sektöründe istihdamda olan katılımcılardan farklı olarak; kırsal kesimde yaşayan ancak sektörde istihdamda yer almayan, altıncı katılımcı (K6), aktif olarak tarım sektöründe yer almamakla birlikte, çiftçi olan eşinin hayvancılık faaliyetlerini destekleyen ve çalışma şartlarına tanıklık eden bir ev hanımıdır.

Yine tarım sektöründe istihdamda yer almayan, yedinci katılımcı (K7) ailesi doğrudan tarım sektöründe yer alan bir kişidir. Ancak kendisinin tarım sektöründe istihdamı tercih etmediğini belirtmiştir. Bir başka deyişle, ilgili kişi, baba mesleği olan çiftçilikle uğraşmayı tercih etmek yerine sabit ücretli bir işe (kamu kurumunda şoförlük) girmeyi tercih ettiği için araştırmaya katılımcı olarak dâhil edilmiştir.

Tarım sektöründe istihdamda yer almayan bir diğer katılımcı (K8) kırsalda süt ürünleri üretimi gerçekleştiren bir işletmenin işletmecisi konumundadır. İş gereği kırsalda hayvancılık yaparak tarımsal istihdamda yer alan bireyler, K8 kodlu katılımcının işletmeciliğini yaptığı firmanın tedarikçisidir. Bu nedenle ilgili katılımcı tarımsal istihdamda yer alan bireylerin çalışma koşulları ile ilgili olarak doğrudan bilgi sahibidir.

Çiftçilik mesleğini tercih etmiş olan ve ağırlıklı olarak hayvancılıkla uğraşan dokuzuncu katılımcı (K9) araştırmanın gerçekleştirildiği bölgede hayvancılık faaliyetini kamu idaresinin talep ettiği doğrultuda ve prosedürlere uygun şekilde gerçekleştiren ve kayıt altına alan bir çiftçi olması nedeniyle ön plana çıkmaktadır. İlgili katılımcı bu gerekçeyle araştırmaya doğrudan dâhil edilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen katılımcılardan onuncusu (K10), okuduğu yüksek lisans programı itibarıyla tarım sektörüyle doğrudan ilişkilidir. İlgili katılımcı veterinerlik alanında yüksek lisans mezunudur. Veterinerlik mesleğini icra ederken eş zamanlı olarak, hayvancılıkla da uğraşmaktadır. Katılımcının ailesi tarım sektöründe olmadığı halde, kendisi bu sektörü tercih etmiştir.

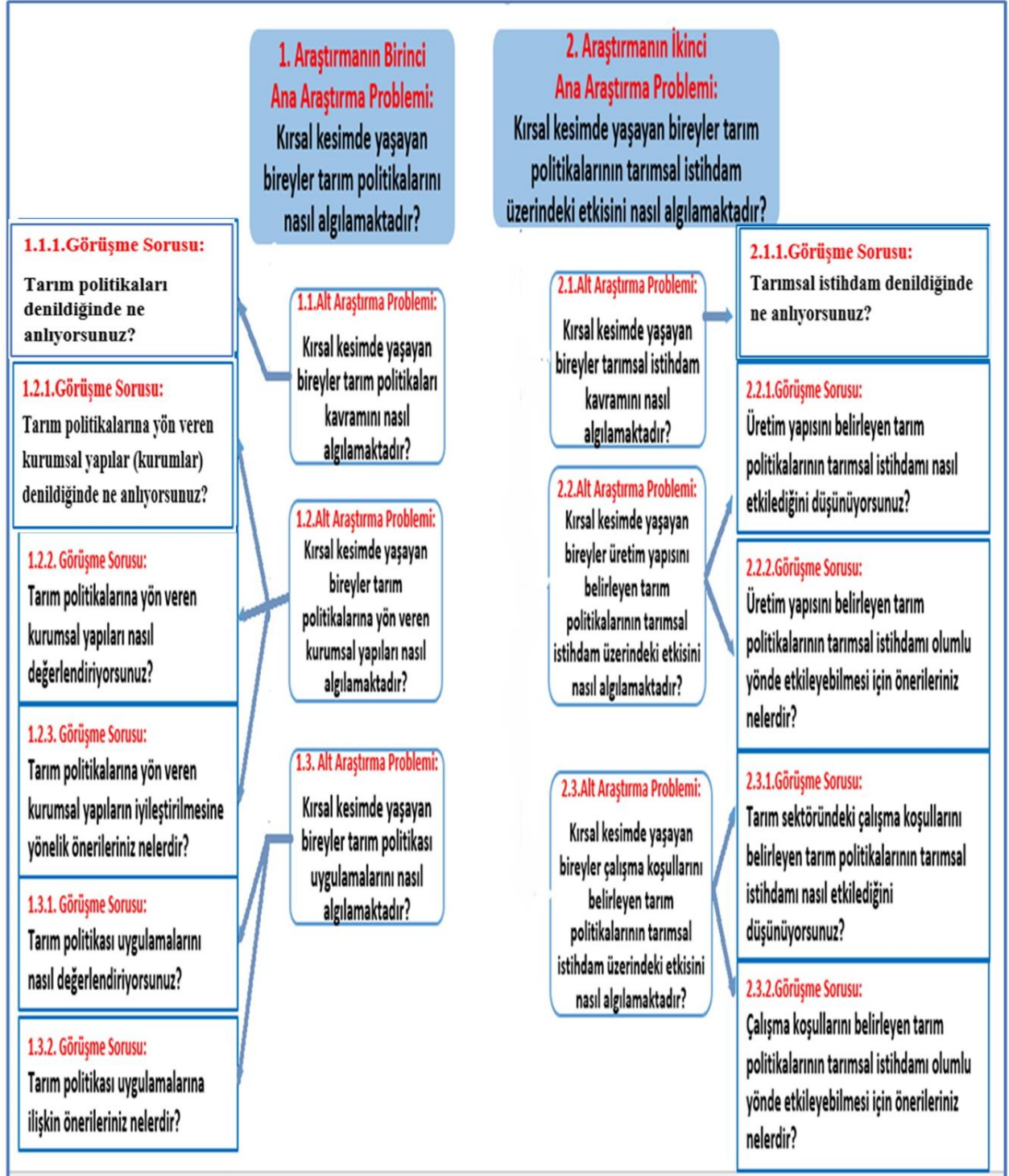
Özetle; Tablo 3.2'de de görüldüğü üzere; araştırmaya dâhil edilen 28-50 yaş aralığındaki katılımcılar, sekiz erkek, iki kadın toplam 10 kişidir. Araştırmaya dâhil edilen katılımcılar arasından, tarım sektöründe aktif olarak faaliyet gösterenlerin sayısı yedidir. Söz konusu yedi katılımcıdan üçü hayvancılık, biri tarım faaliyetlerini ağırlıklı olarak sürdürürken, diğer üç katılımcı ise tarım ve hayvancılık faaliyetlerini birlikte sürdürmektedir. Beş katılımcıdan iki tanesi eğitimini tarım sektörü ile ilişkili bir alanda (veterinerlik) tamamlamış, diğer beş katılımcıdan dördü, özel olarak tarım sektörü ile ilişkili bir eğitim almamıştır. Bir katılımcı ise, laborant ve veteriner sağlık ön lisans programında eğitimine devam etmektedir. Veterinerlik eğitimi alan katılımcılar ise veterinerlik haricinde eş zamanlı olarak hayvancılıkla uğraşmaktadırlar.

Öte yandan; aktif olarak tarım sektöründe yer almayan diğer üç katılımcıdan biri ev hanımı iken, bir kişi kamu kuruluşunda şoför ve bir diğeri ise kırsalda yer alan bir süt ürünleri işletmesinde işletmecidir. Aktif olarak tarım sektöründe yer alan katılımcıların tarımdan elde ettikleri aylık ortalama gelirleri ise iki bin TL ile beş bin TL arasında değişim göstermektedir.

3.8.4. Araştırma verilerinin toplanması

Çalışmamızda, veri toplama aracı olarak, yapılandırılmamış görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme sorularının birlikte yer aldığı karma bir görüşme formu kullanılmıştır. İlgili görüşme formu EK-1'de verilmiştir. Söz konusu karma görüşme formu aracılığı ile daha önceden belirlenen katılımcılar özelinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Şekil 3.2’de katılımcılara yöneltilen hangi görüşme sorularının, hangi araştırma ve alt araştırma problemi ile ilgili veri toplamak için sorulduğu açıklanmıştır.

Şekil 3.2. Araştırmanın Ana ve Alt Problemleri ve Görüşme Soruları

Patton (1987'den aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 120)'a göre görüşmenin amacı bir bireyin iç dünyasına girmek ve onun bakış açısını anlamaktır. Görüşme yoluyla, deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar ve zihinsel algılar, tepkiler araştırmacı tarafından anlaşılmaya çalışılır.

Bu araştırma sürecinde gerçekleştirilen görüşmelerde, oluşturulan karma bireysel görüşme formu aracılığı ile katılımcılara yöneltilen sorular oluşturulurken, alanyazından yararlanılmıştır. Alanyazın taraması sonucunda, araştırma konusu ve araştırma olguları (fenomenleri) ile ilgili olarak teorik bir çerçeve oluşturulmuş ve ilgili çerçevenin ortaya koyduğu araştırma olguları kıstas alınarak görüşme soruları belirlenmiştir. Belirlenen görüşme soruları düzenlenerek, karma bireysel görüşme formu oluşturulmuş ve ilgili görüşme formları kullanılarak bireysel görüşmeler sürdürülmüştür. Ancak görüşme formunun oluşturulması safhasında, görüşmeciye yöneltilen bazı soruların görüşmeci açısından daha anlaşılır olabilmesi ve görüşmecilerden araştırılan olgu ile ilgili daha fazla veri elde edilebilmesi adına “sonda sorular” hazırlanmıştır. Görüşme formunda yer alan görüşme soruları bazen farklı bireyler için farklı anlamlara gelebilir ya da aynı biçimde açık ve belirgin olmayabilir. Bu noktada, görüşülen bireyin soruyu daha iyi anlamasına yardımcı olmak ve daha ayrıntılı yanıtlar vermesini sağlayabilmek adına sonda sorular oluşturulur (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 132-133).

Katılımcılarla yapılan görüşmeler ortalama olarak bir saat sürmüştür. Görüşmeden elde edilecek verilerin kısa sürede ve etkili olarak analiz edilebilmesi için ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler öncesinde; katılımcılara görüşmelerin ses kayıt cihazına alınacağı açıklanarak, araştırmanın amacının ve içeriğinin açıklandığı bilgilendirilmiş onam formu imzalatılmıştır. Bu yolla katılımcılardan çalışmaya katılacağına dair yazılı onay alınmıştır. İlgili bilgilendirilmiş onam formu EK-2’de verilmiştir.

3.8.5. Araştırma verilerinin analizi

Araştırmada görüşmeler sonucunda elde edilen nitel veriler, Microsoft Word programı kullanılarak metne dönüştürülmüş ve böylece ilgili görüşme kayıtları veri analizine hazır hale getirilmiştir.

Çalışmamızda, görüşme verilerinin analizi sürecinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, bir söylemi anlamada ve yorumlamada, öznel etkenlerden kurtularak toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşma amacı taşımaktadır

(Bilgin, 2006, s. 45). Görüşmeler aracılığı ile elde edilen nitel araştırma verileri içerik analizi yöntemiyle dört aşamada analiz edilmektedir: (1) verilerin kodlanması, (2) temaların bulunması, (3) kodların ve temaların düzenlenmesi, (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 228).

Yukarıda ifade edilen içerik analizi aşamalarına uygun olarak, araştırmanın ilk aşamasında katılımcıların verdiği cevaplardan elde edilen verilerin anlamlı bütünler halinde ayrıştırılmış ve nasıl kodlara ayrılabilceği üzerinde durulmuştur. Bu aşamada farklı bölümlerde yer alan verilerin benzer kodlarla düzenlenip düzenlenemeyeceğine de dikkat edilerek kodlama süreci tamamlanmıştır. Ortaya çıkan kodlardan yola çıkarak verileri, genel düzeyde açıklayabilen ve kodları öncelikle belirli alt kategoriler altında sınıflandırabilen temalar bulunmuştur.

Kodlar ve ilgili kodlardan yola çıkarak oluşturulan alt kategoriler, sırasıyla kategoriler ve temalar aracılığı ile düzenlenerek araştırma bulguları elde edilmiştir. Söz konusu bulgular, alanyazından yola çıkarak belirlenen araştırma olguları (fenomenleri) çerçevesinde açıklanmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen bulguların, araştırma olguları çerçevesinde açıklanmaya çalışıldığı bu veri analizi sürecinde, araştırmanın bulgularını oluşturan katılımcı görüşleri, doğrudan alıntılanma yoluyla analiz edilmiştir. Bu yolla katılımcı görüşleri temalara ayrıştırılırken, ilgili görüşlerin hangi katılımcıya ait olduğunu ifade edebilmek amacıyla, katılımcılara (K1, K2, K3,.....K10) şeklinde rumuzlar verilmiştir.

Araştırmacı tarafından yazıya dökülen metinler üzerinden alt kategorileri oluşturan kodlar ortaya çıkarılmıştır. Ortaya koyulan kodlar birlikte değerlendirilerek bunlar arasındaki benzer ve farklı yönler belirlenmiştir. Bu aşamanın ardından ortaya çıkarılan kodlar sınıflandırılarak alt kategoriler ve kategoriler oluşturulmuştur. Son olarak mevcut kategoriler temalar altında organize edilerek açıklanmıştır.

3.9. Bulgular

Bu başlık altında araştırmanın iki ana araştırma problemi ve bunlara bağlı altı alt araştırma problemine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. İlgili araştırma problemlerine ilişkin bulguların ortaya konabilmesi amacıyla, tema, kategori ve alt kategorilere ayrıştırılan görüşme verileri, oluşturulan tablolar aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırma verileri analiz edilirken kullanılacak sınıflandırmada belirleyici olan iki ana araştırma problemi aşağıda maddeler halinde sıralanmaktadır.

- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarını nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?

Görüşme verileri analiz edilirken, araştırmanın geçerliliğinin artırılabilmesi için, katılımcı görüşleri birebir alıntılanarak verilmiştir. Görüşme sırasında katılımcılar görüşlerini cümle düşüklükleri ve anlatım bozukluklarıyla birlikte ifade etmektedirler. Bu nedenle doğrudan alıntılarla aktarılan katılımcı görüşlerindeki ifade bozukluklarını giderebilmek ve metnin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilmek için köşeli parantez ([...]) içerisinde açıklamalara veya cümleleri tamamlayıcı öğelere yer verilmiştir.

3.9.1. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikaları algısı

Bu başlık altında, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarını nasıl algılamaktadır?” ana araştırma problemine ilişkin bulgulara yer verilecektir. İlgili ana araştırma problemi kapsamında; üç alt araştırma problemi incelenecektir. Bu alt araştırma problemleri;

- Kırsal kesimde yaşayan bireyler “tarım politikaları” kavramını nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikası uygulamalarını nasıl algılamaktadır?

olarak sıralanmaktadır.

3.9.1.1. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikası kavramına ilişkin algıları

Bu başlık altında, katılımcılara, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikaları kavramını nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan tek görüşme sorusu olarak;

- “Tarım politikaları denildiğinde ne anlıyorsunuz?”

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.) İlgili görüşme sorusuna katılımcılar tarafından verilen cevaplar doğrultusunda, kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikaları kavramına ilişkin düşünceleri ve tarım politikaları kavramı ile ilgili algılarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tablo 3.3’te de katılımcıların tarım politikaları kavramına

ilişkin görüşleri; temalar, kategoriler ve alt kategoriler aracılığı ile sınıflandırılarak toplu olarak verilmiş ve doğrudan alıntılarla bulgular desteklenmiştir.

Tablo.3.3. Tarım politikaları kavramının, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl tanımlandığı hakkındaki görüşler

TEMA	KATEGORİ	ALT KATEGORİ
Tarım Politikaları	Kavram Olarak Tarım Politikaları	Tarıma Yönelik Önlemler ve Desteklemeler Tarımsal Üretimin Planlanması

Tablo 3.3’te de görüldüğü üzere, katılımcıların tarım politikaları kavramına ilişkin görüşleri, “Tarım Politikaları” teması ve buna bağlı “Kavram Olarak Tarım Politikaları” kategorisi aracılığı ile açıklanmıştır.

Katılımcılara sorulan, “Tarım politikaları denildiğinde ne anlıyorsunuz?” sorusuna görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Kavram Olarak Tarım Politikaları”; kategorisine bağlı “Tarıma Yönelik Önlemler ve Desteklemeler” ve “Tarımsal Üretimin Planlanması” alt kategorileri altında değerlendirilmiştir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde; “Tarıma Yönelik Önlemler ve Desteklemeler” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

“Valla tarım politikası desem aklıma tarımsal destek gelir. Başka aklıma gelen örnek baraj yapılması onlar (K5).

Tarım Bakanlığınca kısa orta ve uzun vade de uygulanacak önlemler veya desteklemeler (K2).

Tarımdaki istihdamı, verimliliği, üretimi artırmak için Tarım Bakanlığınca uygulanan önlemlerin, tedbirlerin, desteklemelerin geneli aklıma geliyor yani tümü (K2)”

ifadelerinden anlaşıldığı üzere katılımcılardan bazıları tarım politikaları kavramını, tarım sektörünün iyileştirilmesi için gerekli olan önlemler ve destekleme uygulamaları olarak tanımlamaktadır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde; “Kavram Olarak Tarım Politikaları” kategorisi ile ilişkili olan “Tarımsal Üretimin Planlanması” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Devletin çiftçileri yönlendirip bilgilendirip, teşkilatlandırıp yüksek verimli katma değeri yüksek işlere yönlendirmesi. Devletin bu şekilde organizasyon yapması deyim daha doğrusu. Çiftçilik organizasyonu. Oda var mı diyorsanız Türkiye’de zaten yok öyle bir şey de. Herkes her tarlaya kafasına ne eserse ekebilir. İstedğini yapabilir. Kim işine ne gelirse onu ekiyor devlet bir strateji belirleyip de. Sen şunu ekeceksin sen şunu ekeceksin, şunun katma değeri yüksek. Ülkemizin şuna

ihtiyacı var diye bir politika belirlemiyor. Yani bir politikalar belirliyor ama bu şekilde belirlemiyor (K3).

Devlet büyüklerinin Tarım Bakanlığının veya İlçe Tarım [Müdürlüğü], İl Tarım [Müdürlüğü], bize uygulattığı tarımsal faaliyetler. Mesela, şu an benim yaşadığım yerde pirinç ekmek yasak dimi. Bu İl Tarım [Müdürlüğü] tarafından yayınlanıyor. Her şeyin ekilecek bir bölgesi var. Benim mesela bazı şeyleri ekip bazı şeyleri ekmeyeceğimi burada olmayacağını söylüyorlar. Bizde ona göre ekip biçiyoruz (K4)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere katılımcılardan bazıları tarım politikaları kavramını, tarımsal üretimin planlanması için gerekli olan stratejilerin oluşturulması ve uygulanması olarak tanımlamaktadır.

Sonuç olarak çalışmaya dâhil edilen katılımcılardan elde edilen verilerden anlaşıldığı üzere, katılımcıların bir bölümü tarım politikası kavramını, tarım sektörünü ve eş zamanlı olarak tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmek için sektöre yönelik olarak geliştirilen önlemler ve desteklemeler olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların bir diğer bölümü ise tarım politikası kavramını, devletin tarımsal üretimi daha verimli hale getirebilmek için uygulamaya koyduğu planlı üretim stratejileri olarak tanımlamaktadır.

3.9.1.2. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılara ilişkin algıları

Bu başlık altında, katılımcılara, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan üç görüşme sorusu yöneltilmiştir.

İlgili üç görüşme sorusu;

- Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılar (kurumlar) denildiğinde ne anlıyorsunuz?
- Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?

olarak sıralanmıştır (Bkz. Şekil 3.2.). Alınan cevaplar doğrultusunda kırsal kesimde yaşayan bireylerin, tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılara ilişkin düşünceleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3.4.’de de görüldüğü üzere, katılımcıların tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılarla ilgili görüşleri, “Kurumsal Yapılar” teması ve buna bağlı “Kavram

Olarak Tarımda Kurumsal Yapılar”, “Kamu Kurum ve Kuruluşları”, “Kooperatifler ve Üretici Birlikleri”, “Kurumsal Yapılara Yönelik Öneriler” kategorileri aracılığı ile açıklanmıştır.

Tablo 3.4. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, tarım sektörü ile ilişkili olan kurumsal yapıları nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler

TEMA	KATEGORİ	ALT KATEGORİ
Kurumsal Yapılar	Kavram Olarak Tarımda Kurumsal Yapılar	Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri TİGEM Ziraat Odaları Tarım Kredi Kooperatifleri Kayseri Şeker Fabrikası Süt ve Et Kurumu Süt Üreticileri Birliği Tarım Kooperatifleri Damızlık Birliği TARSİM Sivil Toplum Kuruluşları
	Kamu Kurum ve Kuruluşları	Hibe Ve Teşviklerdeki Danışmanlık Hizmeti Yetersizliği Personelin Bilgi Yetersizliği Bürokratik İşlemlerin Fazlalığı
	Kooperatifler ve Üretici Birlikleri	Çiftçiye Menfaat Sağlama Kârlılığın Öncelikli Hedef Olması
	Kurumsal Yapılara Yönelik Öneriler	Kırsaldaki Diğer Kuruluşlarla Birlikte Hareket Etme Sahanın İhtiyaçlarına Cevap Veren Personel Piyasadan Daha Ucuza Girdi Temini

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan birinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılar (kurumlar) denildiğinde ne anlıyorsunuz?”

sorusu yöneltmiştir (Bkz. Şekil 3.2.). Bu görüşme sorusuna cevaben katılımcılardan bazıları görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılar deyince ilk aklıma gelen Tarım İl-İlçe Müdürlükleri, Tarım Bakanlığı, TİGEM. (K3)

İl Tarım, İlçe Tarım ve Ziraat Odası. (K5)

Tarım Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifi, Kayseri Şeker Fabrikası var, Süt ve Et Kurumu, Süt Üreticileri Birliği var. (K7)

Tarım Kooperatifi, Damızlık Birliği başka bir şey bilmiyorum. (K6)

Tarım ve Orman Bakanlığı geliyor, kendim eksper olduğum için TARSİM, Tarım Sigortaları geliyor ondan sonra da birlikler geliyor, STK'lar. (K1)

İlgili görüşme sorusuna, görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Kavram Olarak Tarımda Kurumsal Yapılar” kategorisi altında değerlendirilmiştir. “Kavram Olarak Tarımda Kurumsal Yapılar” kategorisi altında değerlendirilen alt kategoriler; “Tarım ve Orman Bakanlığı”, “Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri”, “TİGEM”, “Ziraat Odaları”, “Tarım Kredi Kooperatifleri”, “Kayseri Şeker Fabrikası”, “Süt ve Et Kurumu”, “Süt Üreticileri Birliği”, “Tarım Kooperatifleri”, “Damızlık Birliği”, “TARSİM” ve “Sivil Toplum Kuruluşları” olarak sıralanmıştır.

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan ikinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?”

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorusuna görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Kamu Kurum ve Kuruluşları” ve “Kooperatifler ve Üretici Birlikleri” kategorileri altında değerlendirilmiştir.

“Kamu kurum ve kuruluşları” kategorisine bağlı alt kategoriler; “Hibe ve Teşviklerdeki Danışmanlık Hizmeti Yetersizliği”, “Personelin Bilgi Yetersizliği”, “Bürokratik İşlemlerin Fazlalığı” olarak sıralanmıştır. Katılımcılar, kırsalda tarım sektörünü destekleyen bir politika aracı olarak işlev gören, il ve ilçe tarım müdürlükleri aracılığı ile kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili görüşlerini ifade etmişlerdir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde; “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Kamu Kurum ve Kuruluşları” kategorisi ile ilişkili olan “Hibe ve Teşviklerdeki Danışmanlık Hizmeti Yetersizliği” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Tarım İl Müdürlüğüne gittiğimizde, bu hibeler hakkında konuşma yapıldığında [soru sorulduğunda]danışman şirketlerin olduğunu, bunların isimlerinin bunlar olduğunu [söylediler], siz hangisini tercih ederseniz [hizmet alabilirsiniz] dediler. Bunlar doğru mu bence değil. (K1)

[Tarım İlçe ve İl Müdürlüklerinde çalışanlar] danışma şirketlerinin olduğunu söylediler. Bize liste

[danışmanlık şirketlerinin listesini] verdiler. (K1)

Ben devlet ile konuşmak için danışman tutuyorum. Danışman da devletle konuşmak için Tarım İl Müdürlüklerinin kapılarında yatıyor öyle yani. (K3)

Hibeler konusunda [bilgi almak için] Tarım İl Müdürlüğüne yönlendirdiler. (K1); “Tarım İlçe Tarım Müdürlüğüne gittiğiniz zaman yeterli bilgiyi aldığımızı düşünmüyorum. Onlar da [İlçe Tarım Müdürlüğündeki personelde] bilmiyor tam detayını. (K1)

Yukarıdaki ifadelerden; hibe ve teşvik programları ile ilgili olarak İl ve İlçe Tarım Müdürlüklerindeki çalışanlardan bilgi alınmak istendiğinde; söz konusu çalışanların, bilgi almak isteyenleri danışmanlık firmalarına yönlendirildikleri anlaşılmaktadır. Tarım İl ve İlçe Müdürlüklerinin çoğu zaman hibe ve teşvik programlarının detayları ile ilgili olarak çiftçiye bilgilendiremedikleri yine katılımcılar tarafından ifade edilmektedir.

“Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Kamu Kurum ve Kuruluşları” kategorisi kapsamında değerlendirilebilecek, olan “Personelin Bilgi Yetersizliği” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları ise aşağıdaki gibidir.

Mesela bizim burada örnek vereyim bir defa geldiler Tarım İl Müdürlüklerinden. Yonca ekerken mesela dekara iki kilo ekin dediler. O sene iki kilo ekti herkes yoncalar seyrek seyrek bir acayip kötü kötü oldu. Biz burada 4 kilo ekeriz [dekar başına] mesela. Şimdi onlar ne kadar kitaptaki [kitabî bilgi ile] kiloyu doğru görseler de bizim burada 4 kilo sonuç veriyor. 2 kilo ekenler tekrar sürdü tekrar 4 kilo ekti. Vermedi yani onların istediği sonucu ama belki kitapta doğrusu odur. Arazinin durumu iklimi falan burada etkenler farklı olabilir. (K3)

İlçe tarım müdürlüğünde 10 tane memur vardır, görmedim daha arpanızda buğdayınızda hastalık var, ihtiyacınız var mı? Hepsî de bunların ziraat mühendisi, sorsanız cevap veremiyorlar. (K4)

Yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere; zaman zaman Tarım İlçe Müdürlüklerinin bilgilendirmelerinin bölgenin gerçekleri ile uyuşmadığı ve çiftçilerin söz konusu bilgilerle hareket ettikleri zaman sonuç alamadıkları durumlarla karşılaşabildikleri ifade edilmiştir. Gelen personelin, bilgi ve donanım eksikliğinden, bölgenin üretim potansiyelinin ve verim analizinin iyi yapılamadığı anlaşılmaktadır.

“Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Kamu kurum ve kuruluşları” kategorisi kapsamındaki son alt kategori olan “Bürokratik İşlemlerin Fazlalığına” ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

İmza için Tarım İl Müdürlüğünün çıkmadığı katı kalmıyor, müdür yardımcısına onaylat, ona onaylat. Hibemiz onaylanıyor ondan sonra, Tarım İlçe [Müdürlüğü] ile devam ediyor. Ondan sonra ertesi sene oluyor tekrar. İşte yani şey, bürokratik işlem çok fazla çok aşırı. (K2)

Küpe buzağı desteği alacağım 3- 4 ay gelmiyor [destekleme için denetleme yapacak kamu personeli]. Küpe vurduracağım ya benim 70 tane hayvanım var. Devletten para alacağım gelmiyor adam küpe vurmaya defalarca gidiyorum gelmiyor. 3 ay sonra [geliyor.] Bu büyümüş diyor ben bunun yavrusu olduğunu nereden bileyim diyor. (K3)

Yukarıdaki ifadelerle göre, kırsal kesimde yaşayan bireyler özelinde, kamunun kırsaldaki temsilcisi olan il ve ilçe tarım müdürlüklerindeki bürokratik işlemlerin fazlalığının, ilgili kuruluşlar hakkındaki algıyı olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, katılımcı görüşlerinden yola çıkarak elde edilen verilerden anlaşıldığı üzere; tarım politikalarına yön veren kamu kurum ve kuruluşlarının, hibe, teşvik ve destek programları noktasında sağladığı danışmanlık hizmetlerinin yetersiz olması, yine ilgili kuruluşların personelinin bilgi yetersizliği ve hizmet sağlama safhasındaki bürokratik işlemlerin fazlalığı (çözüm odaklı olamama), kamu kurum ve kuruluşlarının, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan unsurlar olarak belirlenmiştir.

Katılımcılara sorulan, “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna görüşmecilerin verdiği yanıtlar ikinci olarak, Kooperatifler ve Üretici Birlikleri” kategorisi altında incelenmiştir. “Kooperatifler ve Üretici Birlikleri” kategorisi altında değerlendirilen alt kategoriler ise; “Çiftçiye Menfaat Sağlama” ve “Kârlılığın Öncelikli Hedef Olması” olarak sıralanmıştır.

“Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Kooperatifler ve Üretici Birlikleri” kategorisi ile ilişkili olan “Çiftçiye Menfaat Sağlama” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

[Çiftlik beldesinde] süt birliği olmasına rağmen çok aktif olarak çalışmıyor. Bize bir şeyler kazandırmıyor. Aktif çalışmadığı için bize fayda sağlamıyor. Biz sütleri çok ucuza satıyoruz. (K1)
Mesela benim sorunumu sormuyor. Biz sadece kar üzerine bir birliğiz. Bir değiliz. (K1)

[Tarım kredi kooperatifi] Çiftçiyi kalkındıracak, çiftçinin faydasına olumlu bir şey [olarak] görmüyorum, oradaki iş sadece kendi çalışanlarına iyi yüksek maaş vermekten başka bir şey değil. (K2)

Gübretaş firması tarım kredi kooperatifinin öz malı [İştiraki], Gübretaş gübresini tarım kredi kooperatifinden 2000 liraya alıyorsa dışarıdan [özel firmadan] 1500 liraya alırsın. [Tarım kredi kooperatifinin] kendi öz malı olmasına rağmen. Devletin kooperatifi. Kuruluşlar hep böyle, damızlık birliği, süt birliğiyle, tarım krediyle de çalıştım çalışıyorum, pancar işçileri kooperatifiyle de çalıştım, bu da çiftçiye fayda olsun diyerek iş yapan yok (K4).

[Tarım kredi kooperatifleri] İyi, destekliyor [çiftçiyi], mazotu alıyoruz gübre alıyoruz. En azından yani tarım kredi açıklama yaptı 1100 liradan arpa alıyorum dedi, o olmasa arpa 800 liraydı [piyasada]. (K5)

Görüşmeci tarafından ortaya koyulan yukarıdaki ifadelerde; üretici birliklerinin (örneğin Süt Birliği) üyesi olan üreticilere menfaat sağlayacak bir biçimde aktif olarak çalışan yapılar olmadığı üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte tarım kredi kooperatiflerinin açıkladığı alım fiyatları sayesinde üretilen ürünün piyasa fiyatının aşırı şekilde düşmesinin önüne geçildiğini ifade eden görüşmeci yorumlarına da rastlanmaktadır.

Ayrıca; üretici birliklerinde, birlik olma duygusunun var olmadığı, birliklere üye olan üreticinin sorunlarına birlik olma duygusu ile çözüm bulunamadığı yönünde görüşmeci ifadelerine de yer verilmiştir.

Birlik yok ki, bir şeyi ben üretiyorsam gel yanıma, kaydım var, ne ürettiğim yazıyor ÇKS de. Birlik olarak kim geliyor? Birliğin müdürüyüm, elemanlarım bunlar diye kontrole gelsin, Birlik diye bir şey yok (K5)

Ben tarım kredi kooperatifine üyeysem, üye olmayan tarım işletmelerinden daha uygun gübre almalıyım. Mesela onlar 6 ay vadeli alıyorsa ben bir yıl vadeli almalıyım. Çünkü ben o işletmenin sahibi veya ortağıyım.” (K1) “Süt birliği bugün kaç liraya süt alıyorsa, özel şirket de aynı paraya alıyor”; “Süt birliği şu anda süt aldığı üyelerine yem temin ediyor ama ben ondan daha ucuza yem alabiliyorum dışarıdan.”; “Birlik bu fiyata veriyorsa ben ondan daha uyguna alabiliyorum dışardan. (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere görüşmeci; tarım sektöründeki kooperatiflerin ve üretici birliklerinin, üyelerinin tarımsal faaliyetlerini destekleyecek yönde girişimlerde bulunması gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca yine görüşmeci tarafından, kooperatiflerin ve üretici birliklerinin, kendilerine üye olan çiftçileri hem girdi maliyeti anlamında hem de ürettiği ürünlerden elde edeceği kazanç anlamında destekleyerek ve aynı zamanda çiftçilere rekabet avantajı sağlayarak, üyelerinin menfaati için çalışan kurumlar haline gelmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.

Kurumlar aktif çalışacak. Yardımcı olacak. Her konuda yardımcı olmalı. Tarımsal kalkınma konusunda yardımcı olmalı. Bugün çiftçi gidip de kendi araştırmamalı tarımsal kalkınmada çıkan hibeleri, başka bir şeyleri. Yani bizim oralar kırsal bölge. Gelip şunlardan yararlanabiliriz, kooperatif olarak böyle bir hizmet getirebiliriz [diyen yok kooperatif olarak], yok yani öyle bir çalışma yok. (K1)

Süt ve üretici birlikleri var, üreticiyle devlet arasında bir mekanizma ama bunların [süt ve üretici birliklerinin] yani üreticiye bir faydası yok. Yani atıyorum üreticiyi bilinçlendirme adına, üreticinin gelişmesi adına yatırım yapma adına. (K7)

İfadelerinden ise; kooperatiflerin sektördeki gelişmeler ve imkânlar konusunda doğru yolu göstererek, bilgilendirici bir rol üstlenmesi ve sonucunda üyelerine menfaat sağlaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Görüşmelerde, “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Kooperatifler ve Üretici Birlikleri” kategorisi kapsamında değerlendirilebilecek, olan “Kârlılığın Öncelikli Hedef Olması” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Hiçbir birlik para kazanmak hedefli olmamalı, ticariyi düşünmemeli birlikse. Üyelerine daha fazla yardımcı olmalılar diye düşünüyorum. (K1)

[Tarım kredi kooperatifinden] 3bin olan tonu gübre alıyorsun, harmanda ödeyeyim diyorsun 3600 olmuş borç 5 ay sonra. (K3)

Yani şey milyonlarca üyesi var tarım kredi kooperatifinin, çoğu kez şahidizdir, küçük bakkal düzeyinde olan tarım aleti satan şeyle [dükkanla] bile fiyat rekabeti yapamıyor. Oradan [dükkândan] daha ucuza alabiliyor çiftçi [tarım aletini]. Milyonlarca üyesi var, fabrika kapatacak, fabrika yapacak [açacak] kapasitede kurum. Kendisinin [Tarım kredi kooperatifinin] bayisi olmayacak yerde ürün [daha ucuza] satılıyor, bu nasıl mantık. (K2)

İfadesinden anlaşıldığı üzere görüşmecî tarafından; üretici birliklerinin kuruluş amaçlarına uygun olarak önceliklerinin üyelerinin lehine faaliyette bulunmak olduğu, hiçbir birliğin para kazanmayı ve kâra geçmeyi temel hedefi haline getirmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Tarım kredi kooperatifleri çiftçiye destek veriyor ama gidip tarım kredi kooperatifinde alınca [kredi] faiz oranları çok yüksek. Banka ile aşağı yukarı aynı. [Çiftçi] o sene iyi verim alamadı ödeyemiyor, ödeyemeyince tarım kredi kooperatifleri aynı banka gibi faiz işletiyor, oranların düşük olması lazım. (K7)

Biz çiftçi olarak 8. Ayın 31inde para hesabını yaparız, kışın bu parayı idareli kullanıp yaza tekrar çıkmak gerekiyor, 4. 5. Aya gelince para kalmıyor, gübre mazotu nereden alacaksın, tarım kredi kooperatifinden alacaksın, 1500 liralık gübreyi 2000’e alacaksın, üstelik faiz de yiyeceksin, [bir sonraki yılın] 8. Ayının 31inde ödeyeceksin mecburiyetten dolayı. (K4)

Tarım kredi kooperatifi nasıl mesela, ben oranın ortağıysam ortak olduğum bir kurum benden kâr etme peşine gitmemeli çünkü ben oranın ortağıyım.”; “Sanki birbirimizi kandırıyor gibi. İki ortağız diğer ortak benden para kazanıyor gibi düşünüyorum. Benim şahsi fikrim bu. (K1)

İfadelerinden anlaşıldığı üzere görüşmecî tarafından, kooperatiflerin ortaklarının çıkarlarını düşünen bir kuruluş gibi davranmaktan ve üyelerine destek olmaktan ziyade ortaklarının üzerinden kâr elde etmeye çalışan bir kuruluş gibi hareket ettiği üzerinde durulmuştur.

Sonuçta, katılımcı görüşlerinden yola çıkarak elde edilen verilerden anlaşıldığı

üzere; bölgelerindeki kooperatifler ve üretici birlikleri, katılımcılar tarafından, öncelikli hedef olarak üyelerine menfaat sağlamak yerine, kârlılığa odaklanan yapılar olarak algılanmaktadırlar.

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan üçüncü görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorusuna görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Kurumsal Yapılara Yönelik Öneriler” kategorisi altında incelenmiştir. “Kurumsal Yapılara Yönelik Öneriler” kategorisi altında değerlendirilen alt kategoriler; “Kırsaldaki Diğer Kuruluşlarla Birlikte Hareket Etme”, “Sahanın İhtiyaçlarına Cevap Veren Personel” ve “Piyasadan Daha Ucuza Girdi Temini” olarak sıralanmıştır.

“Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Kırsaldaki Diğer Kuruluşlarla Birlikte Hareket Etme” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Mesela tarım kredi kooperatifi veya tarımsal kalkınma kooperatifi bugün süt birliği bölgemizin ilçe belediye başkanıyla sulama birliğiyle hep yekûn olarak, hep beraber çalışırsak bu bölgeye daha faydalı olacağını düşünüyoruz. Süt birliği sen işini yap demektense, bir belediye başkanı olarak oturup biz bu bölgede ne yapabiliriz, süte nasıl destek sağlayabiliriz, Tarım kredi kooperatifinde nasıl bir yaptırım yapabiliriz? [Sorularına cevap arayacak şekilde organize olsak daha faydalı olacağını düşünüyorum.] Yani bir akıl değil de tüm akılların birleşerek hareket etmesinin, bölge açısından daha faydalı olacağını düşünüyorum. (K1)

Yukarıda yorumu belirtilen görüşmeci; kooperatif ve üretici birliklerinin, kırsalda tarım sektörü ile ilişkili olan (belediyeler ve sulama birlikleri vb.) diğer kurumlarla birlikte hareket etmesinin, oluşturulacak ortak akıl ve olanakların birleştirilmesiyle, bölge tarımı ve tarımsal istihdamı açısından pozitif yönde gelişmelere yol açabileceğini ifade etmiştir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde; “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Kurumsal Yapılara Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Sahanın İhtiyaçlarına Cevap Veren Personel” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Evrak işlerinden uzak tutsunlar[memurları], evrakçı [evrakla ilgilenen memur] evrakını ziraatçı [ziraat mühendisi memur] ziraatını yapsın. Burada 10 tane ziraatçı var, masa başında oturuyor, başka bir şey yok, çıksınlar, o yana bu yana gitsin, patateslerde pancarda aşırı böcek var bu sene, iklim şartlarından dolayı hiç görünmemiş. İn sahaya söyle, gelin bakalım çiftçi arkadaşlar de, ilaç temin etmeleri lazım (K5).

Personel artırımı olup yerinde oradaki memurlar ziraatçılar [ziraat mühendisi memurlar] veteriner hekimler sahaya alana inerse daha faydalı olur diye düşünüyorum (K2).

İlçe Tarım Müdürlüğünde 10 tane memur varsa 10'u da sahaya gönderilmeli, ben kahvede oturuyorsam o da benle oturmalı. Tarlaya gelmeli, o tür yardımcı olmalı. Tarlama kötü ilaç attım, insan sağlığını etkileyen ilaç belki, kimseden fikir alamayınca yanlış iş yapıyorum, çiftçinin destekçisi olması lazım (K4).

ifadelerinden anlaşıldığı üzere katılımcılar, İl ve İlçe Tarım Müdürlüklerinde çalışan personelin, daha çok sahada olması ve bu sayede çiftçinin ihtiyaçlarına (danışmanlık hizmeti sunarak) daha hızlı çözüm bulunması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu yolla, tarım sektörüne ait bir kurumsal yapı olan il ve ilçe tarım müdürlüklerinin tarımsal istihdam açısından daha etkin çalışan ve sahanın ihtiyaçlarına yerinde tespitle daha hızlı cevap verebilen yapılar haline dönüşmesi söz konusu olabilecektir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde; “Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Kurumsal Yapılara Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Piyasadan Daha Ucuza Girdi Temini” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Tarım Kredi Kooperatifi vs. olsun bunların denetlenmesi lazım, dışarıda [girdi dışardan satın alındığında] 1500TL neden [Tarım Kredi Kooperatifinde] 2000'e satıyorsun, sen nesin demesi lazım devletimizin (K4).

Kooperatifler açısından Tarım Kredi Kooperatifi dediğimiz [kooperatifin] düşük [fiyattan] vermesi lazım [çiftçiye girdileri], Tarımsal kredi veriyorsa çok düşük vermesi lazım, KDV [katma değer vergisi] falan almaması lazım, 2 kalemden birisi gübre ve mazot, bunların KDV'sini almaması lazım (K7)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, katılımcılara göre, günümüzde Tarım Kredi Kooperatifleri çiftçilere piyasa fiyatının üzerinde bir fiyattan girdi temini sağlamaktadır. Tarım sektörü ile ilişkili olan bir kurumsal yapı olarak Tarım Kredi Kooperatiflerinin çiftçiye ucuz girdi temin eden yapılar olarak faaliyetlerini sürdürmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu yolla Tarım Kredi Kooperatiflerinin, tarım sektörüne çiftçi lehine daha fazla fayda sağlayan bir kurum olarak faaliyet göstermesi mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak, tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerilerin değerlendirildiği “Kurumsal Yapılara Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilgili olarak, katılımcıların ortaya koyduğu öneriler, üç ayrı kurumsal yapı ekseninde toplanmaktadır. Söz konusu kurumsal yapılar, kooperatifler ve üretici birlikleri, İl ve İlçe Tarım Müdürlükleri ve Tarım Kredi Kooperatifleridir. Kooperatiflerin ve üretici birliklerinin daha etkin çalışabilmeleri için görüşmeciler tarafından ortaya koyulan temel öneri, bu kurumsal yapıların, kırsalda tarım sektörü ile ilişkili olan (belediyeler ve sulama birlikleri vb.) diğer kurumlarla birlikte hareket etmesinin, kooperatifler ve üretici birliklerinin daha etkin çalışmasını sağlayacağı yönündedir. Tarım sektörüne yön veren kurumsal yapılardan İl ve İlçe Tarım Müdürlüklerinin iyileştirilmesine yönelik olarak görüşmeciler tarafından ortaya koyulan temel öneri ise, uzman personelin (ziraat mühendisleri ve veterinerler) daha fazla sahada yer alacak şekilde organize edilmesidir. Tarım Kredi Kooperatifleri ile ilişkili olarak ifade edilen temel öneri ise, bu kooperatiflerin çiftçiye piyasadan daha ucuza girdi temin eden yapılar olarak yeniden organize edilmesi gerektiği yönündedir.

3.9.1.3. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikası uygulamalarına ilişkin algıları

Bu başlık altında, katılımcılara, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikası uygulamalarını nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan iki görüşme sorusu yöneltilmiştir. İlgili görüşme soruları;

- Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?

olarak sıralanmıştır (Bkz. Şekil 3.2.). Alınan cevaplar doğrultusunda kırsal kesimde yaşayan bireylerin, “tarım politikası uygulamalarına” ilişkin düşünceleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3.5.’de de görüldüğü üzere, katılımcıların tarım politikası uygulamaları ile ilgili görüşleri, “Tarım Politikası Uygulamaları” teması ve buna bağlı “Hibe Teşvik ve Destek Programları”, “Tarımköy Projeleri” ve “Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler” kategorileri aracılığı ile açıklanmıştır.

Tablo 3.5. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, tarım politikası uygulamalarını nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler

TEMA	KATEGORİ	ALT KATEGORİ
Tarım Politikası Uygulamaları	Hibe Teşvik ve Destek Programları	Planlama Hataları Hedef kitleye Ulaşamama Uygulama Hataları
	Tarımköy Projeleri	İkamet Edenlerin Proje Amacı ile Uyumsuzluğu Kuruluş Amacı ile Uyuşmayan Proje
	Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler	Doğrudan Devlet Eliyle Tedarik Üniversitelerin Sürece Dâhil Edilmesi Danışmanlık ve Proje Firmalarına Bağımlılığa Son Verme Tarlaya Değil Ürüne Teşvik Devlet Tarafından Zorunlu Hale Getirilen Arazi Toplulaştırma Destek Vermek Yerine Girdi Fiyatlarında İndirim Sahada Denetimin Artırılması

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikası uygulamalarını nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan birinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?”

sorusu yöneltmiştir (Bkz. Şekil 3.2.). İlgili görüşme sorusuna, görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Hibe Teşvik ve Destek Programları” ve “Tarımköy Projeleri” kategorileri altında değerlendirilmiştir.

“Hibe Teşvik ve Destek Programları” kategorisine bağlı alt kategoriler ise; “Planlama Hataları”, “Hedef Kitleye Ulaşamama” ve “Uygulama Hataları” olarak sıralanmıştır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Hibe Teşvik

ve Destek Programları” kategorisi ile ilişkili olan “Planlama Hataları” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Mesela 2007-2008 yıllarında faizsiz hayvan kredisi verildi sıfır faizle hükümet [tarafından]. Bunun üzerine iyi çalışmalar yapıldı ama [sonuçta tarıma katkı anlamında] hiçbir anlam ifade etmedi. Ben o krediyi kullananlardanım. Kayseri'deki hayvan Kastamonu'ya gitti. Kastamonu'daki hayvan Sivas'a gitti. Sivas'taki Antep'e gitti. Bütün ülkede değişen hayvan sirkülasyonu oldu”; “Devlet faizsiz kredi verdi. Ama bize dedi ki: Biz size sıcak nakit para vermeyiz. Siz gidin dedi. Biz parayı [hayvanı satın alacağımız] hayvan sahibinin adına yatıralım. Ben parayı çiftlik kasabasından çektim, hayvan aradım, nerede? Ben mesela Denizli'de buldum hayvanı. On (10) hayvanı aldım. Ziraat Bankası, onların [Denizli'deki hayvan satıcısının] adına yatırdı parayı. Ben hayvanları almış oldum. Şimdi, [bu durumda] dış piyasadan hayvan gelmedi. Bizim hedefimiz üretimse, Türkiye'deki kaliteli hayvan sayısını artırmaksa. İç piyasadaki hayvanı yer değiştirmeye bu iş artmaz. (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere; hayvancılıkla uğraşan çiftçi sayısını ve beraberinde ülke genelindeki hayvan stokunu ve kalitesini arttırmak amacıyla planlanmış bir hibe ve teşvik programı, sadece ülke genelindeki hayvanların yer değiştirmesi ile sonuçlanmış ve ülkenin genelindeki hayvan stokunu artırma hedefine ulaşamamıştır. Özetle, ilgili hibe ve teşvik programlarındaki planlama hataları nedeniyle hedeflenen amaçlardan uzaklaşmıştır.

Görüşmecilerden biri yakın geçmişte “Genç Çiftçi Desteği” adı altında verilen, genç çiftçilere bölgede kişi başı 6 adet büyük baş dağıtılarak gerçekleştirilen uygulama ile ilgili örnekler vererek, hibe, teşvik ve destek programlarındaki planlama hatalarına da dikkat çekmektedir.

Bu işleri yaparken yapmak için değil [yapmış olmak için yapmamalı]. Genç çiftçiye 6 tane hayvan bugün ne yapar ki ne gelir sağlar. Ufku geniş tutmak lazım. Bana altı (6) tane hayvanın başında dur desen [bu günlük uygulamadaki gibi], Ben şahsım adına derim ki: Anne sen bunun [devletin verdiği altı tane hayvanın] yemini falan dök. Ben Kayseri'ye gideyim. Bir asgari ücretli işe gireyim.” “[Ayrıca devlet tarafından gençlere] verilen hayvanların %80'inin hayvan sahiplerinin elinde olmadığını düşünüyorum.”; “[Ellerinden] çıkarttılar (K1)

ifadelerinde anlaşıldığı üzere “Genç Çiftçi Hibesi” kapsamında verilen hayvan desteğinin veriliş şeklindeki planlama eksikliği ve yanlışlığının bir sonucu olarak; ilgili destekten yararlanan gençleri, tarım sektörüne ve kırsala bağlayacak destek miktarının, yanlış ve eksik belirlenmesi nedeniyle, ilgili gençlerin tarım sektöründe istihdamını kalıcı hale getiren bir dönüşüm meydana getirilememiştir.

Görüşmecilerden biri, yakın bir geçmişte Türkiye'ye getirtilen ve etçil bir ırk olan Angus ırkının hayvancılığı desteklemek adına Türkiye'ye getirtilmesinin, hibe, teşvik ve

destek programları bağlamında gerçekleştirilen bir planlama hatası olduğuna dikkat çekmektedir.

Genç çiftçiye bir dönem bizim bölgede uygulandı, Angus'un [Angus ırkının] dişileri getirildi, bu Angus dediğimiz hayvan etçil bir ırktır, sütü yoktur.”; “Evet, bu hayvanlar [Anguslar] hiçbir altyapı yapılmaksızın, iklim şartları, mera şartları değerlendirilmeksizin, sadece iş yapmak için yapıldı [Türkiye'ye getirildi.]. Bizim bölgemizde [bizim bölgemiz için] Angus ırkından daha çok kombine ırklar seçilmeli hem etinden hem sütünden[faydalanılmalı]. (K1)

Angusu getirmenin nedeni de ıslah olabilir, Türkiye'de angus sayısını artırarak et potansiyelini çözmek için olabilir diye düşünüyorum. Arkadaş adam veterinerlere tohumlama yaptırmıyor, [çünkü Angus ırkının] erkeği yok.”; “Erkeği olmadığı için angus üretemeyeceğiz, orada da kendi kendime düşünüyorum, ne yaptı insanlar [angus verilen insanlar], çoğu kestirdi, elinden çıkarttı, tamam et verimi süper bir hayvan ama bizim bölgemizde kaldırılacak [bakılabilecek ve yetiştirilebilecek] bir hayvan değil.”; “İstedığımız kadar mera yok, biz her zaman hayvanı dışarıdan yemle [besliyoruz]. Yem üretimi de yetersiz. Bunun karşılığında [angus verilen çiftçi angusa] yem verecek, para harcayacak. Onun da [angusa bakabilmek için harcanan paranın da] karşılığını almamız lazım. Zaten [karşılığı] yok. Bunun karşılığı nedir? Et [ve] süttür. En azından aylık süt paramız gelirse, hayvanı besleme tarzında, düşünülebilir [hayvanın yetiştirilmesi düşünülebilir / Hayvanın yetiştirilmesinin maliyeti süttten karşılanabilir] yani (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, devlet tarafından hayvancılığın geliştirilmesi adına çiftçilere hibe edilen söz konusu hayvan cinsi (Angus) yörenin içinde bulunduğu iklim ve coğrafi koşullar göz önünde bulundurulduğunda, uzun süre yetiştirilebilmesi maliyet açısından (yem maliyeti vb.) mümkün olamayan bir cinstir. Hayvanın bakımı sürecinde çiftçiye mali açıdan destek olabilecek “süt geliri”, bu cinsin, etçil bir ırk olması nedeniyle, temin edilememektedir. Bu nedenlerle de Angus cinsi, meraların çok sınırlı olduğu bu bölge (Çiftlik beldesi bölgesinde) açısından oldukça maliyetli olan bir hayvan cinsi haline gelmektedir. Yine söz konusu teşvik programı kapsamında getirtilen Angus ırkının, sadece dişisi getirtildiği için ilgili hayvan ırkının çoğaltılması da mümkün olamamıştır. Bu nedenle; et arzını arttırıcı yönde bir etki oluşturması amacıyla temin edilen, Angus ırkına ait hayvan kaynağı etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilememiştir. Sonuç olarak uygulamanın hayata geçirileceği yörelerde planlamanın iyi yapılamaması, coğrafi koşulların, iklim özelliklerinin ve sosyo-ekonomik alt yapının titizlikle incelenmemesi nedeniyle, hedeflenen amaçlara ulaşılamamıştır.

Diğer bir görüşmeci, yakın geçmişte verilen hibe programları ile ilgili örnekler vererek, hibe, teşvik ve destek programlarındaki planlama hatalarına başka bir örnekle dikkat çekmektedir.

Şimdi Kayseri 'deki hibe programı [Kayseri il sınırları içinde verilen hibe programı] %40-50 hibe

diye geçiyor, kırsal kalkınma diye geçiyor, bizim kullandığımız [girdinin] burada KDV'sini de ödemediği için %40 falan civarında [girdi maliyetinin %40'ı oranında] devlet desteği çıkıyor ortaya. [%40'lık hibe desteği ile] Ahır yapacaksan da [Örneğin 100 bin TL'lik ahır yapacaksan] 100 bin TL'lik ahır yapacaksan da [ahır yapmaya hiç başlamadan, hibeden yararlanabilmek için hazırlaman gereken başvuru dosyasının hazırlanması ve başvuru süreçlerinin takibi için] 25-30 bin TL danışmana vereceksin 20-30 bin TL projeye [proje çizimi için mimara] vereceksin. Zaten işin yarısını [ahırın toplam maliyetinin yarısını] hiç havaya attın gitti zaten. Bu adamın geliri kısıtlı. 100- 200 bin TL'lik ahır yapacak adam 50-60 bin TL'yi çöpe atar mı? (K3)

25 bin lira paradan aşağı danışmanlık yapan yok. Şimdi devlet bana hibe verecek diye, 100 bin TL'lik ahırın 40 bin TL'sini devlet geri bana [40 bin TL verecek diye] hadi 50 bin TL diyelim. 100 bin TL'nin 50 bin TL'sini devletten alacağız diye, 25 bin TL danışmana, 25-30 bin TL da projeciye [proje çizimi için mimara] para ödüyorsun. (K3)

Görüşmecinin ifade ettiği hibe programları oluşturulurken yapılan planlama hataları nedeni ile yüksek danışmanlık ve proje çizim hizmeti maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu maliyet kalemlerinin yüksekliği, küçük ölçekli aile çiftçiliği yapan çiftçilerin, hibe ve teşvik programlarına başvurmayı tercih etmemeleri sonucunu doğurmaktadır.

Görüşmecilerden bazıları IPARD ile ilgili örnekler vererek, hibe, teşvik ve destek programlarındaki planlama hatalarına değinmektedir.

IPARD var mesela. Kayseri 'de Türkiye'de ilk uygulanmaya başladığından beri Kayserili hiç almadı [IPARD programından hibe]. Hâlbuki burada işte, Kayseri merkezi düşündüğünüzde, işte sanayisi olsun diğer şeyler olsun gayet gelişmiş ama ilçeler ve köylere baktığınızda çok geri merkeze göre. Çok geri düzeyde kırsal. [Kayseri'de] IPARD bence uygulanmalıydı. Yanı başımızda Konya'sından, Kastamonu'sundan; Nevşehir, Niğde [Niğde'ye kadar]. Sanırım oralar da var [IPARD Programı] ama bizim burası bir şekilde alınmadı [IPARD kapsamına]. (K2)

[IPARD programı kapsamında] Sivas'ta ahırlar yapılıyor. Kayseri'de IPARD projesi yok. Niye yok? Kayseri sanayi bölgesiymiş. Sanayi olarak geçiyormuş. Aramızda hiçbir mesafe yok [Sivas ilinin Gemerek ilçesi ve Kayseri ilinin Çiftlik beldesi arasındaki mesafe]. Aynı yerdeyiz sen [Gemerek İlçesindeki çiftçi] yapabiliyorsun biz [Çiftlik beldesindeki çiftçi] yapamıyoruz. [IPARD'dan yararlanamıyoruz.]; “Ben düşünüyorum IPARD yapmayı [IPARD'a başvurmayı] ama yapamıyorum. Ahırım yok, ahır yapmak isterim veya hayvan sayımı daha [da] çoğaltmak isterim. Ülke ekonomisine daha fazla katkıda bulunmak istiyorum. Ama yapamıyorum. Niye? Bizim ora [Kayseri'ye bağlı Çiftlik beldesi] sanayi bölgesi değil.”; “Biz [Çiftlik beldesi] 60 km mesafedeyiz [Kayseri merkeze]. Biz çiftçilik yapıyoruz. Sanayiyle alakamız yok. [Aynı il sınırları içerisinde diye] şehir merkeziyle, ücra kırsal kesimdeki mahalleleri köyleri ve ilçeleri aynı statüde değerlendirmemek lazım. (K1)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere; Kayseri ili, sanayisi ile ön plana çıkan bir il olması nedeni ile tarımın ve özellikle kırsal kalkınmanın desteklenmesi amacı ile

planlanan çeşitli programlarından diğer bazı illere kıyasla daha az yararlanmaktadır. Örneğin; TKDK tarafından yürütülen IPARD Programından yararlanabilen iller arasında Kayseri ili yoktur (TKDK, 2019). Bu noktada, Kayseri İli özelinde, hibe teşvik ve destek programlarının planlama hatalarına değinecek olursak, sanayileşmenin yoğun olduğu İl merkezi ile il sınırları içerisinde kalan kırsal bölgeler, sanayi yoğunluğu açısından aynı statüdeymiş gibi değerlendirilmektedir. Bu tip planlama hataları nedeni ile Türkiye’de tarımla uğraşan kırsal kesimdeki çiftçilerin, IPARD programı gibi tarım sektörünü destekleyen programlardan yararlanabilmeleri noktasında adil olmayan birtakım kararlar alınabilmektedir. Nitekim yukarıdaki katılımcı görüşleri aracılığıyla ortaya koyulan örnekten de anlaşılabileceği üzere, aralarında beş kilometre mesafe olan iki kırsal alandan biri Kayseri il sınırları içerisinde yer aldığı için, IPARD programından yararlanamazken, Sivas il sınırları içerisinde kalan beş kilometre ilerideki diğer bölge söz konusu programlardan yararlanabilmektedir.

“Planlama Hataları” kategorisini destekleyen bir diğer örnek de aşağıda yer alan katılımcı görüşleri aracılığı ile ifade edilmiştir.

Kayseri ile Sivas il sınırında yaşıyoruz biz. Şimdi ben çiftçiyim kredi düşünüyorum. Sivas'ta “IPARD” diye bir proje var. Dünya bankasının vermiş olduğu [bir proje]. [Söz konusu] ekipman [ekipmanlar] “ahır ve ekipman” diye geçiyor, [IPARD] %70 hibe veriyor. %70 [hatta] - %80'e varan hibeleri var. Bizim orada yani sınırın [Sivas -Kayseri il sınırının] öbür tarafına [Kayseri tarafına] geçtiğimizde “[hibeler %50'lere düşüyor.] %50'lerde yani, düşüyor. Tarımsal kalkınma projeleri [kapsamında] adı altında yapılan projeler var ama IPARD projesi olarak yapılanlar gibi değil. [Tarımsal kalkınma projeleri, verilen hibe yüzdeleri itibarıyla IPARD programı kadar yüksek yüzdelerde destek vermiyor.]”; “[IPARD programı] ekipman için [alınıyor.] Ahır ve ekipman için [alınan] bir hibe [türü] (K2).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, diğer hibe programlarına kıyasla avantajları olan IPARD programından yararlanabilmenin şartları hatalı planlanmıştır. Ek olarak, ilgili planlama hatalarının adaletsiz bir duruma yol açtığı üzerinde durulmuştur. Çünkü IPARD'dan yararlanamayan Çiftlik beldesinin, faydalanabildiği diğer hibe seçeneklerinin verdiği hibe oranları, IPARD programına kıyasla genellikle daha düşük oranlıdır. Ayrıca, IPARD programının sağladığı hibe türleri ve miktarları, diğer hibe programlarına kıyasla, maliyeti daha yüksek olan alanlarda (örneğin: ahır yapımı, ekipman alımı) ve daha yüksek oranlı yüzdelerle verilmektedir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Hibe Teşvik

ve Destek Programları” kategorisi ile ilişkili olan “Hedef Kitleye Ulaşamama” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Görüşmeciler yakın geçmişte köye dönüş projesi kapsamında verilen hibe programları ile ilgili örnekler vererek, adı geçen programların planlanırken hedeflenen kitleye ulaşamadığına dikkat çekmektedirler.

300 koyun projesini köye dönüş projesi olarak bakanlığımız yayınladı. [Örneğin] Kayseri[de], [Kayseri'ye göç etmiş köye dönmek isteyen bir köylünün] atıyorum köye dönmesi için [devletin köylüye] 300 koyun vermesi. [Devlet köylüye diyor ki] biz size bunu [koyunları] kredi babında verelim, yine yetiştirmiş olduğunuz koyunların kuzularını garanti [teminat] olarak alalım. [Fakat proje şartlarına girdim, baktım. [proje şartlarını öğrenince] şaşırdım. (K1)

Sen zaten bu insanın elinde imkânı yok, sen buna 300 koyun vereceksen, [projede yararlanma şartı olarak]. Mera soruyorsun. [300 koyun projesine başvurulurken sorulan şartlardan biride hayvancılık yapılacak bölgedeki mera varlığı], mera olması lazım. [Projeden yararlanma şartlarında bir diğeri olarak], 300 koyunluk ahır olması gerekiyor. [projede yararlanma şartlarında bir diğeri olarak] 300 koyunluk ahır, ben veteriner hekim olduğum için söyleyeyim, koyunlar için 1m² yeterlidir. Kuzu-koyun için 1,5 m² alan yeterlidir. [300 adet] Kuzu koyun için [ise] 450 m² ahır gereklidir, 450 m² ahır yapmak için bugün en aşağı en ucuz maliyetle 80bin TL ye yaptırırsın. [Ahır şartı haricinde, ek olarak] bana diyor ki [devlet, projeye başvurunun kabul edilmesi için] 300 koyunu üretebileceğin, yemini üretebileceğin arazi istiyor senden. Ben düşünüyorum [projeden faydalanabilmen için], 80 binlik ahırım olacak, [300 koyunun yemini üretebileceğin], 150-200 dekar [arazin]. ; (K1) [150-200 dekar arazi], ben [şehre göç etmiş] asgari ücretle çalışan birisiysem ben [de]. Ben veteriner hekimim, benim yok, hayvancılık da yapıyorum, benim yok [bu kadar arazim]. (K1)

[150 dekar araziye satın alabilmek için] 500 milyarlık [bir sermaye gerekli toprak şartı için]. 80 de ahırım olsa [80 bin TL de ahır için gerekli maliyet], 580-600 bin TL'lik sermayen olacak diyor. Daha yetmedi, ben sana 300 koyun verirsem bana ipotek vermen lazım diyor, 300 koyun bugün tanesi 1000 TL diyor, 300 bin TL yapar, [300 bin TL], bana ipotek göstermen lazım diyor. Bizim bölgemizde, ipotek olarak benim evim kabul edilmiyor (K1); [İpotek olarak kabul edebilmesi için] Kayseri'de evin olacakmış. (K1)

Kırsal kesim olduğu için, eski yapılar olduğu için, deprem sigortası, vs.... olmadığı için kabul etmiyor [kırsaldaki evi teminat olarak], böyle hibeler olmaz (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, son dönemde ortaya koyulan hibe ve teşvik projeleri, planlanma safhasın da yapılan hatalar nedeni ile projeden yararlanması hedeflenen kitleye ulaşamamıştır. Tarım sektörünün yeniden tercih edilmesi için gerekli olan, yüksek başlangıç sermayesine, hedeflenen kitle tarafından ulaşılamamaktadır. Tarım sektörüne geri dönüş için çözüm önerileri ortaya koyan son dönem hibe ve teşvik projeleri, hedeflenen kitlenin aksine gelir seviyesi daha yüksek bir gelir grubunda yer alan

grupların yararlanabileceği projeler haline gelmiştir.

Görüşmeciler, ÇKS uygulama hataları nedeni ile hibe teşvik ve destek programlarının hedefledikleri kitlelere ulaşamadığına da dikkat çekmektedirler.

Mahsule destek, şöyle bir sıkıntı var bizim orada, Türkiye'nin her yerinde vardır bende varsa bu, sizin tarlanız var 100 dekar, ben çiftçiyim ben ekiyorum, devletin mazot ve gübre desteği var dekara, 100dekarını ekeyim diyorum tarla sahibi alıyor parasını. Ben desteği vermezsem [alan bazlı desteği asıl üretici olarak vermezsem] onu [tarlayı] bana ektirmiyor [tarla sahibi]. Osman ekiyor. Sen ekmezsen Osman [başka bir üretici] ekiyor diyor. (K3)

Şahsa [tüccara] vardım arpa satıyorum mesela, [tüccar bana diyor ki] faturalı alırsam 800, faturasız alırsam 850 lira, [faturalı satsan tarım krediye]. (K5)

Sen bunu ne uğraşacağım diyorsun faturasız fiyata veriyorsun, alan tüccar, en az bakın tüccarlara 3bin dönüm yeri vardır [ÇKS'ye kayıtlı 3 bin dönüm yeri vardır], o gider fatura kestirir [TMO'ya], faturasını gösterir [ilçe tarım müdürlüğüne] parasını da [desteğini de] alır. (K5)

[Tüccarın]3bin dönüm yeri vardır ÇKS'inde [ÇKS'ye kayıtlı 3 bin dönüm yeri vardır]. Kotası [ÇKS sisteminde kayıtlı üretim miktarı kotası] vardır TMO'larda. Oradan da faturasını alır, benden 1000'e aldı [Arpayı]ofise [TMO'ya] 1200 sattı,200 lira kafadan kâr. (K5)

Ofisten aldığı faturayla da [TMO'dan aldığı faturayı da] ilçe tarıma [ilçe tarım müdürlüğüne] veriyor, oradan da ayrı kazanç sağlıyor [alan bazlı desteklerden yararlanıyor]. Devlet bunu bilmiyor. (K5)

Devlet yaptığı hibeyi yazıyor ya [kayıt altına alıyor ya], [tarla] ilçe tarımda kimin adınaysa ona gider para. [Alan bazlı desteklerden alınan para, tarla] kimin adınaysa ona gider, benim adıma gitmiyor, 100 dönümüm [100 dönüm ektiğim tarla] gitmiyor. (K5)

O da [ÇKS'de tarlanın üzerine kayıtlı olduğu kişi] üretmiyor yatıyor, parayı o alıyor. (K5)

Tarla sahibi vermiyor, ÇKS vermem diyor [ÇKS'de üzerime kayıtlı olan tarlanın kaydını tarlayı eken çiftçinin üzerine aldırمام diyor], sadece ek diyor. Öyle ekiyorsun mahsul gelse yetişse kanunen hiçbir şey yapamam [kanunen hiçbir hak talep edemem], tarla ÇKS'de adamın adına, ceketini alır çıkarsın. (K5)

Öyle bir çark koymuş ki devlet zengini zengin ediyor. Alt tarafı düşündükleri yok (K5)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, devlet tarafından hangi üreticinin hangi büyüklükteki araziyi işlediğinin ve o araziden çıkan ürün miktarının Türkiye genelinde kayıt altına alınması amacıyla kurulan ÇKS'nin sağlıklı çalışmaması nedeni ile sistem aracılığıyla dağıtılan desteklerde hedeflenen kitleye, üretimi gerçekleştiren asıl ihtiyaç sahibi kitleye ulaştırılamamaktadır. Çünkü üreticilerin önemli bir bölümünün üretimini gerçekleştirdiği arazi, ÇKS'de kendisi üzerinde kayıtlı değildir. Bu çiftçiler ÇKS'de tarla sahibi üzerinde görünen ancak kendilerinin kiraladığı tarlada üretimlerini gerçekleştirmektedir.

Çoğunlukla kiralanan tarlaların sahipleri, ÇKS sisteminde kayıt altına aldırılmama şartı ile tarlasını kiraya vermektedir. Ancak; mazot, gübre desteği gibi çoğu alan bazlı destek ise üreticiye ÇKS sistemindeki veriler üzerinden dağıtılmaktadır. Bu nedenle alan bazlı desteklerin büyük bir çoğunluğu tarlada üretimi gerçekleştiren asıl üreticiye değil, tarla sahibine gitmektedir.

Yine yukarıdaki görüşmeci ifadelerinden anlaşıldığı üzere; kiraladığı arazide üretim gerçekleştiren üreticinin, ÇKS’de ürettiği ürünler kendi üzerine kayıtlı olmadığı için, ürünlerini çoğu zaman piyasanın üstünde bir fiyattan alım yapan TMO’ya satamamaktadır. Çünkü TMO, ÇKS’ye kayıtlı üreticilerden belgelerindeki üretim miktarı oranında ürün satın almaktadır. Bu durumda TMO’ya ürün satamayan üretici tüccara ürününü satmak mecburiyetinde kalmaktadır. Ancak görüşmeci ifadelerinden anlaşıldığı üzere; piyasadaki üreticiden ürün satın alan tüccarların büyük çoğunluğu ÇKS’de tarla sahibi olarak görünmektedir. Bu nedenle üreticiden ucuza aldığı mahsulü TMO’ya daha pahalı olarak satabilmektedir. Bu vesileyle tüccar üreticiden ucuza faturasız olarak temin ettiği ürün üzerinden kâr elde etmektedir. Beraberinden TMO’daki satış işlemi sonucunda kendisine tebliğ edilen fatura ile ilçe tarım müdürlüğüne başvuran tüccar mazot ve gübre desteği gibi alan bazlı tarımsal desteklerden de yararlanmaktadır.

Sonuçta; bir tarım politikası uygulaması olan ÇKS sistemindeki aksaklıklar nedeni ile kiraladığı arazide asıl üretimi gerçekleştiren üretici, piyasadadan daha yüksek fiyata ürününü TMO’ya satma imkânını elde edememektedir. Aynı zamanda yine ÇKS sistemindeki denetim eksikliği nedeni ile asıl üretimi gerçekleştiren üretici, yararlanması gereken alan bazlı desteklerden de yararlanamamaktadır. Özetle, tarım politikası uygulamasındaki aksaklık ve eksiklikler nedeniyle, çeşitli destek programları planlanırken programdan yararlanması hedeflenen kitlelere ulaşmamaktadır.

Yakın geçmişte uygulamaya geçirilen bir diğer hibe programı üzerinden verilen örnekte, görüşmeci; hibe, teşvik ve destek programlarının, planlanırken ulaşması hedeflenen kitleye ulaşamadığına dikkat çekmektedir.

Kayseri’de tarımsal kalkınma projesi var. [Kayseri ili genelinde verilen hibe ve teşvik destekleri “Kırsal Kalkınma Destekleri” kapsamında veriliyor.] Şu anda bize de [Çiftlik beldesindeki çiftçilere de] %50 hibe veriyor. Çiftlik için konuşuyorum. Ben gittim proje [projeyi maliyetine] yaptırдыm. 1,5 trilyonluk proje. [Devlet] tamam diyor. %50’sini hibe olarak sağlayabilirim. Tamam, çok güzel. Nasıl yapacağız? [Devlet] diyor ki sen yüklenici firmaya verebilirsin veya sen [doğrudan sen] yapabilirsin bu işi. Nasıl yapacağız? [Çiftçi devlete soruyor.] Sen yapacaksın [diyor devlet]. 1,5 trilyonluk ahırın işini bitireceksin. Ben sana %50 hibe olduğu için 750 bin lira vereceğim, 750’yi

[geriye kalan 750 bin lirayı] sen harcayacaksın. Ya ben nereden bulayım 750'yi [geriye kalan 750 bin lirayı] harcayayım. İlk önce 1,5 trilyon harcamak lazım [çiftçi olarak]. Hibe alabilmek için ilk önce o parayı bulundurmanız lazım, sermayenizin olması lazım [çiftçi olarak]. Zengin olmak lazım (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere çiftçiyi maddi olarak desteklemek amacıyla ortaya koyulan hibe ve teşvik uygulamaları, uygulamaya koyulma biçimindeki eksiklik ve yanlışlıklar nedeni ile planlanma aşamasında maddi olarak desteklemeyi amaç edindiği kitleye ulaşamamaktadır. Sonuç olarak, görüşmeci ifadesine göre bu uygulamalar ekonomik darboğazda olan çiftçiye destek olmak yerine, büyük ölçekli tarım yapan sermaye sahibini desteklemektedir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Hibe Teşvik ve Destek Programları” kategorisi ile ilişkili olan “Uygulama Hataları” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Gençleri çiftçiliğe yönleltmek [amacıyla], genç çiftçi statüsünde hayvan verilmesi [verildi]. Bizim bölgeden 30-35 kişi aldı, bende veteriner olduğum için hayvanları [Genç çiftçi desteği ile verilen hayvanları] biliyorum. [Hayvanlara] 30 bin TL gibi değer biçildi. [Gençlere] altışar tane falan hayvan verildi. Genç çiftçilere verilen hayvanlar, tamam geri ödemesiz [verildi]. Genç çiftçiyi [tarıma] yönleltmek [için]. Ama hiçbir faydası olmadı”. “Ben veteriner hekim olduğum için o hayvanları [hibe olarak verilen hayvanları] gördüm. Genç çiftçi olarak [genç çiftçi hibesi adı altında] 5 bin TL'den 6 tane hayvan verildi. Hayvan başı 5 bin TL verilmiş oldu, bu hayvanları pazara götürüp satsan [piyasa değeri] 2500 TL etmez.”; Genç çiftçiye hibe tarzında hayvan verilecek denildi. [Hayvanların temin edilmesi noktasında işin] içine Tarım İl Müdürlükleri girdi. Bunlar ihale tarzında şirketler [ihaleye giren şirketler], bu ihaleyi aldı. Hayvanı o [ihaleyi alan] şirketler temin etti. Çok büyük [çok sayıda] başvuru olmasına rağmen, çok küçük [çok az] sayıda kişiye hibe çıktı. Evet, hayvanı verdiler ama kaliteli, kıymete değer bir hayvan verilmedi (K1)

ifadelerinde anlaşıldığı üzere “Genç Çiftçi Hibesi” kapsamında verilen hayvan desteğinin uygulama safhasında yapılan hatalar nedeniyle, bu hibe ve destek programı için devletin kasasından ayrılan para miktarının, maksimum verimlilikle kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu iş için ayrılan para miktarı ile çok daha yüksek kalitede bir hayvan ırkı genç çiftçilere kazandırılabilirken, kaynakların etkin olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Görüşmeciler, Türkiye'de kredi yoluyla hayvan temin edilirken gerçekleştirilen uygulama hatalarıyla ilgili olarak da görüşlerini dile getirmişlerdir.

[Hayvancılık alanındaki hibe ve teşvik programları kapsamında] Türkiye'de uygulanan sistem [şu şekilde işliyor;] özel şirket hayvanı getiriyor ve bizim aldığımız kredilerde [bankalardan kredi talep

ederken] bankalar da bizi o firmalara yönlendiriyor. Birazcık bizi mecburi kılıyor (K1).”; “[Örneğin] ben krediyi ziraat bankasından alıyorum. Ama benim elime sıcak para vermiyor. Bana diyor ki; Türkiye’de bu firmadan alabilirsin ve bu [durumda devlet] bizi bir yere [belirli firmalara] yönlendirerek o [firmaların] insanlara yüksek meblağdan hayvanları satmasına neden oluyor (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, hibe ve teşvik programları kapsamında çiftçinin, hayvan satın almak üzere bankalar aracılığı ile zorunlu olarak belirli firmalara yönlendirildiği, ilgili firmalardan hibe ve teşvikler aracılığı ile ürün satın alacak çiftçilerin piyasa fiyatının oldukça üzerinde bir fiyattan ürünleri satın almak zorunda kaldığı üzerinde durulmaktadır.

Yine görüşmeciler tarafından, tarım arazilerinin satış, devir ve miras yoluyla küçülmesinin önüne geçilmesi amacı ile planlanan ve yasayla düzenlenen bir tarım politikası uygulaması hayata geçirildiğinde; uygulamanın planlama aşamasında hedeflenen amaçlara ulaşamadığından söz edilmektedir.

[Bizim burada yasa gereği belirlenen yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri nedeni ile] 9 dekardan büyük tarlayı 100 dekardan fazla tarlan yoksa satamazsın. Bunun da kolayı var ama. (K3)

Adam onun kolayını yapıyor, [Benim] 150 dönüm tarlam var. [Tarım arazisini satmak isteyen] adam geliyor onun tarlası var ne kadar 30 dekar. Satamıyor ya [yasa gereği], tarlasının tamamını [150 dekar tarlası olan ben] alıyorum. (K3)

Siz bundan [30 dekar tarlası olandan] 10 dekar tarla alacaksınız ya bana [150 dönüm tarlası olana] geliyorsunuz. Bu sefer, benim 100 dekardan fazla tarlam var. Onun [tarlasının bir bölümünü satmak isteyen] 30 dekarı var. Senin [10 dekar tarla satın almak isteyen] hiç yok. Bu [tarlasını satmak isteyen] 30 dekarı bana [150 dekar tarlası olana] satıyor. Ben 10 dekarını sana [10 dekar tarla satın almak isteyen] geri 20 dekarını buna [30 dekar tarlası olan satıcıya] satıyorum. Bu [30 dekar tarlası olan] sana [tarla satın almak isteyen] 10 dekar yer satmış oluyor. (K3)

Görüşmecilerin ifadelerine göre; devlet, tarım arazilerini toplulaştırmayı teşvik etmek amacı ile toprak satışı aşamasında, tapu devrinin gerçekleştirilebilmesi için belirli şartlar ortaya koymuştur. Yasal düzenlemeler aracılığı ile ortaya koyulan bu şartlara göre, tarım arazilerinin satış, devir ve miras yoluyla küçülmesinin önüne geçilebilmesi amacıyla her il ve ilçeye özgü yeter gelirli arazi büyüklükleri tespit edilmiştir. Bu yolla, belirlenen bu arazi büyüklüklerinin altında arazisi olan kişilerin arazilerini satışa çıkarabilmelerinin engellenmesi hedeflenmektedir. Ancak uygulama safhasında, ortaya koyulan bu şartları işlevsiz hale getiren bir yöntemin tabu devir işlemleri sürecinde geliştirilmesi nedeni ile tarım arazilerinin toplulaştırılması hedefine söz konusu düzenleme aracılığı ile ulaşamamaktadır.

Görüşmeciler, Türkiye’de hibe ve teşvik dönemlerinde gerçekleştirilen uygulama

hataları ile ilgili örnekleri de değerlendirmektedirler.

Mesela ekipman alacağım yonca biçme makinesi alacağım. Normal piyasadaki fiyatı 30 bin lira. Devlet bana diyor ki sen 30 bin lirayı ver al [yonca biçme makinasını]. [Makinanın parasının] %50'sini ben sana [makinaı aldıkdan sonra] vereyim paranın. Bu da yanlış oluyor. Bu hibenin çıktığı her dönemde 30 bin liralık makine ne hikmetse 50 bin lira oluyor (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, hibe ve teşvik dönemlerinde, hibe veya teşvik konusu olan ürünün talep edileceği tedarikçiler, piyasada suni fiyat artışlarına neden olmaktadır. Söz konusu suni fiyat artışları nedeni ile ilgili hibe ve teşvik programlarının etkinliği azalmakta ve kaynaklar etkin olarak kullanılamamaktadır.

Sonuç olarak; görüşmeci ifadelerinden elde edilen veriler ışığında, Türkiye genelinde hayata geçirilen hibe, teşvik ve destek programlarındaki planlama ve uygulama hataları ve beraberinde söz konusu hataların bir sonucu olarak ilgili programların hedeflenen kitleye ulaşamaması; hibe ve teşvik programlarının kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan unsurlar olarak tespit edilmiştir.

Katılımcılara sorulan, “Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar ikinci olarak “Tarımköy Projeleri” kategorisi altında incelenmiştir. Bu kategoriye bağlı alt kategoriler ise; “İkamet Edenlerin Proje Amacı ile Uyumsuzluğu” ve “Kuruluş Amacı ile Uyuşmayan Proje” olarak sıralanmıştır.

“Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarımköy Projeleri” kategorisi ile ilişkili olan “İkamet Edenlerin Proje Amacı ile Uyumsuzluğu” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

[Tarımköy], Keşke projeye uygun şekilde [bölgede tarım sektörünün geliştirilmesi için] yapılsaydı. Çiftçiye yapıldıysa, [tarımköy konutlarında ikamet için] çiftçi tercih edilseydi. Belki bölge için daha güzel olabilirdi. (K1)

[Tarımköy'de] daha azdır çiftçilik ile uğraşan yani sadece ismini aldı diye biliyorum ben. [Tarımköy projesinin hayata geçirildiği Çiftlik beldesi] kırsal olduğu için (K2)

ifadelerinden; görüşmecilerin Çiftlik beldesindeki tarımköy uygulamasının, bölge çiftçilerine yönelik olarak yapıldığını bilmedikleri; sadece bölgenin kırsal bir bölge olması nedeniyle, ilgili projenin adının tarımköy olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, ifade edilen görüşmeci yorumlarında, tarımköy projesinin bölge çiftçilerine ait bir proje olması durumunda, ilgili projenin bölge tarımı için katma değer oluşturan bir proje olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Aynı alt kategoriye ait görüşmeci yorumları çerçevesinde tarımköy projeleri ile

ilgili olarak aşağıdaki katılımcı görüşlerine de yer verilmiştir.

Çünkü tarımköy deyince amacına uygun yapılmış bir yer değil bir kere. [Tarımköy projesi] sadece çiftçilik yapan insanların veya çiftçilik yapanların değil aslında. [Tarımköy projesinin iştirakçileri] iştirakçilerin çoğu, memur olup emekli olmuş insanlar. [Tarımköy projesinde ikamet eden içinde], çok az bir çiftçi var. (K2)

İstisnalar hariç hiç tarımla uğraşacak arkadaşlarımız oturmuyor orada. İstisnaları da söyleyeyim. Para karşılığında. Hiçbir kalkınmayla [bölgenin tarımsal kalkınması ile], tarımköy projesiyle [tarımla] alakası olmadan, [ilgili projede] satın alma tarzında [satın alarak] oturan [çiftçilikle uğraşan] arkadaşlarımız var. Bu da [bu şekilde oturanda] bir elin parmağını geçmeyecek [kadar], 3-4 arkadaşımızdır. (K1) ve “Kozmopolit karışık her kesimden [oturan var]. Memuru da var; çiftçisi de var, yurtdışındaki de var; emeklisi de var. Her şeyden [her kesimden] var. (K2)

[Çiftlik beldesindeki tarımköy projesinde ikamet eden] adam Çiftliği bile tanımaz, doktor oturuyor Kayseri’de üniversitede doktor, Çiftlikli bile değil satın aldı. Gurbetçilerimiz çok onlar oturuyor [tarımköy projesinde]. Diğer vatandaşlar oturuyor, tarımla alakası yok, projenin ismi tarımköy, geri kalanın tarımla alakası yok (K4)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Çiftlik beldesindeki tarımköy projesi uygulamasında, tarım sektöründe faaliyet gösteren çok az sayıda sakin olduğu anlaşılmıştır. Yine katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere, ilgili Çiftlik beldesindeki tarımköy uygulamasında, toplumun her kesiminden vatandaşların ikamet ettiği kozmopolit bir yapının var olduğundan söz edilmiştir.

Katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak; tarım köyde oturup tarımla ilgilenen sınırlı sayıdaki sakinin ise; burayı tercih etmesinin, tarım köyün tarım sektöründe üreticiyi desteklemeyi amaç edinen kendine özgü koşullarından kaynaklanmadığı belirtilmektedir. Katılımcılara göre; tarımköy uygulamasında oturup tarım sektöründe faaliyet gösteren sınırlı sayıdaki çiftçi, tamamen tesadüf eseri konut olarak tarımköy uygulamasını tercih etmiştir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarımköy Projeleri” kategorisi ile ilişkili olan “Kuruluş Amacı ile Uyuşmayan Proje” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Bu TOKİ yapacaksa 140 tane şey yapabilirdi, çiftçiye ahır yapabilirdi proje kapsamında, ev değil de. Çiftçi zaten almadı onu [tarımköy projesi kapsamında evleri]. Ev olarak da 140 tane hayvanların koyulduğu çiftlik tarzında ahır yapabilir. Bunu da çiftçiye aynı ödeme koşuluyla verse daha iyi olurdu. Hem üretimde canlılık kazanmış olurdu. (K7)

Sadece ev kapsamında değil, ahır koyun işletmesi, böyle işletmeler yapıp evi de içinde[olabilirdi]. Köy yerinde yaşıyoruz, hepimizin hayvanı şusu busu var, tarımköy olduğu belli olurdu. [Hayvanlara bakılabilecek] yeni işletmelere ihtiyacımız var.(K4)

Güzel uygulamaydı ama sadece şeyde kaldı tarımköy. Çiftçilik yapanlara [sadece] ev yapmak gibi, tarımla ilgili bir artı şey [yapı veya tesis] yapılmadı, ev ihtiyacını karşılamak için yapılmış [bir] uygulama oldu (K2)

İnsanların köydeki konforunu yükseltecek [insanların köydeki yaşam konforunu yükseltmeyi amaç edinen tarım köyler] o evler var ya tarımköy; çiftçi o evlerde otursaydı [tarım köyde otursaydı], o evlerde [tarım köyde] doğalgaz olsa konforu yükseltirdin [çiftçinin]. [Çiftçi şu anki uygulamada tarım köyde oturunca] Çiftçi bu sefer o evde oturunca, 4 ton kömür yakıyor. Altından kalkamıyor [maddi açıdan]. (K3)

Yukarıdaki katılımcı görüşlerine göre; tarımköy projesi kuruluş amacıyla uyuşmayan ve aynı zamanda mimari projesi itibarıyla, bölgedeki tarımsal etkinliğin artırılması hedefini desteklemeyen yapılar topluluğudur.

İlgili katılımcı görüşlerinden elde edilen tüm bu veriler ışığında, Çiftlik beldesinde hayata geçirilen tarımköy uygulamasının, belde özelinde, kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarımsal istihdama bakışı üzerinde olumlu yönde herhangi bir etkisinin var olduğundan söz edilemez.

Tüm bu yorumlardan anlaşıldığı üzere; tarımköy projelerinin (bölgedeki tarımsal etkinliği ve tarımsal istihdamını artırmak) kuruluş amacı ile örtüşen bir yapı kullanıma sahip olmaması ve beraberinde projeden yararlananların tarım sektörü ile ilişkisiz bireylerden oluşması nedeniyle; tarımköy uygulamaları, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından, tarım sektörüne olumlu yönde katkısı olan bir uygulama olarak algılanmamaktadır.

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikası uygulamalarını nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan ikinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorusuna, görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler” kategorisi altında değerlendirilmiştir. Bu kategori altında değerlendirilen alt kategoriler ise; “Doğrudan Devlet Eliyle Tedarik”, “Üniversitelerin Sürece Dâhil Edilmesi”, “Danışmanlık ve Proje Firmalarına Bağımlılığa Son Verme”, “Tarlaya Değil Ürüne Teşvik”, “Devlet Tarafından

Zorunlu Hale Getirilen Arazi Topplulaştırması”, “Destek Vermek Yerine Girdi Fiyatlarında İndirim” ve “Sahada Denetimin Artırılması” olarak sıralanmıştır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Doğrudan Devlet Eliyle Tedarik” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Patateslerde pancarda aşırı böcek var bu sene, ilkim şartlarından dolayı hiç görünmemiş, ilaç temin etmeleri lazım. Biz alıyoruz, şahıstan alıyoruz, 10 liraysa [ilaç] biz alıyoruz 100 liraya, devlet kanalıyla olsa 10 lira. Çiftçilerde böyle olmuyor, anlatıyoruz da çözümü kimse, yardımcı olmuyor, politikayla ucundan tutan yok. (K5)

Hibe verilirken devletin bu işi yapıp %50 ise %50'lik dilimini kendi alıp [devlet tarafından yapılan işletmenin %50'si doğrudan devlet tarafından finanse edilip], geri kalan kısmını borçlandırma tarzında hazır anahtar teslim işletme kurulursa ve bunu devlet garantisi altında devlet adı altında veya devletin belirlemiş olduğu yüklenici firmaya yaptırılırsa [yüklenici firmaya devlet tarafından yaptırılırsa], hazır ahır kurulur [kurulmuş olur]. [Bir başka ifade ile] 1,5 trilyonluk işletmeyi devlet kuracak anahtar teslim verecek. %50'si 750 bin lira beni [ahırını yaptığı çiftçi] borçlandıracak. Bunu da [borcu da] 10'a böler 10 eşit taksitle, yıllık 75 bin lira tarzında [geri ödettirirse çiftçiye]. [Çiftçi] İşletmeye sahip olur. %50'lik hibe de yerini bulmuş olur (K1).

[Devlet çiftçilere hayvan alabilmesi için hibe veya kredi desteği vereceği zaman]. [Hayvanların çiftçilere dağıtım işini] yüklenici firmalara veya başka birine vermek yerine bunu doğrudan devlet garantörü olarak [devlet garantörlüğünde, doğrudan devlet eliyle yapılmalıdır] yapmalıdır. (K1) Bu insanları [hayvan desteğinden yararlanacak çiftçileri] yurtdışından ithal [ürün getirten], özel şirketlerin eline bırakmaksızın ki Türkiye'de uygulanan sistem o. Özel şirket hayvanı getiriyor ve bizim aldığımız kredilerde, bankalar da bizi o firmalara yönlendiriyor. Birazcık bizi mecburi kılıyor. [Devlet bizi ilgili firmalara mecbur ediyor]. Bu yapılan mecburiyeti devlet yapabilir [Hayvanı çiftçiye doğrudan devlet temin edebilir]. Mesela ziraat bankalarımızın o kapasitesi var. Hayvanları kendi kontrolü altında getirir. Seçilmiş, belirlenmiş, bu işi yapacak insanlara bu hayvanlar dağıtılır. Kredilendirme yapılır ödeme şartları ortaya koyulur ve insanlar vakti zamanı geldiğinde [geri ödemelerini] ödemeleri yaparlar. (K1)

Dışarıdan kaliteli hayvan gelerek [getirilerek], kesinlikle bu iş [yurt dışından hayvan tedarik etme işi], de devlet kontrolü altında yapılmalıdır. Özel şirketlere bırakılmamalıdır ki bunun örnekleri var. Devlet 93-94-95 yıllarında [devlet] kontrolü altında tarım kooperatiflerinin aracılığıyla hayvan getirdi ve bu sistemden daha güzeldi çünkü kalıcı oldu. Kaliteli hayvanlarımızın tamamı o dönemden kalmadır. (K1)

[Hayvanları devlet adına getirten yüklenici firmalar], yüklenici firmalar çok büyük meblağlar kazanıyorlar. Bu [temin edilen, hayvan karşılığında devletin yüklenici firmalara verdiği para], devletin parasıysa; bizim vergilerimizle bir yerlere geliniyorsa, bunu devlet daha uygun şekilde, kontrol mekanizmaları daha üstün şekilde yapılarak [yüklenici firmanın tedarik ettiği hayvanların

kalitesi devlet tarafından denetlendikten sonra], halka verilse daha düzgün olur. (K1)

Bana devletin vermiş olduğu hibemden başka biri [hayvanı yurt dışından getirten yüklenici firma], faydalanmasın. Özel şirketin kazanacağı parayı çiftçiye döndürsün. [Devlet tarafından özel şirkete aktarılacak para çiftçiye harcansın]. Bu işi özel şirkete bıraktığında, bu iş böyle oluyor. Ama devlet nasıl yapmalı bana göre? [Örneğin;] Yonca biçme makinesi verecekse, bunun kapasitesini belirlemeli. Türkiye genelinde atıyorum. 1000 makine dağıtımı yapacak, hibe verecek, Bunun ihalesini kendi yapsın. [Örneğin Türkiye genelinde] 1000 makine alsın. Sarıoğlu'na [Çiftlik beldesinin bağlı olduğu ilçe] 3 tane düşüyorsa onu da hangi şartlarda veriyorsa o şartlara uygun çiftçiye [devlet] kendi versin. (K1)

Yukarıdaki ifadeler de görüşmeciler tarafından ortaya koyulan uygulama önerilerinin tamamında hibe ve teşvik uygulamalarındaki tüm hizmetin ve temin edilen ürünlerin doğrudan devlet eliyle temin edilmesi, bunun mümkün olamadığı durumlarda ise yüklenici firmalar üzerinde yoğun bir devlet denetimi olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde; “Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Üniversitelerin Sürece Dâhil Edilmesi” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda ifade edilmektedir.

Bu işin içine üniversiteler girmeli, üniversite hocaları bu işe el atmalı [hibe ve kredi teşvikleri aracılığı ile çiftçilere hayvan desteği sağlama işini]. Daha bilirkişilerle yapılmalı bu iş. Ekonomik durum hesaplanmalı, bölgenin gelir kaynakları hesaplanmalı. Üniversiteler bu işe el atmalı, üniversiteler derken o işle alakalı bölümlerimiz, bölüm başkanlarımız yapmalı. Bir şeyleri biz özel şirkete [danışmanlık şirketlerine] verdik de kurtulduk gibi düşünmemek lazım. (K1)

Katılımcılar tarafından görüşmelerde öne sürülen ikinci çözüm önerisi ise, devlet desteklerinin daha verimli şekilde değerlendirilebilmesi için, üniversitelerin ilgili bölümlerinin sürece dâhil edilmesidir. Bu sayede devletin hibe ve teşvik uygulamaları aracılığı ile tarım sektörü özelinde elde edeceği faydayı en yüksek seviyeye çıkarmak mümkün olabilecektir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Danışmanlık ve Proje Firmalarına Bağımlılığa Son Verme” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Şeylerde şimdi bu kırsal kesimdeki çiftçiler insanlar proje yapmak proje hazırlatmak bu prosedürlü işlerin takibinde yani zorlanıyorlar. Mesela sonuçta Tarım Bakanlığı yılların şeyi [uzmanı,

yetkilisi], potansiyeli var, memuru var mühendisi var. Ellerinde hazır tip projeler olduğunu da biliyorum. Teşvik ederken çeşitlendirme yaparken işte hayvancılığa teşvik ediyorsa atıyorum, 10 baş 20 baş 50 baş 100 baş “[hayvan için] tip projeler bizde var, alın bunu uygulayın “[demesi gerekir devletin]. Şeyleri aradan çıkartmalılar bence. Bu danışmanlık hizmetlerini, proje yapımını. Çiftçide hem bir hazır mevcut olanı kullanır, zaman ve şey “[para] açısından hem de o aracıya işte gitmekten kurtulur, ona ödeyeceği külfetten kurtulur. (K2)

Devlet mesela bir defa devlet vatandaşı ile konuşacak. Devletin devlet vatandaşı ile arasına danışman koymayacak. Devlet, aradaki danışmanı projeciyi, vatandaşı ile arasından çıkaracak. Ahırların projesini de kendisi “[hazırlayacak], küçük işletmeler için ekonomik ahır projeleri hazırlayacak. Bu çok zor bir şey değil. Maliyetini de kendi çıkaracak. (K3)

ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, hibe, teşvik ve destek programlarına başvuru sistemlerinin, üreticinin danışmanlık firmalarına bağımlılığını ortadan kaldıracabilecek şekilde planlanması görüşmeciler tarafından önerilmektedir. Yine elde edilen verilerden anlaşılabileceği üzere, danışmanlık hizmetleri yanında, hibe, teşvik veya destek programları aracılığı ile gerçekleştirilen proje yatırımının imarı için yüksek proje maliyetleriyle karşılaşılmasıdır. Yüksek proje maliyetleri ile karşılaşan üreticinin yükünün hafifletilebilmesi için devlet tarafından hazırlanan standart projeler kullanılarak, bir maliyet avantajı sağlanabileceği üzerinde durulmaktadır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarım Politikası Uygulamaların Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Tarlaya Değil Ürüne Teşvik” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Buralarda kendi arazisi olan [çiftçiler] var. [Bu çiftçiler], bir miktar da mecburen [tarım arazisi] kiralamak zorunda kalıyor. Kiralarken, kiralayıcı tarlasını veriyor, ektiriyor ama ÇKS’yi kendi adına yaptırıyor. Ekmediği halde ÇKS’den o faydalıyor. Bu tarafta [tarlayı kiralayan çiftçilerse], [tarlayı kiralayıp] ekmese bir başkası alıp ekecek [bir başka çiftçi tarlayı kiralayıp ekecek]. (K2)

Öbürü de [tarlayı kiraya veren] şart koyuyor işte, sonuçta o ekmiyor dikmiyor ama tarlayı verirken şart koyuyor. [ÇKS’de tarlayı tarla sahibinin ektiğinin görünmesi şartı ile] bu şartla alırsan [tarlamı kiraya veririm] diyor. Devlet de [çiftçiye] teşviki verirken, mazot desteği verirken [örneğin], [tarlanın]dekarına bakıyor. (K2)

Desteklemeyi tarla sahibi alıyor. Esas işi yapan değil de. (K2)

Destekleme parası var ama mahsule eklerse desteği [devlet]. [Üretilen mahsul karşılığında verilse destek] çiftçinin eline geçer [destek ödemesi]. Tarla sahibinin değil. (K3)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, üreten çiftçilerin girdi maliyetlerini hafifletmek amacı ile verilen mazot desteği, ÇKS’ye kayıtlı çiftçilerin ekilen tarla miktarı üzerinden, çiftçiye ulaştırılmaktadır.

Ancak söz konusu desteğin planlama ile uygulanış biçimi arasında ciddi farklılıklar olduğu, görüşmeciler tarafından yukarıda ifade edilmektedir. Uygulamada arsa sahibinden kiralanın tarla, kiralanırken resmi bir kira sözleşmesi yapılmamaktadır. Tarla sahipleri çoğunlukla arazileri kiralarken, tarlanın ÇKS’de kendi adına kayıtlı kalması şartı ile arazilerini, tarlayı işleyen çiftçiye kiralamaktadır. Bu nedenle de, söz konusu mazot desteği tarlayı kiralayan-üreten çiftçiye değil, tarlayı kiraya veren tarla sahibine verilmektedir. Bir diğerk ifade ile desteğin uygulanış biçimindeki yanlışlıklar nedeni ile mazot desteği amacına uygun olarak kullanılamamaktadır. Bu gerekçelerle, araştırmaya katılan görüşmecilerin, bir tarım politikası uygulaması olan, girdi desteklemelerine yönelik olarak ortaya koyduğu önerilerden biri de, girdi desteklerinin; ÇKS’de kayıtlı tarla miktarıyla ilişkili olarak tarla sahibine değil, üretilen mahsule veya üretim miktarına bağılı olarak, fatura karşılığı üreticiye verilmesi yönündedir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarım Politikası Uygulamaların Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Devlet Tarafından Zorunlu Hale Getirilen Arazi Topplulaştırması” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

[Olması gereken] devletin; [A çiftçisi] senin şu [arazin], [B çiftçisi] senin şu [arazin], [C çiftçisi] senin şu [arazin], burası 1 parsel, ister 4 ortak olun [birleştirilen araziye] ekin, ister içinizden birisi alsın [diğerlerinden arazi parçalarını], ne yaparsanız [hangi alternatifi tercih ederseniz] yapın [demesi lazım]. İsterseniz ben [devlet olarak tüm parseli] alayım [ekekcek olan] Osman’a vereyim demesi lazım. Bizim en küçük tarlamızın [parsel olarak] 50 dekar olması lazım. (K3)

[Devlet] blok [olarak] o tarlayı birleştirecek, isterseniz 5 ortak ekin, parça pinçik değil [birleştirilen araziye parçalara ayırarak değil] diyecek. Tarım İl Müdürlüğü bunu [uygulamanın doğru işletilip işletilmediğini] kontrol edecek. (K3)

İşte atıyorum kim var, [1 parsel tarım arazisinde] 10’a bölünmüş tapu, [ancak bu on kişiden bir kişi çiftçilikle uğraşıyor] çiftçilikle uğraşan 1 kişi var. Devletin demesi lazım [ki], çiftçilik yapmayan [hisse sahipleri] satın hissenizi, tek tapu haline geçsin [mevcut arazi], hem işler [tarımsal faaliyetler] kolaylaşsın, üretim alanı büyüsün (K7)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, görüşmelerin gerçekleştirildiği bölgede de, Türkiye genelinde olduğu gibi, parçalı ve küçük ölçekli tarım arazilerinin hâkim olduğu bir yapı mevcuttur. Bu tip bir tarım arazisi yapısı, bölgede faaliyet gösteren tarımsal istihdam açısından birçok olumsuz sonucu beraberinde getirmektedir. Katılımcıların görüşlerinden anlaşıldığı üzere, parçalı ve küçük ölçekli toprak yapısının iyileştirilebilmesi ve eş zamanlı olarak, toplu ve büyük ölçekli tarımsal üretimin

gerçekleştirilebileceği bir yapının hâkim kılınabilmesi için, devletin arazi toplulaştırmayı zorunlu hale getirmesi gerekmektedir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Destek Vermek Yerine Girdi Fiyatlarında İndirim” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Mazot desteği kaldırsınlar, arpada buğdayda, mazotta gübrede ilaçta indirim yapsın. (K3)

Evet, elektrik fiyatı düşürsün, mazot fiyatı düşürsün, elektrik 30bin, mazot 15bin, gübre 15bin, aldığımız destek 2bin lira. Hiçbir anlamı yok. (K3)

Verme desteği indir mazotu (K3)

Hibe ve şeyleri [destekleri] dersiniz zaten bence devlet olarak vermemesi lazım [girdi desteklerini]. Çiftçiye rahata alıştırmayacaksınız, çiftçiye para [destek parası] veriyor ama verdikleri paralar cüzi miktar. Hibe de destek de vermesin, mazotu gübreyi ucuz versin çiftçi açısından daha güzel olur. [Girdi parasını] Parası işte ürün destekleme parası [adı altında] altında veriyor ama onlar cüzi miktarlar, yani o da [girdi destekleri kapsamında verilen paranın da] maliyetlere etkisi olmuyor. (K7)

Tarım politikası uygulamalarına ait öneriler kapsamında görüşmeciler tarafından ortaya koyulan görüşlerden bir diğeri ise; çiftçiye girdi desteği bağlamında parasal yardımda bulunmak yerine, girdi fiyatlarının doğrudan indirilmesidir. Girdi fiyatlarının doğrudan indirilmesinin, çiftçi açısından maliyet giderleri baz alındığında daha kazançlı sonuçlar doğuracağı ifade edilmektedir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Tarım Politikası Uygulamalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Sahada Denetimin Artırılması” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Adam [tarla sahibi] şehirde oturuyor ne bilsin ne ekildiğini[tarlasına], kayıt altında olmayan tarlalar var [ÇKS’de], [kayıt altında olmayan tarlaların] mirasçıları var ama şahıslar öldüğünden dolayı mirasçılar [tarlaları] aralarında bölüşemediğinden dolayı [ÇKS’de] kayıt altında olmayan tarlalar var. (K5)

[Bu tarlalar] ekiliyor biçiliyor, öyle herhalde burada 10bin dönüm [tarla] vardır.(K5)

Ziraat odasındakiler kayıt altına inerse [kayıt altına alsa tarlalara inip], kim çiftçi kim değil [ÇKS’de kayıtlı olanlardan] şahıs olarak da muhtarlarla görüşülse. [İlçe tarıma] varıp kâğıt imzalatmaz [tarlayı ekmeyen tarla sahibi]. Muhtar diyecek bunu dursun ekiyor. Buna çarpı koyacak [tarla sahibinin beyanı geçersiz sayılacak]. ÇKS’yi benim adıma yazacak. [Denetim olsun ki] insan sahada kimin ne ektiğini görsün. (K5)

Tarım politikası uygulamalarına ait öneriler kapsamında görüşmeciler tarafından ortaya koyulan görüşlerden bir diğeri ise; devlet yetkilileri tarafından denetimin artırılmasıdır. Yukarıdaki görüşmeci ifadelerinde ÇKS sistemi üzerinden örnek verilerek, denetimin artırılmasının bir gereklilik olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu örneğe göre; ÇKS’de kayıt altında olan tarlaların bir bölümünün, tarla sahibi tarafından ekilip biçildiği yönünde sisteme bildirimde bulunulduğu ifade edilmektedir. Ancak söz konusu bildirimlerin gerçeği yansıtmadığı ve tarlaların bazılarının beyan edildiği gibi tarla sahibi tarafından değil kiralayan tarafından ekilip biçildiği dile getirilmektedir. Bu noktada görüşmeciler tarafından önerildiği gibi; beyana dayalı olarak değil, devlet yetkilileri tarafından sahada denetim artırılması yolu ile sisteme yapılan bildirimlerin denetlenmesi gerekmektedir. Bu sayede sistem üzerinden verilen desteklerin hedeflerine ulaşabilmesi daha fazla mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak, katılımcılar tarafından, hibe, teşvik ve destek uygulamalarından başarılı sonuçlar alınabilmesi için ortaya koyulan öneriler; “hibe, teşvik ve destek programlardaki tedarik süreçlerinin doğrudan devlet eliyle yönetilmesi”, “üniversitelerin sürece dâhil edilmesi”, “başvuru sürecinde danışmanlık ve proje firmalarına bağımlılığın sona erdirilmesi”, “tarlaya (tarla büyüklüklerine) değil, üretilen ürün miktarına göre teşvik verilmesi”, “devlet tarafından arazi toplulaştırmanın zorunlu hale getirilmesi”, “tarla büyüklüğüne bağlı olarak teşvik vermek yerine doğrudan girdi fiyatında indirimle gidilmesi” ve “sahadaki devlet denetiminin artırılması” olarak ifade edilmektedir. Özetle, araştırma sahası özelinde, yukarıda sıralanan önerilerden oluşan alt kategoriler aracılığı ile kırsal kesimde yaşayan bireylerin, tarım politikası uygulamalarına yönelik algılarının iyileştirilebileceği tespit edilmiştir.

3.9.2. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin algıları

Bu başlık altında, “kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” ana araştırma problemine ilişkin bulgulara yer verilecektir. İlgili ana araştırma problemi kapsamında; üç alt araştırma problemi incelenecektir. Söz konusu alt araştırma problemleri;

- Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarımsal istihdam kavramını nasıl algılamaktadır?

- Kırsal kesimde yaşayan bireyler üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?
- Kırsal kesimde yaşayan bireyler çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?

olarak sıralanmaktadır.

3.9.2.1. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarımsal istihdam kavramına ilişkin algıları

Bu başlık altında, katılımcılara, Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarımsal istihdam kavramını nasıl algılamaktadır? alt araştırma problemini açıklayan tek görüşme sorusu olarak;

- “Tarımsal istihdam denildiğinde ne anlıyorsunuz?”

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.)

İlgili görüşme sorusuna alınan cevaplar doğrultusunda kırsal kesimde yaşayan bireylerin, “tarımsal istihdam” kavramına ilişkin düşünceleri ve “tarımsal istihdam” kavramı ile ilgili algısına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tablo 3.6’da da katılımcıların “tarımsal istihdam” kavramına ilişkin görüşleri; temalar, kategoriler ve alt kategoriler aracılığı ile sınıflandırılarak toplu olarak verilmiştir.

Tablo.3.6. Tarımsal istihdam kavramının, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl tanımlandığı hakkındaki görüşler

TEMA	KATEGORİ	ALT KATEGORİ
		Tarım Alanında Çalışma
Tarımsal İstihdam	Kavram Olarak Tarımsal İstihdam	Tarım Alanında Faaliyette Bulunanların Elde Ettiği Fayda

Tablo 3.6’da da görüldüğü üzere, katılımcıların tarımsal istihdam kavramına ilişkin görüşleri, “Tarımsal İstihdam” teması ve buna bağlı “Kavram Olarak Tarımsal İstihdam” kategorisi aracılığı ile açıklanmıştır.

Katılımcılara sorulan, “Tarımsal istihdam denildiğinde ne anlıyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlardan elde edilen veriler, “Kavram Olarak Tarımsal İstihdam”; kategorisine bağlı “Tarım Alanında Çalışma” ve “Tarım Alanında Faaliyette Bulunanların Elde Ettiği Fayda” alt kategorileri aracılığı ile değerlendirilmiştir.

“Tarımsal istihdam denildiğinde ne anlıyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben;

“Tarım Alanında Çalışma” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Tarım alanında iş sahası, mevsimlik işçiler tarımsal istihdamdadır (K2).

Tarımsal alanda çalışan kişilerin çalışması, tarımsal alanda çalışan kişiler aklımıza geliyor. Mesela köydeki babam bizim küçük kardeşim, amcam, onlar çiftçilikle hayvancılıkla uğraşıyor, bundan farklı bir işleri yok (K7).

ifadelerinden anlaşıldığı üzere katılımcılardan bazıları tarımsal istihdam kavramını, tarım alanında ve tarımsal faaliyetlerde çalışma olarak tanımlamaktadır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarımsal istihdam denildiğinde ne anlıyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Kavram Olarak Tarımsal İstihdam” kategorisi ile ilişkili olan “Tarım Alanında Faaliyette Bulunanların Elde Ettiği Fayda” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

[Tarımsal İstihdamı], tarım tarlayla uğraşan köylünün çiftçinin kalkınması, onlara destek verilmesi onların kalkınması [olarak algılıyorum] (K8).

[Tarımsal istihdam denildiğinde] hiçbir şey anlamıyorum, öyle bir istihdam da yok kalmadı yani, benim babam çiftçilik yapardı, annem babam babaannem, dedem [tarım alanında] çalışırdı sadece, eve domates alınacaksa babam kasayla, üzüm alınacaksa kasayla getirirdi, ben çiftçiyim yetiştiremiyorum, eşim de işe girdi o da çalışıyor, babam sadece çiftçilikle 10 baş aileyi çok rahat geçindiriyordu, biz 5 kişiyiz çiftçilikle imkânı yok (K4).

Güzel tüccarlar var arpayı buğdayı götürürsün 11 liraya alır 1,5 liraya götürür satar. Onlar geliyor aklıma [tarımsa istihdamı denildiğinde] (K4).

[Ben kendimi tarımsal istihdamda] görüyorum, [ancak] neresinde, atıyorum 10 katlı bir binaysa bodrumdayım. [Üst katlarda] bankalar tüccarlar var (K4).

ifadelerinden anlaşıldığı üzere katılımcılardan bazıları “tarımsal istihdam” kavramını, tarım alanında faaliyette bulunanların elde ettiği fayda olarak tanımlamaktadır.

Sonuç olarak çalışmaya dâhil edilen katılımcılardan elde edilen verilerden anlaşıldığı üzere, katılımcıların bir bölümü “tarımsal istihdam” kavramını, tarım alanında veya tarımsal faaliyetlerde çalışanlar olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların bir diğer bölümü ise “tarımsal istihdam” kavramını, kişilerin tarımsal faaliyetlerden elde ettiği kazançlar ve tarımsal faaliyetler sonucunda sahip olunan gelir düzeyi ve benzeri faydalar olarak tanımlamaktadır.

3.9.2.2. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin algıları

Bu başlık altında, katılımcılara, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler üretim yapısını

belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan iki görüşme sorusu yöneltilmiştir.

İlgili görüşme soruları;

- Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
- Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?

olarak sıralanmıştır (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorularından alınan cevaplar doğrultusunda kırsal kesimde yaşayan bireylerin, üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin düşünceleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3.7.’de de görüldüğü üzere, katılımcıların üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisi ile ilgili görüşleri, “Üretim Yapısını Belirleyen Politikaların İstihdama Etkisi” teması ve buna bağlı “Parçalı Toprak Yapısının Bir Sonucu Olarak Küçük Ölçekli Çiftçilik”, “Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği” ve “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorileri aracılığı ile açıklanmıştır.

Tablo 3.7. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler

TEMA	KATEGORİ	ALT KATEGORİ
Üretim Yapısını Belirleyen Politikaların İstihdama Etkisi	Parçalı Toprak Yapısının Bir Sonucu Olarak Küçük Ölçekli Çiftçilik	Girdi Maliyetlerinin Yükselmesi Ürünü Değerinde Satamama Hibe ve Teşvik Programlarının Cazip Olmaması
	Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği	Kaynakların Etkin Kullanılamaması Kredi İmkânlarının Değerlendirilememesi Traktörü Bir Finansman Aracı Olarak Görme
	Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler	Girdi Maliyetlerini Düşürme Üretici Tüccar İlişkilerinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi Devlet Yetkililerinin Daha Fazla Sahada Olması Birlik Olarak Üretmeye Motive Edecek Politikalar

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan birinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?”

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorusuna, görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Parçalı Toprak Yapısının Bir Sonucu Olarak Küçük Ölçekli Çiftçilik” ve “Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği” kategorileri altında değerlendirilmiştir.

“Parçalı Toprak Yapısının Bir Sonucu Olarak Küçük Ölçekli Çiftçilik” kategorisine bağlı alt kategoriler ise; “Girdi Maliyetlerinin Yükselmesi”, “Ürünü Değerinde Satamama” ve “Hibe ve Teşvik Programlarının Cazip Olmaması” olarak sıralanmıştır.

“Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Girdi Maliyetlerinin Yükselmesi” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Yani işledikleri alan kısıtlı dar onun için kullandıkları ekipman traktör ve ekipman diyeyim fazla çok pahalı [hale geliyor] o yüzden yani başarılı olabileceklerini hiç sanmıyorum. Çok büyüklerin dışında köyde iki kişi çıkar, üç kişi çıkar. Onun dışında ya traktörcüye çalışırız veya ekipman aldığımız şeye [tüccara] çalışırız. Öyle de oluyor (K2).

Küçük araziyle uğraşıyorsun büyük ekipman alamıyorsun. Nasıl alayım, aldığın her ekipman 200milyar, araziden daha pahalı, o yüzden alamıyorsun. (K5)

Yonca patates üretiyorum, ilk başta şey girdi maliyetlerimde mazot, mazot şu anda 6.60TL. Gübre aşırı yüksek, ondan sonra tarımsal ilaçlar, çok aşırı yüksek, mesela bu sene aşırı bir şey vardı, böcek istilası, buna sürekli zirai mücadele yaptık, bunlar girdi maliyetleri olarak çok yüksek. (K7)

ifadelerinde anlaşıldığı üzere, kırsal kesimde yaşayan bireyin bakış açısıyla; tek bir çiftçinin mülkiyetindeki tarım arazilerinin parçalı (birbirinden ayrı) yapıda olması ve işlenen arazilerin küçük ölçekli olması, tarımda girdi ve dolayısıyla üretim maliyetini arttıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak; parçalı toprak yapısı ve küçük ölçekli çiftçiliğin bir sonucu olarak, ortaya çıkan “yüksek girdi maliyetleri”; üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının, tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?”

görüşme sorusuna cevaben; “Parçalı Toprak Yapısının Bir Sonucu Olarak Küçük Ölçekli Çiftçilik” kategorisi ile ilişkili olan “Ürünü Değerinde Satamama” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

[Küçük çiftçi olarak ürününü] satarken daha, ürünümüzü satarken işte sene sonu geliyor [diye tarlasından] çıkan ürünü hemen bekletmeden [satar]. Çünkü niye? Tarım kredi kooperatifinden gübre almış, malzeme almış, vadesi gelmiş [borcun], hemen onun şeyini [borcunu] yatırmak zorunda. [Bu nedenle] ürünü bekletmeden hemen satıyor. Belki bekletecek veya daha işte uygun bir yerlere satabilecek ama hiç o şansı yok. Niye? Çünkü oradan şey [kredi] almış. Borçlu, vadesini geçirmek istemiyor. Ürününü bekletmiyor. İşte bu riskleri de var. Dezavantajları da var (K2).

[Tüccar elindeki ürünü piyasa çıkarmak için] 15-20 gün bekliyor [bekletiyor]. Çiftçi beklemiyor. [Elindeki üründen kazanacağı parayı] İşçiye, elektriğe mazota verecek, mecbur verecek. [Tüccar] bekliyor mesela piyasada arpa biraz bitti ya, otomatik yükseliyor fiyat, 50-60 lira daha koy üstüne. [TMO’da] ofis de yüksek alıyor, öyle götürüyor yani (K5)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere; küçük ölçekli çiftçilik yapan kişi çoğu zaman, sermaye birikimi olmaması ve borçlu olması nedeniyle, ürününü hasat sonrasında hızlı bir şekilde nakde çevirme mecburiyeti ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir diğer ifadeyle; üretici küçük ölçekli çiftçilik yapması nedeniyle, ürününü piyasada ürünün değerinin yükseleceği döneme kadar bekletmemektedir. Üreticinin mali durumu ve borcunu vadesinde kapatma zorunluluğu, ürününü hemen elden çıkarmasını gerektirmektedir. Sonuç olarak küçük ölçekli üretici ürününü değerinde satamamaktadır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Parçalı Toprak Yapısının Bir Sonucu Olarak Küçük Ölçekli Çiftçilik” kategorisi ile ilişkili olan “Hibe ve Teşvik Programlarının Cazip Olmaması” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Buradaki müracaatlar [hibe ve teşvik programlarına müracaatlar] dediğim gibi şeyi [çiftçinin üretim miktarının çapı] çapı küçük olduğu için bence değmiyor ve çiftçiler de [küçük ölçekli çiftçilerde] uğraşacağıma almam [hibe ve teşvik] daha iyi gibi bir yargıya varıyorlar; sonuçta, küçük çiftçi olduğu için. Yoksa hibe üst sınırları anormal [çok yüksek] rakamlar var, yok değil; sonuçta %50 hibe. [Ancak küçük ölçekli çiftçi olarak] [hibe miktarının] %50'sini ben [devletten] alsam bile [geriye kalan] %50'si bende yok diyor. Yani o açıdan küçük (K2).

[Hibe ve teşvik programları aracılığıyla] doğru devlet sana para veriyor gibi gözüküyor ama senin [küçük çiftçinin] burada bir menfaatin olmuyor işin doğrusu. Ama işi büyük çaplı yapanların oluyor. Niye adam 5 trilyona tesis yapacak devlet ne verirse kâr. Adam en kötü 2 milyon lira alıyor. Çünkü 5 milyon liralık tesisin içinde [hibe projesini yazan] danışmana verdiği 25 bin lira, [mimari projeye] projeye verdiği 30 bin lira etki etmiyor. [Önemli] bir oran oluşturmuyor [hibeden alacağı miktarla kıyaslandığında] %1’lerde ikilerde kalıyor [danışmana ve mimar, projeye harcayacağı

meblağ]. Ama burada gerçek ihtiyacı olan gerçek çiftçi olan küçük işletmeler diyelim küçük aile işletmelerini tamamen bitirici bir plan yani bu (K3)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere; küçük çiftçinin, hibe ve teşvik programına başvururken katlanacağı masraf ve emek ile bu uğraşı sonunda yararlanacağı hibe ve teşvik miktarı karşılaştırıldığında, küçük ölçekli çiftçi çoğu zaman ilgili programa başvurmamayı tercih etmektedir. Çünkü küçük çaplı üretim gerçekleştirdiği için, çoğu zaman yararlanacağı hibe miktarı da küçük meblağlarla sınırlı olacaktır.

Küçük ölçekli çiftçi daha büyük ölçekli projeler için başvuruda bulunmak istese de gerçekleştirmesi mümkün olamamaktadır. Çünkü söz konusu küçük ölçekli çiftçi, devletin verdiği hibe haricinde, projenin geri kalanı için gerekli sermaye birikimine çoğu zaman sahip değildir. İfade edilen bu gerekçelerle, hibe ve teşvik programlarının küçük ölçekli çiftçi tarafından cazip bir seçenek olarak değerlendirilemediği, aksine ekonomik gücü nedeni ile söz konusu hibe ve teşviklerden, varlıklı çiftçinin daha çok yararlandığı anlaşılmaktadır.

Özetle; “Parçalı Toprak Yapısının Bir Sonucu Olarak Küçük Ölçekli Çiftçilik” kategorisi altında; “Girdi Maliyetlerinin Yükselmesi”, “Ürünü Değerinde Satamama”, “Hibe ve Teşvik Programlarının Cazip Olmaması” olmak üzere üç ayrı alt kategori değerlendirilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşme verilerinin de ortaya koyduğu gibi, incelenen her üç alt kategoride, üretim yapısını belirleyen tarım politikaları sonucunda ortaya çıkan parçalı toprak yapısının ve küçük ölçekli çiftçiliğin, tarımsal istihdam üzerindeki etkilerini belirleyen birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcılara sorulan, “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar ikinci olarak “Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği” kategorisi altında incelenmiştir. “Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği” kategorisine bağlı alt kategoriler ise; “Kaynakların Etkin Kullanılamaması”, “Kredi İmkânlarının Değerlendirilememesi” ve “Traktörü Bir Finansman Aracı Olarak Görme” olarak sıralanmıştır.

“Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Kaynakların Etkin Kullanılamaması” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Çiftçilerin -bizlerin daha doğrusu- buradaki kendi çabaları ile [bir diğer ifade ile] bireysel değil de kendi içlerinde gruplaşarak veya toplulaşarak veya kendileri kooperatif kurarak bir işi yapmaya veya yaptıkları işi böyle birleştirmeye kalkarlarsa [tarımsal üretimin ölçeğini birlik olarak büyültmeye çalışırlarsa] bence o zaman başarılı olabilirler. Bunun en büyük getirisinden biri şu

olacak, bir girdi maliyetlerini çok düşecekler burada atıyorum Çiftliğin, bu yöremiz için [Çiftlik beldesi için] düşündüğümüzde 40 bin dönüm arazi olsa bu 40 bin dönüm araziye 6 tane traktör işler, benim nazarımda. Burada köyümüzde [Çiftlik beldesindeki traktör sayısını] saysak 120 tane traktör çıkar (K2).

20 dönüm yerim var, büyük bir traktör almışım ona göre malzeme almışım, 20 dönüme [20 dönüm için traktör almaya] değer mi değmez. Burada kaç tane traktör var, 3bin tane traktör var. Burada 50bin dönüm yer olsun, 3bin traktör, 3bin traktör ne demek, fazla yani (K5).

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, küçük ölçekli tarımsal üretimin tersine, üretim ölçeği büyütüldüğü takdirde, girdi maliyetleri anlamında önemli bir tasarruf sağlamak ve bunun doğal bir sonucu olarak da kaynakları çok daha etkin kullanmak mümkün olabilecektir. Görüşmecilerin bakış açısı ile kaynakların daha etkin kullanılabilmesi için üretim ölçeğinin büyütülmesi ve toplu üretim yapılması gerekmektedir. Böylece artan verimlilik artışı ile birlikte maliyetler düşecek ve kâra geçiş kolaylaşacaktır. Aksi takdirde küçük ölçekli üretim yaparak kaynaklarını etkin kullanamayan üretici, yüksek girdi maliyetleri ile mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Görüşmelerde, “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği” kategorisi kapsamında incelenecek olan “Kredi İmkânlarının Değerlendirilememesi” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Atıyorum bir hibe ve teşvik programından yararlanmak için en kötü olarak bunların şartlarını sağlamak lazım. En kötü işte atıyorum şartları sağlayamadın. [Örneğin,] ipotek şartını sağlayamadığında bu kredi olumsuz [sonuçlanır.] Bu işi ne kadar iyi bilerseniz bilin. Kendinizi ne kadar geliştirirseniz geliştirin, belli bir şartı [örneğin ipotek şartını] sağlamadığınızda bu işlere yönelemezsiniz. Altyapınız olmadığında [maddi anlamda alt yapınız olmadığında kredi imkânlarından yararlanamazsınız], bu işler biraz daha maliyetli işler. Maliyeti yüksek işler. Bu maliyeti öz sermayeden sağlamak, öz sermayenin olması [öz sermaye için] aileden gelen, geçmişten gelen altyapının olması [maddi anlamda alt yapının olması] önemli bunlar da olmadığı zaman yönelemiyoruz [tarıma]. (K7)

Yukarıdaki katılımcı görüşlerinde; yeterli sermaye birikimine sahip olmayan bir üretici için tarım sektöründe üretimin, gelir getiren bir alternatif olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmektedir. Çünkü sermaye yetersizliği beraberinde birçok sorunu getirmektedir. Örneğin, katılımcının görüşlerinde de ifade edildiği üzere, küçük ölçekli üretim yapan çiftçilerin, sermaye yetersizliği kaynaklı olarak yaşadığı en önemli sorunlardan biri, kredi imkânlarının değerlendirilememesidir. Üretimini geliştirmek için kredi talebinde bulunan çiftçi, çoğu zaman ipotek şartını yerine

getiremediği (ipotek şartını yerine getirecek sermaye birikimine sahip olamadığı) için kredi talebi olumlu sonuçlanmamaktadır.

Görüşmelerde, “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği” kategorisi kapsamında incelenecek olan “Traktörü Bir Finansman Aracı Olarak Görme” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Yani ne yapsın, çiftçinin hepsi traktör borcuna kadar [borç] batağında. Çiftçi hak etmediği traktöre biniyor 300-400bin liralık. (K3)

[Örneğin] ben gittim, sizde traktör bayisisiniz, ben gittim traktör aldım [traktör fiyatının] %70'ine kredi veriyor devlet. [Örneğin] 140 bin kredi verdi bana devlet. 60bin lira eski traktörümü saydı [yeni traktörü alacağım traktör bayisi]. [Bayiye yeni traktör satın alırken] para da vermedim, eski traktörümü size [traktör bayisine] verdim. (K3)

[Borcun] Birinci yılı geliyor es kaza birinci yılı ödedin. Borç 140'a düşüyor. İkinci yıl geliyor. Ödeme imkânı yok. Traktörü götürüyorum traktörcüye [traktör bayiline], size. Bir yaşındaki sıfır traktörü götür [götürüyor çiftçi]. Bunu al [traktörü]. Borcumu ödeyemiyorum [diyor çiftçi bayiye]. Bunu al [yeni traktörü] borcu bankaya kapat [benim yerime diyor çiftçi]. (K3)

[Çiftçi] kredinin tamamını kapat bana yeni traktör ver [diyor traktör bayisine]. 200'e aldım ya bu traktörü, 170 ediyor artık [bayi 170'e sayıyor kendisinden bir yıl önce 200TL'ye alınan traktörü]. 30 [TL] oradan zarar ediyorum. [Traktör bayisi] traktörü 175'e sayarım 170'e sayarım [diyor]. [Kapatacağım kredi borcuna karşılık yeni alacağım] şu traktör 300bin diyor [traktör bayii]. Üstüne alıyoruz biz [daha yüksek bir fiyata traktör alıyoruz biz çiftçiler], altına almak yok. Biz cahil toplumuz ya, daha üstünü alırız, elimizdekinin. (K3)

Böyle olunca bu borç katlanarak gidiyor (K3)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere; çiftçi, üretimini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu en önemli girdi kalemlerinden biri olan traktörünü, satın alırken yararlandığı krediyi çoğu zaman ödeyememektedir. Kredi borcunun yüksek miktardaki taksitlerini ödeyemeyen çiftçi, kendisi adına borcunu kapatması için traktörünü satın aldığı bayiye başvurmakta ve bayiden kendisi adına borcunu kapatmasını talep etmektedir. Aynı çiftçi borcun kapatılması karşılığında bayiden daha yüksek model bir traktörü daha pahalı bir fiyata satın almayı kabul etmektedir. Sermaye yetersizliği yaşayan söz konusu çiftçi yeni traktörünü satın alma işlemini gerçekleştirirken de bir sonraki yıl ödemek üzere kredi talep etmektedir. Söz konusu kredi bir önceki kredi miktarına göre daha yüksek meblağda olmak durumunda kalmaktadır. Çünkü yeni alınan traktör bir önceki traktöre göre çoğunlukla daha pahalı bir meblağdan satın alınmaktadır. Bu süreçte katlanarak artan kredi miktarları çiftçiyi bir borç sarmalının içine çekmektedir. Söz konusu bu döngü

çiftçinin traktörü bir finansman aracı olarak görmesine yol açmaktadır.

Özetle, “Yüksek Girdi Maliyetleri ve Sermaye Yetersizliği” kategorisi altında; “Kaynakların Etkin Kullanılamaması”, “Kredi İmkânlarının Değerlendirilememesi” ve “Traktörü Bir Finansman Aracı Olarak Görme” olmak üzere üç ayrı alt kategori açıklanmıştır. Katılımcılardan elde edilen ilgili görüşme verilerinin de ortaya koyduğu gibi, incelenen her üç alt kategoride, üretim yapısını belirleyen tarım politikaları sonucunda ortaya çıkan “yüksek girdi maliyetleri ve sermaye yetersizliği sorununun” tarımsal istihdam üzerindeki etkilerini belirleyen birer faktör olarak değerlendirilmektedir.

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan ikinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?”

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorusuna katılımcılar tarafından verilen yanıtlar “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorisi altında değerlendirilmiştir. “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorisi altında değerlendirilen alt kategoriler ise; “Girdi Maliyetlerini Düşürme”, “Üretici Tüccar İlişkilerinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi”, “Devlet Yetkililerinin Daha Fazla Sahada Olması” ve “Birlik Olarak Üretmeye Motive Edecek Politikalar” olarak sıralanmıştır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde; “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Girdi Maliyetlerini Düşürme” alt kategorisine ait görüşmeciler yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Girdilerin değişmesi lazım (K5)

Çiftçiye verilen elektrikten vergi alınmaması, mazottan vergi alınmaması lazım, düzenlenmesi lazım, çiftçi ne kadar üretirse, [çiftçinin] cebinde ne kadar parası olursa [o kadar] ya hayvan ya traktör ya tarla alır, üçünden birisini alır, gideyim gezeyim düşünmez, üretim amaçlı düşünür. (K5)
Tarımsal girdi maliyetlerinin düşürülmesi lazım, mazot olsun gübre olsun, zirai ilaçlar olsun girdi maliyetlerinin düşürülmesi gerekir, gübreden zirai ilaçlardan KDV almaması lazım, çok cüzi miktarda [çok düşük fiyatlarla] vermesi lazım çiftçiye [devletin gübreyi ve zirai ilaçları]. (K7)

Tarımsal olarak yani, bizim en büyük şeyimiz [sorunumuz] yakıt pahalılığı, aşağı çekseler [yakıt fiyatlarını düşürseler], çiftçi mecbur traktörüne yakıt alacak, şu an alamıyor. Tarımda çalışanlarımız arabasına yakıtı alamıyor, petrolden [benzinlikten] veresiye alıyor bir yere kadar. İlaç olsun gübre olsun, ilaç tohum hep pahalı, uçtu fiyatlar, uçuk fiyatlar. (K8)

Bak tarımda tohum üretiyorlar, [tohumu]yurtdışından getiriyorlar, pahalı diye alamıyorlar [çiftçiler pahalı olduğu için alamıyorlar], ilaçlarımız her şeyimiz dışarıdan geliyor, gübre atacak adam [çiftçi], gübresi pahalı, her şey pahalı, gücü yetmiyor insanın. 50 kiloluk torba [50 kiloluk yem torbası] olmuş 100 milyon, bu ne demek yani, çok pahalı. (K8)

[Tarımsal üretimi büyük çaplı yaptığımızda] büyük çaplı olduğumuzda, girdileri düşüreceğiz. Bu büyük bir kazanç, artı birliktelik olacak. Artı işte her insanın atıyorum 10 baş şey yapıyorsun [10 baş ile hayvancılık yapıyorsun] ahır hayvan barınağı yapacaksın 10 tane kişi, 10 baş [için ayrı ayrı ahır] yapacağına, işte topluca bir yer yapıp [topluca bir ahır yapılsa], işte o zaman 10 tane sağım ünitesi, 10 tane makinesi olacak [10 ayrı ahır yapılsa her bir ahır için 10 sağım ünitesi ve makine olacağına ayrı ayrı], Bunların hepsi [için] bir tane sağım ünitesi bir tane sağım sistemi [olabilir] ile çözebilirsin (K2).

Çiftçiye bitiren maliyetler, %50 vergi var aldığımız mazotta. Adamın traktörü çalıştıracak mazotu yok nasıl çalıştıracak. 12bin elektrik yatıracağım nereden yatıracağım, suyu kapatsam mahsul yanıyor. Çiftçiye verilen elektrikten vergi almaması, mazottan vergi almaması lazım. (K5)

Yukarıdaki görüşmeci yorumlarında; tarımsal üretimin kazançlı hale dönüştürülmesi ve beraberinde üretim düzeyinin artırılabilmesi için oluşturulabilecek etkili politika yöntemlerinden biri olarak, girdi maliyetlerinin düşürülmesi üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda yine katılımcılar tarafından en önemli maliyet kalemleri olarak; mazot, gübre, tohum ve zirai ilaçlar gösterilmektedir. Özellikle bu girdi kalemlerinde KDV'nin azaltılması, yerli alternatiflerin geliştirilmesi ve benzeri yöntemlerle girdi maliyetlerinin düşürülebileceği ifade edilmektedir.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Üretici Tüccar İlişkilerinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

En basit mandıradan ha bire bizden aldıkları şeye- peynire süte- zam gelirken, bizden alınan süt [sütün fiyatı] sabit duruyor, ya da cüzi şekilde yükseliyor. [Bu durumla ilgilenen] birisine, [bu tip durumları] şikâyet edebileceğiniz [bir] yerin [bir birimin] olması lazım. (K6)

Onları [tüccarları] şikâyet edebileceğin, neden [tüketicie sattığın] yağa bu kadar zam yaparken [çiftçiden aldığın] süte zam vermiyorsun diyecek birileri olması gerekiyor. Geçen gün biriyle konuşuyorum yağı çok aldım [diyor]. [Yağın fiyatı] 3 ay önce 25 milyondur, [sonra] 26 [oldu],

[daha sonra tekrar] aldım 27 [diyor]. Çok çok yükseliyor [çok hızlı yükseliyor yağ fiyatları] o yüzden çokça aldım dedi [tüketici]. Ben de dedim ki bizde yükselmiyor. [Tüccarlar fiyatları artırırken tüketiciye] maliyeti [fiyat artışına mazeret olarak] gösteriyorlar. Maliyet bizim [hayvancılıkla uğraşan çiftçiler] dedim, bizden alıyorlar sütü. Ama bizde [bizden alınan süt fiyatında] yükselme yok. Eşim tüm gün [hayvancılık faaliyetlerinin] içinde, gidiyor geliyor. Bu emeğin karşılığını biz alamıyoruz. Ama [sütü] bizden alıp işleyenler alıyor ne kadar şikâyet etseler de, çok şikâyet etseler de, aradıkları çok güzel kazanıyor, bence öyle yani. (K6)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, gıdanın hammaddesini üreten tarımsal istihdamdaki üretici ile gıdayı son tüketiciye ulaştıran tüccar arasındaki kârlılık düzeyi farklılıklarının denetlenebileceği; iki kesim arasındaki adil olmayan kazanç düzeyi farklılıklarının oluşması halinde, gerekli şikâyetlerin iletebileceği kurum veya birimlerin oluşturulması ve ilgili birimlerin aktif olarak çalışması gerektiği üzerinde durulmuştur.

“Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Devlet Yetkililerinin Daha Fazla Sahada Olması” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

İlçe Tarım Müdürlükleri [müdürlüklerde] orada kayıt altına alıyor herkesi, ne ektiğini bildiriyorsun, herkesi [bölge çiftçilerini] toplayıp ne ekiliyorsa [yönlendirmesi lazım]. [Örneğin] pancar patates ekiyorsunuz ama bunu şu şekilde yapmanız lazım, ilaçlamasını şu dozlarda yapmanız lazım, bundan fazlası zarar verir gibi [çiftçiye bilgilendirmeye yönelik] şeyler yapılması lazım. (K7)

Gerçekten sözde değil, yardımcı olma amaçlı, birebir gelip görerek, işletmeleri görerek, sorunları dinleyerek [çiftçinin yönlendirmesi lazım]. Tarım çiftçilik ilerleyecekse sorunlara kâğıt üzerinde, değil de [görerek, sahada çözüm bulmaları] sorunun ne olduğunu görmeleri gerekiyor. (K6)

Belki tarlamda fasulye daha iyi olacak bilmiyorum, bunu onların [devlet yetkililerinin] bana söylemesi lazım. (K4)

Tarım politikasını belirleyen kişiler. Dese ki bana arpa buğday ekiyorsun ama burada arpa buğdaydan 1 lira kazanıyorsun, nohut ekersen 2 lira kazanacaksın [şeklinde yönlendirmesi gerekli]. Hem devletin kalkınması için hem de benim fazla para kazanmam için, burada [uygulamada, sahaya yönelik] bir tavsiye yok. (K4)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, devletin kırsaldaki tarımsal üretimin düzenlenmesi ve denetlenmesi ile ilgili birimlerinin, daha fazla sahada olmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. İlgili kurumlarda çalışan teknik bilgiye sahip personelin, tarımsal istihdamın üretimine yönelik olarak sahada daha fazla yer alarak, danışmanlık hizmeti vermesi

gerektiği, yine görüşmeciler tarafından dikkat çekilen önemli noktalardan biridir. Aynı zamanda söz konusu personelin, bölgede yetiştirilebilecek gıda ürünlerinin piyasadaki talep miktarını ve beraberinde bölgeye özgü iklim koşullarını gözeterek üretim planları oluşturmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Görüşmecilerin yorumlarından da anlaşıldığı üzere, üretici oluşturulan bu üretim planları çerçevesinde; hangi ürünü hangi miktarda üretirse verimini ve kazancını artırabileceğini, yine sahadaki teknik personel aracılığı ile öğrenebilecektir.

Araştırma çerçevesinde; “Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Birlik Olarak Üretmeye Motive Edecek Politikalar” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

[Ahırları birleştirecek tek bir yerde toplayacak politika uygulamaları gerçekleştirilse] birlikten kuvvet doğar. Bir tane veteriner gelir hepsini [ahırların hepsini] dolaşır, 10 işçi çalışmaz 1 tane çalıştırırım. Bir doğum yaptıracağım 10 km götürüyorum [hayvanı], o arada inek dana belki ölecek, orada topluluk olsa büro olur, takipçisi ötekisi berikisi olur. Olur, da olur. (K5)

Birliktelik sağlayacak, çiftçiyi bir araya getirip aynı işi yapan çiftçileri bir araya getirecek plan projeler [olmalı]. Bence şeyin [sorunun] kaynağı [bu durum]. Çünkü bir tane [sadece] traktörü [almakta] değil [aynı zamanda] traktörün arkasındaki ekipmanı [da] almakta zorlanıyor çiftçi. [Burada] yavaştan yavaştan, ekipmanı alırken 3-4 çiftçi bir araya gelip almaya başladılar. Bunu daha genele yayıp, arazilerini işleyebilirler. Ürettikleri ürünü işleyecekleri ürün işleme yerinde [tesisinde işleyebilirler ürünlerini]. [Üretilen ürünlerin işlenebileceği bir üretim tesisi kurabilmek için] fabrika düzeyinde, küçük işletme düzeyinde birleştirilebilir [çiftçiler]. Böylece devam eder diyorum [tarımsal faaliyetler]. Ama öncelikle Tarım Bakanlığının aynı işi yapan çiftçileri bir araya getirecek planı sistemi olmalı (K2).

10 tane tarla ekerken 10 tane traktör kullanacak [hâlbuki tarlalar toplu olsa] belki iki tane traktörle çezecek buradaki insanlar. Traktörün arkasında 10 tane ekipman olacak. Ekerken ayrı bir ekipman kullanıyoruz, [toprağı ekime] hazırlarken ayrı bir ekipman, ondan sonra sürerken ayrı bir ekipman. Bunların hepsini [toplu arazide yapılan toplu üretimde en] aza indirmiş olacak, o büyük bir getiri olacak [maliyet açısından] (K2).

Küçük ölçekli çiftçileri bir araya getirecek tarım politikaları uygulayabilir [devlet], [çiftçileri] birleştirmek [için]. Onun dışında [birleşme alternatifi dışında] küçük bir çiftçiyi neye atsan [ne yapsa] ileri gidecek bir şey yok. [Çözüm önerisi olarak] aklıma yatan, aynı şeyleri [aynı tarımsal faaliyetleri] yapanları birleştirecek plan, projeler (K2).

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, üretim yapısını belirleyen tarım politikalarına yönelik olarak görüşmecilerin getirdiği önerilerden bir diğeri de kırsalda birlik olma kültürünü yaygınlaştırabilmek adına, geliştirilecek tarım politikalarının, üreticileri

birlikte hareket etmeye teşvik edecek biçimde planlanmasıdır.

Sonuç olarak, “Üretim Yapısını Belirleyen Tarım Politikalarına Yönelik Öneriler” kategorisi altında; “Girdi Maliyetlerini Düşürme”, “Üretici Tüccar İlişkilerinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi”, “Devlet Yetkililerinin Daha Fazla Sahada Olması”, “Birlik Olarak Üretmeye Motive Edecek Politikalar” olmak üzere dört ayrı alt kategori değerlendirilmiştir. Katılımcılardan elde edilen görüşme verilerinin de ortaya koyduğu gibi, her bir dört alt kategori, üretim yapısını belirleyen tarım politikaları sonucunda ortaya çıkan ve tarımsal istihdamı olumsuz yönde etkileyen sorunlara çözüm oluşturan birer öneri olarak tespit edilmiştir.

3.9.2.3. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin algıları

Bu başlık altında, katılımcılara, “Kırsal kesimde yaşayan bireyler çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan iki görüşme sorusu yöneltilmiştir.

İlgili görüşme soruları;

- Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
- Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?

olarak sıralanmıştır (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorularından alınan cevaplar doğrultusunda kırsal kesimde yaşayan bireylerin, çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisine ilişkin düşünceleriyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3.8.’de de görüldüğü üzere, katılımcıların çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisi ile ilgili görüşleri, “Çalışma Koşullarını Belirleyen Politikaların İstihdama Etkisi” teması ve buna bağlı “Sosyal Güvenlik İmkanları”, “Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk”, “Çalışma Koşullarının Ağırlığı ve Riski” ve “Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Öneriler” kategorileri aracılığı ile açıklanmıştır.

Tablo 3.8. Kırsal kesimde yaşayan bireylerin, çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algıladığı hakkındaki görüş ve öneriler

TEMA	KATEGORİ	ALT KATEGORİ
Çalışma Koşullarını Belirleyen Politikaların İstihdama Etkisi	Sosyal Güvenlik İmkânları	Prim Ödeme Dönemlerinin Sektöre Aykırı Olması Dezavantajlı Sağlık Hizmetleri Algısı Emekli Maaşlarının Düşük Olması
	Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk	Düzensiz Kazanç Yetersiz Kazanç Kazanç Dönemlerinin Senelik Olması
	Çalışma Koşullarının Ağırlığı ve Riski	Tarımın Ağır Ve Zahmetli Bir İş Olduğu Algısı Yüksek Risk İçeren Tarımsal Üretim
	Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Öneriler	Sosyal Güvenlik İmkânlarının İyileştirilmesi

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan birinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?”

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorusuna, görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Sosyal Güvenlik İmkânları”, “Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk” ve “Çalışma Koşullarının Ağırlığı ve Riski” kategorileri altında değerlendirilmiştir.

“Sosyal Güvenlik İmkânları” kategorisi altında değerlendirilen alt kategoriler; “Prim Ödeme Dönemlerinin Sektöre Aykırı Olması”, “Dezavantajlı Sağlık Hizmetleri Algısı” ve “Emekli Maaşlarının Düşük Olması” olarak sıralanmıştır.

“Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Sosyal Güvenlik İmkânları” kategorisi ile ilişkili olan “Prim ödeme dönemlerinin sektöre aykırı olması” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Bir iş kuruyorsun, sosyal güvenlik olarak işletmen tarımsal BAĞ-KUR ⁶ statüsünde. [Tarım

⁶Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sigortalar Kurumu [BAĞ-KUR]: 16 Mayıs 2006 tarihinde kabul edilen 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik

sektöründe faaliyet gösteren bir işletme olduğu için tarımsal BAĞ-KUR'dan faydalanabiliyorsunuz]. Adam hiç para kazanmaya başlamamış, adama sen her ay bana 450 TL para yatır diyorsun, bu [adam] ne yapabilir. (K1)

Sosyal güvenlik dediğimizde aklımıza ilk gelen SSK veya BAĞ-KUR. İşte atıyorum çiftçilik yapıyorsanız, Çiftçi BAĞ-KUR'u yatırmak zorundasınız. Çiftçi BAĞ-KUR'da işte dediğim gibi insanların sabit bir getirisi [sabit bir geliri] olmadığı için, aylık getirisi olan iş yapmadığınız için, bunu [sosyal güvenlik primlerini] çoğu zaman yatıramıyorsunuz. Yatıramadığınız için de belli bir zaman sonra toplu para yatırmanız gerekiyor. Ona da imkânınız el vermiyor. (K3)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, tarımsal faaliyetlerden kazanç, elde edilen dönemlerle uyuşmayan prim ödeme dönemleri nedeniyle, çiftçiler sosyal güvenlik primlerini ödemekte zorlanmaktadırlar.

“Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Sosyal Güvenlik İmkânları” kategorisi ile ilişkili olan “Dezavantajlı Sağlık Hizmetleri Algısı” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Tarım yapmasak dışarıda bir yerde çalışsak yine SSK'lı ya da BAĞ-KUR'lu işte sosyal güvencemiz olacak. Burada [tarım sektöründe] çalıştığımızda da yatırırsak [sosyal güvenlik primlerini] BAĞ-KUR'a üyeyiz kendi imkânımızla yatırıyoruz. Yani ha şu olabilir, devletin uyguladığı şeydir önceden ne bileyim SSK'lıya ayrı bir imkân tanınıyordu, işte memura daha bir ayırdı, biraz sınıf gözetimi vardı. Şimdi bu kalktı. Artı bir şey sayabiliriz şimdi BAĞ-KUR'lusu da aynı hastaneden sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyor. (K2)

Sosyal güvenlik kurumu eskiden çok kötüydü ya, BAĞ-KUR'lu olmak kötü. Sigortalı olmak iyiydi eskiden yani. BAĞ-KUR'lu ikinci sınıf, SSK'lı birinci sınıf vatandaştı. Öyleydi yani. Bu şimdi de bakış açısı olarak buna yakın. Değişmedi bu yargı. Birleşti bu kurumlar SGK olarak ama bu bakış açısı değişmedi. (K3)

SSK ile BAĞ-KUR'un [verdiği hizmetler] arasında [da], farklılıklar var. Atıyorum hastaneye gittiğinizde BAĞ-KUR'lu çoğu şeyden yararlanamıyor. SSK'lının yararlandığı faydalardan [fayda elde ettiği şeylerden yararlanamıyor.] (K4)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, kırsal kesimde yaşayan bireyler arasında, istisnalar olmakla birlikte, tarım sektöründe kendi işinde faaliyet gösterenlerin sabit maaşlı çalışanlara göre, sosyal güvenlik imkânları bakımından, dezavantajlı olduğu ve daha sınırlı hizmet aldığı yönünde genel bir kanı olduğu anlaşılmaktadır. Tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin, sağlık hizmetlerinden yararlanma noktasında dezavantajlı olduğu yönündeki söz konusu bu genel kanı, kırsal kesimde yaşayan bireyler açısından, çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam

üzerindeki etkilerini ortaya koyan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerde, “Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Sosyal Güvenlik İmkânları” kategorisi ile ilişkili olan “Emekli Maaşlarının Düşük Olması” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

[Çiftçi BAĞ-KUR'undan] Emekli olduğunda maaş düşük. (K3)

İmkânınız el verse bile atıyorum çiftçi BAĞ-KUR'dan emekli olmak ile SSK'dan emekli olmanın arasında fark olduğu için SSK'lı olmayı seçiyor insanlar. (K4)

Atıyorum babamdan örnek vermek istersem babam çiftçi BAĞ-KUR'u [Babamın sosyal güvencesi çiftçi BAĞ-KUR'u]. Çiftçi BAĞ-KUR'undan babamın aldığını [babamın aldığı emekli maaşını] örnek vermek istersem 1250 TL 1100 TL gibi bir para alırken. Atıyorum sigortalı başka bir işte çalışmış olsaydı. Başka bir sektörde çalışmış olsaydı [emekli maaşı] 2 bin küsur liradan fazla alacaktı. Aynen arasında çok bir uçurum farkı var. (K1)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, kırsal kesimde yaşayan bireyler, daha önce tarım sektöründe çalışarak emekli olmuş kişilerin hak kazandıkları emekli maaşlarının diğer emeklilik alternatiflerine göre daha düşük düzeyde olduğuna tanıklık etmişlerdir.

Sonuç olarak; “Sosyal Güvenlik İmkânları” kategorisi çerçevesinde, elde edilen verilerin ortaya koyduğu gibi;

- Prim ödeme dönemlerinin tarım sektörüne (ürün hasadı dönemlerine) uygun olarak düzenlenmemesi,
- Sağlık hizmetlerinin ve emekli maaşlarının tarım sektöründe çalışanlar için dezavantajlı olduğu yönündeki genel algının değiştirilememesi,

Kırsal kesimde yaşayan bireyler açısından; çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerini ortaya koyan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk” kategorisi altında değerlendirilen alt kategoriler; “Düzensiz Kazanç”, “Yetersiz Kazanç” ve “Kazanç Dönemlerinin Senelik Olması” olarak sıralanmıştır.

“Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk” kategorisi ile ilişkili olan “Düzensiz Kazanç” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

İşte babam belli bir zaman kazanmış olsa bile, belli bir zaman götürüsü olmuş [belli bir zaman kaybetmiş]. Belli zaman kazanmış, belli zamanda da işler kötüye gitmiş. Yani belli bir istikrar

olmadığı için [istikrarlı bir kazanç olmadığı için] [tarım faaliyetleri] belli bir büyüklük de yapılmadığı için [sürekli bir kazanç olmamış]. (K7)

[Çiftçinin] düzenli parayı bulması imkânsız, bulanlar var illaki [ancak onlar] büyük çapta bu işi yapan, anasından dadasından [geniş tarlalar ve sermaye birikimi] gelmiş [olanlar] bunu çevirebilenler var ama çekirdekten çiftçi bir ufak aile onlar çeviremez. (K3)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere görüşmecilerin, geçmişte tarım sektöründe çalışanların kazançları ile ilgili gözlemleri, sektördeki kazançların istikrarlı bir artış seyri izlemediği yönündedir. Söz konusu kazançlar, dönem dönem artmakla birlikte, bazı dönemlerde tam tersi düşüş seyri izlenmektedir.

“Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk” kategorisi ile ilişkili olan “Yetersiz Kazanç” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Ailemin tarım ve hayvancılıktan yeterince para kazanamadığını düşünüyorum. Ben bu işe girdim [çünkü] veteriner hekim olarak girdim, hekimliğime güvenerek [girdim.], hayvanlara tarıma yakın olduğumu düşünerek girdim ben bu işe. [Çünkü tarımsal faaliyetten kazandığımla] yeterince para kazanamıyorum, ailem de kazanamadı, kazanamadığını biliyorum, beni olumsuz etkiliyor [bu durum]. (K1)

Ben gelir düzeyini veya parasal yönünü ikinci etapta değerlendiriyorum. Bu işi sevdiğim [için] hoşuma gittiği için yapıyorum bir. İkinci sırada da parasal şeyini [parasal kazancını] düşünüyorum. Yani daha fazla kazansam daha iyi olur ama öncelik sıralamam, benim hoşuma gittiği için yaptım bu işi. [Halen de] yapıyorum. (K2); Yoksa ailemin gelirini düşünseydim, yok yani yapmazdım (K2)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, tarımsal faaliyet yürüten bireyin elde ettiği gelir düzeyi, kırsal kesimde yaşayan bireyin tarımsal istihdama bakışını olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü görüşmeci ifadelerinde anlaşıldığı üzere, geçmişte tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin, emeklerinin karşılığı olan kazancı elde edemedikleri gözlemlenmiştir.

“Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk” kategorisi ile ilişkili olan “Kazanç Dönemlerinin Senelik Olması” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Bir de [bir diğer faktörde] biraz da bu yaptığımız iş, tarım ve hayvancılık, senelik getirisi olan şeyler. Senelik [getiri] olduğu için, mesela bizim ailemizde de böyle mesela, babam pancar eker veya işte atıyorum buğday arpa [eker], hayvan besler. Bunların hepsi bu senelik [bütün bir sene için bir kerelik] getirisi olan şeyler. Şöyle oluyor, atıyorum bir sene ürüne bakıyorsunuz ürünü

hasat ettiğinizde elinize toplu para geçiyor ama bu toplu para [bir] senelik olarak geçtiği için, bu sene zarfında [bu parayı kazanana kadar geçen sürede] borçlanıyorsunuz. Borçlanmak zorundasınız çünkü aylık getirisi olmadığı için bu işlerin, aylık getirisi olmayan işler olduğu için, senelik getirisi olan işler olduğu için, bu sene içerisinde [bir sene içinde para kazanana kadar] borçlanıyorsunuz. [Sonra] elinize toplu para geçiyor. Bu parayı da o borçlara dağıtıyorsunuz. Yani el elde baş başta diyebilirsiniz. (K7)

Bu [sadece] benim ailemde [böyle] değil birçok insanın yaşadığı konudur [bu konu]. (K7)

8. Ayın 31. inde çizmişsin altını [mahsulün kaldırıldığı tarih], [bir yıllık emeğin sonucunda], 100bin 200 bin ciro yapmışsın, nereye gitti, banka faizine gitti, traktörün klimasının gazına gitti, şartlar iyi olsun biraz daha iyi yaşayalım diye, alete ekipmana şuna buna gitti. (K4)

ifadelerinden anlaşıldığı üzere, çiftçi tarım sektörünün yapısı gereği, sektördeki kazançların bir defaya mahsus ve senelik olması nedeni ile sürdürülen tarımsal faaliyetlerin devam edebilmesi için zorunlu olarak yıl boyunca borçlanmaktadır. Bu nedenle, söz konusu borçların ancak sene sonunda elde edilen kazançlar ile kapatıldığı bir kazanç-harcama sisteminin, sektörde hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, “Gelir Yetersizliği ve Yoksulluk” kategorisi altında; “Düzensiz Kazanç”, “Yetersiz Kazanç” ve “Kazanç Dönemlerinin Senelik Olması” olmak üzere üç ayrı alt kategori açıklanmıştır. Görüşme verilerinin de ortaya koyduğu gibi, incelenen her üç alt kategori, çalışma koşullarını belirleyen tarım politikaları sonucunda ortaya çıkan gelir yetersizliği ve yoksulluk sorununun tarımsal istihdam üzerindeki etkilerini belirleyen birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Çalışma Koşullarının Ağırlığı ve Riski” kategorisi altında değerlendirilen alt kategoriler; “Tarımın Ağır Ve Zahmetli Bir İş Olduğu Algısı” ve “Yüksek Risk İçeren Tarımsal Üretim” olarak sıralanmıştır.

“Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Çalışma Koşullarının Ağırlığı ve Riski” kategorisi ile ilişkili olan “Tarımın Ağır ve Zahmetli Bir İş Olduğu Algısı” alt kategorisine ait görüşmeciyorumları aşağıda belirtilmiştir.

Atıyorum tarım ve hayvancılık biraz daha ağır olduğu için tarla işi güneşin altında çalışma veya hayvanla uğraşma işlerinin biraz daha ağır olduğu için insanlar buna olumsuz yönde bakıyor yani Kayseri’de atıyorum Kayseri’den geldin apartman dairesinde sadece apartman işini yapmak dururken diyor işte atıyorum hayvanın pisliği ile güneşin altında çalışmayı kimse istemiyor. (K7)

[Anne babanın söylemleri] işte söylemsel olarak çiftçilik zor meslek, zor iş, biz yaptık bir yerlere gelemedik sen git işte, şehre git veya memur oldun, memurluğuna devam et bu yönde oldu. (K2)

Yukarıdaki katılımcı görüşlerinden de anlaşılabileceği üzere, görüşmeciler tarafından, kırsal kesimde, tarım sektörüne ait işlerin ağır ve zahmetli iş olarak algılandığı

ve bu nedenlerle de şehir yaşamının kırsalda yaşayan bireyler tarafından daha cazip bir yaşam biçimi olarak tanımlandığı ifade edilmiştir.

“Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?” görüşme sorusuna cevaben; “Çalışma Koşullarının Ağırlığı ve Riski” kategorisi ile ilişkili olan “Yüksek Risk İçeren Tarımsal Üretim” alt kategorisine ait görüşmecî yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Tarım en riskli işlerden bir tanesi, gününde saatinde tarlayı işlemezsen problem, onu yaptın gününde saatinde yağış olmasa problem, gününde saatinde sıcak olmasa problem, aşırı sıcak olsa problem. O kadar bir [risk], şey var ki, 8-10 tane kalem olsa [yapılması gereken], 8’ini tam yapsam 9. tam olmasa bütün yaptığın 8’i de etkileyecek bir şey, aslında çok riskli bir iş. Bu kadar riske nazaran kazancı çok düşük, çok büyük riskler alarak yaptığın işte büyük kazançlar elde etsen, anormal kazansan, diğer seneleri tolere edecek bir şey [kazanç] olsa o da yok (K2)

ifadelerinden de anlaşılabileceği üzere, doğa koşullarıyla doğrudan ilişkili olan ve söz konusu koşullardan doğrudan etkilenen bir üretim biçimi olması nedeniyle, görüşmeciler tarımsal üretimi, riski çok yüksek olan bir faaliyet alanı olarak tanımlamaktadırlar.

Sonuç olarak, “Çalışma Koşullarının Ağırlığı ve Riski” kategorisi altında; “Tarımın Ağır ve Zahmetli Bir İş Olduğu Algısı” ve “Yüksek Risk İçeren Tarımsal Üretim” olmak üzere iki ayrı alt kategori açıklanmıştır. Görüşme verilerinin de ortaya koyduğu gibi, incelenen her iki alt kategori, çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının, tarımsal istihdam üzerindeki etkilerini belirleyen birer faktör olarak tespit edilmiştir.

“Kırsal kesimde yaşayan bireyler çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” alt araştırma problemini açıklayan ikinci görüşme sorusu olarak katılımcılara;

- “Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?”

sorusu yöneltilmiştir (Bkz. Şekil 3.2.).

İlgili görüşme sorusuna, görüşmecilerin verdiği yanıtlardan elde edilen veriler, “Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Öneriler” kategorisi altında değerlendirilmiştir.

“Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Öneriler” kategorisi altında “Sosyal Güvenlik İmkânlarının İyileştirilmesi” alt kategorisi değerlendirilmiştir.

“Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu

yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?” görüşme sorusuna cevaben; “Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Öneriler” kategorisi ile ilişkili olan “Sosyal Güvenlik İmkânlarının İyileştirilmesi” alt kategorisine ait görüşmeci yorumları aşağıda belirtilmiştir.

Tarımsal [üretim] bence şey sınıfına alınabilir, madenciler mesela yıpranma payı değil mi var. O belki çiftçilikte bence ağır bir meslek emeklilikte veya sosyal hizmetlerde işte yıpranma payı imkânlarından olanaklarından imkânlarından faydalanabilir. (K2)

[Çiftçi BAĞ-KUR'lu olmanın] benim için [ekstra] hiçbir avantajı yok yani [Çiftçi BAĞ-KUR'unun çiftçi için hiçbir avantajı yok]. Devletin o konuda sağlamış olduğu hiçbir kolaylık da yok. Primi dese ki bana SSK'da 700 liraya yatırıyorsun, bunlar [çiftçi BAĞ-KUR'undan prim yatırana] 200 lira yatır dese, belki olur [avantajlı olur]. (K3)

Özellikle çiftçi BAĞ-KUR'u var ya sosyal güvenlik, herhalde 700-800 lira ayda ödemesi gerekiyor bunu her ay, ödeyebiliyor mu? Ödeyemiyor, adam hastalansa da çocuğu çocuğu da hastalansa hastaneye gidemiyor, BAĞ-KUR'u da yok, ne yapıyor, gidemiyor, öyle geçiyor yani. Emeklilik diyor, nasıl yatıracak adam bunu, 700-800 lira her ay adam yatıramaz. Biraz daha indirimli olması lazım [pirim ödemelerinin]. (K5)

[Devlet] diyor ki sen fabrika kurduğun zaman diyor; işçinin maaşını, SSK priminin bilmem yüzde kaçını ben öderim diyor zaten. Fabrikatöre devlet bunu [bu imkânı] sağlamış. [Devlet] tarımda da diyebilir mesela, tarım sektöründe tarım ve hayvancılık ile uğraşan arkadaşlar kendi BAĞ-KUR'unu ödeyen arkadaşlar için; “bir tane eleman çalıştırırsa maaşının yarısını biz vereceğiz, iki tane eleman çalıştırırsa sigortası bizden ya da kendisi ile alakalı [kişi kendi primlerini] yatırıyor işte priminin yarısını biz ödüyoruz, yarısını kendisi ödüyor.” Tarzı böyle ekonomik [olan], insanın cebini okşayan şeyler yaparsa tabi ki faydası olacağını düşünüyorum. (K3)

Atıyorum devlet tarımla uğraşan gençlere, özellikle gençlere, belli bir [koşulla], Atıyorum beş yıl çiftçi olarak üretim yapmak kaydıyla, beş yıl boyunca [gencin] sigortasının devlet tarafından [ödenmesi] veya 1 yıl [da olabilir süresi]. Onun süresini [devletin genç çiftçi adına prim ödeme süresini] işte ayarlayabiliriz. Devlet tarafından destekleyebiliriz [genci]. (K4)

Yukarıdaki görüşmeci yorumlarından da anlaşılacağı üzere, “Sosyal Güvenlik İmkânlarının İyileştirilmesi” alt kategorisi kapsamında, kırsalda yaşayan bireylerin, ortaya koyduğu öneriler; sosyal güvenlik sistemindeki prim ödeme koşullarının ve diğer hakların, sektör dışındakilere kıyasla, tarım sektöründe çalışanlar için daha ayrıcalıklı ve avantajlı hale getirilmesi noktasında birleşen önerilerdir. Ayrıca, yine görüşmeci yorumlarından; tarım sektöründe çalışanların devlet tarafından görece daha fazla desteklenen ayrıcalıklı bir statü haline gelmesinin, kırsal kesimde yaşayan bireyler açısından, önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, “Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Öneriler” kategorisi altındaki “Sosyal Güvenlik İmkânlarının İyileştirilmesi” alt kategorisi, tarım

sektöründeki sosyal güvenlik imkânlarının iyileştirilmesine dönük çeşitli önerileri içermektedir. İlgili çözüm önerileri, aynı zamanda, çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerini olumlu yönde dönüştürebilecek çözüm önerileri olarak değerlendirilmektedir.

Özetle, “Sosyal Güvenlik İmkânlarının İyileştirilmesi” alt kategorisi çerçevesinde açıklanan önerilerin gerçekleştirilmesi durumunda; çalışma koşullarını belirleyen politikaların tarımsal istihdam üzerindeki etkilerine yönelik algının, kırsal kesimde yaşayan bireyler açısından olumlu yönde bir değişim geçirebileceği tespit edilmiştir.

3.10. Bulguların Yorumlanması

Bu başlık altında, çalışma kapsamında ortaya koyulan nitel verilere ait bulgularla, araştırma konusuyla ilişkili olan alanyazındaki diğer çalışmaların bulguları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikası kavramını nasıl algıladığına ilişkin olarak;

Çalışmamızda, “tarım politikaları kavramının” kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan bulgular, “tarıma yönelik önlemler ve desteklemeler” ve “tarımsal üretimin planlanması” olmak üzere ikili bir ayrım üzerinden değerlendirilmiştir. Görüşmecilerden bir kısmı tarım politikaları kavramını, sektörü ve sektördeki istihdamı biçimlendiren bir kavram olarak tanımlarken diğer görüşmeciler kavramı tarımsal üretim çerçevesinde değerlendirmiş, bu bağlamda daha dar kapsamlı bir tanımlama gerçekleştirmişlerdir.

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım sektöründeki kurumsal yapılar kavramını nasıl algıladığına ilişkin olarak;

Kırsal kesimde yaşayan bireyler araştırma kapsamındaki görüşmelerde, tarım sektöründe var olan kurumsal yapıları kavram olarak tanımlamaya çalışırken, sektörle ilişkili olduğunu düşündükleri kurumlardan yola çıkarak ilgili tanımın çerçevesini belirlemişlerdir. Görüşmeciler tarafından ifade edilen kurumlar ise sırasıyla; Tarım ve Orman Bakanlığı”, “Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri”, “TİGEM”, “Ziraat Odaları”, “Tarım Kredi Kooperatifleri”, “Kayseri Şeker Fabrikası”, “Süt ve Et Kurumu”, “Süt Üreticileri Birliği”, “Tarım Kooperatifleri”, “Damızlık Birliği”, “TARSİM” ve “Sivil Toplum Kuruluşları” dır.

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl algıladığına ilişkin olarak;

Çalışmamızda, tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan bulgular, kamu kurum ve kuruluşları ve kooperatifler ve üretici birlikleri olmak üzere iki ayrı kategori altında değerlendirilmiştir.

Bu noktada alanyazın incelendiğinde, kamu kurumlarının hibe, teşvik ve destek programları bağlamında sağladığı danışmanlık hizmetlerinin yetersizliğini ve beraberinde personelin bilgi eksikliğini ortaya koyan bulguların yer aldığı çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu gerekçeyle çalışmamızda diğer çalışmalardan farklı olarak, alanyazına katkıda bulunulmuştur. Bir diğer ifade ile alanyazındaki diğer çalışmalardan farklı olarak çalışmamızda, “tarımsal üretim bağlamında teknik olarak kamunun sağladığı danışmanlık hizmetlerinin yetersizliğine” vurgu yapılmıştır. Bunun yanında “hibe teşvik ve destek programlarından yararlanmak isteyen üreticiye sağlanan danışmanlık hizmetlerinin yetersizliğinin” de altı çizilmiştir. Kırsaldaki üretici çoğu zaman yararlanmaya şartlarını sağladığı programlarla ilgili olarak, yürütülmesi gereken süreçleri yürütememekte ve söz konusu programlardan yararlanamamaktadır. Çünkü üretici, bulunduğu yerde zorlanmadan sürecin her aşamasında yardım alabileceği ücretsiz ve ulaşılabilir bir danışmanlık sisteminden yararlanamamaktadır.

Yine çalışmamızda alanyazındaki diğer çalışmalardan farklı olarak, kamu kurumlarındaki uzman personelin (örneğin; ziraat mühendisi) hem görevli olduğu coğrafyaya özgü üretim koşulları bağlamında hem de kamunun sağladığı hibe ve teşvik uygulamalarının koşulları ile ilgili olarak yeterli bilgi donanımına sahip olmadığı yönünde bulgulara da yer verilmiştir.

Kamu kurum ve kuruluşlarının sağladığı hizmetlerle ilgili olarak “bürokratik işlemlerin fazla olduğu” yönündeki bulgulara alanyazındaki bazı araştırmalarda rastlanmaktadır. Örneğin, Erdal ve diğerlerinin çalışmalarında Türkiye’de uygulanan tarımsal desteklemelerden yararlanma sürecinde bürokratik işlemlerin uzun sürdüğü yönünde tespitler ortaya koyulmuştur (2013, s.97). Yine Avşar ve Yalçın’ın çalışmasında da çiftçi düzeyindeki sorunlar ve alınması gereken tedbirler başlığı altında ortaya koyulan bulgular arasında bürokratik işlemlerin uzunluğu yer almaktadır (2007, s. 67).

Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan bulguları açıklayan ikinci kategori olarak

“kooperatifler ve üretici birlikleri” kategorisi oluşturulmuştur. “Kooperatifler ve üretici birlikleri” kategorisini oluşturan bulgular; “çiftçiye menfaat sağlama” ve “kârlılığın öncelikli hedef olması” başlıkları altında açıklanmıştır.

Kooperatiflerin ve üretici birliklerinin çiftçiye menfaat sağlamayı amaç edinmesi gerektiği yönündeki görüşmeci ifadelerinden elde edilen bulgulara yer verilen çalışmamıza paralel olarak alanyazındaki birçok araştırmada da benzer bulgulara rastlanmıştır. Sun (1998) çalışmasında, mevcut köy birliklerinin; çiftçiye menfaat sağlamak amacıyla “çok amaçlı köylere hizmet götürme birlikleri” adıyla, yeniden organize edilmesi gerektiği ve bu şekilde kırsal kesimde kalkınmanın gerçekleşebileceği yönünde öneride bulunmuştur. Erdal ve diğerlerinin çalışmasında da araştırmaya dâhil edilen görüşmecilerin ortaya koyduğu çözüm önerileri kapsamında, üretici birliklerinin ürünün pazarlanması noktasında üreticiye yardımcı olması gerektiği yönünde görüşlere yer verilmektedir (2013, s.97). Başaran ve Irmak tarafından yapılan çalışmada, tarımsal amaçlı kooperatiflerdeki kooperatif ortakları ile gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında kooperatiftan satın alınan girdi fiyatlarını yüksek; kooperatifin kendilerinden satın aldığı ürün fiyatını ise düşük bulan bulgulara rastlanmıştır. Bir diğer ifade ile ilgili çalışmada, kooperatiflerin ortağının menfaatini sağlayacak şekilde faaliyet göstermediğini ifade eden bulgular tespit edilmiştir (2018, s.116).

Çalışmamızda görüşmeciler tarafından kooperatiflerin ve üretici birliklerinin çiftçiye menfaat sağlamaya çalışan kuruluşlar olarak çalışmalarını gerektiği yönündeki görüşler ortaya koyulmuştur. Ancak aynı zamanda, kooperatiflerin ve üretici birliklerinin hâlihazırdaki durumunu ifade eden görüşmeci bulgularına da yer verilmiştir. Bu yöndeki bulgulara göre, kooperatifler ve üretici birlikleri, “ortaklarına menfaat sağlamak bir yana adeta öncelikli hedefi kâr elde etmek olan özel bir şirket gibi” faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu noktada alanyazın incelendiğinde, kooperatiflerin ve üretici birliklerinin öncelikli hedefi kâr elde etmek olan kuruluşlar gibi hareket ettiğini ortaya koyan somut bulguların yer aldığı çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu yönüyle çalışmamız alanyazına katkıda bulunmaktadır. Kooperatiflerin ve üretici birliklerinin öncelikli hedefi kâr elde etmek olan kuruluşlar gibi algılandığını ortaya koyan bulgular; eş zamanlı olarak, kırsaldaki üreticilerin kooperatif ve üretici birlikleri ile ilgili yaşadığı “güvensizliği” de açıklamaktadır. Söz konusu bu “güvensizlik hali”, kırsaldaki üretim kültürünün farklılaşmasına neden olmuştur. Bir diğer ifadeyle; kooperatif ve üretici birliklerinin faaliyetlerine karşı olan bu güvensizlik, kırsaldaki üreticiyi birlik olarak üretme fikrinden

uzaklaştırmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerileri ile ilgili olarak;

Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ortaya koyulan öneriler, üç ayrı kurumsal yapı ekseninde açıklanmaktadır. Söz konusu kurumsal yapılar, “Kooperatifler ve Üretici Birlikleri”, “İl ve İlçe Tarım Müdürlükleri” ve “Tarım Kredi Kooperatifleridir”.

Kooperatiflerin ve üretici birliklerinin daha etkin çalışabilmeleri için görüşmeciler tarafından ortaya koyulan temel öneri, kooperatifler ve üretici birliklerinin, kırsalda tarım sektörü ile ilişkili olan (belediyeler ve sulama birlikleri vb.) diğer kurumlarla birlikte hareket etmesidir. Tarım sektörüne yön veren kurumsal yapılardan il ve ilçe tarım müdürlüklerinin iyileştirilmesine yönelik olarak görüşmeciler tarafından ortaya koyulan temel öneri ise, il ve ilçe tarım müdürlüklerinde istihdam edilen ziraat mühendisi ve veterinerler gibi uzman personelin iş tanımlarının, sahada daha fazla yer alacağı şekilde yeniden düzenlenmesidir. Tarım kredi kooperatifleri ile ilişkili olarak ifade edilen temel öneri ise, bu kooperatiflerin çiftçiye piyasadan daha ucuza girdi sağlayan yapılar olarak yeniden organize edilmesi gerektiği yönündedir.

Tarımsal üretimle ilişkili olan tüm kuruluşların beraber hareket etmesi gerektiği yönündeki bulgulara “Kırsaldaki Diğer Kuruluşlarla Birlikte Hareket Etme” başlığı altında yer verilmiştir. Alanyazında bu başlık altında ortaya koyulan bulgulara benzer bulguları olan çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin; TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda, araştırmaya dâhil edilen katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerde, kırsal alanlardaki üretim planlanırken, tarımsal üretimle ilgili kuruluşların birlikte hareket etmesi gerektiği yönünde bulgular tespit edilmiştir. Örneğin, ilgili çalışmada, bitkisel üretimin ve verimliliğin artırılabilmesi için arazi kullanımı planlanırken çiftçi ile tarım il ve ilçe müdürlüklerinin ve tarımsal araştırmalar yapan diğer kurumların birlikte hareket etmesi gerektiği yönünde bulgulara yer verilmiştir (2014, s.75).

Çalışmamızda, tarımsal üretim gerçekleştirilen bölgenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek, bir diğer ifade ile tarımsal üretimle ilgili üreticilerin yaşadığı sorunlara yerinde çözüm bulabilecek personelin, kamu tarafından sahada daha yoğun olarak görevlendirilmesi gerektiği yönündeki bulgulara “Sahanın İhtiyaçlarına Cevap Veren Personel” başlığı altında yer verilmiştir. Söz konusu bu başlık altında ortaya koyulan

bulgulara göre; hâlihazırda yürürlükte olan iş pratiğinde, uzman personel, il ve ilçe tarım müdürlüklerindeki bürokratik işlemleri yürütmekle daha fazla görevlendirilmiştir. Benzer bulguları olan çalışmalara ise alanyazında rastlanmaktadır. Örneğin; TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda, katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerde, rasyonel üretim yapılamamasının nedenleri sıralanmıştır. Araştırma raporunda, rasyonel üretim yapılabilmesi için çiftçinin bilgi eksikliğini gideren, bir diğer ifade ile tohum gübre ve ilaç kullanımı sırasında yaşadığı aksaklıkları gidererek çiftçiye doğru yönlendirebilen, personele ihtiyaç duyulduğu yönünde bulgular tespit edilmiştir (2014, s.159-160).

Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşıyan bireyler tarafından ortaya koyulan önerilerden bir diğeri ise “piyasadan daha ucuza girdi temini” başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu başlık altında, kooperatiflerin ve üretici birliklerinin üyesi olan üreticilere, piyasadaki fiyatlardan daha ucuza girdi satın alabilme imkânı tanınması gerektiği yönünde bulgular ortaya konmuştur. Söz konusu bulguları destekler yönde, üreticiler için girdi maliyetlerinin önemli bir sorun olduğunu ifade eden bulguların yer aldığı birçok araştırmaya alanyazında da rastlanmaktadır. Işın’ın (2001) çalışmasında, araştırmanın gerçekleştirildiği örneklem dâhilindeki üreticilerin, üretim kararı almalarını güçleştiren en önemli faktörlerden biri olarak “girdi maliyetleri” gösterilmektedir. Başaran ve Irmak (2018) tarafından gerçekleştirilen (kooperatif faaliyetlerinin kooperatife üye olma kararı üzerindeki etkilerinin analiz edildiği) çalışmada, araştırmanın örneklemini kapsamındaki kooperatif ortaklarının, kooperatiftan satın alınan girdi fiyatlarını yüksek bulduğu yönünde bulgulara rastlanmıştır (2018, s.116).

Kırsal kesimde yaşıyan bireylerin tarım politikası uygulamalarını nasıl algıladığına ilişkin olarak;

Tarım politikası uygulamalarının kırsal kesimde yaşıyan bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koyan bulgular “hibe, teşvik ve destek programları” ve “tarımköy projeleri” olmak üzere iki ayrı kategori altında değerlendirilmiştir.

Birinci kategoriye oluşturan, hibe, teşvik ve destek programlarının kırsal kesimde yaşıyan bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koyan bulgular; “planlama hataları”, “hedef kitleye ulaşamama” ve “uygulama hataları” başlıkları altında açıklanmıştır.

Çalışmamızda, “planlama hataları” ve “uygulama hataları” başlıkları altında,

tarım sektörüne yönelik olarak hazırlanan hibe ve teşvik ve destek programlarının genelinde karşılaşılan planlama ve uygulama hataları kırsal kesimde yaşayan bireylerin görüşleri üzerinden incelenmektedir. Alanyazındaki diğer araştırmalarda ise daha çok spesifik olarak odaklanılan bir hibe, teşvik veya destek programındaki planlama ve uygulama hataları ile ilgili bulguların açıklandığı çalışmalara rastlanmaktadır (Tan, 2009; Erdal ve Erdal, 2008; Özçelik ve Özer, 2006; Akşit, 2013). Örneğin; çalışmamız kapsamında günümüzde uygulanan hibe, teşvik ve destek programları özelinde yapılan planlama ve uygulama hataları; faizsiz hayvan kredisi, genç çiftçi projesi, yüksek danışmanlık ve proje çizim maliyeti, IPARD programından yararlanan bölgelerin yanlış tespit edilmesi, köye dönüş projesi ve benzeri örnekler üzerinden açıklanmıştır. Oysa alanyazındaki diğer çalışma örneklerinde; tarımsal kredi kullanımı, arazi toplulaştırma faaliyetleri, ARIP, KBKYP, prim ödemeleri, mazot destekleri gibi uygulamaları tek başına, yalnızca uygulanma örnekleri üzerinden inceleyen araştırmalarla daha yoğun olarak karşılaşılmaktadır. (Tan, 2009; Erdal ve Erdal, 2008; Özçelik ve Özer, 2006; Akşit, 2013).

Tüm bu örneklerden de anlaşıldığı üzere çalışmamız, kırsal kesimde yaşayan bireylerin görüşleri üzerinden, günümüzdeki hibe teşvik ve destek programlarının geneli ile ilgili olarak bir tespitte bulunması açısından alanyazındaki diğer araştırmalardan ayrılmaktadır.

“Hedef Kitleye Ulaşamama” başlığı altında ise, alanyazındaki diğer çalışmalardan farklı olarak, hibe teşvik ve destek programları tasarlanırken programdan yararlanması hedeflenen kitleye, program sonrasında ulaşılamamasının nedenleri, kırsal kesimde yaşayan bireylerin görüşleri aracılığıyla, ortaya konmuştur. Örneğin; araştırmaya katılan görüşmeciler aracılığı ile elde edilen bulgulara göre, hibe, teşvik ve destek programlarının planlama aşamasında ulaşılmak istenen hedef kitlenin ihtiyaçlarının doğru tespit edilememesi nedeniyle söz konusu programlar, hedeflenen kitlenin aksine gelir seviyesi daha yüksek olan grupların yararlanabileceği programlar haline gelmiştir.

Çalışmamız aracılığı ile alanyazına katkıda bulunulmasının bir diğer nedeni de hâlihazırda yürürlükte olan bir kırsal kalkınma modeli olarak tarımköy uygulamasının, söz konusu uygulamaya tanıklık eden kırsaldaki bireyler tarafından değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme sonucunda elde edilen veriler, “ikamet edenlerin proje amacı ile uyumsuzluğu” ve “kuruluş amacı ile uyuşmayan proje” başlıkları altında incelenmiştir. Bu noktada alanyazında tarımköy uygulaması öncesinde hayata geçirilen benzer köy

kalkınma modellerinin (örneğin köy-kent modeli) incelendiği çalışmalarla karşılaşılmaktadır (Güler ve diğerleri, 2014; Başbüyük, 2004). Ancak ilgili çalışmalarda söz konusu köy kalkınma modelleri aracılığı ile istikrarlı bir kırsal kalkınma başarısı elde edilememesinin ve tarım sektörünün kırsaldaki gelişimine hedeflenen düzeyde katkıda bulunulamamasının nedenleri, köy kalkınma modellerine tanıklık eden bireylerinden elde edilen görüşme bulguları ve köy kalkınma modellerinin uygulandığı bölgedeki gözlem bulguları aracılığı incelenmiştir. Tarımköy uygulamasına tanıklık eden bireylerin görüşlerinin değerlendirildiği çalışmamızda ise, tarımköyden önceki köy kalkınma modellerinin incelendiği araştırmalarla karşılaştırıldığında, sınırlı sayıda veri değerlendirilebilmiştir. Çünkü bu araştırma, salt köy kalkınma modeli olarak tarımköy uygulamasını incelemek amacıyla kurgulanan bir çalışma değildir.

Ancak, çalışmamızda elde edilen verilerden yola çıkarak, tarımköy uygulamasında “ikamet edenlerin projenin amaçlarıyla uyumsuz bireyler olduğu” yönündeki bulgulara ulaşılabilirlik mümkündür. Bu noktada, alanyazındaki tarımköy uygulamasını ele alan çalışmalar incelenmiştir. Söz konusu inceleme sonucunda; tarımköyde ikamet edenlerin, Tarımköyün amaçlarıyla uyumlu hareket eden bireyler olmadığı yönünde bulgular ortaya koyan çalışmalarla alanyazında karşılaşılmamaktadır. Dolayısıyla çalışmamız, “ikamet edenlerin proje amacı ile uyumsuzluğu” başlığı altında ortaya koyduğu bulgular aracılığı ile alanyazına katkıda bulunmaktadır.

Çalışmamızda, tarımköy uygulamasına tanıklık eden bireylerin görüşleri aracılığı ile elde edilen veriler sonucunda; tarımköyün “kuruluş amaçlarıyla uyuşmayan bir yapı” olarak hayata geçirildiği tespit edilmiştir. “Kuruluş amacı ile uyuşmayan proje” başlığı altında ortaya koyulan verilere göre; başlangıçta, tarım sektörünün ve beraberinde kırsalın yerinde kalkındırılmasının amaç edinildiği tarımköy uygulaması, pratikte tarım sektöründe faaliyet gösteren bireylerden bağımsız olarak bölgenin kaliteli konut ihtiyacını karşılayan bir proje olmakla sınırlı kalmıştır. Bu tespitin tarımköyle ilgili daha önceden gerçekleştirilen çalışmalarda yer almaması nedeni ile çalışmamızın bu noktada alanyazına katkıda bulunduğunu ifade edebilmek mümkündür.

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarım politikası uygulamalarına yönelik önerileri ile ilgili olarak;

Tarım politikası uygulamalarının iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerileri ortaya koyan bulgular yedi ayrı başlık altında açıklanmıştır.

Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerilerden ilki “doğrudan devlet eliyle tedarik” başlığı altında açıklanmıştır. Bu başlık altında, devlet tarafından gerçekleştirilen tarım politikası uygulamalarının doğrudan devlet tarafından, üretici ile devlet arasına herhangi bir aracı kuruluş koymadan, yapılması gerektiği yönünde bulgular yer almaktadır. Bu yönde veya benzeri bulgulara ise alanyazındaki bazı araştırmalarda rastlanmaktadır. Örneğin, Işın (2001) çalışmasında çiftçilerin üretim tercihlerini belirleyen önemli faktörler den biri olarak, üretilen ürünlere devlet tarafından sunulan satış ve fiyat garantileri gösterilmektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu bulgulardan biri olarak, doğrudan devlet tarafından üreticiye sunulan bir satın alma ve fiyat garantisi hizmeti aracılığı ile üreticinin ürününü daha fazla üretme tercihinde bulunabildiği ifade edilmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerilerden ikincisi “üniversitelerin sürece dâhil edilmesi” başlığı altında açıklanmıştır. Bu başlıkta, tarım politikası uygulamalarının planlanması, gerçekleştirilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi aşamasında üniversitelerin daha fazla sürece dâhil edilmesi gerektiği yönünde bulgular yer almaktadır. Bu yönde bulgular ortaya koyan çalışmalara alanyazında da rastlanmaktadır. Örneğin Boyacı (2000) çalışmasında, üreticilerin üretim tekniği, pazarlama, örgütlenme ve kredi temini konularında bilgilendirilmeye ve desteğe gereksinim duydukları ifade edilmektedir. Söz konusu desteklerin de üniversiteler tarafından sağlanabileceği ilgili çalışmada ortaya koyulmuştur. Yine Işın (2001) çalışmasında da ortaya koyulan bulgularda üreticilerin üretim kararlarını alırken hiçbir yere başvurmadıkları tespit edilmiştir. Bu gerekçeyle de üreticilerin bilgilendirilmeye ve desteğe gereksinim duydukları saptanmıştır. Avşar ve Yalçın tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuç ve öneriler bölümünde ise, işletmecileri de etkileyen çiftçi düzeyindeki sorunlar ve alınması gereken tedbirlerle ilgili öneriler başlığı altında, üniversiteler tarafından düzenlenecek olan bilgilendirme toplantılarına çiftçi düzeyinde katılımın sağlanması gerektiği yönünde tespitlerde bulunulmuştur (2007, s.66-67).

Tarım politikası uygulamalarının iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ortaya koyulan önerilerden üçüncüsü “tarlaya değil ürüne teşvik” başlığı altında açıklanmıştır. Çalışmamızda ilgili başlık altında, devlet tarafından üreticiyi desteklemek amacıyla gerçekleştirilen ödemeler hesaplanırken, üreticinin üretimini gerçekleştirdiği tarım toprağının büyüklüğü yerine, üretici tarafından üretilen ürün miktarı üzerinden ödemelerin hesaplanması gerektiği yönünde bulgular ortaya koyan

katılımcı görüşlerine yer verilmektedir. Bu yönde bulgular ortaya koyan çalışmalara alanyazında da rastlanmaktadır. Erdal ve diğerlerinin çalışmasında, üreticilerin bakış açısından Türkiye’de uygulanan tarımsal destekler değerlendirilmektedir. Çalışma bulguları itibarıyla araştırma örneklemini kapsamındaki çiftçilerin sadece %1,7’si, devlet desteklerinin doğrudan dekar başına ödenmesini istemektedir (2013, s.96). Buradan hareket çalışmamızdaki bulgular ile Erdal ve diğerleri (2013) çalışmasından elde edilen bulguların birbirleri ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Her iki çalışmada da üreticiler ağırlıklı olarak, devlet desteğinin üreticinin sahip olduğu işlenmiş tarım arazisi üzerinden alınmasının doğru olmadığını ifade etmektedir.

Tarım politikası uygulamalarının iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerilerden dördüncüsü “devlet tarafından zorunlu hale getirilen arazi toplulaştırma” başlığı altında açıklanmıştır. Çalışmamızda ilgili başlık altında, tarımsal üretimde verimliliği artırabilmek ve maliyetleri azaltabilmek adına gerçekleştirilmesinin önem arz ettiği arazi toplulaştırma faaliyetlerinin, devlet tarafından zorunlu hale getirilmesi gerektiğini aksi halde arazi toplulaştırma çalışmalarında başarı elde edilemeyeceğini ifade eden katılımcı görüşlerine yer verilmiştir. Bu noktada, alanyazında arazi toplulaştırması faaliyetine üreticinin bakışını ortaya koyan sınırlı sayıda çalışmanın varlığından söz etmek mümkündür. Ancak söz konusu çalışmalardan bazıları, çalışmamızda ortaya koyulan görüşün tersine arazi toplulaştırma faaliyetinin devlet tarafından zorunlu hale getirilmesinin olumlu sonuçlar doğurmayacağı yönünde tespitler ortaya koymaktadır. Örneğin, İlideniz ve Demiryürek’in çalışmasında, arazi toplulaştırması projesine zorunlu ve istemli olarak katılan çiftçilerin hem proje öncesinde hem de proje sonrasında, arazi toplulaştırma faaliyetlerine yönelik tutum ve davranışları karşılaştırmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; arazi toplulaştırmaya istemli olarak katılan çiftçiler, arazi toplulaştırmaya zorunlu olarak katılan çiftçilere göre projeye daha olumlu bakmaktadırlar ve projeden daha çok memnundurlar (2015, s 20). TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda ise arazi toplulaştırma faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için hazine arazilerinin de arazi toplulaştırma çalışmalarına dâhil edilmesi gerektiği yönündeki katılımcı görüşleri araştırma bulgusu olarak ortaya koyulmuştur. Bir diğer ifade ile toplulaştırma sürecinde arazi sahipleri arasında anlaşmazlık çıktığı durumlarda bölgedeki hazine arazileri devreye girerse, toplulaştırma sorunun çözüme kavuşturulabileceği yönündeki katılımcı görüşleri ilgili çalışmada elde edilen bulgular arasında yer almaktadır (2014, s.32).

Tarım politikası uygulamalarının iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerilerden beşincisi “destek vermek yerine girdi fiyatlarında indirim” başlığı altında açıklanmıştır. Bu başlık altında açıklanan bulgulara göre, çiftçiye girdi desteği bağlamında parasal yardımda bulunmak yerine, girdi fiyatlarının doğrudan indirilmesinin çiftçi maliyetleri açısından daha kazançlı sonuçlar doğuracağı ifade edilmektedir. Bu noktada, alanyazında girdi fiyatlarının düşürülmesi bağlamında bulgular ortaya koyan sınırlı sayıda çalışmanın varlığından söz etmek mümkündür. Örneğin; Erdal ve diğerlerinin (2013) çalışmasında görüşmecilerin ortaya koyduğu çözüm önerileri arasında, nakit destek ödemeleri yerine girdi fiyatlarında indirimle gidilmesi yer almaktadır (2013, s.97). Demir ve Aral’ın çalışmalarında süt üretimini artırmaya yönelik öneriler kapsamında önemli bir girdi kalemi olan yemin düşük fiyatlı olarak temini üzerinde durulmaktadır (2009, s.19). Akçaöz ve diğerlerinin (2005) çalışmasından elde edilen bulgulara göre ise çiftçilerin en önemli risk unsuru girdi maliyetlerindeki değişikliklerdir (2005, s.110).

Tarım politikası uygulamalarının iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerilerden altıncısı “sahada denetimin artırılması” başlığı altında açıklanmıştır. Bu başlık altında açıklanan bulgulara göre, devlet yetkililer tarafından sahada denetimin artırılması yolu ile politika uygulamalarının planlama safasın da belirlenen doğru hedeflere ulaşabilmesi daha fazla mümkün olabilecektir. Bu sayede çiftçi açısından daha kazançlı olan uygulamalar hayata geçirilebilecek ve söz konusu uygulamalardan daha verimli sonuçlar alınması mümkün olabilecektir. Bu noktada, alanyazında sahada denetimin artırılması gerektiği yönünde bulgular ortaya koyan sınırlı sayıda çalışmanın varlığından söz edebilmek mümkündür. Örneğin Akşit (2013)’ün çalışmasında, toprak alım-satımı konusundaki denetim eksikliğine dikkat çekilmekte ve aynı zamanda bu alandaki yasal düzenleme eksikliğine değinilmektedir.

Tarım politikası uygulamalarının iyileştirilmesi amacı ile kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerilerden yedincisi “danışmanlık ve proje firmalarına bağımlılığa son verme” başlığı altında açıklanmıştır. İlgili başlık altında ortaya koyulan bulgulardan anlaşıldığı üzere; bir üretici özellikle hibe, teşvik ve destek programlarından yararlanmak istediğinde kamudan aldığı hizmet yetersiz kaldığı için özel danışmanlık ve proje firmalarından yardım talep etmektedir. Hatta bu üreticiler, hibe, teşvik ve destek programlarına başvurabilmek için yürütülmesi gereken bürokratik işlemlerin uzunluğu ve karmaşıklığı nedeniyle zamanla danışmanlık ve proje firmalarına bağımlı bir hale

gelebilmektedir. Bu noktada alanyazın incelendiğinde, danışmanlık ve proje firmalarını zorunlu kılan bu sistemin değiştirilmesi ve söz konusu firmalara bağımlı olma halinin sona erdirilmesi gerektiği yönünde görüşlerin yer aldığı bulgular ortaya koyan çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu açılardan bakıldığında, çalışmamızda “danışmanlık ve proje firmalarına bağımlılığa son verme” başlığı altında ortaya koyulan bulgular alanyazına katkıda bulunmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin tarımsal istihdam kavramını nasıl algıladığına yönelik olarak;

“Tarımsal istihdam kavramının” kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan bulgular, “tarım alanında çalışma” ve “tarım alanında faaliyette bulunanların elde ettiği fayda” olmak üzere iki ayrı tanım üzerinden değerlendirilmiştir.

Görüşmecilerden bir kısmı tarımsal istihdam kavramını, tarım alanında ve tarımsal faaliyetlerde çalışanlar olarak tanımlarken, diğer görüşmeciler ise kavramı tarımsal faaliyetlerden elde edilen fayda olarak değerlendirmekte ve tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen gelir ve benzeri faydaların tamamını tarımsal istihdam kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir.

Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğine yönelik olarak;

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin bakış açısından üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediği ortaya koyan bulgular, “parçalı toprak yapısının bir sonucu olarak küçük ölçekli çiftçilik” ve “yüksek girdi maliyetleri ve sermaye yetersizliği” olmak üzere iki ayrı kategori altında değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda elde edilen söz konusu bulgular aracılığı ile ortaya koyulan kategorilerden ilki “parçalı toprak yapısının bir sonucu olarak küçük ölçekli çiftçiliktir.” Kırsal kesimde yaşayan bireyler aracılığı ile tespit edilen araştırma bulgularına göre, üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının bir sonucu olarak tarım sektöründe parçalı toprak yapısı ve beraberinde küçük ölçekli çiftçilik hâkim olmuştur. Söz konusu bu hâkimiyetin tarımsal istihdamı ne derece ve nasıl etkilendiğini, araştırmaya dâhil edilen bireylerin gözünden açıklayan bulgular, “girdi maliyetlerinin yükselmesi”, “ürünü değerinde satamama” ve “hibe ve teşvik programlarının cazip olmaması” başlıkları altında ortaya koyulmuştur.

Girdi maliyetlerinin yüksek olduğu yönündeki bulgulara, bu araştırmaya paralel

olarak alanyazındaki bazı araştırmalarda da rastlanmaktadır. Örneğın; Işın (2001) üreticilerin üretim planlaması konusundaki görüşlerini incelediğı çalışmasında, üreticilerin üretim kararı almasını güçleştiren önemli faktörlerden biri olarak üretim maliyetlerini göstermektedir. TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda da girdi maliyetlerindeki artışın çiftçilerin ürün tercihlerini ve üretim miktarını etkilediğı yönündeki bulgulara rastlanmaktadır (2014, s.45).

Üretilen ürünün değerinde satılamadığı yönündeki bulgulara, bu araştırmaya paralel olarak alanyazındaki bazı araştırmalarda da rastlanmaktadır. Erdal ve Erdal çalışmasında, tarım ürünlerinin üretim alanlarının arttırılabilmesi noktasında önem arz eden bir faktör olarak, çiftçinin ürettiğı ürünün fiyatı (ürettiğı ürünün piyasadaki satış fiyatı) üzerinde durulmaktadır (2008, s.42). TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda da ortaya koyulan bulgulara göre, rekabet koşullarına uyum sağlayamayacak kadar az miktarlarda üretim yapan ve birikmiş borçları nedeniyle ellerindeki ürünü, ürün fiyatlarının yükselmesini bekleyemeden satmak zorunda kalan üreticiler, bu gerekçelerle ürettiğı ürünü değerinde satamamaktadır (2014, s.63).

Hibe ve teşvik programlarının cazip olmadığı yönündeki bulgulara, bu araştırmaya paralel olarak alanyazındaki bazı araştırmalarda da rastlanmaktadır. Örneğın, tarımsal faaliyette kullanılan mazot desteklerinin incelendiğı Özçelik ve Özer'in çalışmasında, mazot desteği kapsamındaki destek miktarı, tarımsal istihdamın gerçekte sarf ettiğı mazot giderleriyle karşılaştırılmıştır. Söz konusu inceleme sonucunda, devletin vermiş olduğı bu desteklerin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir (2006, s.7).

Kırsal kesimde yaşan bireylerin bakış açısından üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini ortaya koyan kategorilerden ikincisi “yüksek girdi maliyetleri ve sermaye yetersizliğıdir.” Girdi maliyetlerinin yükselmesi ve beraberinde ortaya çıkan sermaye yetersizliğı sorununun tarımsal istihdamı nasıl etkilendiğini, araştırmaya dâhil edilen bireylerin gözünden açıklayan bulgular, “kaynakların etkin kullanılamaması”, “kredi imkânlarının değerlendirilememesi” ve “traktörü bir finansman aracı olarak görme” başlıkları altında ifade edilmiştir.

Tarımsal istihdamın “kaynakları etkin kullanamadığı” yönündeki bulgulara, bu araştırmaya paralel olarak alanyazındaki bazı araştırmalarda da rastlanmaktadır. Örneğın; Demir ve Aral'ın (2009) çalışmasında, araştırma kapsamına alınan süt sığırıcılık işletmelerinin (üreticilerinin), bölgenin süt üretimini arttırmaya yönelik olarak ortaya koyduğı önerilerinin başında, süt üretim ve pazarlama kooperatiflerinin kurulması

gelmektedir. Aynı araştırmaya göre, tarımsal üretim gerçekleştiren işletmeler (üreticiler) birlikte hareket ederek, ellerindeki üretime yönelik kaynakları daha etkin olarak kullanabilmelidirler (2009, s.19). TRAKYAKA (2014) tarafından hazırlanan araştırma raporunda da tarım araçlarının çiftçiler tarafından ortak kullanılamamasına dikkat çekilmektedir. İlgili çalışmanın ortaya koyduğu bulgulara göre; bir tarımsal üretim aracı olarak traktörün çiftçiler arasında bir statü sembolüne dönüşmesi nedeni ile her çiftçi kendi traktörünü edinmektedir. Bu nedenle de traktörün bir üretim kaynağı olarak etkin kullanılamadığı bir üretim modelinin Trakya bölgesi genelinde hâkim olduğu ifade edilmektedir (2014, s.14).

Tarımsal istihdamdaki üretici profilinin, “kredi imkânlarını değerlendiremediğini” ifade eden bulgulara, bu araştırmaya paralel olarak alanyazındaki bazı araştırmalarda da rastlanmaktadır. Örneğin; Tüzün-Rad ve Aydoğdu tarafından gerçekleştirilen çalışmada, tarımsal üretim kredileri konusunda, Mersin İlinin mevcut durumu ve üreticilerin beklentileri ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda, küçük üreticilerin tarımsal krediye erişimlerinin, kredi işlem maliyeti ve faiz oranının yüksekliği, geri ödeme süresi, teminat miktarı vb. nedenlerle sınırlı ve düşük düzeyde olduğu yönünde tespitite bulunulmuştur (2019, s.65). Söz konusu tespitte paralel olarak ilgili çalışmada, tarımsal krediye erişimin artırılabilmesi adına; kredi sağlama konusunda kefil, teminat, mülk ve varlıklara ilişkin prosedürlerin daha esnek hale getirilmesi ya da bu sürecin kolaylaştırılması gerektiği yönünde tavsiyelerde de bulunulmuştur.

Çalışmamızda, “traktörü bir finansman aracı olarak görme” başlığı altında belirlenen bulgulara göre, üretim yapısını belirleyen tarım politikaları sonucunda oluşan yüksek girdi maliyetleri ile mücadele eden ve sermaye yetersizliği yaşayan tarımsal istihdamdaki üreticiler, yaşadıkları bu dar boğazdan çıkabilmek adına, finansal anlamda sürdürülebilir olmayan yeni araçlar kullanmaktadırlar. Bu bağlamda kullanılan yeni finansman araçlarından biri de traktördür. Alanyazında traktörün bir finansman aracı olarak kullanıldığı yönünde bulgular ortaya koyan sınırlı sayıda çalışmanın varlığından söz etmek mümkündür. Örneğin; TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda ortaya koyulan bulgulara göre; traktörlerini bir finans aracı olarak gören çiftçiler, eski traktörleri ile vadesi gelen borçlarını kapatmaktadırlar. Karşılığında ise ihtiyaçları olan yeni traktörlerini uzun vadeli krediler aracılığı ile satın alabileceklerini düşünmektedirler (2014, s.63).

Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için kırsal kesimde yaşayan bireylerin ortaya koyduğu önerilerle ilgili olarak;

Çalışmamızda, üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerilerden ilki “girdi maliyetlerini düşürme” başlığı altında açıklanmıştır. Bu başlık altında, çiftçinin tarımsal üretim faaliyetlerine devam edebilmesi için girdi maliyetlerinin azaltılması gerektiği, bunun için ise KDV’nin azaltılması, bazı girdi kalemleri için yerli alternatiflerin geliştirilmesi gibi çeşitli yollarının tespit edilmesi ve uygulanması gerektiği yönünde bulgular yer almaktadır. Bu yönde veya benzeri bulgulara ise alanyazındaki bazı araştırmalarda rastlanmaktadır. Runowski ve Zietara (2011) çalışmasında, Polonya’nın toplam istihdamı içerisinde tarımda istihdam edilenlerin payının düşmesinin nedenlerinden biri olarak tarımsal üretimdeki yükselen girdi maliyetleri gösterilmektedir. Işın’ın (2001) üreticilerin tarımsal üretimin planlaması ile ilgili görüşlerini ve üretim kararı alırken ki tercihlerinin etkileyen faktörleri araştırdığı çalışmasında; üreticilerin üretim kararı almalarını güçleştiren en önemli faktörlerden biri olarak üretim maliyetleri gösterilmektedir. Akçaöz ve diğerlerinin çalışmasında ise; çiftçiler için en önemli risk unsurlarından biri olarak girdi maliyetlerindeki değişiklikler gösterilmektedir (2005, s.95). Günden ve Miran’ın çalışmasında ortaya koyulan bulgulara göre ise; çiftçilerin en önemli ikinci amacı, en az masrafla üretim yapmak olarak belirlenmiştir (2007, s.183).

Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen üretim yapısını belirleyen tarım politikalarına yönelik önerilerden ikincisi “üretici tüccar ilişkilerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi” başlığı altında açıklanmıştır. Örneğin; Ritter ve diğerlerinin çalışmasında, kırsal kalkınmada tarımın rol ve potansiyellerinin araştırılmasına odaklanan bir anket geliştirilmiştir. İlgili çalışmada, yerel ürünlerin kentsel pazarlara tahsisi açısından, kentsel ve kırsal bağlantıların iyileştirilmesi gerektiği (aynı zamanda tarım sektöründeki üretici ile kentlerdeki tüccar arasındaki ilişkinin de iyileştirilmesi gerektiği), geliştirilen söz konusu ankettin uygulanması neticesinde elde edilen bulgulardan biri olarak, karşımıza çıkmaktadır (2013, s.378).

Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen üretim yapısını belirleyen tarım politikalarına yönelik önerilerden üçüncüsü “devlet yetkililerinin daha fazla sahada olması” başlığı altında açıklanmıştır. TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda da, daha rasyonel tarım yapabilmek için, Trakya bölgesindeki çiftçilerin,

tohum, gübre ve ilaç kullanımı hakkında bilgilendirmeler yapan ve beraberinde üretim süreçlerinde sürekli olarak çiftçiye iştirak eden, çiftçiye doğru yönde bilgilendiren, uzman bireylere ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir (2014, s.75). Boyacı (2000) İzmir'in Çeşme İlçesinde çiftçilerin tarımda kalma eğilimlerinin incelendiği çalışmada, çiftçilerin üretim tekniği, pazarlama, örgütlenme ve kredi temini konularında bilgilendirme ve desteğe gereksinimleri olduğunu saptamıştır.

Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen üretim yapısını belirleyen tarım politikalarına yönelik önerilerden dördüncüsü “birlik olarak üretmeye motive edecek politikalar” başlığı altında açıklanmıştır. Örneğin; Sun (1998) çalışmada, beş köyde 148 hane halkı reisinin katıldığı bir anket çalışması uygulamıştır. Çalışmanın sonuç ve öneriler bölümünde ise, elde edilen bulgular aracılığı ile çeşitli tarım politikası uygulama önerilerinde bulunulmuştur. Ortaya koyulan önerilerden biri de; mevcut köy birliklerinin; “çok amaçlı köylere hizmet götürme birlikleri” adıyla, yeni bir yerinden yönetim birimi olarak yeniden organize edilmesidir.

Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğine yönelik olarak;

Kırsal kesimde yaşanan bireylerin bakış açısından çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini ortaya koyan bulgular, “sosyal güvenlik imkânları”, “gelir yetersizliği ve yoksulluk” ve “çalışma koşullarının ağırlığı ve riski” olmak üzere üç ayrı kategori altında değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda, elde edilen söz konusu bulgular aracılığı ile ortaya koyulan kategorilerden ilki “sosyal güvenlik imkânlarıdır. Tarım sektöründeki sosyal güvenlik imkânlarının tarımsal istihdamı ne derece ve nasıl etkilendiğini, araştırmaya dâhil edilen bireylerin gözünden açıklayan bulgular, “pirim ödeme dönemlerinin sektöre aykırı olması”, “dezavantajlı sağlık hizmetleri algısı” ve “emekli maaşlarının düşük olması” başlıkları altında ortaya koyulmuştur.

Pirim ödeme dönemlerinin sektöre aykırı olması” başlığı altında ortaya koyulan bulgulara göre, tarım sektörüyle ilişkili bazı politikalar sonucunda tarım sektöründe istihdamda olan bireylerin kendilerine sağlanan sosyal güvenlik imkânlarından yararlanabilmek için ödemeleri gereken primlerin ödeme dönemleri sektörün üretim dinamikleri ile uyumlu değildir.

Sosyal güvenlik imkânları kategorisi altındaki bulgular aracılığı ile ortaya koyulan ikinci bir başlık olarak, “dezavantajlı sağlık hizmetleri algısı” karşımıza çıkmaktadır. Söz

konusu değerlendirme sonucunda elde edilen bulgulara göre; kırsal kesimde yaşayan bireylerin bakış açısından tarımsal istihdamdaki kişiler, diğer sektörlerde istihdam edilenlere kıyasla dezavantajlı bir sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.

Sosyal güvenlik imkânları kategorisi altındaki bulgular aracılığı ile ortaya koyulan üçüncü bir başlık olarak, “emekli maaşlarının düşük olması” karşımıza çıkmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan bireyler aracılığı ile elde edilen bulgulara göre; tarımsal istihdamdaki kişiler, diğer sektörlerde istihdam edilenlere kıyasla düşük miktarda emeklilik maaşı almaya hak kazanmışlardır.

Çalışmamızda elde edilen söz konusu bulgular aracılığı ile ortaya koyulan kategorilerden ikincisi “gelir yetersizliği ve yoksulluktur”. Tarım sektöründeki gelir yetersizliği ve yoksulluk sorununun tarımsal istihdamı ne derece ve nasıl etkilendiğini, araştırmaya dâhil edilen bireylerin gözünden açıklayan bulgular “düzensiz kazanç”, “yetersiz kazanç” ve “kazanç dönemlerinin senelik olması” başlıkları altında ortaya koyulmuştur.

Gelir yetersizliği ve yoksulluk kategorisi altındaki bulgular aracılığı ile ortaya koyulan ilk başlık olarak, “düzensiz kazanç” karşımıza çıkmaktadır. Bu yönde ve benzeri bulgulara ise alanyazındaki bazı araştırmalarda rastlanmaktadır. Örneğin; Günden ve Miran’ın çalışmasında, örneklem kapsamındaki çiftçilerin amaçlarının hiyerarşisi incelenmiştir. İnceleme sonucunda; düzensiz olan kazancı nedeni ile borçlanarak faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalan çiftçinin öncelik sıralamasında “borç ödemenin” ikinci sırada yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır (2007: s.183).

Gelir yetersizliği ve yoksulluk kategorisi altında ortaya koyulan ikinci bir başlık olarak, “yetersiz kazanç” karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen verilere göre; tarımsal istihdamdaki bireyler, diğer sektörlerde istihdam edilenlere kıyasla yetersiz kazanç elde etmektedirler. Bu yönde veya benzeri bulgulara ise alanyazındaki bazı araştırmalarda rastlanmaktadır. Runowski ve Zietara’nın (2011) çalışmasında, Polonya’nın toplam istihdamı içerisinde tarımda istihdam edilenlerin payının düşmesinin nedenleri tartışılmıştır. Araştırma sonucunda, tarımda istihdam edilenlerin payının azalmasının en önemli gerekçelerinden biri olarak tarımsal üretimin kârlılığının azalması gösterilmiştir. TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda da hayvancılıkla uğraşan çiftçinin son yıllarda yaşanan girdi maliyetleri artışı nedeni ile kazanç elde edemediği yönünde bulgulara rastlanmıştır (2014, s.77).

Gelir yetersizliği ve yoksulluk kategorisi altındaki bulgular aracılığı ile ortaya

koyulan üçüncü bir başlık olarak, “kazanç dönemlerinin senelik olması” karşımıza çıkmaktadır. Bu başlık altında, tarım sektöründe istihdamda olan bireylerin “kazanç dönemlerinin senelik olması”, kırsal kesimde yaşayan bireylerin görüşleri aracılığıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerden anlaşıldığı üzere; tarımsal üretimin doğası gereği kazanç dönemlerinin senelik olması nedeni ile oluşan borçlanma odaklı bu kazanç harcama sistemini, tarımsal istihdam lehine değişime uğratabilecek bir tarım politikası oluşturulamamıştır.

Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini açıklayan kategorilerden üçüncüsü “çalışma koşullarının ağırlığı ve riski” kategorisidir. “Çalışma koşullarının ağırlığı ve riski” kategorisi altında; tarım sektöründeki ağır ve riskli çalışma koşullarının tarımsal istihdamı ne derece ve nasıl etkilendiği, araştırmaya dâhil edilen kırsal kesimde yaşayan bireylerin gözünden değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme sonucunda elde edilen veriler ise; “tarımın ağır ve zahmetli bir iş olduğu algısı” ve “yüksek risk içeren tarımsal üretim” başlıkları altında ortaya koyulmuştur.

“Tarımın ağır ve zahmetli bir iş olduğu algısı” başlığı altında ortaya koyulan bulgulara göre, tarım sektörüne ait işler ağır ve zahmetli işler olarak algılanmaktadır. Bu nedenle de, şehir yaşamı tarımsal istihdamdaki bireyler tarafından daha cazip bir yaşam biçimi olarak kabul edilir. Bu yönde veya benzeri bulgulara ise alanyazındaki bazı araştırmalarda da rastlanmaktadır. Örneğin, TRAKYAKA tarafından hazırlanan araştırma raporunda, kırsalda yaşayan özellikle gençlerin tarım ve hayvancılıkla uğraşmak istemedikleri çünkü bu tip bir çalışma biçimini külfetli olarak gördükleri yönünde bulgulara rastlanmaktadır (2014, s.69).

Çalışma koşullarının ağırlığı ve riski kategorisi altındaki bulgular aracılığı ile ortaya koyulan ikinci bir başlık olarak, “yüksek risk içeren tarımsal üretim” karşımıza çıkmaktadır. “Yüksek risk içeren tarımsal üretim” başlığı altında ortaya koyulan bulgulara göre, tarım sektöründeki üretim, doğa koşullarıyla doğrudan ilişkili olan ve söz konusu koşullardan doğrudan etkilenen bir üretim biçimi olması nedeniyle, riski çok yüksek olan bir faaliyet alanı olarak tanımlamaktadır. Bu yönde veya benzeri bulgulara alanyazındaki bazı araştırmalarda da rastlanmaktadır. Işın (2001) tarafından üreticilerin davranış biçimlerini etkileyen faktörlerin ve beraberinde planlama konusundaki üretici görüşlerinin incelendiği çalışmada, hava koşullarındaki belirsizliklerin tarımsal üretimi riskli kılması nedeniyle, üreticilerin üretim kararlarının güçleştiği tespit edilmiştir.

Günden ve Miran'ın çalışmasından elde edilen bulgulara göre ise; çalışmanın örneklemini kapsamındaki çiftçilerin öncelikli amaçları arasında, dördüncü sırada “en az riskli üretimi gerçekleştirme” gelmektedir (2007, s.183). Knapp ve Griffieon (1999) çalışmalarında, çiftçilerin ve çiftçi olmayanların tarım sektörü ile ilgili algılarının birbirinden farklı olduğu tespit edilmekle birlikte her iki grubun algılarının birbirine yakın olduğu unsurlardan biri olarak “tarım sektöründeki risk kavramı” ele alınmaktadır.

Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için kırsal kesimde yaşayan bireylerin ortaya koyduğu önerilerle ilgili olarak;

Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından ifade edilen önerileri ortaya koyan bulgular; “sosyal güvenlik imkânlarının iyileştirilmesi” başlığı altında açıklanmıştır. Bu başlık altında ifade edilen öneriler; tarım sektöründe çalışanlar için, sektör dışındakilere kıyasla daha ayrıcalıklı haklar ve daha avantajlı prim ödeme koşulları oluşturulması ve beraberinde tarım sektöründe çalışanların devlet tarafından görece daha fazla desteklenen ayrıcalıklı bir statü haline getirilmesi olarak sıralanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu başlık altında; çalışmamız aracılığı ile elde edilen bulguların değerlendirilmesi neticesinde ortaya koyulan “sonuç ve öneriler” açıklanmaktadır;

Tüm araştırma bulguları değerlendirilerek elde edilen sonuçlar;

Tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisinin kırsal kesimde yaşayan bireylerin gözünden değerlendirilmesinin amaç edinildiği çalışmamızda, bu amacı gerçekleştirebilmek için temelde iki ana araştırma problemi belirlenmiştir. Birinci ana araştırma problemi olan “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarını nasıl algılamaktadır?” araştırma sorusunu açıklayabilmek için; alanyazından elde edilen bilgiler ışığında üç temel kavram üzerinden hareket edilmiştir. Bunlar “*kavram olarak tarım politikaları*”, “*kurumsal yapılar*” ve “*tarım politikası uygulamalarıdır*”.

Çalışmamızda, öncelikle “*kavram olarak tarım politikaları*” başlığı altında değerlendirilen bulgular aracılığı ile katılımcıların tarım politikası kavramından ne anladıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında; birinci ana araştırma problemi açıklanırken temel alınan ikinci kavram olan “*kurumsal yapılar*” kavramı çerçevesinde, tarım politikalarına yön veren ve tarım politikalarından etkilenen kurumsal yapılar değerlendirilmiştir.

Katılımcılar tarım politikaları ile ilişkili kurumsal yapıların tarımsal istihdam üzerindeki etkisini açıklarken, “*kamu kurum ve kuruluşları*” ve “*kooperatifler ve üretici birliklerinden*” kaynaklanan çeşitli durumlar üzerinden yorumlarını dile getirmişlerdir. Bu çerçevede kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkili tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisi bağlamında ortaya koyulan ilk bulgu; “*hibe ve teşviklerdeki danışmanlık hizmeti yetersizliğidir*”. Kamu kurum ve kuruluşları bağlamında tarım politikalarının etkinliğini doğrudan etkileyen bir diğer konu “*kamu kuruluşlarındaki personelin bilgi yetersizliğidir*”. Kamu kurum ve kuruluşları bağlamında tarım politikalarının tarımsal istihdama yansımaları doğrudan etkileyen bir diğer durumda “*bürokratik işlemlerin fazlalığıdır*.”

Yine katılımcılar tarafından elde edilen bulgulara göre; tarım politikaları ile ilişkili kurumsal yapılar içerisinde yer alan “*kooperatifler ve üretici birlikleri*”, çiftçiye menfaat sağlamayı temeli alan kuruluşlar olarak değerlendirilmemektedirler. Tam tersi bu kurumsal yapılar faaliyetlerini yürütme biçimleri itibari ile tarımsal istihdam tarafından kârlılığı öncelikli hedef olarak gören yapılar olarak yorumlamaktadırlar.

Tarım politikaları ile ilişkili kurumsal yapıların tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için katılımcılar tarafından çeşitli çözüm önerileri ortaya konmuştur. Söz konusu çözüm önerilerine göre; tüm kurumsal yapılar, tarım politikalarının oluşturulması ve uygulanması aşamasında “kırsaldaki diğer kuruluşlarla birlikte hareket etmelidir”. Kırsaldaki kurum ve kuruluşlarında çalışanların, sahanın üretim ile ilgili ihtiyaçlarına cevap verebilen personelden oluşması gerektiği, katılımcılar tarafından dile getirilen öneriler arasındadır. Bir diğer öneri ise üretimi gerçekleştiren tarımsal istihdamın, kooperatifler ve üretici birlikleri gibi yapılar aracılığıyla piyasadan daha ucuza girdi temin edebilmesidir.

Birinci ana araştırma problemini açıklayan üçüncü kavram ise “tarım politikası uygulamalarıdır”. Bu kavram aracılığıyla tarım politikası uygulamalarının, tarımsal istihdamın nasıl etkilendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Tarım politikası uygulamaları bağlamında, öncelikle hibe teşvik ve destek programları üzerinde durulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; bazı hibe teşvik ve destek programları, planlama ve uygulama aşamasında yapılan hatalar nedeni ile hedeflediği amaçlara ve kitleye çoğu zaman ulaşamamaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; hedeflediği amaçlara ulaşamayan bir diğer tarım politikası uygulaması ise “tarımköy projeleridir”. Araştırmanın örneklemini kapsamında yer alan Çiftlik beldesi tarımköy projesinde ikamet edenlerin büyük çoğunluğu projenin amacıyla uyumsuz bireylerdir. Tarımköy projesinde ikamet edenlerin çoğu, tarım sektöründe çalışmamaktadır. Hem projeden faydalananların proje amacıyla uyumlu olmaması (tarımsal istihdam da olmaması) hem de projenin uygulanış biçimi itibarıyla ilgili proje, tarımköyün kuruluş amacıyla uyuşmayan bir hal almıştır.

Tarım politikası uygulamalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için katılımcılar tarafından ifade edilen ve “tarım politikası uygulamalarına yönelik öneriler” başlığı altında açıklanan bulgulardan ilki, hibe ve teşvik uygulamalarının üreticiye ulaştırıldığı tedarik süreçlerinde, devletin doğrudan kendisinin yer almasıdır. Bir diğer öneri ise tarım politikalarının planlanma ve uygulanma aşamalarında üniversitelerin sürece dâhil edilmesidir. Üçüncü bir öneri olarak; kamunun hibe ve teşvik programlarına başvuru süreçlerinde üreticiyi yalnız bırakmaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu sayede üreticilerin özel danışmanlık ve proje firmalarına olan bağımlılığı sona erdirilebilecektir. Tarım politikası uygulamalarının tarımsal istihdama olumlu yönde yansiyabilmesi için

katılımcılar tarafından ifade edilen bir diğer öneri, özellikle alan bazlı desteklerin, üreticinin ÇKS’de kayıtlı olan tarla miktarı üzerinden değil, ürettiği ürün miktarı üzerinden verilmesidir. Bir diğer öneri de arazi toplulaştırma uygulamasının devlet tarafından zorunlu hale getirilmesidir. Devletin üreticileri, girdi maliyetleri çerçevesinde dolaylı olarak desteklemesi yerine; (örneğin: gübre ve mazot destekleri) doğrudan girdi fiyatlarında indirim gitmesi de bir diğer öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım politikası uygulamalarının tarımsal istihdamı daha fazla olumlu yönde etkileyebilmesi için ortaya koyulan son öneri ise sahada denetimin artırılmasıdır.

Araştırmamızın ikinci ana araştırma problemini oluşturan; “Kırsal kesimde yaşayan bireyler tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?” sorusuna yanıt aranmaya çalışılırken, öncelikle “tarımsal istihdam” kavramının katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini açıklayan katılımcı bulgularına göre, bazı yanlış politikalar nedeniyle mevcut tarımsal üretim, ağırlıklı olarak parçalı toprak yapısının hâkim olduğu küçük ölçekli çiftçilik aracılığıyla sürdürülmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da, “girdi maliyetleri yükselmekte, “üretici ürününü değerinde satamamakta” ve “hibe ve teşvik programları üretici için cazip bir seçenek olmaktan uzaklaşmaktadır”.

Katılımcılardan elde edilen bulgulardan yola çıkarak; sektörde üretim yapısını belirleyen yanlış politikalar aracılığıyla, girdi maliyetlerinin yükseldiği ve üreticilerin sermaye yetersizliği sorunu yaşadığı açıklanmaktadır. Bu tip bir yapıda, üretici açısından, “kaynakların etkin olarak kullanılamaması” ve “kredi imkânlarının değerlendirilebilmesi” sorunları ile karşılaşmaktadır. Ayrıca sermaye yetersizliği yaşayan üretici, sık aralıklarla eski traktörü ile kredi borcunu kapatıp, yeni bir traktör almaktadır. Bu nedenle, zamanla traktörü bir finansman aracı olarak gören üretici, söz konusu döngüyü devam ettirerek kendini bir borç sarmalının içine atmaktadır.

Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının iyileştirilmesi amacıyla katılımcılar tarafından ortaya atılan önerilerden ilki; “girdi maliyetlerinin düşürülmesidir”. Tarım ürünlerinin üreticiden nihai tüketiciye ulaşana kadar geçirdiği tüm aşamaların düzenlenmesi ve denetlenmesi gerektiği yönünde bulguların ortaya konduğu diğer öneri ise, “üretici tüccar ilişkilerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi” başlığı altında açıklanmaktadır. Katılımcılar tarafından öne sürülen bir diğer öneri ise, tarım politikalarını uygulayan “uzman devlet yetkililerinin mesailerinin, daha fazla

sahada yer alabilecekleri şekilde yeniden düzenlenmesi” gerektiği yönündedir. Üreticileri “birlik olarak üretmeye motive edecek politikaların geliştirilmesi” de bir diğer öneri olarak katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Çalışma koşullarını belirleyen politikaların tarımsal İstihdamı nasıl etkilediğini açıklayan katılımcı bulgularına göre; bazı yanlış politikalar nedeniyle tarım sektöründe istihdam da olan bireyler için “olumsuz olarak değerlendirilen sosyal güvenlik koşulları” oluşmaktadır. Örneğin; sosyal güvenlik “primlerinin ödenme dönemleri (her ay), sektörün üretim periyotlarıyla (hasat dönemleriyle) uyumlu değildir”. Katılımcılar tarafından sektördeki sosyal güvenlik imkânları çerçevesinde ifade edilen bir diğer bulgu; yanlış sosyal güvenlik politikaları nedeniyle; tarım sektöründen emekli olanların, diğer sektörlerde çalışıp emeklilik hakkı kazananlara kıyasla “düşük emekli maaşlarına sahip olduğu algısıdır”. Geçmişteki politika uygulamalarından kaynaklı olarak, katılımcıların bir bölümünde hâkim olan bir diğer olumsuz algı ise tarım sektöründe çalışanların, diğer sektörlerde çalışanlara kıyasla “dezavantajlı sağlık hizmeti” aldığı yönündeki algıdır. Ancak bu noktada; katılımcıların diğer bir bölümünde ise günümüzde iyileştirilen sağlık politikaları vesilesiyle tarım sektöründe çalışanlar için geçerli olan bu dezavantajların ortadan kalktığı, tüm sektörlerde çalışanların eşit sağlık hizmeti aldığı yönünde bir algı hâkimdir.

Çalışma koşullarını belirleyen politikaların tarımsal istihdam üzerindeki bir diğer etkisi de, “gelir yetersizliği ve yoksulluktur”. Kazanç dönemlerinin senelik olması nedeniyle üretici, çoğu zaman hasat dönemine kadarki üretim masraflarını karşılayabilmek için borçlanmaktadır. Bu nedenle; ağırlıklı olarak küçük ölçekli üretim yapan üretici, hasat dönemlerinde elde ettiği kazancının büyük bir bölümünü, yıl boyunca almak zorunda kaldığı borçları için ayırmaktadır. Bu koşullar beraberinde; tarım politikaları aracılığıyla, coğrafi bölgelere göre farklılaştırılmış ve çeşitlendirilmiş üretim planlarının uygulanamaması sonucunda, yaşanan arz talep dengesizliklerinin doğal bir sonucu olarak meydana gelen arz fazlalığının bir yansıması olarak tarımsal istihdamın kazancı çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Üretim planlamasındaki söz konusu eksiklikler nedeniyle “yetersiz kalan kazanç”, tarımsal İstihdam tarafından aynı zamanda “düzensiz” olarak da nitelendirilmektedir. Örneğin bir yıl yüksek kazanç elde eden üretici, bir diğer yıl hiç kazanç elde edememektedir.

Çalışma koşullarını belirleyen politikaların tarımsal istihdam üzerindeki bir diğer etkisi, “çalışma koşullarının ağırlığı ve riskidir”. Çalışma koşullarını belirleyen

politikaların bir sonucu olarak kırsal kesimde yaşayan bireylerden oluşan katılımcılar tarımsal faaliyeti “ağır ve zahmetli bir iş” olarak tanımlanmaktadırlar. Yüksek risk içeren tarımsal üretim sürecinin, risk düzeyini en aza indirecek tarım politikalarının hayata geçirilmesi gerektiği yönündeki bulgulara da yine katılımcılar aracılığıyla ulaşılmaktadır. Son olarak tarım sektöründeki çalışma koşullarının iyileştirilebilmesi için katılımcılar tarafından ortaya koyulan bir öneri olarak; sosyal güvenlik imkânları bağlamında, farklı sektörlerde çalışanlara kıyasla, tarımsal istihdamı avantajlı kılacak politikaların hayata geçirilmesi gerektiği yönünde bulgulara yer verilmiştir.

Doğru tarım politikaları oluşturulduğu ve uygulandığı takdirde; bunun tarımsal istihdama olumlu yönde bir etkide bulunacağı öngörüsü ile planlanan araştırmamız neticesinde ortaya koyulan bulgular sonucunda; tarımsal istihdamı doğrudan etkileyen tarım politikalarının doğru planlanması ve hedeflediği amaçlarına ulaşılabilmesi için hayati olan yedi unsur üzerinden değerlendirme yapabilmek mümkündür.

Bu unsurlardan birincisi tarımsal üretimle ilgili doğru ve yeterli veriye sahip olabilmektir. Araştırma bulgularında yer aldığı üzere, kamunun ve üniversitelerin daha fazla sahada (kırsalda) yer alması ve üretimi daha sık denetlemesi neticesinde doğru ve yeterli veriye ulaşılacaktır. Bu veriler aracılığıyla ulaşılan bilgiye dayalı olarak oluşturulmuş tarım politikalarıyla tarımsal istihdamın sorunlarına daha etkin çözümler geliştirilebilecektir.

Bir diğer önemli unsur, maliyetlerin yani girdi kalemlerinin rasyonel bir şekilde yönetilerek minimize edilmesini sağlayacak tarım politikalarının oluşturulabilmesidir. Bu bağlamda, araştırma bulgularında yer aldığı üzere, kırsaldaki tüm tarımla ilgili kuruluşların birlikte hareket ettiği ve bu sayede kooperatiflerin ve üretici birliklerinin etkinliğinin ve başarısının artırıldığı yeni üretim modellerinin geliştirilmesinin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü bir unsur olarak; üretim safhasında üreticiye doğru rehber olma ve düzenli danışmanlık hizmeti verme bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, araştırma bulgularında yer alan, kamu kurum ve kuruluşlarının özellikle taşra teşkilatında görev yapan uzman personelin üreticiye danışmanlık hizmeti verdiği bir sistemin planlanmasının gerekliliği daha net anlaşılmaktadır.

Yerinde ve doğru planlanmış hibe teşvik programlarının kullanılması da bir diğer önem arz eden unsur olarak değerlendirilmektedir. Araştırma bulgularında yer aldığı üzere, hibe programlarının tedarik süreçlerinde devletin doğrudan kendisinin yer alması;

girdi desteklerinin sistemde kayıtlı tarım toprağı büyüklüğü yerine üretilen ürün miktarı üzerinden verilmesi gibi tarım sektörünün üretim dinamikleri ile uyumlu olan politika uygulamaları aracılığıyla tarımsal istihdam üzerinde, bu anlamda olumlu bir etki bırakabilmek daha fazla mümkündür.

Gerçekleştirilen tarım politikaları ve uygulamalarının sonuçları ile ilgili olarak, “düzenli ve doğru geri bildirim alınması”; tarımsal istihdamı doğrudan etkileyen bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma bulguları arasında yer alan, kamu kurum ve kuruluşlarının kırsaldaki denetimlerinin sayısının ve sıklığının artırılması gerektiğı, bu yolla sahadan daha fazla geri bildirim alınabileceğı yönündeki öneri, söz konusu unsurla örtüşen bir araştırma bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başarılı tarım politikaları aracılığıyla gerçekleştirilen üretim planlaması neticesinde üretilen ürünlerin, arz-talep dengesizliklerine imkân vermeyecek şekilde nihai tüketiciye ulaştırılabilmesi de, tarımsal istihdamı doğrudan etkileyen bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada kooperatiflerin ve üretici birliklerinin kuruluş amaçlarına uygun olarak faaliyetlerini sürdürmelerinin ve bu bağlamda yereldeki tüm kuruluşların birlikte hareket etmesinin önemi de daha iyi anlaşılmaktadır.

Tarımsal istihdamı olumlu yönde doğrudan etkileyebilecek bir diğer unsur da tarımsal istihdamın çalışma koşullarını belirleyen politikalaradır. Sektörde çalışanların sosyal güvenlik imkânlarının, gelir düzeyinin ve sektördeki üretim faaliyetlerinin risk düzeyinin iyileştirilmesine yönelik olarak planlanan tarım politikaları aracılığıyla tarımsal istihdamın bu yöndeki ihtiyaçları karşılanabilecektir.

Sonuç olarak; araştırmamız aracılığıyla elde edilen tüm bulgular, yukarıda sıralanan unsurlar kapsamında ortaya koyulan birer tespit olarak değerlendirilebilir.

Tüm araştırma bulguları değerlendirilerek elde edilen sonuçlardan yola çıkarak araştırmacının ortaya koyduğu öneriler;

Çalışmamız sonucunda tarımsal istihdamı doğrudan etkileyeceğı öngörülen ve gerçekleştirilmesi önerilen tarım politikası uygulamaları ile ilgili olarak;

Tarım politikası uygulamaları çerçevesinde gerçekleştirilen yardım, destek ve hibeler; (örneğin canlı hayvan tedariki) devlet kuruluşları aracılığıyla (tarım kredi kooperatifleri, TİGEM, ziraat bankası) doğrudan devlet tarafından, üreticiye ulaştırılmalıdır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda tarım politikası uygulamaları

tedarikçi firmalar üzerinden gerçekleştiriliyorsa, söz konusu firmaların faaliyetleri yoğun olarak denetlenmelidir.

Tarım politikası uygulamalarının planlanması ve hayata geçirilen uygulamaların değerlendirilmesi noktasında üniversiteler sürece daha fazla entegre edilmelidir. Örneğin; coğrafi ve demografik olarak farklılık gösteren her bölgedeki üniversiteler, yine o bölgede faaliyetlerini sürdüren ve uzmanların istihdam edildiği devlet kuruluşlarıyla (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Kalkınma Ajansları vb.) birlikte hareket etmelidir. Üniversite ve uzman kamu kuruluşu birlikteliği aracılığıyla; gerçekleştirilen politika uygulamalarının sonuçları ile ilgili olarak araştırma raporları hazırlanmalı ve ilgili raporlar belirli periyotlarla (örneğin: her yıl) tekrarlanmalıdır. Bu sayede, yerelden merkeze sistematik bir veri akışı sağlan ve tarım politikalarının değerlendirildiği bir mekanizma oluşturulmalıdır.

Üreticiyi desteklemek amacıyla devlet tarafından gerçekleştirilen ödemeler hesaplanırken, üreticinin ÇKS’de kayıtlı tarım toprağının büyüklüğü yerine, üretilen ürün miktarı üzerinden söz konusu ödemeler hesaplanmalıdır. Bu yaklaşımla kurgulanan bir ödeme sisteminin üreticiyi daha fazla üretmek için motive edeceği tahmin edilmektedir.

Kırsal alanda üretim yapan çiftçi çoğu zaman üretim süreçleri ile ilgili olarak sahada kendisine danışmanlık yapacak bir uzman bulamamaktadır. Bu nedenle, il ve özellikle ilçe tarım müdürlüklerinde istihdam edilen ziraat mühendisi ve veterinerler gibi uzman personelin çalışma şekli, ilgili personelin sahada (üretim gerçekleştirilen kırsal alanlarda) daha fazla kalmasına imkân sağlayacak biçimde yeniden kurgulanmalıdır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda, sahada serbest çalışan uzmanlardan (ziraat mühendisleri ve veterinerler) devlet adına danışmanlık hizmeti yürütmeleri için hizmet satın alınmalıdır. Bu yolla sadece kamu tarafından üreticiye ücretsiz ve ulaşılabilir bir danışmanlık hizmeti sağlanmış olmayacak; aynı zamanda sahadaki uzman personel aracılığıyla, gerçekleştirilen tarım politikası uygulamalarının başarı düzeyleriyle ilgili olarak da daha fazla geri bildirim almak mümkün olabilecektir.

Üreticiye girdi desteği bağlamında parasal yardımda bulunmak yerine, girdi kalemlerinin daha uygun fiyata tedarik edilmesini sağlayacak uygulamalar hayata geçirilmelidir (Örneğin girdi kalemlerinde vergi indirimi). Bu bağlamda tarım kredi kooperatifleri de üreticiye piyasadan daha ucuza girdi sağlayan aracı bir kuruluş olma rolünü üstlenmelidir.

Özellikle üreticiler açısından daha cazip olarak değerlendirilen ve bir proje karşılığında devletten geri ödemesiz olarak hibe alınmasına olanak tanıyan IPARD programı sadece 42 ille sınırlandırılmamalıdır. Bu ve benzeri hibe programları oluşturulurken yararlanma koşullarını il bazında sınırlandırmak sektörün dinamiklerine aykırıdır. İl bazında sınırlandırmalar yerine; kırsal bölge ayrımına gidilerek, her ilde tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu kırsal bölgeler tespit edilmeli veya tarım sektörünün ağırlıkta olduğu ilçeler belirlenmelidir. Hibelerden yararlanma koşullarının bu ilçelerle veya belirlenen kırsal bölgelerle sınırlı kalmasının, kaynakların daha etkin ve hedefe yönelik olarak kullanılması açısından olumlu sonuçlar doğuracağı tahmin edilmektedir.

Üreticiler, hibe, teşvik ve destek programlarına başvururken, bürokratik işlemlerin uzunluğu ve karmaşıklığı nedeniyle ihtiyaç duydukları danışmanlık hizmetini alabilmek için danışmalık ve proje firmalarından yardım almak zorunda kalmaktadırlar. Üreticiler bu tip bir hizmeti, danışmalık ve proje firmalarından almak yerine yakınlarındaki kamu kuruluşlarından ücretsiz olarak alabilmelidirler. Kamu kuruluşlarının özellikle taşra teşkilatlarında (örneğin ilçe tarım müdürlükleri) bu hizmetin sağlanabilmesi için gerekli organizasyonel düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

Araştırma bulgularından elde edilen bir sonuç olarak, kooperatifler ve üretici birliklerine, üreticiler tarafından duyulan güvende bir azalma söz konusudur. Söz konusu bu güven kaybına neden olan en önemli unsurlardan biri; kooperatiflerin ve üretici birliklerinin, ortakları olan üreticilerin refahından ziyade kendi kârlılıklarını öncülleyen kuruluşlar olarak algılanmasıdır. Kayba uğrayan bu güven duygusunun üreticilere yeniden kazandırılabilmesi için üreticiler tarafından güvenilir olarak kabul edilen kuruluşlarla (kamu kurumları, belediyeler vb.) kooperatif ve üretici birliklerinin birlikte hareket ettiği yeni üretim modelleri oluşturulmalıdır.

Tarımsal üretim gerçekleştirilen bölgelerde, üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli olan araç ve gerecin temin edilebileceği araç parkları ve benzeri yapılar oluşturulmalı ve bu yapılar, kâr amacı gütmeyen, kamunun kendisi veya kooperatifler aracılığıyla işletilmelidir.

Coğrafi ve demografik farklılıklar nedeniyle, bir tarım politikası uygulaması, bir bölgede daha başarıyla, bir başka bölgede aynı başarıyı elde edememektedir. Bu bağlamda ulusal ölçekte uygulanan tarım politikası uygulamaları yerine bölgeden bölge farklılaşan uygulamalar geliştirilmelidir.

Tarım sektörüne yönelik olarak çıkarılan yasaların ve politika uygulamalarının, kurgulanırken ulaşılmaması hedeflenen amaçlara ulaşamamasının altında yatan en önemli nedenlerden bir tanesi de; ilgili yasal düzenlemelerden ve uygulamalardan faydalanmayı talep edenlerin etik dışı davranışlarıdır. Örneğin, mazot desteğinden yararlanmak isteyen tarla sahipleri, üzerlerine kayıtlı olan tarlaları, ekmeyerek kiraya verdikleri halde ÇKS’de kendileri ekmiş gibi göstermektedirler. Bu tip etik dışı davranışların önüne geçebilmek adına, özellikle Tarım Bakanlığının taşra teşkilatında görevli olan personel daha fazla sahada yer alarak daha sıkı bir denetim gerçekleştirmelidir.

Tarım sektörüne yönelik olarak hazırlanan çeşitli hibe ve destek programlarından yararlanma şartları, üreticiyi finansal olarak zora sokmaktadır. Örneğin hibe desteği alınan bir yatırım projesi kapsamında ahır yaptıracak olan üreticinin yatırım desteğinden faydalanabilmesi için gerekli olan mimari proje şartı, çoğu üreticiye çok maliyetli geldiği için üreticiler yatırım desteğine başvurmadan vazgeçmektedir. Bu tip durumların yaşanmaması için üreticiye maliyetli gelen bu ve benzeri kalemler, devlet tarafından karşılanmalıdır. Örneğin bir proje için, yatırım desteğine başvuran üretici, istediği takdirde devlet tarafından önceden hazırlanmış olan standart ahır projelerinden faydalanabilmelidir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, tarımsal istihdamdaki bireylerin sosyal güvenlik primlerini ödeme periyotları, sektörün üretim dinamikleri ile uyumlu değildir. Çoğu üretici sosyal güvenlik primlerini ödemekte zorluk çekmektedir. Bu nedenle, tarım sektörü özelinde sosyal güvenlik primlerinin ödeme takvimi kazanç dönemleri (örneğin hasat zamanları) ile paralellik arz edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Aynı zamanda, sosyal güvenlik primleri sabit bir meblağ üzerinden alınmamalıdır. Bunun yerine gelirle doğru orantılı olarak artış ve azalış gösteren bir pirim sistemi faaliyete sokulmalıdır.

Tarım sektöründe çalışanlar, bazı sosyal güvenlik hakları bağlamında daha fazla desteklenen ayrıcalıklı bir statü haline getirilmelidir. Örneğin; daha az prim ödeme gün sayısı ile emeklilik hakkı kazanabilecekleri bir düzenleme hayata geçirilmelidir.

Alanyazın incelemeleri ve araştırmacının izlenimleri neticesinde, diğer araştırmacılara yönelik olarak hazırlanan önerilerle ilgili olarak;

Çalışmamızın nitel bir araştırma olması nedeni ile bölgesel sonuçlar barındırma ihtimaline karşı, çalışmamızdan elde edilen bulgulardan yararlanarak daha büyük örneklem gruplarında ya da farklı coğrafi bölgelerde, nicel yöntemlerin kullanıldığı yeni

araştırmalar planlanmalıdır. Bu yeni araştırmalar gerçekleştirdiği takdirde, ortaya koyulan bulguların, daha büyük kitlelere genelleştirilebileceği tahmin edilmektedir.

Çalışmamızda, tarımsal istihdamdaki bireylerin toplumsal yaşamlarının ve beraberinde her türlü beşerî ilişkilerinin tarım politikalarından nasıl etkilendiği sorusuna odaklanılmamıştır. Bir diğer ifade ile çalışmamızda, tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkileri araştırılırken, sosyolojik boyuttaki değerlendirmeler kapsam dışı bırakılmıştır. Tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin sosyolojik bir perspektiften değerlendirildiği bu tip bir çalışmanın gerçekleştirilmesi durumunda alanyazındaki önemli bir eksikliğin giderilebileceği tahmin edilmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aracılığıyla ortaya koyulan kategorilerin detaylı olarak incelenebilmesi için kategorilerden her biri ayrı çalışma olarak ele alınıp derinlemesine araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. ve Aytüre, S. (2014). *Dünyada ve Türkiye'de tarım ve tarım politikalarının geleceği*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Acar, M. ve Bulut, E. (2009). Türkiye’de ve dünyada tarımsal destekleme politikalarında son gelişmeler. *S.Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11 (17), 1-19.
- Abay, C., Olhan, E., Uysal Y., Yavuz, F., Türkekul, B. (2005). *Türkiye’de tarım politikalarında değişim. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası VI. Teknik Kongresi’nde sunulan bildiri*, Ankara.
- Adrian, A.M. (2006). *Factors influencing adoption and use of precision agriculture*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Auburn-Alabama: Auburn University, Graduate Faculty.
- Adrian, A. M., Norwood, S. H. ve Mask, P. L. (2005). Producers’ perceptions and attitudes toward precision agriculture technologies. *Computers and Electronics in Agriculture*, 48 (3), 256-271.
- Ağca, M. (2010). *Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarındaki gelişmeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akbıyık, N. (2008). Türkiye’de tarımda işgücü piyasalarının yapısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (24), 220-237.
- Akçaöz, H., Özkan, B. ve Kızılay, H. (2005). Tarımsal üretimde çiftçilerin tutum ve davranışları: Çiftçilik Amaçları Ölçeği (FOS). *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 104-125.
- Akçaöz, H., Özkan, B., Karadeniz, C. F., Fert, C. (2006). Tarımsal üretimde risk kaynakları ve risk stratejileri: Antalya ili Örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 89-97.
- Aktaş, E., Altıok, M. ve Songur, M. (2015). Farklı ülkelerdeki tarımsal destekleme politikalarının tarımsal üretim üzerine etkisinin karşılaştırmalı analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (4), 55-74.
- Albayrak, H. (2017). *AB tarım politikaları açısından Türk tarımında katılımcı bir model önerisi: TİGEM örneği*. İstanbul: Hiperlink Yayıncılık.
- Akşit, S. (2013). Arazi toplulaştırması üzerine çiftçi algısı: Yeşildere örneği (Denizli). *International Journal of Social Science*, 6 (3), 1-18.

- Alp, E. (2013). *Bir maliye politikası aracı Olarak tarımı destekleme politikaları (Fındık örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınpınar, T. ve Gülçubuk, B. (2004). Ankara ili Polatlı ilçesinde gezici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 59-66.
- Ansal, H., Küçükçiftçi, S., Onaran, Ö. ve Orbay, B. Z. (2000). *Türkiye emek piyasasının yapısı ve işsizlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Artukoğlu, M.M. (1998). *Türkiye’de çiftçilerin sosyal güvenliği sorunlar ve çözüm yaklaşımları: Menemen ilçesi örneği*. Ankara: Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını.
- Avşar, D. ve Yalçın, İ. (2007). Aydın yöresindeki incir işletmelerinin yapısal durumunun belirlenmesi. *ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 4 (1-2), 63-67.
- Ay, A. ve Yapar, S. (2005). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 57-80.
- Azmak, O. (2012). *Dünya ticaret örgütü tarım anlaşmasının ve müzakerelerinin Türkiye tarımına etkileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: T.C. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bahls, S. C. (1997). Preservation of family farms-the way ahead. *Drake Law Review* 45, 311-329.
- Barış, Ö. (2007). *Türkiye’de ve Avrupa Birliği ülkelerinde risk yönetimi ve tarım sigortalarının AB’ye uyumu açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Baş, E. (2004). *Avrupa Birliğinde Ortak Tarım Politikası alanında 2003 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen reformların genişleme süreci ve Türkiye’nin adaylığı göz önüne alınarak incelenmesi*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- Başaran, H. ve Irmak, E. (2018). Edirne’de tarımsal amaçlı kooperatiflerde ortaklık yapısı ve kooperatif faaliyetlerinin değerlendirilmesi. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 21 (Özel sayı), 116-122.
- Başbüyük, A. (2004). Mesudiye (Ordu) köykent projesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9 (11), 302-326.
- Bayaner, A. (2014). *Türkiye tarımı: gelişmeler ve beklentiler*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Bayard, B. ve Jolly, C. (2007). Environmental behavior structure and socio-economic conditions of Hillside farmers: a multiple-group structural equation modeling approach. *Ecological Economics*, 62 (3-4), 433–440.
- Berlinschi, R., Van Herck, K. ve Swinnen, J. (2011). Farm subsidies and agricultural employment: the education channel. *122nd European Association of Agricultural Economists Seminar*'da sunulan bildiri, Ancona, Italy.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi*. (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boyacı, M. (2000). *Çeşme ilçesinde çiftçilerin tarımda kalma eğilimleri üzerine bir araştırma*. İzmir: Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Can, M. ve Esengül, K. (2007). Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 43-56.
- Canbey-Özgüler, V. (2013a). *Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye işgücü piyasalarının karşılaştırmalı analizi*, Cinius Sosyal Yayınları: İstanbul.
- Canbey-Özgüler, V. (2013b). Emek piyasası ile ilgili temel kavramların tanımlanması. M.K. Biçerli ve V. Canbey-Özgüler (Editörler), *İstihdam ve işsizlik* içinde (s. 2-18) . Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Canbey-Özgüler, V. ve Kocabaş, F. (2019). Kırsal kalkınma ve kadın girişimciliği, İşletme ve Finans Yazıları III, (Ed. Kamışlı, M.), ss. 421-434, Yayın No: 4005, İşletme-Ekonomi Dizisi: 1071 Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.: İstanbul.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry & research design choosing among five approaches*. (Second ed.). London: Sage Publication.
- Çakmak, E.H. ve Kasnakoğlu, H. (2016). *Tarım raporu*. İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi.
- Çamurcu, S. ve Seyhan, G. (2015). Tarım sektöründe iş sağlığı ve güvenliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3 (3), 549-552.
- Çelik, F. (2008). *IMF-Türkiye ilişkilerinin çalışma hayatı açısından Türk tarım sektöründe istihdam üzerine etkileri. (2000-2007)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkaya, A. (2005). *Yöresel peynirlerimiz*. Kayseri: Uğurer Tarım Kitapları.
- Çiçek, Ö. ve Acar, O.K. (2019). Türkiye'de üretici kooperatiflerinin yakın geleceğini tartışırken Şeker Fabrikası özelleştirmeleri Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği: Pankobirlik örneği. *Fiscaoeconomia*, 3 (2), 99–127.

- Çomaktekin, M.F. (2009). *Tarımsal destekleme politikaları ve Türkiye’de uygulamalar: 1990 ve sonrası dönem*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çukur, F., Saner, G., Çukur, T. ve Uçar, K. (2008). Malatya ilinde kayısı üreticilerinin riskin transferinde tarım sigortasına bakış açılarının değerlendirilmesi: Doğanşehir ilçesi Polatdere Köyü örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 45 (2), 103-111.
- Dastagiri, M. B., Prasad Gajula, M. N. V., Lakshmi Prasanna P. A. ve Immanuelraj, T. K. (2013). Global agricultural policies: reforms and future agriculture. *Agriculture, Forestry and Fisheries*, 2 (1), 38-48.
- Demir, P. ve Aral, S. (2009). Kars ilinde faaliyet gösteren süt sığırcılık işletmelerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 80 (3), 17-22.
- Dernek, Z. (2005). *Tarım ekonomisi ve işletmeciliği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2019). *Dış Politika /Temel Dış Politika Konuları /Türkiye ve Avrupa Birliği /Ankara Anlaşması*. Ağustos 06, 2019. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-_ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-.tr.mfa adresinden alındı.
- Dinler, Z. (2008). *Tarım ekonomisi*. (6. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dinler, Z. (2014). *Tarım ekonomisi*. (7. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Doğan, Z., Arslan, S. ve Berkman, A. N. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 29-41.
- Drabenstott, M. (1994). Industrialization: steady current or tidal wave?. *Choices*, 9 (4), 4-8.
- Dudek, M. ve Karwat-Woźniak, B. (2017). Barriers and challenges in increasing rural employment: labour resources and selected policy instruments. The case of EU cohesion policy interventions in Poland. *8th International Scientific Conference Rural Development*’da sunulan poster. Kaunas: Aleksandras Stulginskis University.

- EC. (2018). *Home/CAP at a glance*. Temmuz 19, 2018. https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en#Timeline adresinden alındı
- EC. (2019). *Overview of CAP Reform 2014-2020*. Temmuz 17, 2019. http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf. adresinden alındı
- Encyclopedia of the Nations. (2019). *France / Agriculture*. Ağustos 05, 2019. <https://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/FranceAGRICULTURE.html>. adresinden alındı
- Erdal, G. ve Erdal, H. (2008). Türkiye'de tarımsal desteklemeler kapsamında prim sistemi uygulamalarının etkileri. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 41-51.
- Erdal, G., Erdal, H. ve Gürkan, M. (2013). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Desteklerin Üretici Açısından Değerlendirilmesi (Kahramanmaraş İli Örneği). *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3 (2), 92-98.
- Eştürk, Ö. ve Ören, N. M. (2014). Türkiye'de tarım politikaları ve gıda güvencesi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(2), 193-200.
- European Parliament Think Tank. (2018). *Agriculture in the European Union and United States- at a glance*. Temmuz 12, 2018. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/586615/EPRS_AT A\(2016\)586615_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2016/586615/EPRS_AT A(2016)586615_EN.pdf) adresinden alındı
- European Commission. (2019a). *The CAP in your country*. Ağustos 05, 2019. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/by_country/documents/cap-inyour-country-hu_en.pdf adresinden alındı
- European Commission. (2019b). *The CAP in your country*. Ağustos 05, 2019. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/by_country/documents/cap-inyour-country-de_en.pdf adresinden alındı
- European Commission. (2019c). *The CAP in your country*. Ağustos 05, 2019. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/by_country/documents/cap-in-your-country-fr_en.pdf adresinden alındı
- European Commission (2019d). *The common agricultural policy at a glance*. Ağustos 05, 2019. https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en#title adresinden alındı

- Export.gov. (2019). *Germany/Agricultural Sectors*. Ağustos 05, 2019. <https://www.export.gov/article?id=Germany-Agricultural-Sectors> adresinden alındı
- Fereli, S., Aktaç, Ş. ve Güneş, F. E. (2016). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, beslenme durumları ve görülen sorunlar. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (3), 36-37.
- Fraenkel, J.R. ve Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. (6th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Fulton, J. ve Gillespie, J. (1995). Emerging business organizations in a rapidly changing pork industry. *American Journal of Agricultural Economics*, 77 (5), 1219-1224.
- Gadamer, H. G. (2004). *Truth and method*. London: Continuum.
- Gaytancıoğlu, O. (2009). *Türkiye'de ve Dünyada tarımsal destekleme politikası*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2015). *Hayvancılık Genel Müdürlüğü kırmızı et stratejisi*. Ankara.
- Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2010). Türkiye de Mevsimlik Tarım İşçiliği Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3 (5), 189-220.
- Güler, Z., Çırakoğlu, D. ve Tokmak, M. (2014). Türkiye’de kırsal kalkınma modeli olarak köy-kent uygulamaları: Bolu Mudurnu ilçesi Taşkesti örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), 155-167.
- Günden, C. ve Miran, B. (2007). Bulanık eşli karşılaştırma yöntemiyle çiftçilerin amaç hiyerarşisinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 183-191.
- Güresinli, C.N. (2015). *Avrupa Birliği ve Türkiye tarımsal destekleme politikaları ve yapısal politikalarının tarihi gelişiminin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış AB Uzmanlık Tezi. Ankara: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- Gürler, A. Z. (2008). *Tarım ekonomisi*, Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Hallam, A., Bowden, A. ve Kasprzyk, K. (2012). *Agriculture and climate change: evidence on influencing farmer behaviours*. Edinburgh: Scottish Government, Social Research, Rural and Environment Science and Analytical Services, Rural Analytical Unit.

- Hazar, N. (1996). *Kooperatifçilik dersleri*. Ankara: Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları.
- Holland (2019). *Key sectors / agriculture and food*. Ağustos 05, 2019. <https://www.hollandtradeandinvest.com/key-sectors/agriculture-and-food> adresinden alındı
- Işın, Ş. (2001). *Ege Bölgesinde seçilmiş bir yöredeki karma tarım işletmelerinde üretim dallarının seçim esasları üzerine bir araştırma*. Ankara: TZOB.
- Işın, F., Keskin, G., Kılıç, M., Türkekul, B. ve Ateş, H. Ç. (2010). Türkiye'de tarımsal işgücü piyasası ve Sosyal güvenlik politikaları. *Ziraat Mühendisliği 7. Teknik Kongresi*'nde sunulan bildiri. Ankara: Ziraat Mühendisleri Odası.
- İldeniz, E. ve Demiryürek, K. (2015). Samsun İli Bafra İlçesi Sol Sahil Köylerinde Yapılan Arazi Toplulaştırmasına Zorunlu ve İstemli Katılan Çiftçilerin Tutum ve Davranışlarının Karşılaştırılması. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 20-27.
- İnan, İ. H. (2008). *Türkiye'de tarımsal kooperatifçilik ve AB modeli*. (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- İnce, A. T. (2007). *Türkiye'de tarımsal destekleme politikalarının analizi: Manisa örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kafaoğlu, A. B. (2002). *Tarım: bolluk içinde yoksulluk*. (2. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı. (2015). *Tarım ve gıda alanında temel göstergeler*. Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi Başkanlığı.
- Kan, M. ve Gülçubuk, B. (2008). Kırsal ekonominin canlanmasında ve yerel sahiplenmede coğrafi işaretler. *UÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 57-66.
- Karabağ, H. ve Ersevinç, M. (2018). Amerikan tarım politikalarının Türk tarımı üzerindeki etkileri (1945-1980). *III. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi*'nde sunulan bildiri. Mardin: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği.
- Karlıoğlu, A. (2007). *Türkiye'de uygulanan tarımsal ilaç politikalarının çiftçi gelirleri üzerine etkisi: Kırklareli ili Lüleburgaz ilçesi örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Kaya, M. ve Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (gezici/geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 13 (2), 115-126.
- Kazgan, G. (2003). *Tarım ve gelişme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kıymaz, T. (2008). *Dünya tarım piyasalarında serbestleşmenin Türk tarımına fiyat ve gelir yönünden yansıması*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).
- Knapp, J. ve L. Griffieon. (1999). *Non-farmers Guide to Agriculture (Polk County) Grant Reports*. Ames: Leopold Center for Sustainable Agriculture
- Kocabıyık, O.O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 55-66.
- Koç, A. A., Dede, İ., Bayaner, A., Kıymaz, T., Yavuz, F., Dellal, İ., Döleklioğlu, T. ve Başarır, E. P. (2015). Dünyada ve Türkiye’de tarım politikalarında değişimler ve arayışlar. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi*’nde sunulan bildiri. Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisliği Odası.
- KOOP-TİCARET (2019). *Data*. Temmuz 16, 2019 tarihinde <http://koop.ticaret.gov.tr/data/53be796cf293708e6804beb2/Tar%C4%B1m%20Sat%C4%B1%C5%9F%20Kanununda%20Yap%C4%B1lan%20De%C4%9Fi%C5%9Flikler-Fatma%20Azapay%20Uluda%C4%9F.pdf> adresinden alındı
- Köprülü, O. (2006). *TKV Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesi'nin çiftçiler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliğinin saptanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Köroğlu, S. (2003). *Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de tarımsal örgütlenme*. Yayımlanmamış AB Uzmanlık Tezi. Ankara: Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
- Kurucu, Y. ve Esetlili, M. T. (2013). Ulusal tarım arazisi kullanım planlamasında kavram ve altyapı sorunları. *Türktarım Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Dergisi*, (2010), 26-29.
- Lashgarara, F. ve Dinpanah, G. (2011). Role of Agricultural and Natural Resources Organizations (ANOs) in Iran's developing employment and market. *Annals of Biological Research*, 2 (4), 91-94.
- Lawrence, J. D., Otto, D. ve Meyer, S. (1997). Purchasing patterns of hog producers: implications for rural agribusinesses. *Journal of Agribusiness*, 15 (1), 1-17.
- Mülayim, Z.G. (1975). *Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Müftüoğlu, H. ve Aydos, V. (2001). *Türkiye'de kooperatifçilik*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Narin, M. (2008). Türkiye'de uygulanan tarımsal destekleme politikalarında değişim. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (özel sayı), 183-225.
- OECD (2006). The New Rural Paradigm: Policies and Governance. Nisan 2, 2020 tarihinde <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/thenewruralparadigmpoliciesandgovernance.htm> adresinden alındı.
- Olhan, E. (2011). *Türkiye'de kırsal istihdamın yapısı*. Ankara: FAO Türkiye Temsilciliği.
- OPET (2019). *Akaryakıt Fiyatları*. Nisan 14, 2019 tarihinde <https://www.opet.com.tr/istanbul-akaryakit-fiyatları> adresinden alındı
- Orden, D., Paarlberg, R. ve Roe, T. (1999). *Policy reform in American agriculture*. Chicago: The University Chicago Press.
- Önal, N. E. (2012). *Anadolu tarımının 150 yıllık öyküsü*. (2. Baskı). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Özçelik, A. ve Özer, O.O. (2006). Çiftçilere yapılan kimyevi gübre desteği ve tarımsal faaliyette kullanılan mazot için destekleme ödemelerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 13 (1), 1-8.
- Özdemir, M. (1998). *Tarımda teknolojik değişme ve istihdam*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Ş. (2014). *IPARD kapsamında faydalanıcıların özelliklerinin değerlendirilmesi: Konya ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özpekmezci, Ş. ve Sahil, S. (2004). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 261-274.
- Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods integrating theory and practice* (Fourth Edition). California: SAGE Publications.
- Paul, E. (1997). Agricultural policy at the end of the 20th century. Increasing understanding of public problems and policies - an executive summary. *Highlights of the 1997 National Public Policy Education Conference*'da sunulan poster. Charleston.

- Ramakumar, R. ve Karankumar R. (2011). Agricultural employment in a Vidarbha village: results from a resurvey. *Review of Agrarian Studies*, 1 (1): 63-100.
- Ritter, K. (2010). Socio-Economic Development and Employment Crisis in Agriculture in Hungary. L. Kulcsár. and J. L. Kulcsár. (Editors), in *Regional Aspects of Social and Economic Restructuring in Eastern Europe: The Hungarian Case* (pp. 72-89). Budapest: Hungarian Central Statistical Office.
- Ritter, K., Olah, I. ve Peter, B. (2013). The role of agricultural employment in local rural development strategies. *Review on Agriculture and Rural Development*, (2) 1, 373-379.
- Runowski, H. ve Zietara, W. (2011). Future role of agriculture in multifunctional development of rural areas. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 5 (1-2), 29-38.
- Saner, G. (1994). Tarımda Risk ve Belirsizlik. MPM Verimlilik Dergisi, 1994 (1), 197-214.
- SGK. (2018). Sigortalılık / Kayıt Dışı İstihdam / Kayıt Dışı İstihdam Oranları. Eylül 15, 2018 tarihinde http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani adresinden alındı
- Simbi, T. ve Aliber M. (2000). The Agricultural Employment Crisis in South Africa. *TIPS Policy Forum* 'da sunulan bildiri. South Africa: Pretoria.
- Sun, İ. H. (1998). *Türkiye 'de tarım sektöründe istihdam ve işsizlik sorunun tespiti- Gölköy ilçesi örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, A. ve Miran, B. (2007). Çiftçi algılarına göre bitkisel ürünlerin risk haritası: Bayındır ilçesi örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44 (3), 59-74.
- Şengül, H., Güneş, E., Artukoğlu, M.M. ve Kızılaslan, H. (2010). Tarımsal girdi kullanımı ve politikaları. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, Ankara: Tebliğler Kitabı 2. Cilt, s.853-859.
- Tan, S. (2009). Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında kırsal kalkınma projeleri: Çanakkale ili köy bazlı katılımcı yatırım programı örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4 (2), 51-62.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. (2007). *Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı*. Ankara.

- TARIM-ORMAN. (2018a). *Konular /Bitkisel Üretim/Çayır Mera ve Yem Bitkileri/Çayır Mera Desteklemeleri*. Kasım 4, 2018 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamalari/Destekler> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2018b). *Konular/Tarımsal Destekler /Alan Bazlı Destekler*. Kasım 7, 2018 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Alan-Bazli-Destekler> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2018c). *Konular/Tarımsal Destekler*. Aralık 11, 2018 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2018d). *Destekleme Bülteni 2018*. Aralık 5, 2018 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/TARIMSAL%20DEST EKLER%202018.pdf> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2019a). *Veriler*. Şubat 20, 2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYIH.xlsx> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2019b). *Konular/Destek-Kalemleri*. Ağustos 12, 2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Alan-Bazli-Destekler> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2019c). *Sayfalar/Organizasyon Şeması*. Nisan 7, 2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/OrganizasyonSemasi.aspx> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2019d). *Belgeler/Mevzuat*. Temmuz 20, 2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Mevzuat/Yonergeler/TA%C5%9ERA%20TE%C5%9EK%C4%B0LATI%2019.2.2016.pdf> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2019e). *Mazot Gübre ve Toprak Analizi Desteği*. Mart 15, 2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Alan-Bazli-Destekler/Mazot-Gubde-ve-Toprak-Analizi-Destegi> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2019f). *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı/Haber*. Mayıs 18, 2109 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/1662/tarim-ve-orman-bakani-beki%CC%87r-pakdemi%CC%87rli%CC%87--arazi%CC%87-toplulasti> adresinden alındı

- TARIM-ORMAN. (2019g). *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı/Haber*. Mayıs 4, 2109 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/1662/tarim-ve-orman-bakani-beki%CC%87r-pakdemi%CC%87rli%CC%87--arazi%CC%87-toplulasti> adresinden alındı
- TARIM-ORMAN. (2019h). *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı/Haber*. Ağustos 25, 2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/1102/141-Buyuk-Ova-Koruma-Alani-Olarak-Belirlendi> adresinden alındı
- TDK. (2019a). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Haziran 25, 2019 tarihinde <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TDK. (2019b). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Haziran 30, 2019 tarihinde <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tekeli, İ. (2017). *İzmir ili/kenti için bir tarımsal gelişme ve yerleşme stratejisi*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi Yayınları.
- Teoman, Ö. ve Çağatay, S. (2008). Dünya Ticaret Örgütü kısıtları kapsamında tarımda fark ödeme desteği ve Türkiye için transfer etkinliği uygulaması. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (15), 87-110.
- Tilmaç, F. ve Çakar, M. (2003). *Tarımsal teknoparklar: bir model önerisi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- TKDK. (2019). *IPARD Programı*. Temmuz 20, 2019 tarihinde <https://ipard.tarim.gov.tr/Content/IPARD2.pdf> adresinden alındı
- TOKİ. (2018). *Faaliyetler /Konut Programı /Tarımköyler*. Nisan 20, 2019 tarihinde <http://www.toki.gov.tr/tarimkoyler> adresinden alındı
- Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA) Planlama, Programlama ve Koordinasyon Birimi. (2014). *Çiftçi Algısı Analizi, Kalitatif Rapor Çiftçi Odak Grup Toplantıları*. Edirne
- TŞFAŞ. (2019a). *Şeker Fabrikaları*. Mayıs 16, 2019 tarihinde <https://www.turkseker.gov.tr/sekerfabrikalari.aspx> adresinden alındı
- TŞFAŞ. (2019b). *Şeker Fabrikaları*. Mayıs 12, 2019 tarihinde <https://www.turkseker.gov.tr/hbkitkomisyonu.aspx> adresinden alındı
- Tunca, Z. (2012). *Makro iktisat*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- TÜİK. (2018a). *Konularına Göre İstatistikler/Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi*. Haziran 10, 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 adresinden alındı

- TÜİK. (2018b). *Konularına Göre İstatistikler/Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri*. Ağustos 15, 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 adresinden alındı
- TÜİK. (2018c). *Konularına Göre İstatistikler/Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri*. Mayıs 1, 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1003 adresinden alındı
- TÜİK. (2018d). *Veritabanları/İşgücü İstatistikleri (2014 ve Sonrası)*. Mart 11, 2019 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> adresinden alındı
- TÜİK. (2019a). *Konularına Göre İstatistikler/İşgücü İstatistikleri*. Ocak 30, 2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinden alındı
- TÜİK. (2019b). *Veri tabanları /İşgücü İstatistikleri (1988-2013)*. Mart 20, 2020 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> adresinden alındı
- TÜİK. (2019c). *Veri tabanı /İşgücü İstatistikleri*. Mart 6, 2020 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> adresinden alındı
- TÜİK. (2019d). *Konularına Göre İstatistikler /Tarım Fiyat ve Ekonomik Hesaplar*. Mart 20, 2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004 adresinden alındı
- TÜİK. (2019e). *Konularına göre İstatistikler /Dış Ticaret İstatistikleri*. Ocak 20, 2020 tarihinde http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden alındı
- TÜİK. (2019f). *Konularına Göre İstatistikler /Bitkisel Üretim İstatistikleri*. Mart 7, 2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 adresinden alındı
- TÜİK. (2019g). *Konularına Göre İstatistikler /İşgücü İstatistikleri /İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama /İşgücü İstatistikleri Dönemsel Sonuçlar /Detaylı İşgücü İstatistikleri/2014 ve Sonrasına İlişkin Sonuçlar*. Ocak 10, 2020 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24633> adresinden alındı
- Türk, Y. Z. (2014). *Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının analizi*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: Kalkınma Bakanlığı, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- Tüzün-Rad, S. ve Aydoğdu, C. (2019). Tarımsal Finansman: Mersin İlinde Tarımsal Kredi Kullanımı. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 58-67.

- UÇÖ (2019). *193 Sayılı Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin Tavsiye Karar*. Ağustos 17, 2018 tarihinde <http://koop.gtb.gov.tr/data/5215fdb0487c8e21a4fb12b4/ILO%20Kooperatiflerin%20Te%C5%9Fvikine%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Tavsiye%20Karar%C4%B1%202002.pdf> adresinden alındı
- United States Department of Agriculture (USDA). (1998). *A time to act. A report on the USDA. National Commission on small farms*. Kansas: Miscellaneous Publication.
- United States Embassy-Ankara. (2019). *ABD Ana hatlar-Ekonomi*. Temmuz 20, 2019. <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Ekonomi.htm> adresinden alındı
- Ülgen, Y. (2008). *Köy-Koop hareketinin Türk kooperatifçiliğinin gelişimine olan etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ülkü, E.S. (2006). *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası reformları*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Yeni, R. ve Dölekoğlu, C. Ö. (2003). *Tarım destekleme politikasında süreçler ve üretici transferleri*. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Ç. ve Dellal, İ. (2014). *Avrupa Birliği yeni Ortak Tarım Politikası. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi'nde sunulan bildiri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Yılmaz, H. (2018). *Dünya Ticaret Örgütü'nün tarım politikaları ve Türkiye'ye etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yorgun, A. (2006). *Tarımda doğrudan ödemeler yönündeki politika değişikliğinin Çukurova Bölgesi ürün kârlılıkları ve işletme gelirleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ziraat Bankası (2017). *2017 Faaliyet Raporu*, Şubat 29, 2020 tarihinde, <https://www.ziraatbank.com.tr/SitePages/InteraktifRaporlar/2017/tr/m-1-9.html> adresinden alındı.

EK-1. Görüşme Formu

DEMOGRAFIK SORULAR			
Yaşınız?----- Mesleğiniz?----- -----	Mesleğiniz çiftçilikse? Kaç yıldır çiftçilikle uğraşıyorsunuz?----- -----	Tarım sektöründe ağırlıklı olarak yoğunlaştığınız alan nedir?----- -----	Ailenizin tarım sektöründe çalıştı mı?----- -----
Eğitim Düzeyiniz? ----- -----	Aldığı Sürdüğü eğitim var mı?----- -----	Sürdüğü eğitim varsa? Alanı nedir? -----	
Aylık ortalama Gelir? -----	-----	-----	-----
GÖRÜŞME SORULARI		SONDA SORULAR	
Görüşme Sorusu: Tarım politikaları denildiğinde ne anlıyorsunuz?			
Görüşme Sorusu: Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapılar (kurumlar) denildiğinde ne anlıyorsunuz?			
Görüşme Sorusu: Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıları nasıl değerlendiriyorsunuz?		Sonda Soru-1: Kamu kurum ve kuruluşlarını (Örneğin: il ve ilçe tarım müdürlüklerini) nasıl değerlendiriyorsunuz? Sonda Soru-2: Kooperatif ve üretici birliklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?	
Görüşme Sorusu: Tarım politikalarına yön veren kurumsal yapıların iyileştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?		Sonda-1: Sizce bu kurumların güçlü ve zayıf yanları nelerdir? Bu yapılar daha güçlü hale nasıl getirilir?	
Görüşme Sorusu: Tarım politikası uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?		Sonda Soru-1: Hibe teşvik ve destek programlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Sonda Soru-2: Tarım köy uygulamasını nasıl değerlendiriyorsunuz?	
Görüşme Sorusu: Tarım politikası uygulamalarına ilişkin önerileriniz nelerdir?		Sonda 1: Sizce tarım politikalarına yönelik uygulamaların güçlü ve zayıf yanları nelerdir? Tarım politikalarına yönelik uygulamalar daha güçlü hale nasıl getirilir?	
Görüşme Sorusu: Tarımsal istihdam denildiğinde ne anlıyorsunuz?			
Görüşme Sorusu: Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Açıklar mısınız?		Sonda Soru-1: Parçalı toprak yapısının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Sonda Soru-2: Küçük ölçekli çiftçiliğin tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Sonda Soru-3: Girdi maliyetlerinin tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Sonda Soru-4: Sermaye yetersizliğinin tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?	

Görüşme Sorusu: Üretim yapısını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?	
Görüşme Sorusu: Tarım sektöründeki çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?	Sonda Soru-1: İş koşullarının ağırlığı gibi durumların tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Sonda Soru-2: Sosyal güvenliğin tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Sonda Soru-3: Gelir durumunun tarımsal istihdamı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
Görüşme Sorusu: Çalışma koşullarını belirleyen tarım politikalarının tarımsal istihdamı olumlu yönde etkileyebilmesi için önerileriniz nelerdir?	

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi **Merve ÜNLÜ ASLAN** tarafından yürütülen “**Tarım Politikalarının Tarımsal İstihdam Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi**” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkına sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size yöneltilen soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. **Size yöneltilen sorulardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak ve kimlik bilgileriniz araştırmacı tarafından saklı tutulacaktır.**

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler:

a. Araştırmanın Amacı: Bu çalışmada, “tarım politikalarının ve bunların tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin”, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından nasıl algılandığının ve bu algıyı şekillendiren faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

b. Araştırmanın İçeriği: Türkiye’de tarım sektöründe istihdamın ağırlıklı olarak kırsal alanlarda yoğunlaştığı gerçeğinden yola çıkarak, tarım sektörüne yönelik politikalarının, kırsal alanların kendine özgü koşullarından bağımsız düşünülemediği anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle, kırsal kesimde yaşayan bireyler tarafından, “**tarım politikalarının ve tarım politikalarının tarımsal istihdam üzerindeki etkilerinin**” nasıl algılandığı ortaya konduğu takdirde, tarım sektöründe istihdamı artırmaya yönelik politika önerilerinin de daha sağlıklı ve çözüme yönelik olarak geliştirilmesi mümkün olabilecektir.

2. Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama yukarıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkânı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)
İmzası:

Not: Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Merve ÜNLÜ ASLAN

Yabancı Dil: İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara/1985

E-posta: muaslan@anadolu.edu.tr

Eğitim ve Mesleki Geçmişi

- 2008-2011, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Toplam Kalite Yönetimi ABD
- 2006-2013, Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
- 2003-2007, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
- 2019, Öğretim Görevlisi, Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
- 2015-2019, Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Gemerek Meslek Yüksekokulu, Bankacılık Bölümü
- 2015-2015, Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İşletme Yönetimi Programı
- 2011-2015, Araştırma Görevlisi, Tunceli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü